Carte distinsă în anul 2017 cu Premiul Pulitzer

POLIROM

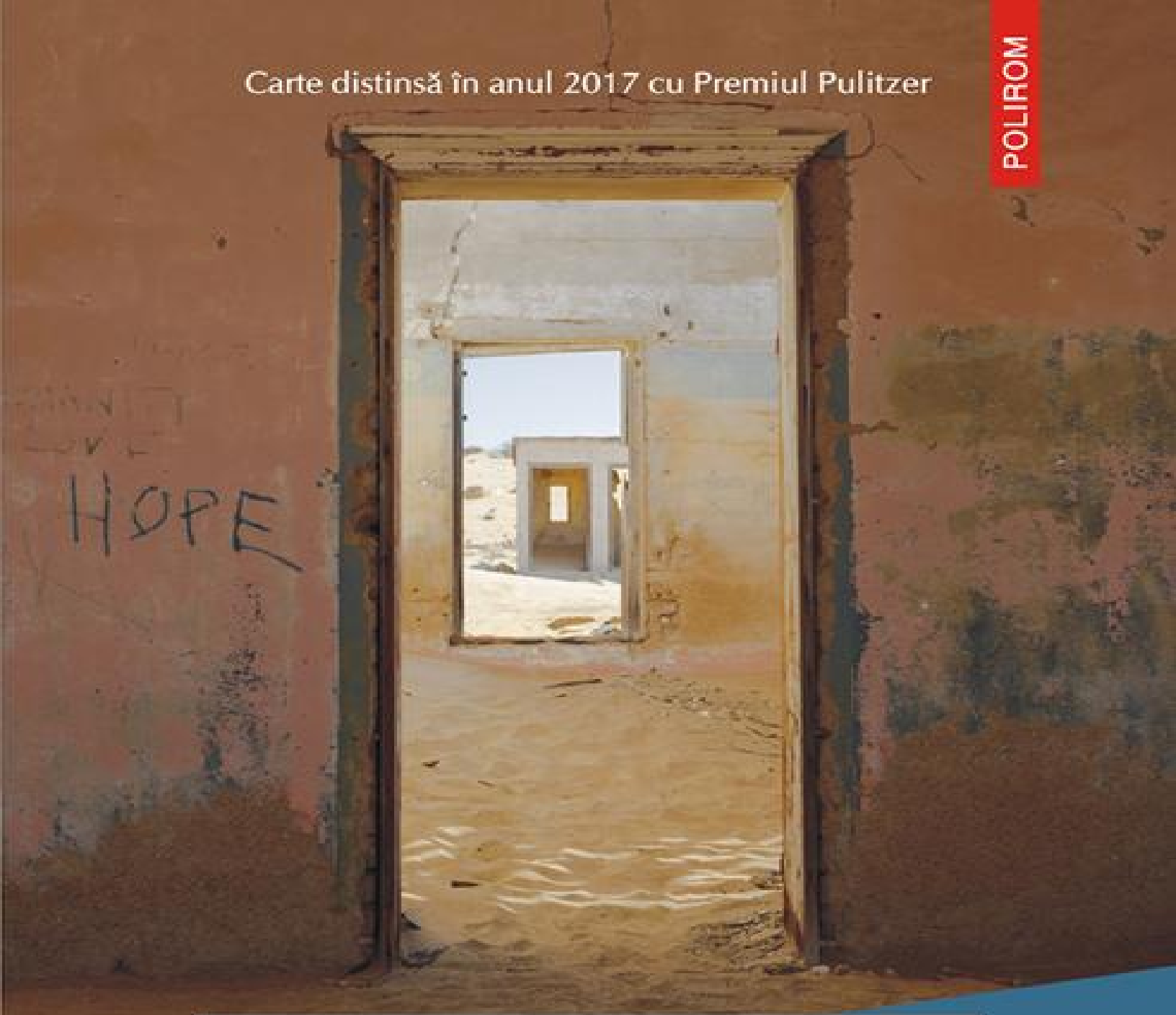

Hisham Matar

Întoarcerea

BIBLIOTECA POLIROM

Table of Contents

1. O trapă
2. Un costum negru
3. Marea
4. Pământul
5. Blo’thaah
6. Poezii
7. Cum stai cu sănătatea? Cu familia?
8. Armistițiul și clementina
9. Bătrînul și fiul lui
10. Steagul
11. Ultima lumină
12. Benghazi
13. O altă viață
14. Glonțul
15. Maximilian
16. Campania
17. Fiul dictatorului
18. Bunele maniere ale vulturilor
19. Discursul
20. Ani
21. Oasele
22. Curtea interioară
Mulțumiri

Hisham Matar

Întoarcerea

Taţi, fii şi pământul dintre ei

Traducere din limba engleză de Ona Frantz

POLIROM
2018

Hisham Matar, *The Return. Fathers, Sons and the Land in Between*
Copyright © Hisham Matar, 2016
All rights reserved
© 2018 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română
www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53
ISBN ePub: 978-973-46-7276-9
ISBN PDF: 978-973-46-7277-6
ISBN print: 978-973-46-7145-8
Coperta: Carmen Parii
Foto copertă: © Burdin/Depositphotos.com
Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!
Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

HISHAM MATAR s-a născut la New York, unde tatăl său era trimisul oficial libian la Naţiunile Unite. La vîrsta de trei ani, familia lui s-a întors la Tripoli, Libia, unde autorul şi-a petrecut primii ani ai copilăriei. În 1979, date fiind persecuţiile dictatorului Gaddafi, tatăl său este acuzat că se împotriveşte regimului revoluţionar libian şi este forţat să părăsească ţara împreună cu familia. Au trăit o vreme în Cairo, unde Hisham şi fratele său şi-au terminat şcoala. În 1986 Hisham se mută la Londra, unde îşi continuă studiile şi îşi ia diploma în arhitectură. Scrie poezie şi are cîteva încercări dramaturgice. Primul său roman, *În ţara bărbaţilor*, publicat în 2006, a fost tradus ulterior în 28 de ţări şi a fost nominalizat pentru Guardian First Book Award. În 2011 publică *Anatomia unei dispariţii*, iar în 2016, *Întoarcerea*, roman distins cu Premiul Pulitzer.

1

O trapă

Dimineață devreme, martie 2012. Mama, soția mea, Diana, și cu mine stăteam pe un rînd de scaune prinse cu buloane în dalele podelei unei săli de așteptare din Aeroportul Internațional Cairo. Zborul 835 spre Benghazi, a anunțat o voce, urma să plece la ora programată. Mama îmi arunca din cînd în cînd cîte o privire neliniștită. Și Diana părea să-și facă griji. Mi-a pus o mînă pe braț și a zîmbit. Ar trebui să mă ridic și să fac cîțiva pași, mi-am spus. Dar trupul îmi rămînea rigid. Niciodată nu mă mai simțisem capabil de o asemenea nemișcare.

Terminalul era aproape gol. Mai era o singură persoană, un bărbat care stătea în fața noastră. Era supraponderal, avea un aer ostenit și părea trecut de cincizeci de ani. Era ceva în felul cum ședea – mîinile prinse una într-alta în poală, trupul aplecat spre stînga – care sugera resemnare. Ce era, egiptean sau libian? Venise în vizită în țara vecină ori se ducea acasă după revoluție? Fusese pentru sau împotriva lui Gaddafi? Era poate unul dintre acei indecișI care își păstrează în secret îndoielile?

Se auzea din nou vocea crainicului. Era momentul îmbarcării. M-am pomenit stînd în fața rîndului, cu Diana alături. Mă luase cu ea, și nu doar o dată, în orașul din nordul Californiei în care se născuse. Cunosc plantele, culoarea luminii și distanțele din locul în care a crescut. Acum, în sfîrșit, o duceam eu în țara mea. Își luase în bagaje Hasselbladul și Leica, camerele ei foto preferate, și sute de role de film. Diana lucrează cu multă acuratețe. Odată ce prinde un fir, îl urmează pînă la capăt. Știind asta, eram în același timp surescitat și îngrijorat. Nu mă trage inima să-i dau Libiei mai mult decît a luat deja singură.

Mama umbla de colo colo prin dreptul ferestrelor care dădeau spre pistă, vorbind la telefonul mobil. Terminalul începea să se umple de lume –

majoritatea bărbați. Eu și Diana stăteam acum în capul unei cozi lungi. Șerpuia în spatele nostru ca un rîu. M-am prefăcut că uit ceva și am tras-o deoparte. Să te întorci după atîția ani e o idee proastă, mi-a trecut brusc prin minte. Familia mea plecase în 1979, cu treizeci și trei de ani în urmă. Aceasta era prăpastia care despărțea bărbatul de puștiul de opt ani care eram pe atunci. Avionul urma să traverseze acest abis. Astfel de călătorii erau, fără doar și poate, nesăbuite. Cea pe care o întreprindeam acum putea să mă lipsească de abilitatea pe care mi-am cultivat-o cu multă trudă: aceea de a trăi departe de locuri și de oameni pe care îi iubesc. Avea dreptate Iosif Brodski. La fel și Nabokov, și Conrad. Artiști care nu s-au întors niciodată. Fiecare dintre ei a încercat, în felul lui, să se lecuiască de țara sa. Ce-ai lăsat în urmă s-a spulberat. Întoarce-te și vei avea de înfruntat absența ori desfigurarea a ceea ce prețuiai. Însă Dmitri Șostakovici, Boris Pasternak și Naghib Mahfuz aveau și ei dreptate: să nu-ți părăsești niciodată patria. Pleacă, și legătura ta cu obîrșia va fi ruptă complet. Vei fi ca trunchiul unui copac uscat, tare și găunos.

Ce te faci cînd nu poți nici să pleci, nici să te întorci?

***

În octombrie 2011 mă gîndisem să nu mă mai întorc niciodată în Libia. Eram în New York, mergeam pe Broadway, prin valul de aer rece, cînd s-a ivit ocazia. Părea un gînd imaculat, pe care mintea mea l-ar fi născocit independent de mine. Ca în momentele de beție din tinerețe, mă simțeam îndrăzneț și invincibil.

Mă dusesem la New York cu o lună în urmă, la invitația Barnard College, să țin o prelegere despre romanele care au ca subiect exilul și înstrăinarea. Dar legătura mea cu orașul era mai veche. Părinții mei se mutaseră în Manhattan în primăvara lui 1970, cînd tata fusese numit prim-secretar la Misiunea Libiană pe lîngă Națiunile Unite. În toamna aceea m-am născut eu. Trei ani mai tîrziu, în 1973, ne-am întors la Tripoli. În anii care au urmat, am vizitat New Yorkul poate de patru sau cinci ori, și de fiecare dată pentru scurt timp. Așadar, cu toate că abia mă întorsesem în orașul meu natal, abia de cunoșteam locul acela.

În cei treizeci și șase de ani de cînd părăsisem Libia, eu și familia mea ne creaserăm legături cu cîteva orașe-surogat: Nairobi, unde ne-am dus cînd am evadat din Libia, în 1979, și pe care am continuat să-l vizităm în tot acest timp; Cairo, unde ne-am stabilit anul următor într-un exil pe termen

nedefinit; Roma, pentru noi un loc de vacanță; Londra, unde am mers să studiez la vîrsta de cincisprezece ani și unde, timp de douăzeci și nouă de ani, am încercat cu obstinație să-mi croiesc o viață; Parisul, unde, ostenit și iritat de Londra, m-am mutat pe cînd aveam treizeci și ceva de ani, jurîndu-mi să nu mă mai întorc niciodată în Anglia, pentru ca doi ani mai tîrziu să mă pomenesc înapoi. În toate aceste orașe, îmi închipuisem că într-o bună zi aveam să duc o viață liniştită pe acea insulă îndepărtată, Manhattanul unde m-am născut. Îmi imaginam o cunoștință nouă punîndu-mi, poate la un dineu, sau într-o cafenea, sau la vestiar după o lungă partidă de înot, vechea și plicticoasa întrebare: „De unde ești?“. Iar eu, netulburat și eliberat de obișnuita agitație, aș fi răspuns nonșalant „din New York“. În aceste jocuri ale imaginației, mă vedeam delectîndu-mă cu faptul că o asemenea afirmație ar fi în același timp adevărată și falsă, ca un număr de magie.

Că voi fi nevoit să mă mut în Manhattan în cel de-al patrulea an, pe cînd Libia se sfîșia în bucăți, și că asta avea să se întîmple la 1 septembrie, ziua în care, în 1969, un tînăr căpitan pe nume Muammar al-Gaddafi l-a detronat pe regele Idris și în care s-au pus în mișcare multe aspecte semnificative ale vieții mele – unde locuiesc, în ce limbă scriu, ce limbă folosesc pentru a scrie textul acesta: din cauza tuturor acestor lucruri mi-a fost greu să scap de ideea că un fel de voință divină influențase totul.

În orice istorie politică a Libiei, anii 1980 reprezintă un capitol deosebit de lugubru. Opozanții regimului erau spînzurați în piețe publice și pe stadioane. Disidenții care fugeau din țară erau urmăriți – unii erau răpiți sau asasinați. Tot în anii ’80 a existat pentru prima dată în Libia o rezistență armată și hotărîtă la dictatură. Tatăl meu a fost una dintre cele mai proeminente figuri ale opoziției. Organizația din care făcea parte avea o tabără de instrucţie în Ciad, la sud de granița libiană, și cîteva celule clandestine în interiorul țării. Cariera pe care a avut-o tata în armată, mandatul scurt de diplomat și mijloacele de trai de care a reușit să facă rost pe la mijlocul anilor 1970, cînd a devenit afacerist de succes – importînd în Orientul Mijlociu tot felul de mărfuri, de la vehicule Mitsubishi la tenişi Converse –, au făcut din el un inamic periculos. Dictatura a încercat să-l cumpere; a încercat să-i bage frica în oase. Îmi aduc aminte cum ședeam lîngă el într-o după-amiază, în apartamentul nostru din Cairo, cînd aveam zece sau unsprezece ani, de greutatea brațului său pe umerii mei. Pe scaunul din fața noastră stătea unul dintre bărbații cărora le spuneam „unchiul“ – bărbați care, aflasem eu cumva, erau fie aliați, fie adepți ai lui. Se rostea

cuvîntul „compromis“, iar tata răspundea „N-am să negociez. Nu cu criminalii“.

De cîte ori ne aflam în Europa, el purta pistol. Înainte să urce în mașină, ne cerea să așteptăm la mare distanță. Se așeza în genunchi și se uita pe sub caroserie, își făcea mîinile pîlnie și privea pe geam, încercînd să depisteze vreun semn că ar exista cabluri electrice. Oameni de felul lui fuseseră împușcați în gări și în cafenele, li se aruncaseră în aer mașinile. În anii 1980, cînd încă mai eram în Cairo, citisem în presă despre moartea unui renumit economist libian. Cobora din tren la Stazione Termini din Roma cînd un străin i-a lipit de piept țeava unui pistol și a tras. În fotografia tipărită lîngă articol apărea silueta decedatului acoperită cu ziare, probabil din ziua respectivă, care se opreau în dreptul gleznelor, lăsînd la vedere pantofii de piele lustruită cu vîrfurile în sus. Altă dată a fost o relatare despre un student libian împușcat în Grecia. Stătea pe terasa unei cafenele din Piața Monastiraki, din Atena. S-a oprit un scuter, iar omul care se afla în spatele celui ce conducea a îndreptat o armă către student și a tras cîteva focuri. Un crainic libian de la BBC World Service a fost ucis la Londra. În aprilie 1984 s-a desfășurat o demonstrație în fața Ambasadei Libiei din Piața St James. Cineva din personalul ambasadei a ridicat o fereastră glisantă de la etajul întîi, a scos o țeavă de mitralieră și a împroșcat mulțimea cu gloanțe. O polițistă, Yvonne Fletcher, a fost ucisă și unsprezece demonstranți libieni au fost răniți, unii dintre ei foarte grav.

Campania lui Gaddafi de vînare a criticilor exilați – care a fost anunțată de Moussa Koussa, șeful contraspionajului extern, la un miting de la începutul anilor 1980 – s-a extins și asupra familiilor disidenților. Singurul meu frate, Ziad, avea cincisprezece ani cînd a plecat la internat în Elveția. Cîteva săptămîni mai tîrziu, la mijlocul trimestrului, s-a întors la Cairo. Ne-am dus cu toții să-l luăm de la aeroport. Cînd a apărut în șuvoiul de oameni care se revărsa din holul de la sosiri, părea mai alb la față decît îmi aminteam. Cu cîteva zile înainte, o văzusem pe mama dînd niște telefoane și îi tremura degetul cînd forma numerele.

Școala elvețiană era izolată la mare altitudine, în Alpi. Transportul public către satul cel mai apropiat se făcea printr-un funicular care funcționa doar cîteva ore în miezul zilei. Timp de două zile la rînd, Ziad a observat o mașină parcată pe alee, dincolo de poarta principală a școlii. Erau patru oameni în ea. Purtau părul lung în stilul caracteristic membrilor Comitetelor Revoluționare ale lui Gaddafi. Într-o seară, tîrziu, Ziad a fost

chemat la telefonul de la secretariatul școlii. La celălalt capăt al firului, un bărbat i-a spus:

— Sînt un prieten al tatălui tău. Trebuie să faci exact cum îți spun. Pleacă imediat și ia primul tren spre Basel.

— De ce? Ce s-a-ntîmplat? a întrebat Ziad.

— Nu pot să-ți spun acum. Trebuie să te grăbești. Ia primul tren spre Basel. O să te aștept acolo și-o să-ți explic totul.

— Dar e miezul nopții, a protestat Ziad.

Omul nu i-a mai oferit alte explicații. Pur și simplu, a continuat să-i repete:

— Ia primul tren spre Basel.

— Nu pot să fac asta. Nu știu cine ești. Te rog să nu mai suni aici, a spus Ziad și a închis.

Omul a sunat-o după aceea pe mama, care la rîndul ei a sunat la școală. I-a spus lui Ziad că trebuie să plece imediat de acolo și i-a explicat ce să facă.

Ziad l-a trezit din somn pe profesorul lui preferat, un tînăr absolvent de Cambridge care își spusese probabil că avea să fie distractiv să predea literatură engleză în creierii Alpilor, ducîndu-se la schi între orele de curs.

— Domnule, tata trebuie să se opereze și a cerut să mă vadă înainte să intre în sala de operații. Trebuie să iau primul tren spre Basel. Ați vrea, vă rog, să mă duceți cu mașina la gară?

Profesorul i-a telefonat mamei, iar ea a confirmat povestea lui Ziad. Trebuia trezit din somn directorul școlii. I-a telefonat la rîndul lui mamei și, odată ce răspunsul l-a mulțumit și pe el, profesorul lui Ziad a verificat mersul trenurilor. Pleca un tren spre Basel în patruzeci de minute. Dacă se grăbeau, puteau să-l prindă.

Erau nevoiți să treacă pe lîngă mașina parcată; nu exista altă ieșire. Ziad s-a prefăcut că-și leagă șireturile cînd au ajuns în dreptul celor patru bărbați. Profesorul a condus cu atenție la vale, pe serpentinele drumului montan. Cîteva minute mai tîrziu, în spatele lor au apărut lumini de faruri. Cînd profesorul a spus „Cred că ne urmăresc“, Ziad s-a prefăcut că nu aude.

La gară, Ziad a țîșnit în mulțime și s-a ascuns în toaleta publică. A auzit trenul sosind la peron. A așteptat pînă s-a oprit de tot, a numărat cîteva secunde, cît să coboare și să urce călătorii, apoi a rupt-o la fugă și a sărit în tren. Ușile s-au închis și vagoanele s-au pus în mișcare. Ziad era convins că scăpase de urmăritori, dar apoi și-au făcut apariția cei patru bărbați, înaintînd pe interval. L-au văzut. Unul dintre ei i-a zîmbit. L-au urmărit din

vagon în vagon, murmurîndu-i: „Puștiule, te crezi bărbat? Atunci vino-ncoace şi arată-ne“. În capătul din față al trenului, Ziad a dat de conductor, care stătea la palavre cu mecanicul.

— Oamenii aceia de-acolo mă urmăresc, le-a spus Ziad.

Fără îndoială că spaima îi reverbera în voce, căci conductorul l-a crezut pe loc și i-a cerut să se așeze lîngă el. Văzîndu-i, cei patru bărbați s-au retras în vagonul de alături. Cînd trenul a ajuns în gară, Ziad a văzut oameni în uniformă așteptînd pe peron. Asociatul lui tata, care îi dăduse telefon în noaptea aceea, se afla printre ei.

Mi-l amintesc pe Ziad povestindu-ne aceste detalii cînd ședeam cu toții în jurul mesei din sufragerie. Sentimentul de siguranță și recunoștință mă copleșea, împreună cu o spaimă nouă, tăioasă și palpitîndă, undeva în străfundurile mele. Dacă te uitai la mine însă, nici n-ai fi zis. Tot timpul cît a vorbit Ziad, m-am prefăcut incitat de aventura lui. Abia mai tîrziu în seara aceea am conștientizat toată întîmplarea cu întreaga ei greutate. M-am tot gîndit la ce spuseseră oamenii aceia, cuvinte pe care Ziad ni le-a șoptit de cîteva ori, imitînd la perfecție tonul amenințător și accentul de Tripoli: „Puștiule, te crezi bărbat? Atunci vino-ncoace şi arată-ne“.

La scurt timp după aceea, cînd aveam doisprezece ani, am avut nevoie de un consult oftalmologic. M-a dus mama la avion și am zburat singur de la Cairo la Geneva, unde trebuia să mă preia tata. Am vorbit cu el la telefon înainte să plec la aeroport.

— Dacă, indiferent de motiv, nu mă vezi nicăieri la sosiri, du-te la biroul de informații și roagă-i să strige numele ăsta, a spus el.

Și a rostit răspicat unul dintre numele pe care le folosea în călătorii. Îl cunoșteam.

— Orice-ar fi, a repetat, să nu le dai numele meu real.

Cînd am ajuns la Geneva, nu l-am văzut. Am făcut cum mi-a spus, m-am dus la biroul de informații, dar cînd femeia de la ghișeu mi-a cerut numele, am intrat în panică. Nu reușeam să mi-l amintesc. Văzînd ce agitat sînt, mi-a zîmbit și mi-a întins microfonul.

— N-ai vrea să faci chiar tu anunțul?

Am luat microfonul și am rostit „Tată, tată“ de cîteva ori, pînă l-am văzut alergînd către mine, cu un zîmbet mare pe față. M-am simțit jenat și îmi amintesc că l-am întrebat, pe drum spre ieșirea din aeroport:

— De ce n-aveam voie să-ți spun numele pur și simplu? De ce ți-e frică, pînă la urmă?

Mergînd amîndoi prin mulțime, am trecut pe lîngă doi bărbați care vorbeau araba cu un accent libian perfect. În anii aceia, întotdeauna mă descumpănea cînd întîlneam dialectul nostru, simțeam că trezește în mine în același timp, cu forță egală, teamă și dor.

— Și, de fapt, cum arată acest Jaballa Matar? îl întreba unul dintre ei pe celălalt.

Am amuțit și de atunci nu m-am mai văitat niciodată de complicatele aranjamente de călătorie pe care le făcea tata.

Pentru el nici nu se punea problema să călătorească folosindu-se de pașaportul lui real. Avea documente false, cu pseudonime. În Egipt ne simțeam în siguranță. Dar în martie 1990 poliția secretă egipteană l-a răpit pe tata din apartamentul nostru din Cairo și i l-a predat lui Gaddafi. A fost dus la închisoarea Abu Salim, din Tripoli, care era cunoscută drept „Capăt de linie“ – locul în care îi trimitea regimul pe cei de care voia să uite.

La mijlocul anilor 1990, cîțiva oameni și-au riscat viața ca să treacă granița clandestin trei dintre scrisorile tatei către familia mea. Într-una dintre ele, tata scria: „Cruzimea acestui loc depășește cu mult tot ce am citit noi despre fortăreața Bastilia. Cruzimea e în toate, dar eu rămîn mai puternic decît tacticile lor opresive… Fruntea mea nu știe să se plece“.

Într-o altă scrisoare există fraza aceasta: „Trece uneori și cîte un an fără să văd soarele sau fără să fiu lăsat să ies din celula asta“.

Cu exprimare calmă, precisă și uneori ironică, el demonstrează o hotărîre uimitoare de a-și păstra răbdarea:

> Și acum o descriere a acestui nobil palat… Celula e o cutie de beton. Pereții sînt din plăci prefabricate. Există o ușă de oțel prin care nu trece nici un fir de aer. O fereastră care se află la trei metri și jumătate deasupra solului. Cît despre mobilă, este stil Ludovic al XVI-lea: o saltea veche, tocită de atîția prizonieri care au trecut pe-aici și sfîșiată în cîteva locuri. Aici e o lume pustie.

Din scrisorile acestea și din mărturiile de prizonierat pe care am reușit să le adun cu ajutorul Amnesty International, Human Rights Watch și al ONG-ului elvețian TRIAL, știm că pe tata l-au ținut în Abu Salim cel puțin din martie 1990 pînă în aprilie 1996, cînd a fost scos din celula lui și fie a fost mutat în vreo altă aripă secretă a aceleiași închisori sau într-o altă închisoare, fie a fost executat.

***

Spre sfîrșitul lunii august 2011, Tripoli a căzut, iar revoluționarii au preluat controlul asupra Abu Salim. Au doborît ușile celulelor și pînă la urmă toți oamenii îngrămădiți în interiorul acelor cutii de beton au ieșit la lumina zilei. Eu eram acasă, la Londra. Mi-am petrecut ziua la telefon cu unul dintre oamenii care izbeau în ușile de oțel. „Stai așa, așteaptă!“ răcnea el, iar eu îi auzeam barosul lovind în oțel.

Nu era sunetul unui clopot în aer liber, ci al unuia îngropat adînc, ca o amintire rechemată, răsunînd a *Vreau să fiu acolo și nu vreau să fiu acolo*. Voci fără număr strigau acum „Dumnezeu e mare!“. Omul i-a dat altcuiva barosul și l-am ascultat cum gîfîie, țel și victorie în fiecare respirație. *Vreau să fiu acolo și nu vreau să fiu acolo*. Au ajuns la o celulă la subsol, ultima rămasă. Se auzeau acum o mulțime de strigăte, oameni întrecîndu-se să dea o mînă de ajutor. L-am auzit pe unul întrebînd tare „Ce? Înăuntru?“. Se simțea confuzia. Apoi l-am auzit strigînd „Ești sigur?“. A revenit la telefon și a spus că în celula aceea pare să fie o persoană importantă din Ajdabiya, orașul natal al tatălui meu, care se află de mulți ani în regim de carceră. Nici nu eram în stare să vorbesc. *Vreau să fiu acolo și nu vreau să fiu acolo*.

— Nu închide, a spus omul de la celălalt capăt al firului.

La fiecare cîteva secunde, repeta: „Nu închide“. N-aș putea spune dacă a durat zece minute sau o oră. Cînd în sfîrșit au doborît ușa, au găsit un orb într-o cameră fără ferestre. Pielea lui nu mai văzuse soarele de ani întregi. Cînd l-au întrebat cum îl cheamă, a spus că nu știe. Din ce familie vine? Nu știa. De cînd era acolo? Părea să-și fi pierdut memoria. Singurul lucru pe care îl avea la el: o fotografie cu tatăl meu. De ce? Ce reprezenta el pentru tata? Prizonierul nu știa. Și, cu toate că nu era în stare să-și amintească nimic, era fericit că fusese eliberat. Așa se exprimase bărbatul acela la telefon: era „fericit“. Am vrut să-l întreb despre fotografie. Era recentă sau veche? Era prinsă în perete, o ținea sub pernă sau o găsiseră pe jos, lîngă patul lui? Exista vreun pat? Avea pat prizonierul? N-am pus nici una dintre aceste întrebări. Iar cînd bărbatul a spus „Îmi pare rău“, i-am mulțumit și am închis.

***

Prin octombrie, pe cînd încercam să mă concentrez asupra activităţii mele de profesor în New York, toate pușcăriile politice, rînd pe rînd, fiecare

compartiment secret din subterane, cădeau una după alta sub asaltul revoluționarilor. Se deschideau celule, oamenii erau eliberați și luați în evidență. Tata nu era în nici una dintre ele. Pentru prima dată, adevărul a devenit de neocolit. Era limpede că fusese împușcat, spînzurat, ucis prin înfometare sau torturat pînă la moarte. Cînd anume, nu știa nimeni, sau cei care știau fie muriseră, fie evadaseră, fie erau prea înspăimîntați sau indiferenți ca să vorbească. Se petrecuse oare în al șaselea an de prizonierat, cînd încetase să mai sosească vreo scrisoare de la el? Sau în masacrul care avusese loc în închisoarea aceea în același an, cînd fuseseră scoși din celule și împușcați 1270 de oameni? Fusese oare o moarte izolată, poate în timpul celui de-al șaptelea, al optulea, al nouălea an? Sau în anul cu numărul douăzeci și unu, după ce izbucnise revoluția? Poate în timp ce dădeam eu unul dintre multele mele interviuri în care pledam împotriva dictaturii? Sau poate că tata nici nu era mort, așa cum continua Ziad să creadă chiar și după ce fuseseră deschise toate pușcăriile. Poate că, spera Ziad, ieșise din închisoare și, din cine știe ce cauză – pierderea memoriei, pierderea vederii, a capacității de-a vorbi sau a auzului –, era incapabil să mai găsească drumul înapoi, precum Gloucester rătăcind pe coclauri în *Regele Lear*. „Dă-mi mîna: acum ești la un pas / De marginea genunii“, îi spune Edgar tatălui său orb, care a luat hotărîrea să-și pună capăt vieții; o replică cu care am trăit în toți acești douăzeci și cinci de ani.

Probabil că povestea prizonierului care și-a pierdut memoria a fost cea care l-a făcut pe Ziad să creadă că tata ar mai putea fi în viață, cine știe pe unde. La cîteva zile după ce am sosit la New York, Ziad m-a sunat și m-a rugat să găsesc pe cineva care ar putea realiza o imagine cu tata așa cum era de presupus că arăta în prezent, ca s-o distribuim prin țară și pe internet.

— Poate îl recunoaște cineva, a spus el.

Am vorbit cu o artistă criminalistă din Canada. Mi-a cerut cîte un exemplar din toate fotografiile cu tata, cu frații lui și cu bunicul pe care puteam să i le ofer. După ce le-a primit, m-a sunat cu o listă de întrebări despre condițiile pe care le-a îndurat în temniță: mîncarea pe care a mîncat-o, posibilitatea de-a fi fost torturat, eventualele boli. Zece zile mai tîrziu a sosit desenul. Îi scofîlcise fără milă obrajii, îi înfundase ochii în orbite, îi exagerase cicatricea abia vizibilă de pe frunte. Lucrul cel mai rău la portretul acela era credibilitatea lui. Mă făcea să mă întreb despre alte schimbări. Ce se alesese de dinți, spre exemplu, pe care îi arăta doctorului Mazzoleni din Roma la fiecare consult anual? Dentistul italian spunea mereu, făcînd să crească în noi o mîndrie tăcută: „Ar trebui să fiți

recunoscători Libiei și mineralelor ei pentru asemenea danturi excelente“. Și ce se întîmplase cu limba lui, care avea felul ei de a-mi rotunji numele, cu beregata amplificatoare și cu toate părțile componente ale acelei camere de rezonanță, cu capul – nările și cavitățile lui, greutatea oaselor, și-a cărnii, și-a creierului său – și cu felul în care modifică el rezonanța acelei voci blînde? Cum ar suna această voce nouă, mai vîrstnică? Nu i-am trimis niciodată portretul acela lui Ziad, iar el a încetat să-l mai ceară. I l-am arătat cînd ne-am întîlnit din nou. S-a uitat la el un moment și a spus:

— Nu e fidel.

Am încuviințat și am pus desenul înapoi în mapa lui.

— Să nu i-l arăți mamei, a adăugat el.

În seara aceea rece de octombrie la New York, am început să mă îndoiesc depotrivă de capacitatea mea de-a mă întoarce în Libia și de voința de-a nu mă întoarce. Am intrat în apartamentul nostru din Upper West Side și nu i-am spus Dianei despre ideea „impecabilă“ care îmi venise pe drum. Am cinat împreună. Eu am adunat farfuriile și le-am spălat fără grabă. După aceea am ascultat muzică și am ieșit să ne plimbăm pe străzile întunecoase. Abia dacă am reușit să dorm în noaptea aceea. Să nu mă mai întorc niciodată în Libia, mi-am dat seama, însemna să nu-mi mai îngădui niciodată să mă gîndesc la ea, lucru care nu putea să ducă decît la o altă formă de rezistență, iar eu unul mă săturasem de rezistat.

Am plecat de acasă la revărsatul zorilor. M-am bucurat de indiferența New Yorkului. Dintotdeauna mă gîndisem la Manhattan așa cum se gîndește orfanul la mama care l-a așezat pe treptele moscheii: nu însemna nimic pentru mine, dar în același timp însemna totul. Reprezenta, în momente de disperare, posibilitatea de-a mă sustrage în sfîrșit din exil. Îmi simțeam picioarele grele. Am observat cît îmbătrînisem, dar și cîte dintre trăsăturile mele juvenile persistau, ca și cum o parte din mine încetase să se mai dezvolte din momentul în care părăsiserăm Libia. Eram precum acel Ovidiu în surghiun imaginat de David Malouf – infantilizat de exil. M-am îndreptat către biroul meu de la colegiu. Voiam să mă cufund în muncă. Am încercat să mă gîndesc la prelegerea pe care urma s-o țin în după-amiaza aceea, despre *Procesul* lui Kafka. M-am gîndit la blîndețea lui K. față de cei doi oameni care veneau să-l execute; la capitularea lui sumbră și eroică; la cuvintele pe care și le-a spus sieși: „singurul lucru pe care îl mai pot face acum este să-mi păstrez pînă la capăt mintea limpede și analitică“; și la descoperirea cu valențe corectoare, plină de regret: „Mereu am vrut să înșfac lumea cu douăzeci de mîini o dată…“. E un lucru bun, mi-am spus,

că am prelegerile care să-mi ocupe mintea. Am traversat un grilaj de pe trotuar. Sub el era o încăpere, cît să încapă cu greu un bărbat stînd în picioare și cu siguranță nu suficient de largă cît să se poată întinde în ea. O cutie adîncă, de culoare cenușie, în pămînt. Habar n-aveam pentru ce era. Fără să știu cum ajunsesem în postura aceea, m-am pomenit îngenuncheat, privind înăuntru. Oricît m-am străduit, n-am reușit să găsesc nici o trapă, nici o conductă, nimic care să ducă afară. M-a copleșit dintr-odată. Am plîns și mă auzeam plîngînd.

2

Un costum negru

În 1980, familia mea locuia în Egipt. De cîteva ori, în copilărie, am stat în cameră cu atlasul și am încercat să calculez numărul de kilometri dintre apartamentul nostru și graniță. În fiecare an, Gaddafi avea să moară ori să fie forțat să fugă din țară. În fiecare an, urma să ne întoarcem acasă. În 1985, la cîțiva ani după ce Ziad scăpase ca prin urechile acului în Elveția, am cerut să fiu trimis la internat în Europa. Am ales Anglia. Din pricina a ceea ce i se întîmplase lui Ziad, trebuia să folosesc un pseudonim. Ne plăcea muzica lui Bob Marley și-a lui Bob Dylan, așa că Ziad a sugerat să adopt prenumele Bob. Urma să mă dau drept creștin, din mamă egipteancă și tată american. Un an mai tîrziu, în 1986, am mers la internat în Anglia, iar în următorii doi ani am folosit această identitate. La început mi s-a părut surprinzător de simplu. Ba chiar îmi făcea plăcere să mă prefac a fi altcineva.

Îmi plăcea de o fată. Avea pielea de culoarea mierii cremoase. Ochii îi erau mari și licăreau ca lemnul lustruit. Citea cu aviditate. O dată la două zile o vedeam la bibliotecă, de fiecare dată cu altă carte. Avea o siguranță care îmi părea misterioasă și o ardoare a cărei forță eram convins că izvora dintr-o viață stabilă. Îmi imaginam cum trebuie să fi sunat vorbele care treceau prin gîtlejul ei, dar niciodată nu îndrăzneam s-o abordez, iar pentru că nu aveam nici un curs comun, nu i-am auzit vocea pînă cînd, la petrecerea din vacanța de primăvară, a venit traversînd toată sala și, luîndu-mă complet prin surprindere, m-a invitat la dans. Am dansat cîteva piese la rînd, iar apoi ne-am tras deoparte, sprijinind peretele unul lîngă altul. Cînd a venit vremea ca pe noi, băieții, să ne ducă autobuzul înapoi acasă, m-a însoțit pe aleea cea lungă. Greierii țîrîiau în gardul viu și singura lumină venea de la un stîlp îndepărtat. Ne-am oprit. Și-a lipit gura de obrazul meu

și a ținut-o acolo multă vreme. Încă îmi amintesc căldura delicată a buzelor ei. De fericire, abia am reușit să mai dorm. Dar apoi, în dimineața următoare, cînd a dat fuga spre mine în timp ce stăteam la coadă să intru în sala de mese, m-am purtat foarte rece și taciturn. Nu mă puteam închipui sărutînd o gură care nu-mi rostise niciodată numele adevărat. Expresia de pe fața ei – descumpănită, trădată – îmi stăruie și azi în amintire.

Anul a trecut și am venit să-mi petrec vara acasă, unde mîncam mîncare făcută de mama și îmi auzeam numele, cu diversele lui forme diminutive, rostit tare acasă și în public. Îmi era dor de limba arabă și de tot ce este arăbesc: gesturile, codul social, muzica. Pe măsură ce mi se apropia data plecării, deveneam tot mai puțin gălăgios. Au observat și părinții mei. Într-o după-amiază a venit tata la mine în cameră.

— Sper că știi că poți oricînd să te răzgîndești, mi-a spus el cu blîndețe.

Dar, avînd în vedere cît lobby făcusem ca să fiu trimis peste hotare, am simțit că trebuie să mă țin tare pe poziții.

Cînd m-am întors la școală, un amic a venit să-mi povestească despre un băiat nou.

— E arab, mi-a spus. Îl cheamă Hamza.

— Știi de unde e? am întrebat.

— Din Libia, cred. Sau era Liban?

M-am apucat să verific numele. Era categoric libian. Tatăl lui lucra la guvern. N-aveam nici o îndoială că, dacă mi-ar fi descoperit adevăratul nume de familie, l-ar fi recunoscut. La momentul acela, tata devenise deja unul dintre cei mai iluștri conducători ai opoziției. Cînd m-am întîlnit cu Hamza în persoană, a întins mîna și a spus „Marhaba“. A zîmbit într-un fel care avea să-mi devină familiar în scurt timp. Ne-am împrietenit imediat. Aveam cam aceleași gusturi în materie de muzică. În zilele de miercuri, cînd aveam după-amiaza liberă și cei mai mulți dintre băieți se duceau la bar, noi doi plecam în căutarea unui restaurant bun. O dată mi-a spus că mă iubește ca pe un frate. I-am spus că și eu pe el.

Nu vorbea mai deloc despre Libia. Eu nu mai fusesem în țară de opt ani. Îmi doream să-l pot întreba de ea. O dată, într-o drumeție de grup prin pădure, am început să fredonez, fără să-mi dau seama, un cîntec popular libian. El a băgat de seamă.

— Prietenul cel mai bun al fratelui meu e libian, am spus. Ne-a invitat odată la o nuntă. Nebunie curată. Mereu aduce cu el benzi cu muzică. Știi melodia? De unde e? Care sînt versurile?

Cam pe la vremea aceea a început directorul internatului – singura persoană în afară de directorul școlii, care îmi cunoștea adevărata identitate – să mă invite la el acasă. Era galez. Semăna cu Ted Hughes și, la fel ca poetul, era pescar pasionat. Mirosea mereu a trabuc. În unele seri, imediat după ce se dădea stingerea, bătea la ușa mea și șoptea „Robert, la telefon“. Plecam cu el la apartamentul lui, în care locuia cu soția, cu cei patru copii ai lor și cu doi cîini. Ne așezam la masa din bucătărie. Îmi turna un păhărel de vin roșu, iar soția lui îmi prăjea un ou. Nu-mi spunea niciodată pe numele real. Pur și simplu îmi oferea din cînd în cînd ocazia de-a fi cine eram cu adevărat.

Între mine și Hamza începea să prindă contur situația aceea specială în care o prietenie ajunge să semene cu un adăpost. Cînd s-a terminat anul și am plecat fiecare pe drumul lui, m-am întrebat cum ar putea supraviețui legătura dintre noi, sigilată ermetic în interiorul școlii. În sinea mea, m-am simțit ușurat cînd a fost admis la Universitatea Cardiff; eu mergeam la facultate în Londra. Pentru petrecerea de adio, eu și Hamza ne-am întîlnit cu un alt grup de studenți la un bar din orășelul vecin. A fost o noapte exuberantă, plină de promisiuni că vom păstra legătura o veșnicie. Nu o dată am privit la chipurile lor și am auzit răsunîndu-mi în minte cuvîntul „imposibil“. Cum aș fi putut să-i revăd vreodată pe oamenii aceștia, chiar și pe cel mai drag dintre ei? M-am hotărît să plec. Am mers la toaletă înainte de-a mă îndrepta spre gară. Hamza a venit după mine. Îmi aduc aminte de imaginile noastre paralele în oglindă cînd ne spălam pe mîini. Ne-am îmbrățișat.

— Omule, mi-a spus, o să-mi fie dor de tine.

Îmi amintesc forma urechii lui și cum mi se focaliza privirea pe ea. Am rostit cuvintele parcă involuntar:

— Hamza, eu sînt libian. Mă cheamă Hisham Matar. Sînt fiul lui Jaballa Matar.

Nu mi-a dat drumul din brațe. Am simțit cum se crispează tot.

— Îmi pare rău, am spus.

Nu știam prea bine pentru ce anume îmi cer iertare.

Cînd ne-am uitat unul la altul, ne curgeau lacrimi pe față. Ne-am îmbrățișat din nou, am dat fuga înapoi la bar și am băut mai departe. Am rămas acolo cu toții pînă s-a închis localul. Nici unul dintre noi doi nu le-a suflat o vorbă celorlalți. Nici măcar o singură dată nu mi-a spus „Hisham“.

A insistat, jurînd pe viața tatălui său, să plătească un taxi care să mă ducă pînă la Londra. Pe la mijlocul călătoriei a trebuit să-l rog pe șofer să

oprească. Am vomitat pe marginea autostrăzii.

Cîțiva ani mai tîrziu, pe cînd mă plimbam cu Diana pe Marylebone Road, l-am văzut venind din sens opus. Era clar că mă observase deja, fiindcă i se desenase pe chip același zîmbet. Ne-am strîns mîinile și ne-am îmbrățișat. I l-am prezentat Dianei. Iar el avea acea sfială mîndră pe care o nutresc prietenii intimi cînd le prezinți pentru prima dată persoana iubită. Ne-am scotocit buzunarele după bucăți de hîrtie. Ne-am notat numerele de telefon. Dar, chiar în timp ce scriam, știam amîndoi, eram convins de asta, că nici unul dintre noi nu va suna vreodată.

***

Nici în ziua de azi nu-mi este pe deplin clar de ce eul meu de la cincisprezece ani, care își ducea traiul într-o familie iubitoare care nu-i impunea restricții, preferase să lase în urmă Egiptul, caii, Marea Roșie și Mediterana, prietenii, pe Tunet – ciobănescul german pe care îl hrăneam cu mîna mea (și care era oricum, numai tunător nu) – și, poate cel mai important, propriul său nume și alesese să zboare 3.500 de kilometri spre nord ca să locuiască într-o casă de piatră mare și neîncălzită, laolaltă cu patruzeci de băieți englezi, în mijlocul unor cîmpuri mocirloase și sub un cer care nu se limpezea aproape niciodată, un loc în care se numea Robert și doar uneori Bob.

Îmi căzuse cu tronc peisajul cu vreo cinci ani în urmă, cînd aveam zece ani. Ne aflam în vizită la Londra, dar la vremea aceea, auzind despre un văr că mergea la o școală cu internat din Somerset – sau era Dorset, ori poate chiar Devon? –, ne-am hotărît să luăm trenul spre vest de la Paddington. Îmi amintesc gara și îmi amintesc cum vagoanele păreau să devină mai ușoare pe măsură ce lăsau în urmă densitatea capitalei, ca și cum atracția gravitațională ar fi fost mai puternică în oraș. Îmi era imposibil să mă opresc din privit pe fereastră. Gardurile vii, groase și verzi, cînd apropiindu-se, cînd dispărînd. Apa curgînd rîuri sau stăruind în picături pe frunze, făcînd aerul să se simtă curat și jilav. După ce am coborît din tren, am mers cu mașina printre gardurile vii înalte care mărgineau drumul pe ambele laturi. Cu cît înaintam, cu atît mai înguste și mai adînci deveneau ulițele, ca și cum pămîntul ne-ar fi împăturit în sine. Lumina nu se modifica. Variația apărea doar în nori, întrețesuți într-o pătură groasă, cu burțile alburii și marginile cu o nuanță mai întunecate. Tot ansamblul îmi dădea impresia – și îmi dau seama acum că era straniu pentru un băiat de zece ani să gîndească

astfel – că dacă aș pune acolo, pe jos, un obiect, ceva de valoare pentru mine și care pentru nimeni altcineva n-ar însemna poate nimic, fiind prin urmare mai expus riscului de deteriorare, obiectul acela nici n-ar fi clintit din loc. Aș putea să mă întorc mai tîrziu și să-l găsesc exact unde îl lăsasem.

Acesta însă e doar o parte din motivul pentru care am luat decizia de-a merge la internat în Anglia. La urma urmei, am avut de ales. Aș fi putut să merg în Elveția, care m-a atras dintotdeauna, sau în America, țară care pe vremea aceea părea cel mai incitant loc din lume. Dar cred că depistasem încă de pe atunci, de la acea primă vizită făcută la vîrsta de zece ani, că mă armonizam cu locul ăsta ciudat. De-a lungul anilor, această armonizare a cîștigat atît de mult în profunzime, încît acum mă simt legat de Anglia nu atît prin lungimea timpului petrecut aici, cît prin firea lucrurilor.

Dacă astfel se explică venirea mea în Anglia, nu se explică la fel și plecarea mea din Cairo. Poate n-am avut încredere în statornicia vieții părinților mei, sau a vieții pe care și-o creaseră în Egipt, unde multe hotărîri erau suspendate din cauză că „Pînă atunci o să fim deja în Libia“. Nu era vorba că Anglia mi-ar fi lăsat o senzație de permanență, ci că aici consideram că aș putea să-mi croiesc singur soarta.

Însă această idilă cu peisajul englezesc a luat o întorsătură sumbră în prima mea zi acolo. Conform instrucțiunilor primite de la părinți, după aterizarea pe Heathrow trebuia să iau un taxi londonez negru și să merg direct la școală. Ceea ce au crezut părinții mei că avea să fie un element de confort s-a transformat într-o călătorie stresantă. Șoferul londonez s-a rătăcit. Se lăsa noaptea. Omul devenea tot mai agitat. M-a amenințat că mă lasă cu tot cu valiza mea gigantică pe marginea unuia dintre acele drumuri de țară pustii.

Privind în urmă, cred că e posibil să-l fi enervat ceva mai devreme. Se oprise la o benzinărie să alimenteze și lăsase motorul pornit. Venind din Cairo, unde șoferii întrerup contactul la orice oprire în trafic, mi se părea o risipă îngrozitoare. Educația pe care o primisem acasă plasa o mare greutate morală asupra risipei. Cîteva boabe de orez uitate pe farfurie o făceau pe mama să mă întrebe: „Dar ce-au făcut boabele astea de te-au jignit așa?“. Cînd șoferul de taxi s-a întors în mașină, l-am întrebat: „Scuzați-mă, vă rog, de ce nu v-ați oprit motorul?“. S-a uitat la mine în oglinda retrovizoare și a spus: „Ai dreptate, amice, e motorul *meu*“. După încă vreo oră de mers în lumina amurgului, a oprit mașina și mi-a cerut să cobor. Am preferat să nu răspund nimic. Exasperat, a smucit de volan, trecînd fără motiv pe banda de

alături, și, privind în lungul drumului, am deslușit doi călăreți la vreo cincizeci de metri distanță.

— Stop, am spus și m-am apucat să le fac cu mîna disperat călăreților, răcnind: Alo! Alo!

M-au văzut. Două femei. Mai tîrziu aveam să aflu că erau fiicele fermierului din zonă și că nu ieșeau aproape niciodată să călărească la asemenea ceasuri tîrzii, dar că, spre norocul meu, în seara aceea își căutau cîinele, care dispăruse în după-amiaza aceea. Păreau ceva mai în vîrstă decît mine și Ziad, dar diferența de ani dintre ele părea similară. Nu s-au dat jos de pe cai: o iapă și un armăsar, amîndoi mai înalți decît taxiul, periați, strălucitori.

În Cairo, de la vîrsta de unsprezece ani pînă la cincisprezece, mă trezeam la cinci în fiecare dimineață ca să călăresc înainte de școală. Iar serile ieșeam cu băieții și umblam haihui pînă auzeam chemarea pentru rugăciunea din zori, cînd ne îndreptam către grajdurile din spatele piramidelor din Giza și porneam să călărim în deșert. Cînd caii se încălzeau și soarele se ivea deasupra orizontului, ne întorceam în galop pe același drum. Mă aplecam cu fața cît mai aproape de coamă, simțind căldura greabănului, ascultînd respirația animalului cum năvălea înăuntru și afară ca împinsă de un piston. Băiatul de la grajduri freca spinarea cailor cu palma și ne arăta spuma albă a sudorii, răcnind la noi că nu mai erau buni de nimic toată ziua. Îi plăteam dublu și, dacă încă mai era supărat, îl luam cu noi la Mena House Oberoi pentru micul dejun.

Caii aceștia englezești erau cel puțin de două ori mai mari decît cei pe care îi călăream în Cairo, fiind crescuți mai degrabă pentru munca de iarnă la fermă și pentru vînătoare decît pentru curse. Surorile știau despre ce școală era vorba. Cea mai în vîrstă a arătat cu degetul către o clădire din depărtare, apoi i-a spus șoferului, pe un ton poruncitor care m-a uns pe suflet: „Păi, nici n-o s-o vedeți de-acolo de jos, nu credeți?“. A ieșit din mașină și a văzut turnul de piatră cenușie proiectîndu-se deasupra unui pîlc de copaci înalți, ale căror frunze începeau deja să-și piardă culoarea. În timp ce sora mai mare îi dădea indicații șoferului, cealaltă ședea perfect nemișcată și se uita la mine. Avea mîinile roșii, de la călăritul în frigul serii, iar contrastul dintre degetele ei închise la culoare și fața de un roz pal îmi părea pe atunci foarte straniu.

***

Cu patru zile înainte de momentul în care mama, Diana și cu mine trebuia să plecăm la Benghazi, am luat avionul de la Londra la Cairo. În timpul zborului, o întrebare veche s-a lămurit de la sine. Dintr-odată a devenit clar de ce prietenii mei presupuseseră dintotdeauna că pînă la urmă, după ce trăisem în Anglia mai bine de un sfert de secol, aveam să mă mut într-o altă țară. Era ceva cu mine, sau cu viața pe care mi-o creasem în Londra, care lăsa o impresie de nepermanență. Suspiciunea asta, că pot să plec în orice moment, mă tulbura, dar mă și liniștea. Mă sperie adesea cînd mă întîlnesc cu exilați care, asemenea mie, s-au trezit locuind în Londra, dar, spre deosebire de mine, s-au abandonat locului și ca urmare emană un gen de stabilitate resemnată care mie îmi lipsește. Adoptarea fără rezerve a manierelor băștinașe sau a dialectului local – asta mi s-a părut dintotdeauna un fel de umilire. Și totuși, ca un amant gelos, am crezut că-i cunosc Londrei secretele mai bine decît cei mai mulți băștinași. După vizita în Libia a prim-ministrului Tony Blair, în 2004, cînd unii membri ai cercului intim al lui Gaddafi au început să-și cumpere case în capitala britanică, uneori chiar în cartierul meu, mi-am spus că Londra mea nu era și a lor. Am devenit recunoscător că mă stabilisem într-un oraș a cărui caracteristică esențială este discreţia. În avion, de la Londra la Cairo, am înțeles logica acestor contradicții; ele erau inspirate nu de Londra, ci de starea de a aștepta. Adevărul este că mi-am petrecut tot timpul, de la vîrsta de opt ani, de cînd familia mea a părăsit Libia, așteptînd. Faptul că i-am condamnat în tăcere pe confrații aflați în exil care doreau să fie asimilați – cu alte cuvinte, angajamentul meu obstinat față de dezrădăcinare – a fost plăpîndul meu act de fidelitate față de vechea țară, sau poate nici măcar față de Libia, ci față de puștiul care eram cînd am plecat.

***

Am rămas în picioare la o margine a cozii care se formase în aeroportul din Cairo, prefăcîndu-mă că pierdusem sau că îmi amintisem brusc de ceva. În sinea mea tînjeam după apartamentul nostru din Londra. Îi și vedeam blatul de bucătărie lăsat de izbeliște, priveliștea de la fereastra din spate, nemișcarea cenușie a crepusculului, mobila, fotografiile cu noi, șirurile de cărți. Trebuia să petrecem cîteva zile în Cairo, după care să ne întoarcem la Londra. Aveam numărul lui Mustafa, șoferul la care apelăm eu și Diana

cînd sîntem în Cairo. N-avea cum să fie prea departe de aeroport. În cîteva ceasuri, puteam să ne strîngem cu toții acasă la mama, să luăm prînzul. Și poate, cîndva, vom ajunge chiar să rîdem cînd ne vom aminti de ziua în care am fost periculos de aproape de-a ne întoarce în Libia.

Mă miram singur de ce mă îmbrăcasem în costum negru, costum pe care îl cumpărasem cu un an în urmă, cînd mi se indusese, preț de o clipă trecătoare, convingerea că o viață petrecută în costume negre are în ea ceva monastic și tihnit. Îl îmbrăcasem doar de două ori de cînd îl cumpărasem și de fiecare dată mă simțisem incomod din cauza croielii care nu mi se potrivea deloc și din cauza sumei exorbitante care mă costase. Iar acum, din nu știu ce motiv, călătoream spre casă în acest costum care nu-mi venea bine. În dimineața aceea mă trezisem foarte devreme. Îmi pusesem o cămașă albă și costumul negru și petrecusem cîteva momente cu alegerea unei cravate și făcutul nodului, după care o scosesem de la gît și o atîrnasem în șifonier, același șifonier pe care îl aveam din copilărie, căci camera din Cairo în care dormisem împreună cu Diana în noaptea de dinaintea zborului către Libia, întinși pe o parte ca să încăpem pe salteaua îngustă, era vechea mea cameră. Acum aveam cincisprezece ani. Acum aveam patruzeci și unu. Acum aveam opt.

La aeroport, mama încă mai era în dreptul ferestrelor, vorbind la telefon cu Ziad, care sunase deja a treia oară în dimineața aceea. Toți trei – eu, Ziad și mama – făcuserăm planuri să revenim în Libia împreună, din moment ce (iar lucrul acesta nu se menționa, dar se înțelegea) n-am fi putut niciodată să plecăm împreună, nu în totalitate, fiindcă tata nu mai era cu noi. Ziad nu putuse să mai aștepte. Plecase spre Libia cu nouă luni în urmă, în iunie 2011, cînd războiul încă mai făcea ravagii. Îmi amintesc ziua în care ne-a telefonat să ne spună că se afla la 200 de kilometri de granița libiană. Eu și Diana eram într-o zonă izolată din sudul Franței, unde mă ocupam cu scrierea unei introduceri la Turgheniev, *În ajun*. Vocea lui Ziad se tot întrerupea. Am mers cu mașina în vîrful dealului ca să caut un loc cu semnal mai bun. În trecut, ori de cîte ori se gîndea la întoarcere, mă suna pe mine și reușeam să-l fac să se răzgîndească. De data aceasta, n-a mai format numărul meu decît după ce stătuse la volan șase ore: călătorise mai întîi spre nord, către Alexandria, apoi spre vest, pe drumul de coastă către granița dintre Egipt și Libia. Nu voia să discute despre asta; voia doar să aflu. Legătura s-a întrerupt. De fiecare dată cînd încercam, suna ocupat. Îmi închipuiam că toată lumea – rude, prieteni și chiar cunoștințe – îl suna să-i facă urări de bine.

Pe cînd Ziad își lua rămas-bun de la soție și de la cei patru copii, eu îmi petrecusem dimineața gîndindu-mă la acțiunile unei persoane fictive, Andrei Bersenev, din *În ajun*. Exista un anumit detaliu referitor la el pe care îl trecusem cu vederea la lecturile anterioare: un „sentiment vag, insondabil, pîndea ascuns în inima lui; era trist și întristarea lui nu avea nimic nobil în ea. Tristețea nu-l împiedică totuși să se apuce de *Istoria casei Hohenstaufen* și să reînceapă lectura ei exact de la pagina la care se oprise cu o seară în urmă“. Bersenev este un student rus la filozofie care, în pragul Războiului din Crimeea, se arată preocupat de o dinastie monarhică germană din Evul Mediu Mijlociu; e un lucru poate la fel de absurd ca un romancier libian care, în zilele sîngeroase ale Revoluției de la 17 Februarie, stă într-o căsuță din Franța și încearcă să scrie cîteva mii de cuvinte despre un roman rusesc publicat cu un secol și jumătate mai devreme.

În cele cîteva secunde cît am apucat să vorbim, am deslușit în vocea lui Ziad tonul ferm pe care îl folosește cînd urmează să-mi spună ceva la care crede că e posibil să obiectez. Ar fi fost inutil să-l avertizez despre pericol, să-i amintesc promisiunea pe care ne-am făcut-o, de a ne întoarce împreună. De aceea, cînd am reușit să iau din nou legătura cu el, i-am spus că e minunat că ajunsese în sfîrșit acasă. El mi-a spus că are să sune imediat ce intră în țară.

Tot în ziua aceea, Diana m-a dus la Plage des Brouis, o plajă pe care o descoperise mergînd de-a lungul coastei către Cap Lardier. Am urcat în rezervația geologică. Am pătruns în liniștea neașteptată pe care o întrețineau copacii la marginea mării. Lumina modificată. Umezeala din aer căpătînd întrucîtva concretețe. Cărarea era de multe ori prea îngustă ca să ne îngăduie mersul umăr la umăr. Era reconfortant să merg în urma ei. În jur erau pini și eucalipți înalți. Erau flori sălbatice și din cînd în cînd cîte un fluture. Cărarea cotea și cobora. Uneori mergeam chiar pe lîngă apă, suficient de aproape cît s-o atingem, iar alteori urcam atît de sus, încît ne uitam în jos la ea de la mare înălțime. Adesea ne opream și admiram priveliștea. Aveam telefonul mobil în buzunarul pantalonilor scurți. De la revoluție încoace, îl țineam lîngă mine tot timpul: pe blatul de lucru din bucătărie cînd găteam, pe dalele podelei cînd făceam baie. Acum ajunseserăm atît de departe, încît nu mai aveam semnal. Am propus să ne întoarcem, însă Diana voia să mergem mai departe. Depășiserăm jumătatea distanței pînă la micul golf. Anxietatea e o treabă infamă. Mergeam în urma Dianei, dar eram tăcut și nerăbdător. Cînd am ajuns la Plage des Brouis, telefonul meu a prins iar semnalul. Aveam un mesaj vocal de la mama. Ziad

ajunsese. Avea o cartelă SIM locală. Mi-a citit numărul. Nu aveam pix. Am ascultat din nou mesajul și am trasat numerele cu piciorul în nisip, mare cît să poată fi văzute și dintr-un avion micuț care ar fi zburat pe deasupra lor. Diana privea în sus, spre un capăt al golfului, deasupra căruia planau trei pescărușI. Își țineau aripile întinse și la răstimpuri le îndoiau ca să mai coboare cîte un metru sau doi, ca și cînd s-ar fi prefăcut că pică din cer, ca și cînd ar fi făcut pe morții, după care urcau din nou și repetau manevra. Părea să fie o activitate lipsită de un scop precis. Poate o făceau din pură plăcere. Poate acolo era un loc la care se întorceau fiindcă știau cum rămîne vîntul captiv în curbura golfului. Ziad a răspuns imediat. Mi s-a adresat cu vechea mea poreclă și a rîs. Am rîs și eu.

A fost prima lui întoarcere. A mai mers o dată după ce a căzut Tripoli, în august, iar mama l-a însoțit. Eu am fost ultimul, cel mai tînăr și cel mai din urmă, la fel ca atunci cînd eram puștan și mi se spunea să umplu mereu paharele părinților și pe al fratelui meu mai mare înainte de al meu.

3

Marea

La 1 septembrie 1969, cu paisprezece luni înainte de nașterea mea, s-a petrecut un eveniment care avea să schimbe cursul istoriei Libiei și pe cel al vieții mele. Cu ochii minții, văd un ofițer din armata libiană traversînd Piața St James pe la ora două după-amiaza, către ceea ce era pe atunci Ambasada Libiei la Londra. Venise cu treburi oficiale în capitala britanică. Era popular printre colegii săi, chiar dacă felul lui de-a fi, blînd și reținut, era confundat uneori cu aroganța. Învățase pe de rost pagini întregi de versuri, care mulți ani mai tîrziu, cînd se afla în detenție, aveau să-l aline și să-i țină tovărășie. Cîțiva prizonieri politici mi-au spus că noaptea, cînd se lăsa liniștea peste închisoare, cînd, după exprimarea unchiului Mahmud, „puteai să auzi un ac căzînd sau un adult plîngînd în tăcere de unul singur“, auzeau o voce de bărbat, fermă și înflăcărată, recitînd poezii. „Avea o rezervă inepuizabilă“, mi-a spus nepotul lui, care s-a aflat și el în detenție în aceeași perioadă. Și îmi aduc aminte că omul acesta care avea o rezervă inepuizabilă de poezii mi-a spus odată că „să cunoști o carte pe dinafară e ca și cum ai purta o casă în cușca pieptului“.

Era o vizită de rutină la ambasadă, poate ca să-și ia corespondența sau ca să depună un raport despre cum decurgea misiunea lui. Mi-l închipui scoțîndu-și bereta la intrarea în clădire. Holurile erau animate de funcționari care alergau încoace și încolo. Alții se adunau în jurul unui aparat de radio. Un căpitan în vîrstă de 27 de ani, de care nimeni nu mai auzise vreodată, intrase triumfal în Tripoli și preluase puterea. Tata a ieșit în fugă din ambasadă și a oprit un taxi ca să meargă la aeroport.

Așa îmi amintesc că s-a exprimat prima dată cînd mi-a spus povestea. Ne aflam la Londra; eu și Ziad eram deja la facultate, iar tata era în trecere prin oraș. Am gătit pentru el în micul apartament pe care îl împărțeam. Toți

trei am mîncat prea mult și ori ne-am dus în Regent's Park, cu tata mergînd între noi, ori ne-am retras în camera de alături și ne-am întins pe cele două paturi de cîte o persoană, stînd la taclale. Nu-mi amintesc prea bine. Dacă am mers în parc, atunci a fost una dintre acele după-amiezi lungi de vară în care lumina rămîne neschimbată ore în șir, de parcă s-ar opri soarele în loc; iar dacă am rămas în dormitor, atunci am stat de vorbă cu voce joasă, somnoroși, dar încă prea neostoiți în dorul nostru ca să aţipim. Oricum ar fi fost, mi-l amintesc spunînd că ieșise în fugă din ambasadă și oprise un taxi. Însă Piața St James nu e cunoscută pentru cine știe ce trafic. Probabil a așteptat cîteva clipe în fața ambasadei și apoi a dat ocol spațiului verde, înainte de a porni la pas (mi-l imaginez mergînd la pas, nu alergînd) pe una dintre străzile din vecinătate. Nu cunoștea prea bine Londra. Poate că n-a luat-o spre est, către Regent Street, sau spre sud, către Pall Mall. Dacă aș fi fost cu el, aș fi știut exact încotro s-o luăm. S-a dus cu taxiul drept la Heathrow și a găsit un loc în primul avion către Tripoli.

La Cairo, cu puțin timp înainte de a fi răpit, tata ne-a spus iar povestea, adăugînd un detaliu nou. Cînd a intrat în ambasadă și a auzit că avusese loc o *coup d'état*, a sărit pe tejgheaua de la recepția hotelului și a dat jos tabloul monarhului pe care îl slujise și îl admirase. Abia atunci am înțeles că nu doar îngrijorarea îl mînase pe tata să dea fuga acasă la auzul veștii că regele Idris fusese răsturnat, ci și entuziasmul în fața unei epoci republicane moderne. Mi-am dat seama atunci de ce un decupaj dintr-un ziar vechi cu portretul regelui Idris, înghesuit între rama și oglinda șifonierului din dormitorul părinților mei, îmi inspirase mereu o oarecare melancolie. Nimeni n-a vorbit despre el și nimeni nu l-a scos. A stat și s-a decolorat acolo an după an, toată copilăria mea.

Pe cînd tata era în avionul care îl aducea acasă de la Londra, noul conducător al Libiei, Muammar al-Gaddafi, s-a promovat singur de la gradul de căpitan la cel de colonel și a emis ordine de arestare pe numele ofițerilor de rang înalt din armată. Tata a fost dus de la aeroportul din Tripoli direct la pușcărie. Cinci luni mai tîrziu, a fost eliberat, degradat și deposedat de uniformă. S-a întors la nevastă și la fiul de trei ani, Ziad. Noul regim i-a făcut apoi și lui tata ce le-a făcut celor mai mulți ofițeri de rang înalt din perioada lui Idris. Nedorind să-și facă inamici din militarii de la vîrful ierarhiei, și totuși temîndu-se în același timp de posibila lor lipsă de loialitate, i-a trimis peste hotare, adesea în calitate de diplomați fără importanță. I se oferea astfel timp noului aparat de securitate să capete contur. Tata a primit un rol administrativ în cadrul misiunii libiene pe lîngă

Națiunile Unite la scurt timp după ce a fost eliberat. Eu am fost conceput în acea scurtă perioadă de timp dintre eliberarea și plecarea lui la New York: un timp al nesiguranței, dar și un timp al optimismului, pentru că, după cum sugera a doua lui relatare a întîmplării de la ambasadă, tata avea speranțe mari în privința noului regim. E posibil să-și fi considerat detenția, eliminarea din armată și surghiunul temporar drept repercusiuni firești – poate chiar reversibile – ale transformărilor istorice prin care trecea țara. Ca mulți alții din generația lui, și el era inspirat de exemplul Egiptului, unde, sub conducerea lui Gamal Abdel Nasser, o republică pan-arabă tînără, laică și naționalistă înlocuia o monarhie coruptă. Gaddafi își declarase admirația față de Nasser, iar Nasser îl sprijinea fără rezerve pe Gaddafi. Așa stînd lucrurile, oricît de nedoritor de-a părăsi Libia trebuie să fi fost tata, nu-mi închipui că s-a dus la New York cuprins de disperare. A fost nevoie de cîțiva ani – după ce Gaddafi a abrogat toate legile în vigoare și s-a declarat de facto conducător etern – pentru ca tata să descopere adevărata natură a noului regim.

Pînă și el, care nu îngăduia superstițiile, trebuie să fi avut o presimțire neagră după un anume eveniment care a avut loc în prima lui zi de lucru la New York. Traversînd First Avenue către clădirea Națiunilor Unite, a văzut un camion intrînd în coliziune cu un biciclist. Membrele biciclistului erau împrăștiate pe asfalt. Reacția lui tata a fost să adune bucățile de carne și os și să le așeze respectuos lîngă trunchi, care, la fel ca bicicleta contorsionată, aterizase pe pavaj. Întotdeauna am asociat schimbările irevocabile și violente prin care au trecut familia și țara mea în următoarele patru decenii cu imaginea tatălui meu – poet transformat în ofițer transformat, fără voie, în diplomat – purtînd costum și cravată, departe de casă, adunînd bucăți dintr-un trup de om mort. Avea treizeci și unu de ani. Eu m-am născut ceva mai tîrziu în același an.

În 1973, înainte să împlinesc trei ani, tata și-a prezentat demisia din slujba de la ONU. A spus că lui și soției sale le era dor de casă și că voiau ca cei doi fii ai lor să crească în Libia. Era adevărat, dar cu siguranță că nu era toată povestea, iar eu bănuiesc că și regimul știa asta. Desigur, obiecțiile lui la intruziunea cîrmuirii în societatea civilă, la felul deliberat în care Gaddafi compromisese independența sistemului judiciar și libertatea presei fuseseră luate în seamă. Le dăduse glas cu ocazia unor întruniri mondene. Începînd din acel moment, tata intrase în atenția dictaturii. Se spunea că pînă și felul în care mergea era iritant pentru autorități. Emana sfidare. Cînd am auzit asta prima dată, mi-am spus: ce perspicace sînt! Nici măcar în

fragedă copilărie nu mi l-am putut imagina vreodată pe tata făcînd plecăciuni și mi-am dorit încă de pe vremea aceea să-l protejez. Mereu mi s-a părut că el este chintesența a ceea ce înseamnă să fii independent. Ceea ce, laolaltă cu soarta lui nelămurită, îmi complica propria independență. Avem nevoie de un tată împotriva căruia să ne îndreptăm furia. Cînd un tată nu este nici mort, nici viu, cînd este o fantomă, voința e neputincioasă. Sînt fiul unui om neobișnuit, poate chiar extraordinar. Iar atunci cînd, ca majoritatea copiilor, m-am răzvrătit împotriva acestei percepții timpurii despre el, am făcut-o din cauză că mă temeam de consecințele convingerilor sale; eram disperat să-l abat de la calea lui. A fost prima mea lecție despre limitele posibilității de a-i convinge pe alții să renunțe la un drum primejdios. Ambițiile mele, cînd venea vorba de tata, erau mediocre. Ca acel fiu vestit din *Odiseea* – ca majoritatea fiilor, bănuiesc –, îmi doream „să am măcar un tată fericit / îmbătrînind la el acasă“. Dar, spre deosebire de Telemah, eu continui și după douăzeci și cinci de ani să rabd „neștiuta moarte și tăcere“ a tatălui meu. Invidiez caracterul final al înmormîntărilor. Rîvnesc la certitudine. Cum trebuie să fie cînd ții osemintele în mîinile tale, cînd alegi unde să le depui, cînd poți să mîngîi peticul de pămînt și să spui o rugăciune!

***

În anii ’70, familia mea locuia în centrul orașului Tripoli, la mică distanță de casa bunicii mele din partea mamei. Îmi amintesc eucalipții înalți care creșteau în grădina din față, umbrele lor mari și intense pe pămînt, gheare negre pe mașini. Dacă sufla briza, umbra și lumina se mișcau din loc. Eu și Ziad jucam fotbal pe porţiunea pavată din faţa unuia din zidurile casei, unde am privit pentru prima dată cum este tăiată o oaie. Era vie și deodată nu mai era. Animalul izbea furibund din picioare, fornăind după aerul care îi intra în nări și scăpa prin gîtlejul despicat. Sîngele curgea în valuri negre și groase ca siropul de curmale. Balonaşe mici și transparente se iveau și se spărgeau în jurul botului. Am pocnit din degete și am bătut din palme lîngă ochiul ei larg deschis. Cînd n-a mai reacționat, m-a apucat plînsul. M-am întors cînd leșul fusese deja descăpățînat, jupuit și atîrnat de un stîlp. Stratul de grăsime care înconjura trupul era subțire și luminos ca un văl de nori în amurg. Cîteva clipe mai tîrziu, m-am așezat la masă împreună cu ceilalți și am mîncat ficat și rinichi prăjiți cu chili, ceapă, usturoi, pătrunjel și coriandru, exprimîndu-mi acordul

că mîncarea era mai bună decît oricînd, căci carnea era, după cum spusese unul dintre adulți, „incredibil de proaspătă“.

Cîțiva ani mai tîrziu, ne-am mutat lîngă clubul El-Medina el-Seyahiya, la periferia vestică a orașului Tripoli. O casă nouă. Miros de vopsea proaspătă. Atmosfera de pustietate a camerelor în care nu mai dormise nimeni pînă atunci. O grădină stearpă. Mama a plantat tufe de trandafir în față și o viță tînără în spate. În fiecare an făcea struguri mici ca niște perle. Dacă îi mîncai la o săptămînă sau două după ce se coceau, te ardea zahărul pe gît. Am plantat lămîi și portocali. Au fost unii dintre cei mai tumultuoși ani din era Gaddafi. Se organizau Comitete Revoluționare pentru pedepsirea disidenței. Monitorizau toate aspectele vieții. Criticii dictaturii erau executați. Comitetele spînzurau studenți în fața Catedralei din Benghazi și de porțile universităților. Traficul era deviat pentru ca navetiștii să nu poată rata imaginea cadavrelor bălăngănindu-se. Cărțile și instrumentele muzicale socotite „antirevoluționare“ sau „imperialiste“ erau confiscate din magazine, școli și locuințe, adunate în mormane înalte în piețe publice și transformate în rug. Intelectuali, oameni de afaceri, organizatori de sindicate și studenți erau arătați la televizor șezînd pe podea, cu cătușe la mîini, recitîndu-și mărturisirile în fața camerei.

Unul dintre modurile în care părinții noștri au încercat să ne protejeze de nebunia care se petrecea în afara locuinței noastre era să se asigure că aveam ce face în fiecare minut al zilei. Mergeam la școală, ne întorceam la timp pentru lecțiile de pian, luam masa, apoi plecam la clubul El-Medina el-Seyahiya să înotăm. Ne petreceam restul zilei pe mare; marea era teritoriul nostru. Se găseau și cîțiva adulți prin preajmă, dar aceștia erau atît de excentrici, încît păreau desprinși din imaginația noastră. Era un bătrîn cu ochi lăptoși, care ședea cît era ziua de lungă în buza portului, pescuind. Nici unul dintre noi nu l-a văzut vreodată prinzînd ceva. Apoi era El-Hindi, un american nativ care ajunsese nu se știe cum în Tripoli. Circula o poveste cum că fugise din America fiindcă omorîse un alb. O alta spunea că în călătoriile lui în jurul lumii se oprise la Tripoli și fusese frapat de frumusețea orașului nostru, astfel că hotărîse să nu mai plece niciodată. Uneori cele două povești se întrepătrundeau. Omul se oprea pe pod, lîngă port și de acolo plonja cu brațele întinse în lateral, aducîndu-le laolaltă chiar înainte de a pătrunde în apă. Noi ne aliniam toți să privim. Pentru mine, înotul însemna craul pînă nu mai vedeam țărmul. Pluteam în apa adîncă și apoi mă răsuceam pînă îmi pierdeam direcția.

***

În ziua aceea din iunie cînd mă aflam în sudul Franței, ziua în care Ziad intra în Libia, am înotat de unul singur în aceeași Mare Mediterană. Dintr-un motiv oarecare, îmi aminteam, mai viu ca oricînd, că tata fusese cel care mă învățase să înot: ținîndu-mă la suprafață, cu palma lipită de burta mea, spunîndu-mi: „Asta-i tot“. Nu m-am temut niciodată de mare pînă n-a dispărut el.

4

Pământul

Avionul era plin. Ne-am așezat, dar apoi mama s-a ridicat ca să mă lase să stau la fereastră.

— Să-ți vezi țara, mi-a spus.

S-a închis ușa avionului. Mi-am scos jurnalul și m-am apucat de scris, încet și metodic. Panica, precum în visele în care deschid gura și nu pot rosti nimic, se năștea din pierdere. Sau ca în visul acela recurent pe care l-am tot avut după ce l-au luat pe tata, în care descopeream că plutisem în derivă pînă departe în larg. Toate patru orizonturile sînt numai apă, iar sentimentul nu este doar teamă, ci și un fel de vertij al regretului. Cuvintele pe care încercam să le scriu, jurnalul și pixul, avionul, pista de decolare văzută prin fereastra de lîngă mine, însoțitorii mei – femeia care mă născuse și femeia alături de care m-am transformat în bărbat matur – păreau a fi doar niște abstracțiuni.

Înainte de a părăsi terminalul, mama, care fără îndoială băgase de seamă anxietatea mea, pusese o întrebare malițioasă. „Cine se-ntoarce?“ spusese ea. „Suleiman el-Dewani sau Nuri el-Alfi?“

Suleiman el-Dewani și Nuri el-Alfi sînt protagoniștii exilați ai romanelor mele *În țara bărbaților*, respectiv *Anatomia unei dispariții*. Ea voia să mă înveselească, dar în același timp exista în întrebarea ei un avertisment despre ceea ce știa că eram decis să fac: să-l caut pe tata. În anii de cînd îl pierduserăm, observase felul cum mă schimb. Șocul inițial și tăcerea se transformaseră în mînie, apoi în activism ardent, care determinase intrarea într-o anumită rutină, culminînd cu conducerea unei campanii care mă mistuise în timpul celor doi ani care precedaseră revoluția. De-a lungul tuturor acestor etape, mama își făcuse griji neîncetat. Suspectam de multă vreme că temerile ei nu erau provocate doar de

pericolele la care mă expunea căutarea lui tata, sau, la drept vorbind, de ceea ce puteam descoperi în urma ei, ci de altceva, de un lucru mult mai specific, privitor la agitația zilnică pe care o pretindea o asemenea căutare, la felul în care reverberează ea prin tot trupul, prin fiecare zi și prin tot ceea ce faci. Știa că voința mea de-a descoperi ce s-a petrecut se transformase într-o obsesie. Iar cînd stăteam și așteptam în terminalul aeroportului, adevărata semnificație a întrebării ei, rostite pe un ton perfect echilibrat între seriozitate și glumă, era că prefera de departe să mă întorc cu cele două personaje ficționale ale mele decît să port cu mine fantoma tatălui meu, omul pe care ea îl numea Prezentul-Absent.

În copilărie, luni la rînd după ce am părăsit Libia, zăceam întins cu ochii în tavan, imaginîndu-mi propria întoarcere. Îmi închipuiam cum aveam să sărut pămîntul; cum aveam să-mi iau din nou în stăpînire carul de luptă, bicicleta aceea pe care o bibileam și o ungeam în fiecare săptămînă; cum aveam să-mi îmbrățișez verii. Acum erau cu toții oameni în toată firea, mame și tați. Evadarea noastră din Libia s-a petrecut în etape. Prima, în 1979, mama, Ziad și cu mine. Un an mai tîrziu, tata a călătorit spre sud pe uscat, prin vastul Deșert Libian, și a trecut granița ciuruită cu Ciadul. S-a îndreptat către capitală, N'Djamena, de unde a luat avionul spre Roma. Acolo își aveau părinții mei principalul cont bancar. Scăpați de riscul ca liniile telefonice să fie ascultate, el și mama erau acum ca niște tineri îndrăgostiți, petrecînd ore întregi la telefon între Roma și Cairo. Poate că aceste conversații nu erau doar încercări de rezolvare a celor două preocupări pe care le are orice exilat: dorul de casă și logistica. Poate că el începuse să regrete; poate că ea, oricît ar fi fost de hotărîtă, înţelesese brusc realitatea traiului departe de casă. El a cumpărat cîteva dintre lucrurile pe care și le dorea pentru această nouă viață: porțelanuri pictate de mînă, perne umplute cu puf, candelabre de argint. Consolarea adusă de obiectele rafinate. După ce a venit să ni se alăture la Cairo, ne-am mutat într-un apartament mai mare și mai bun. Acolo am înțeles eu că n-aveam să ne mai întoarcem, că mă păcăliseră. Am cerut să fiu dus înapoi în țara mea. Mama a încercat să mă consoleze. „Lasă-l în pace", i-a spus tata. „O să se obișnuiască el." A fost cel mai crud lucru pe care l-a spus vreodată. Crud și aproape adevărat. Încă de pe atunci știam, mai degrabă din voce decît din cuvinte, dar și din felul în care stătea, cu fața întoarsă de la mine, că și el deplîngea pierderea. Vine un moment în care îți dai seama că tu și părintele tău nu sînteți una și aceeași persoană, iar asta se întîmplă de obicei cînd amîndoi sînteți mistuiți de pasiuni asemănătoare.

Și iată-l, pământul. Ruginiu și galben. Culoarea pielii abia vindecate. Poate că în sfîrșit aveam să mă eliberez. Pământul a devenit mai întunecat. Înmuguriri de verde acoperind colinele în strat subțire. Și, dintr-odată, marea copilăriei mele. Exilații idealizează adesea peisajul țării lor de baștină. Eu mi-am pus în gînd să nu cad în capcana asta. Nimic nu mă enerva pe vremuri mai mult decît un libian care o freacă liric cu „marea noastră", „pământul nostru", „briza țării-mamă". În sinea mea însă, am continuat să cred că lumina de acasă n-avea egal. Am continuat să mă gîndesc la orice mare, oricît de frumoasă ar fi ea, ca la o impostoare. Acum, cînd zăream primele frînturi de țară, mă gîndeam că, în realitate, era și mai luminoasă decît mi-o aminteam. Faptul că existase în tot acest timp, că rămînea așa cum fusese în toți acești ani, că eram în stare s-o recunosc, îmi dădea senzația unui dialog, a unei chemări însoțite de ecoul ei, a unei exprimări a recunoașterii reciproce.

Am aterizat. Mi-am notat ora și data: 10:45 dimineața, 15 martie 2012. Abia atunci mi-a dat prin minte că, după toate încercările de-a ne sincroniza programul, data asupra căreia căzuserăm de acord Diana, mama și cu mine, care ni se păruse tuturor, fără excepție, accidentală, marca a douăzeci și doua aniversare a primei săptămîni de captivitate a lui tata. Ne scrisese despre cum se trezise pe podeaua unei celule de închisoare din Abu Salim, cu mîinile legate la spate și cu o pînză pe ochi. Auzea, cîteva uși mai departe, vocea celui care era pe atunci directorul adjunct al serviciului secret egiptean:

> Colonelul Mohamed Abdel Salam [el-Mahgoub], cel care-a orchestrat toată treaba, ne-a luat-o înainte în Libia. A fost o treabă murdară. Regimul egiptean s-a vîndut cu conștiință cu tot. Președintele Hosni Mubarak a avut cunoștință de toată afacerea.

Privind pe fereastra avionului, m-am întrebat dacă îi scoseseră lui tata legătura de pe ochi după ce îl urcaseră în avion. I-au îngăduit măcar șansa de a vedea pămîntul din aer? Ani mai tîrziu, am întîlnit un om care pretindea că întîlnise pe cineva care lucra pe cîmpul de rulaj din Tripoli și care își amintea că văzuse un avion privat aterizînd și un bărbat coborînd din el sub escortă. Data și ora se potriveau. Descrierea prizonierului sugera că putea să fi fost tatăl meu. „Avea părul complet alb. Bine îmbrăcat. Cu cătușe și legat la ochi. Mergea mîndru." Acesta era pămîntul pe care îl iubea tata mai mult decît orice altceva. „Nu intrați în competiție cu Libia. O să pierdeți mereu", spusese el odinioară, cînd toți trei încercaserăm să-i schimbăm hotărîrea de-a i se opune pe față lui Gaddafi. Tăcerea care urmase reprezenta distanța dintre el și noi. Dezacordul avea dimensiuni istorice. Plasa o națiune în contra realității intime a unei familii. M-am uitat

la florile sălbatice de la marginea pistei de aterizare. Primăvara în plin avînt. Iar cînd am coborît din avion, mirosurile familiare din aer erau ca o pătură de care nu știi că ai nevoie, dar care te face să fii recunoscător după ce ți-a fost pusă pe umeri. Prietenul meu din copilărie, vărul Marwan al-Tashani, judecător în Benghazi, aștepta în capătul scării, zîmbind și ținînd în mîini o cameră video.

5

Blo’thaah

Pe măsură ce înaintam cu mașina prin Benghazi, lumea devenea tot mai materială. Ne-am dus acasă la Marwan, unde am găsit o familie numeroasă, adunată în așteptarea noastră. După masa de prînz, m-am strecurat afară la o plimbare. Mă simțeam puternic și, în mod straniu, detașat, separat, nu cum spunem uneori cînd rememorăm vise, că „mă privesc pe mine însumi din afară“, ci atît de implicat, încît părea inutil să mai fiu îngrijorat.

Ne-am cazat la hotel tocmai pe cînd apunea soarele. Eu și Diana într-o cameră, mama alături, ambele camere avînd ferestre care dădeau spre mare. Eram la etajul patru. Rama pătrată a ferestrei noastre era jumătate mare, jumătate cer. Telefonul suna întruna. Am un singur frate, dar 130 de veri primari. Asta înseamnă că aveam de văzut sute de persoane. Dar mă hotărîsem încă dinainte de-a fi părăsit Londra că prima mea vizită avea să fie la unchiul Mahmud și la mătușile – surorile lui tata – din orașul alăturat, Ajdabiya, unde a crescut tata. În dimineața următoare ne-am așternut la drumul de două ore către sud.

Unchiul Mahmud este fratele cel mai mic al tatălui meu. Tata s-a născut în 1939, Mahmud în 1955. În fotografiile vechi, tata apare serios și stăpîn pe sine, cu un aspect îngrijit încă din adolescență; unchiul Mahmud avea plete lungi cum se purta în anii 1960 și ’70 și mereu o umbră de zîmbet pe față. Tata s-a născut într-o Libie condusă de Benito Mussolini. Avea patru ani în 1943, cînd armatele italo-germane erau înfrînte în nordul Africii, iar Libia era cucerită de englezi și de francezi. La 24 decembrie 1951, cînd, sub regele Idris, Libia și-a cîștigat independența, tata avea doisprezece ani. Unchiul Mahmud s-a născut patru ani mai tîrziu. În 1969, anul loviturii de stat a lui Gaddafi, tata avea treizeci de ani, iar unchiul Mahmud, paisprezece. Mahmud părea să ne fie deopotrivă unchi și frate mie și lui

Zaid, un aliat fără seamăn, cu o cunoaștere din interior a ceea ce înseamnă să fii adult. Cînd tata a demisionat din corpul diplomatic de la New York și ne-am mutat înapoi la Tripoli, unchiul Mahmud a venit să stea cu noi. Îi plăceau foarte mult Voltaire și romanele rusești. Avea genul de sensibilitate visătoare și adesea uita să închidă plita. Spre deosebire de toți ceilalți adulți, el nu mi-a refuzat niciodată rugămințile de-a merge afară, în grădină, nici măcar după masa de prînz, cînd soarele era nemilos și toți ai casei moțăiau. Jucam fotbal ori ne așezam la umbra eucaliptilor. Știam că dragostea lui pentru mine era lipsită de complicații și de echivoc, și pentru că știam asta simțeam o libertate imensă. În anii exilului nostru, tata îmi spunea adesea că îi amintesc de frățiorul lui.

În aceeași săptămînă din martie 1990 în care a fost răpit tata, niște agenți ai serviciului secret libian s-au dus cu mașina acasă la unchiul Mahmud, în Ajdabiya. Alți oficiali au mers la Hmad Khanfore, unchiul meu prin alianță, și la fiii mătușii mele din partea tatălui, verișorii Ali și Saleh Eshnayquet. Toți patru au fost arestați. Erau membri ai uneia dintre celulele ilegale pe care le înființase organizația lui tata pe teritoriul țării. Arestările au fost atît de bine coordonate, încît fiecare dintre cei capturați a crezut că ceilalți încă mai erau în libertate. Fiecare presupunea că doar el este interogat și torturat. În ianuarie 2011, pe cînd revoluțiile din Tunisia și Egipt erau în plină desfășurare, dictatura libiană devenea tot mai neliniștită. Dorind să domolească nemulțumirea populară, a eliberat cîțiva prizonieri politici. Am început să sper. Campania publică pentru eliberarea tatălui meu și a celorlalte rude, pe care o începusem cu cîțiva ani în urmă, și-a ambalat motoarele. În același an, la 3 februarie, după douăzeci și unu de ani de prizonierat, au fost puși în libertate toți în afară de tata. Paisprezece ani mai tîrziu, susținută de răsturnarea regimurilor dictatoriale din Tunisia și Egipt, o răzmeriță populară a izbucnit pe tot cuprinsul Libiei.

De la Londra, am vorbit la telefon cu unchiul Mahmud în momentele imediat următoare eliberării sale. Era pasager într-o mașină care îl ducea acasă. N-a spus nimic despre faptul că poate jucasem și eu un rol în cîștigarea libertății sale, dar chiar și așa îi simțeam recunoștința în glas, iar asta mă făcea să mă simt stînjenit. M-a întrebat dacă am cunoștință despre un anume poet libian care trăia la Dublin.

— Ar trebui să-l cauți pe internet; te pomenește într-un articol. Și mai ții minte c-ai dat un interviu pentru BBC-ul arab?

Era unul dintre primele interviuri pe care le-am dat după publicarea romanului meu de debut și îmi amintesc cum m-am gîndit că e posibil să-l

asculte și tata, dacă mai era în viață.

— Mi-am pus aparatul de radio lîngă ureche și-am auzit fiecare cuvînt, a spus unchiul Mahmud.

Apoi s-a apucat să-mi citeze, cu extraordinară acuratețe, cîteva dintre întrebările pe care le pusese intervievatorul și răspunsurile date de mine. Și, timp de cîteva minute, fiecare frază a lui începea cu „Îți mai aduci aminte…“ și înșira amintiri, idiosincrazii de-ale mele din copilărie, lucruri pe care le făceam cîndva împreună. Apoi, chiar înainte să închidă, a spus:

— Nu-ți pierde speranța.

***

Pregătindu-mă de călătorie, jurasem că în căutarea tatălui meu aveam să aplic pe cît de ferm eram în stare tot ce învățasem despre intuiție, instinct și sensibilitate. Urma să am grijă să fiu disponibil pentru a vizita orice loc din care puteam afla ce se petrecuse cu el. Un loc anume pe care eu și Diana intenționasem să-l vizităm la Tripoli era închisoarea Abu Salim, unde fusese încarcerat tata. Mi-am imaginat cum aveam să traversăm curtea ei de tristă amintire, în care se vărsase atîta sînge, pătrunzînd pe lungile coridoare mărginite de uși pe care revoluționarii le deschiseseră cu lovituri de baros. Dar, cu cît se apropia data călătoriei, cu atît mai puțin posibilă îmi părea vizita mea la închisoare. Știam că Diana voia s-o fotografieze. Îmi și închipuiam cum aveau să arate acele imagini încă nerealizate. Totuși, pe cînd ne pregăteam să aterizăm în Libia, m-am pomenit spunîndu-i că sub nici o formă n-aveam să mergem la Abu Salim. Nu-mi vine în minte vreo altă împrejurare în care să-i fi interzis soției mele să facă ceva anume. Nu puteam îndura gîndul că cineva drag mie se putea afla în acel loc; acesta este motivul pe care i l-am oferit Dianei. Adevărul era că îmi lipsea forța necesară ca să merg la Abu Salim. Îmi făceam griji că dacă m-aș pomeni în celulele acelea despre care auzisem, pe care mi le imaginasem, pe care le visasem ani de zile – locuri întunecate, în care îmi dorisem de cîteva ori să mă aflu ca să mă revăd în sfîrșit alături de tata –, dacă m-aș pomeni în locul acela în care persistau mirosul lui, și clipele vieții sale, și spiritul (pentru că nu se poate să nu persiste), poate aș fi distrus pentru totdeauna.

Cînd mă gîndesc la ce i s-o fi întîmplat, simt cum se cască un abis sub picioarele mele. Mă țin de pereți. Sînt aspri și nesiguri, construiți din lut moale care se exfoliază în ploaie. Groapa e rotundă. Ca o fîntînă. Fîntîna noastră. Pentru că, deși familia mea a locuit în Ajdabiya de generații, mai

există un loc, la vreo treizeci de kilometri în inima deșertului, care este locuința noastră mai veche și mai intimă. Pînă la moartea bunicului, familia mea o ștergea acolo în fiecare an şi stătea în corturi pe durata primăverii. Acum este locul în care își ține familia cămilele și unde verii mei se duc deseori la picnic. Două rezervoare antice grecești săpate adînc în măruntaiele deșertului, colectînd puțina apă de ploaie. Numele său, căruia nu-i cunoaștem înțelesul și etimologia, este Blo'thaah. Tata s-a născut acolo, în primăvara lui 1939.

Abisul se deschide și cînd mă întreb de ce nu i-am căutat niciodată, cît eram în Libia, pe oamenii care l-au cunoscut pe tata în pușcărie, în special pe bărbatul cu care a făcut cunoștință Ziad cînd s-a întors în Libia în 2011 și care pretindea că fusese închis în celula de lîngă cea a lui tata pe la mijlocul anilor 1990. Vecini. De cîte ori n-am reluat istorisirea aceasta – pe care i-a spus-o el lui Ziad – fie în sinea mea, fie cu voce tare pentru Diana. Și totuși spaima e și ea acolo, cînd mă gîndesc la momentul cînd îl voi găsi pe acest om, cînd voi face ceea ce pare a fi o dovadă de loialitate, un lucru rațional, și anume să-l ascult povestindu-mi toate lucrurile pe care i le-a spus lui Ziad despre cum era viața tatălui meu în detenție, să-i pun întrebările care poate i-au scăpat lui Ziad, fiindcă în familie am fost mereu cunoscut pentru atenția la detalii.

— La cît ai avion? a fost răspunsul meu la anunțul dramatic făcut de tata la Londra, cu cîteva luni înainte să fie răpit, cum că se ducea la tabăra militară din Ciad a organizației sale, fiindcă era vremea ca el și oamenii lui să meargă dincolo de graniță în Libia și să treacă în sfîrșit la fapte.

Plănuiau să pornească la drum spre nord, spre capitală, și cu ajutorul unor tovarăși din cîteva orașe libiene mai mici sau mai mari să lovească în locuri cheie și să răstoarne regimul. Nouă nu ne-a spus nimic din toate astea. Ne-a spus doar că pleacă în Ciad și că s-ar putea să nu se mai întoarcă niciodată, și că vrea să avem grijă de mama, să avem grijă de noi, să ducem niște vieți de oameni cinstiți. Scena se petrecea la puțin timp după ce murise tatăl lui și i-am citit în ochi că era mai hotărît ca oricînd.

— La cît ai avion? l-am întrebat, încăpățînîndu-mă să nu dau mai încet sonorul televizorului, pe ecranul căruia se vedea Pavarotti cu gura larg deschisă.

Ziad plîngea. Eu am refuzat să plîng.

***

Drumul către Ajdabiya fusese mereu pustiu, dar anul acesta plouase din greu, iar pe ambele margini ale șoselei deșertul era împestrițat cu tufăriș sălbatic verde. Copaci mărunți se înclinau în direcția vîntului. Cînd și cînd, treceam pe lîngă tancuri și camioane militare, goale pe dinăuntru și ruginind în soare. La un moment dat, am oprit mașina și ne-am dus la un tanc. Oțelul maro-roșcat și ondulat arăta ca o uriașă frunză tomnatică. La 18 martie 2011, o coloană de blindate ale trupelor fidele dictatorului înainta în marș dinspre Ajdabiya către Benghazi. Gaddafi avea de gînd să pedepsească orașul, să facă din el un exemplu și să pună capăt revoltei. Conform cu relatările cîtorva martori, unele dintre aceste camioane și tancuri erau pline-ochi cu steaguri verzi și cu pancarte pe care scria: AICI A FOST BENGHAZI.

La fiecare intersecție importantă, de-a latul șoselei era întinsă cîte o funie groasă. Patrulau pe-acolo cîțiva tineri înarmați cu pușți. S-au uitat în interiorul mașinii și ne-au făcut semn să trecem mai departe. Purtau combinezoane militare și, cu toate că erau finanțați de proaspăta conducere de la Tripoli, nu se aflau sub autoritatea ei. Fiecare punct de control era sub comanda cîte unui „revoluționar“, care distribuia salariile. Existau nenumărate acuzații de delapidare. Însă bandele acestea, mi s-a spus, erau plevușcă. Miliții mai numeroase controlau cîmpurile petroliere, porturile și clădirile publice. Un membru al Consiliului Național de Tranziție, care guverna de facto, mi-a spus că, fiindcă nu existau o armată națională și o forță de poliție, țara se bizuia pe acești oameni. Mi-a mai spus că politica de compensare a celor care luptaseră împotriva dictaturii, concepută după revoluție, produsese rezultate nedorite: atrași de cîștigul financiar, mii de oameni își cumpăraseră de atunci pușți și preluaseră controlul intersecțiilor și al bunurilor naționale. Situația ajunsese atît de gravă, spunea el, încît numărul celor care pretindeau că luptaseră în tabăra cîștigătoare a războiului se ridica acum la un sfert de milion.

Cînd am ajuns, Marwan, vărul care ne luase de la aeroport, ne-a spus în glumă că n-aș fi putut să vin într-un moment mai bun, fiindcă, la fel ca majoritatea judecătorilor din Benghazi, și el era în grevă, prin urmare avea tot timpul din lume să stea cu mine. Mi-a povestit cum, nu mai departe de săptămîna anterioară, cîțiva bărbați înarmați dăduseră buzna în sala de judecată în plin proces și, sub amenințarea armei, forțaseră completul de judecată să semneze un formular de eliberare a acuzatului. Mulți din

comunitatea juridică – judecători, avocați și consilieri – se temeau de represalii. Marwan se ocupa intens cu căutarea unor metode de a face presiuni la Tripoli pentru ca problema să fie luată în serios. M-a dus și pe mine la cîteva întîlniri și am văzut cum reușea să-i strîngă laolaltă pe cei mai respectați judecători din țară ca să formeze ceea ce avea să devină în cele din urmă Organizația Judecătorilor Libieni, un ONG care monitorizează și promovează independența justiției.

Eforturi similare se făceau pe diverse alte fronturi. Nicăieri pe unde am mai fost n-am avut ocazia să văd speranța și teama manifestate la asemenea cote. Orice părea posibil și aproape fiecare om cu care mă întîlneam pomenea în aceeași frază despre optimismul și despre presimțirile rele pe care le avea.

***

Cînd am intrat în Ajdabiya, ne-am oprit la principalul sens giratoriu, redenumit Piața Tim Hetherington, după fotojurnalistul britanic ucis pe cînd relata despre războiul din Misrata. Am cumpărat cutii cu fructe. Am simțit din nou panica aceea născută din necunoașterea felului în care trebuie să abordez Libia. Am stat lîngă mașină cît timp vînzătorul încărca fructele în portbagaj. Am recunoscut lumina prăfoasă a Ajdabiyei, albastrul cerului său pustiu, felul în care te ia în stăpînire arșița.

Unchiul Mahmud m-a sunat pe mobil. I-am spus că sînt la doar cîțiva metri distanță, iar cînd am ajuns pe strada atît de cunoscută, l-am văzut stînd în fața casei. Era înalt și slab. Mătușile mele stăteau ciorchine în spatele lui. Le-am îmbrățișat pe ele mai întîi, iar cînd s-au pus pe plîns am știut că plîngeau pentru fratele lor dispărut. Cînd vor ca bărbații sau copiii lor să promită că vor face ceva anume, surorile lui tata le cer să jure nu pe Dumnezeu sau pe profeții Lui, ci pe tata, Jaballa. Unchiul Mahmud, cu zîmbetul lui maliții os, a spus:

— Ei, hai să n-o dăm în telenovele turcești.

L-am îmbrățișat, strîngîndu-i la piept multă vreme trupul ciolănos.

Nu mă mai simțisem atît de apropiat de tata de cînd dispăruse. Mătușile mele îi seamănă la ochi. Tot ce-și doreau ele era să se uite la mine și tot ce-mi doream eu era să mă uit la ele. Ne-am așezat alături și ne-am ținut de mîini. Tata avea mîini frumoase ca ale lor, cu pielea răcoroasă și moale.

***

Lumina nu mai e binevenită în case. I se interzice accesul, la fel ca altor lucruri care vin din afară: praf, arșiță și vești rele. Arhitectura, reprezentarea fizică a gesturilor chibzuite, s-a schimbat aici de-a lungul anilor în care am fost plecat. I-a întors spatele naturii. Cînd eram copil, grădinile aveau garduri joase sau nu aveau deloc, iar în afara orelor cînd soarele era la zenit, ferestrele stăteau deschise. Acum ziduri înalte de cărămidă opreau vederea, iar ferestrele erau aproape în permanență acoperite de obloane. Nu puteam să nu descifrez în această recentă hotărîre de a ține afară soarele și privirile trecătorilor o prefacere interioară, o îngrijorare particulară. Adesea mă pomeneam în camere ale căror obloane nu mai fuseseră deschise de multă vreme. În miezul zilei și după cîteva încercări de a convinge lemnul dilatat să dea drumul cercevelei, eram obligat să mă duc la întrerupătorul de lîngă ușă și să aprind lumina. La masa de prînz se mînca deseori sub un candelabru. Toate acestea îmi dădeau impresia, cînd deschideam ușa și mă confruntam cu un perete de lumină și cu albastrul plutind deasupra ca o mare răsturnată, că linia care separa aici interiorul de exterior era precum unul dintre acele hotare care te transformă, despre care aflăm citind mitologie antică.

După prînz, m-am așezat alături de unchiul Mahmud, feriți de soare în spatele obloanelor închise. M-am gîndit la infinitele întrebări pe care le aveam pentru el. Dar n-avea nevoie de mine pentru încurajări; își dorea să vorbească despre perioada petrecută în închisoare. Despre asta am discutat cel mai mult. Unchiul meu își petrecuse douăzeci și unu de ani în Abu Salim. Și, la fel ca lucrurile pe care mi le spusese la telefon imediat după ce fusese eliberat, istorisirile lui aspirau să dovedească faptul că autoritățile dăduseră greș, că el nu fusese eliminat, că își amintea în continuare și chiar reușea să urmărească, la aparatul de radio pe care paznicii i-l îngăduiau uneori, ce mai făcea nepotul lui, romancierul, în Londra cea îndepărtată. Istorisirile lui erau încercarea de-a construi un pod peste distanța uriașă care despărțea cruzimea austeră a lui Abu Salim de lumea exterioară. Poate că, la fel ca în cazul tuturor povestirilor, ceea ce spuneau amintirile unchiului Mahmud era: „Exist“.

Unchiul Mahmud a început prin a-mi povesti despre primul lui interogatoriu, desfășurat la cîteva minute după ce fusese arestat. Stătea pe scaun într-o încăpere, cu cătușe la mîini. Nu știa unde se află. I s-au arătat teancuri de hîrtii: transcrierea tuturor convorbirilor telefonice, indiferent cît

de nesemnificative, inițiate de la locuința din Cairo a familiei mele. I s-a arătat un dulap cu șase sertare plin cu documente și fotografii ale tatălui meu în diverse locuri publice din Egipt, uneori împreună cu mama, cu fratele meu și cu mine, la nunți, la evenimente mondene, la masă în restaurant, la trecerea de pietoni.

— Știau totul, a spus unchiul Mahmud.

Îl monitorizau pe tata, cu ajutorul autorităților egiptene, de ani de zile.

— Nu mi-au spus c-au pus mîna pe Jaballa, a continuat el. Nici nu-mi trecea prin minte așa ceva.

***

La ora 1 dimineața, douăsprezece ore după ce fusese arestat, unchiul Mahmud era legat la ochi și urcat într-un camion.

— Și tot nu aflasem unde sîntem, a spus el. Camionul s-a pus în mișcare. Călătoria părea fără sfîrșit. Ne-am oprit la un moment dat. M-au scos din camion. M-au băgat într-un subsol. Credeam că m-or fi dus la vechile celule otomane de sub Al-Saraya al-Hamra, din Tripoli. S-a dovedit că nici măcar nu eram la subsol, coborîserăm doar o mică rampă, așa ceva. M-au condus spre stînga, dreapta, stînga, dreapta, de cîteva ori, pînă mi s-a spus să mă opresc. „Întinde mîinile.“ Am întins mîinile. Un om mi-a dat o pătură. „Întinde mîinile“, mi-a spus iar și mi-a dat o saltea. Pe urmă a deschis o ușă. Atunci a fost prima dată cînd am auzit zgomotul acela îngrozitor – un zgomot care avea să-mi devină familiar – al ușii grele, care ruginise sau nu mai fusese clintită de zece ani, descuiată și deschisă. Omul m-a împins înăuntru și a trîntit ușa, încuind-o cu zăvorul. Mîinile nu-mi mai erau încătușate, dar aveam legătura pe ochi. M-am temut de ce puteam să găsesc acolo, așa că am așteptat cîteva minute înainte s-o scot. M-am pomenit într-un loc complet cufundat în beznă. Treptat, am început să văd cîte ceva. Îmi era groaznic de sete. Am avut senzația că cineva îmi spune să mă întorc. M-am întors și am văzut un robinet. Apă dulce, curată. Am băut și i-am mulțumit Domnului. Încet, ca pisicile, am început să zăresc în întuneric. Acum vedeam că e o cămăruță cu patru pereți. Mă simțeam amețit și tot n-aveam idee unde anume mă aflu. Am întins salteaua pe podea și, nu glumesc, am adormit înainte să pun capul pe ea. M-au trezit de dimineață vocile a doi bărbați care discutau. Habar n-aveam unde sînt, dacă încăperea era într-un deșert, de una singură, sau parte dintr-un complex. Un om a strigat „Hamid“, iar celălalt a spus „Da, Saad“. „Știi unde ești?“ „Nu,

unde sînt, Saad?“ „Ești în Abu Salim.“ Așa am aflat că picasem în locul ăsta groaznic. Am auzit cu toții despre Abu Salim. Presupusesem că cei doi care vorbeau erau în aceeași cameră, că poate fuseseră atît de rău bătuți, încît fiecare se prăvălise în cîte un capăt de celulă. Pînă la urmă s-a dovedit – iar mai tîrziu m-am deprins cu lumea aparte a pușcăriei – că se aflau de fapt în celule diferite, la vreo cinci uși distanță unul de celălalt. N-aveam ochelarii la mine. Am mers prin încăpere ca să citesc de aproape numele și datele scrijelite pe ziduri. Atunci am găsit o gaură mică într-unul dintre pereți. M-am uitat prin ea și am văzut un bărbat umblînd printr-o cameră foarte asemănătoare cu a mea. Așa am descoperit că am un vecin. M-a depistat și el. S-a apropiat, s-a uitat prin orificiu și a întrebat: „Unchiule?“. Era vărul tău Saleh.

***

În acele zile de început, unchiul Mahmud, unchiul Hmad și verii mei Saleh și Ali și-au descoperit reciproc prezența în aceeași închisoare. Fiind toți în același sector, se auzeau unii pe ceilalți.

— Aripa noastră era plină, mi-a povestit unchiul Mahmud. Dar cea din partea opusă era goală. Nici o mișcare. Doar din cînd în cînd se mai deschidea cîte o ușă și se-nchidea la loc. Era cineva acolo. Dar cine, nu știa nimeni. După șapte zile, l-am auzit. În fiecare seară, cînd se lăsa liniștea în pușcărie, el recita poezii pînă tîrziu în noapte. Erau poezii cu o formă anume, populară în Ajdabiya, folosită adesea în elegii pentru jelania ei repetitivă. Vocea era a unui bărbat în vîrstă. L-am ascultat cu toții, dar nu știam cine este. Într-o zi m-a strigat pe nume. Am răspuns, întrebîndu-l cine este. „Nu mă recunoști?“ a întrebat el. I-am răspuns „Nu“. N-a mai spus nimic apoi. Știi cît timp a tăcut? O săptămînă întreagă. După aceea m-a strigat iar pe nume și m-a întrebat dacă nici acum nu-l recunosc. „O să-ți dau un indiciu“, mi-a zis. „Îți cad pantalonii.“ Era o glumă între mine și tatăl tău de pe vremea cînd eram copii. N-am răspuns. M-am gîndit că trebuie să fie o capcană. Pur și simplu nu mi-l puteam imagina pe Jaballa acolo. A mai trecut o săptămînă pînă să-l aud strigîndu-mi iar numele. A strigat și Ali: „E unchiul Jaballa“. Hmad a spus „Să nu-l crezi. Mai cere-i un semn“. I-am cerut, iar el a spus: „Sînt din Blo’thaah“. Am simțit că mi se face rău, de parcă mi s-ar fi rupt inima în două.

***

Chiar atunci am fost întrerupți. S-a deschis ușa care dădea în grădină. Lumina a pătruns compactă ca un zid, întunecînd cele trei sau patru siluete care intrau. Ne-am ridicat să-i întîmpinăm. Rude și prieteni de familie. S-a adus ceai. Unchiul Mahmud a dat roată camerei servindu-l, iar eu am mers în urma lui cu biscuiți și nuci. S-au repetat obișnuitele platitudini. Apoi conversația s-a rînduit în jurul problemelor de securitate cu care se confrunta țara. Cu cît era mai pasional schimbul de replici, cu atît mai tăcut devenea unchiul Mahmud. Acum răspundea la cîte o întrebare sau la vreo afirmație cu o simplă înclinare a capului sau cu un zîmbet ostenit. La un moment dat a închis ochii și a ațipit, lăsîndu-și ceaiul neatins.

6

Poezii

Ținutul care îi desparte pe tați de fii îi dezorientează pe mulți călători. Lesne te poți rătăci aici. Telemah, Edgar, Hamlet și alți nenumărați fii, cu dramele lor individuale desfăşurîndu-se în ceasurile liniștite, au navigat atît de departe pe întinderea incertă dintre trecut și prezent, încît par să plutească în voia sorții. Sînt bărbați care, ca toți bărbații, au venit pe lume printr-un alt bărbat, un chezaș, care să le deschidă poarta și, dacă au noroc, s-o deschidă cu blîndețe, poate cu un zîmbet liniștitor și cu o bătaie încurajatoare pe umăr. Iar tații trebuie să fi știut, fiind și ei cîndva fii, că prezența spectrală a mîinii lor va dăinui de-a lungul anilor, pînă la sfîrșitul timpului, și că oricîte poveri ar apăsa pe umărul acela sau oricîte sărutări ar depune acolo o iubită, împinsă poate conștient de dorința secretă de-a elimina pretențiile alteia, umărul va rămîne veșnic fidel, amintind de mîna acelui om bun care i-a călăuzit în lume. Să fii bărbat înseamnă să faci parte din acest lanț al recunoștinței și al amintirii, al blamării și al uitării, al abdicării și al rebeliunii, pînă cînd privirea fiului devine toată numai rană și dorință, încît, privind în urmă, nu mai vede nimic altceva decît umbre. Cu fiecare zi care trece, tatăl călătorește tot mai departe în noaptea lui, tot mai adînc în cețuri, lăsînd în urmă rămășițe din sinele său și adevărul monumental, dar evident, deopotrivă frustrant și milostiv – căci cum altfel poate fiul să-și continue traiul dacă în același timp trebuie să nu uite –, că oricît am încerca, niciodată nu putem să ne cunoaștem pe de-a-ntregul tații.

Asta îmi trece prin minte în timp ce chibzuiesc la relatarea unchiului Mahmud despre cum a ajuns la el vestea că tata nu se afla în siguranța locuinței sale din Cairo, ci la cîțiva metri de el, într-o celulă din aripa opusă. Ca multe alte povești pe care le-am auzit de la oameni întemnițați în aceeași perioadă, și aceasta oferea mai multe întrebări decît răspunsuri. Aș fi vrut să

știu de ce așteptase tata atît de mult înainte să vorbească. Era deja în Abu Salim de cîteva zile și trebuie să-i fi auzit pe unchii Mahmud și Hmad și pe verii Ali și Saleh strigînd de la o celulă la alta. Și din ce motiv, după ce vorbise și nu fusese recunoscut, așteptase o săptămînă întreagă înainte să mai încerce o dată, iar apoi, dînd greș a doua oară, așteptase alte șapte zile? Ce era în mintea lui în tot acest timp? De unde izvora îndoiala sau reticența? Și de ce atîta taină; de ce să nu spună, pur și simplu, „Mahmud, eu sînt, fratele tău, Jaballa“?. Pe de altă parte, nu puteam pricepe de ce unchiul Mahmud și ceilalți nu erau în stare să distingă vocea omului pe care îl cunoșteau atît de bine. De fapt, chiar și înainte ca tata să-i fi vorbit direct unchiului Mahmud, strigîndu-i „Mahmud, nu mă recunoști?“, cum se poate ca ei să nu-și fi dat seama că omul care recita noaptea poezii era Jaballa Matar? Poate n-au recunoscut vocea, dar cum a putut să le scape indiciul din poeziile pe care le-a ales tata pentru recitările lui nocturne? Memoria lui literară era ca o bibliotecă ambulantă. Ar fi fost ceva neobișnuit pentru el să nu fie în stare să-și amintească măcar cîte o poezie a fiecărui poet arab important din epoca modernă. Dar în detenție n-a apelat la poemele lui Ahmed Shawqi sau la oricare dintre numeroșii poeți din perioada Al-Nahda, așa-numita Renaștere Arabă care a avut loc la finele secolului douăzeci, nici la Badr Shakir al-Sayyab sau la diverși alți poeți moderniști pe care îi admira. În schimb, în nopțile acelea întunecate și tăcute, cînd, după cum se exprimase unchiul Mahmud, „puteai să auzi un ac căzînd sau un om mare plîngînd în tăcere de unul singur“, tata și-a căutat limanul în lirica beduină elegiacă a *alam*-ului. Cuvîntul înseamnă cunoaștere, sau stindard, sau drapel, dar întotdeauna a semnificat, cel puțin în mintea mea, o teamă nedeslușită, dobîndită prin pierdere. Este o formă de poezie care privilegiază trecutul în faţa prezentului. E populară în toată Cirenaica, dar nici pe departe atît de populară ca în Ajdabiya.

Mi-l închipui recitînd *alam*-ul cu aceeași voce pe care o folosea acasă, o voce care părea să dezvăluie un peisaj la fel de magic în incertitudinea și în nemărginirea lui ca apa stătătoare unită cu cerul. Asta se întîmpla rareori. Adesea era nevoie de cîțiva inși binevoitori care să-l convingă să înceapă. Prietenii se întorceau spre el la sfîrșitul cîte unui dineu epopeic cum organizau părinții mei în apartamentul nostru din Cairo. Etapa aceasta a serii, care întotdeauna sosea prea tîrziu, era pentru mine primul moment care avea noimă după toată nebunia de dinainte. Era ca un sătuc cocoțat în munți, la care ajungi amețit după prea multe cotituri și certuri: Mama spunea „Ajunge, hai să ne întoarcem“, iar tata răspundea „Dar uită-te și tu,

aproape am ajuns“. Apoi panta devenea loc întins și ne trezeam în sat, protejați de întinderea peisajului.

Mai întîi era problema cu meniul care se schimba de cîteva ori înainte să se ajungă la un acord. Iar apoi pornea mașinăria. Erau angrenate toate resursele – servitori, copii și o mînă de prieteni devotați – pînă cînd fiecare ingredient dorit era localizat și livrat. Mama reușea să rezolve această operațiune complicată cu autoritatea unui artist în slujba unei cauze nobile. Își petrecea ore întregi la telefon, administrînd instrucțiuni precise măcelarului, fermierului care ne aducea lapte, iaurt și brînză și florarului. Făcea cîteva drumuri la vînzătorul de fructe. Se ducea cu mașina în Delta Nilului, pe străzi înguste și neasfaltate, pînă la un sătuc de lîngă Shibin El Kom, din guvernoratul Monufia, ca să aleagă, cum spunea ea, „cu ochii mei“, fiecare porumbel. Eu eram trimis să aduc nucșoară de la o prăvălie de mirodenii din vestul orașului, apoi gumă arabică de la alta, din est. În tot orașul Cairo exista un singur vînzător de zarzavaturi de la care puteai să cumperi usturoi în perioada aceasta a anului. Cîteva mostre de rodii trebuiau testate înainte să facă ea comanda. Și pentru că, pretindea mama, egiptenii nu știu să aprecieze uleiul de măsline, comanda galoane întregi de la ferma fratelui ei din Munții Verzi[1] sau, dacă granița libiano-egipteană era închisă, din Toscana sau Liguria. Eu și Ziad trebuia apoi să-l însoțim pe șofer la aeroport ca să le explicăm oficialităților de la vamă de ce gospodăria noastră consuma atîta ulei de măsline, să plătim șperțul necesar și să ne întoarcem acasă la expresia fericită de pe fața mamei. Se livra apă de flori de portocal din orașul ei natal, Derna, sau, dacă nu se putea, din Tunisia. În ziua petrecerii, se turnau cîteva picături în salata de fructe cu rodii și în ulcioarele cu apă rece. Tot cu ea se ștergeau dalele de marmură.

Combinația dintre excentricitățile mamei și banii lui tata – făcuse o mică avere importînd în Orientul Mijlociu bunuri japoneze și occidentale – însemna nu doar că puteam să ducem o viață îmbelșugată, ci și că banii ajutau la alimentarea activismului politic al lui tata. Înființase un fond pentru studenți libieni din străinătate și sprijinea diverse proiecte academice, cum ar fi o traducere arabă a unei enciclopedii juridice. Dar ceea ce îl făcea pe tata periculos pentru regimul lui Gaddafi era faptul că resursele lui financiare erau pe potriva angajamentului său politic. Era un lider. Știa cum să conducă și să organizeze o mișcare. Coordona cîteva celule adormite în interiorul Libiei. Înființase și conducea tabere militare de

instrucţie în Ciad, aproape de granița libiană. Nu doar că își băga propriii bani în toate acestea, mai avea și darul de a strînge donații consistente și călătorea în jurul lumii ca să-i convingă pe exilații libieni cu dare de mînă să-i sprijine organizația. Bugetul lui anual la începutul anilor 1980 era de şapte milioane de dolari. Cîțiva ani mai tîrziu, la sfîrșitul aceluiași deceniu, totalul urcase la cincisprezece milioane de dolari. Dar el nu s-a oprit aici. A condus personal mica armată din Ciad.

Crescînd, am bănuit cumva dintotdeauna că banii noștri vor dispărea pînă la ultimul. Mi-am făcut griji din cauza asta. Nu doar o dată l-am întrebat:

— Cît a mai rămas?

— Ei, domnule ministru de finanțe, răspundea el, zîmbind. Să zicem doar că nu-i treaba ta.

— Dar vreau să mă asigur c-o să ne meargă bine.

— O să-ți meargă bine, spunea el. Tot ce-ți datorez e o educație universitară. După aceea, ești pe cont propriu.

După ce a fost răpit, am descoperit contul bancar aproape gol. Conform extraselor, soldul din 1979, anul în care am părăsit Libia, era de 6 milioane de dolari. Într-un deceniu și ceva, dispăruse totul. M-am indignat teribil, mai ales după ce, din ziua dispariției lui, puzderia de așa-ziși activiști care se perindau cîndva prin apartamentul nostru, și chiar aliații cei mai apropiați ai lui tata, au dispărut cu toții. Era ca și cum am fi contractat o boală contagioasă. Mai mult decît orice însă, nu-mi venea să cred că a lăsat-o pe mama, care nu muncise o zi în viața ei, fără un venit decent. Eu și Ziad am fost nevoiți să găsim imediat metode de-a întreține familia. Singura explicație la care mă puteam gîndi era că tata trebuie să fi fost sigur de iminența victoriei. Precis se gîndise că el și mama aveau să se întoarcă la Tripoli, să vîndă apartamentul din Cairo și poate să-și ducă traiul bazîndu-se pe bucata lui de pămînt din Libia. Mi-a luat ceva timp să înțeleg implicațiile acțiunilor lui. Cînd venea vorba de mama, ne considera pe Ziad și pe mine chezașii lui. Credea că se poate baza pe noi. Era un gest de încredere profundă. Știu, nu în ultimul rînd din scrisorile lui, că gîndul la cei doi fii ai săi i-a adus alinare și i-a dat speranţă în mijlocul existenței sale încarcerate. Îmi oferise ceva neprețuit, și anume, încrederea lui. Sînt recunoscător că am fost forțat să-mi croiesc singur drumul. Într-adevăr, prin dispariția lui am ajuns un om nevoiaș, cu un viitor nesigur, dar se dovedește că nevoia și nesiguranța pot fi profesori excelenți.

De-a lungul anilor petrecuți la Cairo în care îl mai aveam pe tata printre noi, am locuit într-un apartament de lux care ocupa tot etajul superior al unei clădiri înalte din Mohandeseen. Cînd ne-am mutat acolo, aveam o priveliște de kilometri întregi în zare, pînă unde se termina orașul și începeau fermele. Dar foarte curînd s-au ridicat clădiri înalte de jur-împrejurul nostru și ne-au lăsat doar o vedere îngustă către orizont. În pregătirea acelor dineuri, veneau niște bărbați care se atîrnau primejdios de cornișă ca să spele sticla care acoperea tot peretele dintr-un capăt al salonului. În ziua cu pricina, cupa de alamă cu tămîie era purtată prin fiecare cameră, fumul depozitat în toate colțurile, rămas captiv în dosul draperiilor. Clopoțelul de la intrare nu se mai oprea din sunat de atîtea livrări. Bucătăria, care era lîngă intrarea principală, o avea pe mama în mijloc, ajutată de bucătar și de două servitoare. Aparatul de radio, dat foarte tare, difuza cîntecele lui Farid al-Atrash, Najat al-Saghira, Oum Kalthoum sau Mohammad Abdel Wahab. Mama provenea din una dintre acele familii libiene pentru care Cairo era capitala culturală. Iubea acest oraș și îi venise foarte ușor să se mute în el. Repeta adesea ce spunea mama ei ori de cîte ori întîlnea o persoană posacă: „Nu-i vina lor, probabil n-au fost niciodată la Cairo“. Pe vremea aceea, mama mergea pe premisa că lumea e veșnică. Și cred că asta ne dorim de la mamele noastre: să păstreze lumea și, chiar dacă e o minciună, să procedeze ca și cum lumea ar putea fi păstrată. În timp ce tata era obsedat de trecut și de viitor, de întoarcerea în Libia și de refacerea țării, mama era devotată prezentului. Din acest motiv, ea a fost adevărata forță radicală din adolescența mea.

Locuința noastră era una politică, plină de disidenți și de conversațiile predictibile și adesea obositoare ale acestora. Aceste dineuri extravagante erau riposta mamei împotriva realității. Obsesia ei pentru locul și momentul achiziționării fiecărui ingredient, combinată cu extraordinarul ei talent de bucătăreasă, producea rezultate uluitoare, care îi reduceau literalmente la tăcere pe oamenii aceștia de acțiune. Eu mă sustrăgeam de la asemenea activități și nu mă mai întorceam pînă seara. Mama mă trăgea în bucătărie, insistînd să gust cîteva dintre felurile de mîncare, întrebîndu-mă dacă aveau destulă sare, dacă nu era cazul să mai adauge niște chili. Masa era decorată cu atîta măreție, încît fie îi lăsa pe oaspeți fără grai, fie îi ducea pe asemenea culmi ale plăcerii, încît nu se mai puteau opri din vorbit. Țin minte un ins foarte sociabil, care fusese ministru sub regele Idris. Dominase conversația pînă la momentul cînd s-a servit supa. A luat prima gură și a amuțit de tot. Toți cei de la masă au observat schimbarea subită.

— E totul în regulă, domnule ministru? l-a întrebat tata.

Omul a dat din cap fără să și-l ridice. Din cînd în cînd își mai tampona ochii cu șervetul. Am crezut că e genul care începe să asude imediat ce se pune pe mîncat. Abia cînd a golit farfuria și n-a mai avut ce să facă decît să ridice privirea, i-am văzut ochii roșii. Cînd a sosit felul principal, emoțiile s-au prefăcut în rîs. Toate acestea i-au oferit mamei o uriașă satisfacție, iar tata, chiar dacă încerca să se ascundă, era în mod vizibil mîndru. Aceia au fost anii de forță, în care părinții mei aveau felul de-a fi al cuplurilor pline de încredere, care, indiferent de obișnuitele neliniști ale părinților, privesc viitorul ca pe un tărîm prietenos.

Și de obicei, după aceste cine, sosea și binevenita rugăminte, rostită de un alt oaspete, la început cu voce moale, apoi cu mai puțină timiditate, înainte ca apelurile insistente să se transforme într-o adevărată larmă. Tata se înroșea puțin în obraji, ochii lui trădînd o scînteiere de bucurie, apoi ceda. Nimic nu părea să-i facă mai multă plăcere decît prezența poeziei. Un vers bun îl reconforta, corecta lumea preț de o clipă. Exprimarea prin limbaj îl însuflețea și în același timp îl încuraja. Devenea limpede că rezistența arătată mai devreme nu era altceva decît un test al entuziasmului companionilor săi. Se apleca puțin în față și atunci se întîmpla: în tăcerea aceea ezitantă se deschidea un spațiu nou. Tata știa exact cum să-și folosească vocea, cînd să strîngă și cînd să slăbească strunele. Întotdeauna încadra recitările acestea, poate în amintirea orașului său de baștină ca semn al loialității față de el, cu *alam*-ul.

Scrisese de cîteva ori versuri în această specie literară. Mi le recita cînd eram doar noi doi în mașină, ceea ce se petrecea foarte rar. Aproape niciodată nu se întîmpla să mă ducă tata cu mașina la școală, la vreun club sportiv sau să mă ia de la vreun prieten. O dată, la insistențele mamei, a venit să mă vadă cînd participam la un concurs de judo. Arăta atît de neadecvat în acel decor, încît îmi tot distrăgea atenția. Nici nu se potrivea cu clasa de mijloc egipteană, nici nu reușea să-și ascundă lipsa de interes față de ea. Aproape niciodată nu stătea la taifas, nici nu discuta doar ca să-i treacă timpul. Nu mi-l pot aminti vorbind despre bani, despre proprietăți sau despre lucruri la modă. Avea o capacitate uluitoare de a păstra tăcerea în interacțiunile sociale, motiv pentru care era adesea considerat, în mod greșit, drept trufaș sau glacial. Cu siguranță, era mîndru. Mi-l amintesc spunînd cîndva unui membru al guvernului egiptean care încerca să-l convingă să renunțe la politică: „Singurul lucru care ne desparte pe noi doi este o servietă. Dacă nu mai sînt bine-venit aici, mîine îmi fac bagajul“. El

ne-a învățat pe mine și pe fratele meu să nu acceptăm niciodată ajutor financiar de la nimeni, mai ales de la guverne, iar cînd îl oferim să o facem atît de discret, încît „mîna ta stîngă să nu știe ce-a făcut dreapta“. O dată m-a văzut numărînd mărunțișul înainte de a i-l da unui cerșetor. „Data viitoare, nu mai face paradă“, mi-a spus. „Dă banii ca și cum ai sta de vorbă.“ Mi-a luat multă vreme să înțeleg asta. Dacă trecea pe lîngă muncitori sau pe lîngă măturători de stradă care își luau masa de prînz, iar ei îl invitau să li se alăture, lucru care se întîmpla în mod obișnuit – și însemna că nu se așteptau niciodată să li te alături într-adevăr –, tata se așeza, cu hainele lui elegante, pe jos printre ei și, dacă nu reacționam la fel de rapid ca el, spunea: „Hai, o masă cinstită hrănește o sută de oameni“. Lua o îmbucătură, două, apoi își făcea numărul de prestidigitație, strecurînd niște bancnote sub farfurie în mijlocul frazei. Se uita la ceas și spunea: „Oameni buni, sînteți extraordinari, vă mulțumesc“. Glasul lui, care era întotdeauna blînd, căpăta tonuri înalte dacă afla că vreunul dintre servitori refuzase vreun nevoiaș sau alungase o pisică. Regula era simplă și spunea să nu refuzi niciodată o ființă care este în necaz. „Nu-i treaba ta să citești în sufletul lor“, mi-a spus cîndva, după ce susținusem, cu o siguranță mîrșavă, că cerșetoria era o profesie. „Datoria ta nu este să te îndoiești, ci să dăruiești. Și nu mai pune întrebări la ușă. Îngăduie-le să-ți spună pentru ce-au venit abia după ce le-ai dat să bea un ceai și să mănînce ceva.“ S-a dus vestea. Clopoțelul suna la ușa noastră de două sau trei ori pe zi. Cei mai mulți aveau nevoie de bani pentru mîncare, pentru școală sau pentru medicamente. Unii voiau să le fim mediatori în dispute, să le înapoiem o proprietate – o căruță, o bicicletă, un coș – pe care le-o confiscase cineva în urma unei ciondăneli. Eu și fratele meu ne descurcam adesea fără să-l implicăm pe tata, ca și cum lucrurile acestea ar fi făcut parte din educația noastră. Astfel se mai subțiau puțin zidurile vieții noastre privilegiate și învățam cîte ceva despre nedreptatea și umilința de a fi nevoiaș. Celălalt aspect asupra căruia insista tata era să învățăm să călărim, să tragem cu pușca și să înotăm. Era un lucru în care credea tatăl lui, bunicul Hamid, și pe care bănuiesc că l-a preluat de la Umar ibn al-Khattab. Tata mă ducea cu mașina în deșert, la marginea orașului Cairo, dincolo de piramidele din Giza, să mă învețe cum să folosesc o pușcă. În asemenea după-amiezi rare, cînd eram singuri în mașină, îmi recita noile lui creații. Dacă îl tachinam, îmi spunea că „Sînt capodopere; ai și tu, dacă n-ai fi un băiat ignorant“, ceea ce mă făcea să mă prăpădesc de rîs.

Unchiul Mahmud cunoștea toate aceste detalii. De fapt, avînd în vedere că intenționa să-l informeze în secret despre prezența lui, e foarte probabil ca tata să fi ales pentru recitare unul dintre propriile lui poeme, poate cel care începe așa:

De n-ar fi fost durerea atît de explicită
Aș fi întrebat
Cărei amărăciuni să-i cedez.

Unchiul Mahmud dă vina pentru faptul că n-a fost în stare să recunoască vocea fratelui său pe confuzia generală care caracteriza viața în pușcărie, cu șocul capturării, cu interogatoriile nesfîrșite, cu detenția derutantă.

— Asemenea circumstanțe, a spus el, îți afectează capacitățile cognitive.

Își dădea seama că nu eram pe de-a-ntregul convins.

— Pînă la urmă, a adăugat, pur și simplu n-am vrut să cred.

Dar șocul și refuzul de-a accepta veștile rele sînt doar argumente parțiale. Cedam treptat în fața unicei explicații care părea credibilă. Tata își dorise să fie recunoscut numai după voce. Să fie cunoscut fără a avea nevoie să furnizeze alte dovezi. Poate, la fel ca în cazul meu, lucrul care avea întîietate absolută în mintea lui era autoconservarea. O parte din ceea ce ne provoacă teamă cînd suferim – poate partea de care ne temem cel mai mult – este transformarea. Încă mai am vise recurente în care îi par străin lui tata. Am avut unul dintre aceste vise la doar cîteva luni de la dispariția lui, și totuși nu l-am uitat niciodată. Se făcea că tata trecuse printr-o experiență atît de severă, încît nu mai era în stare să mă recunoască. Se uita la mine ca și cînd nu ne-am fi întîlnit niciodată. Prin urmare, poate că incapacitatea unchiului Mahmud de a-l recunoaște pe tata nu era cauzată doar de efectele năucitoare ale vieții în detenție, ci mai mult de faptul că tata era un om schimbat. Și poate că unchiul Mahmud știa asta, dar nu voia s-o spună cu glas tare. Poate că, auzind vocea fratelui său, răspunsul unchiului Mahmud a fost precum cel al lui Dante cînd, coborînd în adîncurile iadului, dă peste Ciacco, un om pe care îl cunoscuse în viața de dinainte, dar care acum era complet de nerecunoscut, și îi spune:

… A ta căznire,-așa-ncepui,
din minte-mi văd c-atîta mi te scoase
că-mi pare-așa că nu te mai văzui.
Dar cine ești, ce-atît de ticăloase
pedepse iai, încît de ia vro vină
mai mari în Iad, nu ia și mai scîrboase?[2]

Asemenea lui Dante, unchiul Mahmud trebuie să fi știut că era vocea tatălui meu și, asemenea lui Ciacco, tata spera să-și dovedească sieși că era cine fusese.

1. Regiune în partea de nord-est a Libiei.

2. Dante, *Divina Comedie*, traducere de George Coșbuc, ediție îngrijită și comentată de Ramiro Ortiz, Polirom, Iași, 2000, p. 101 (n.tr.).

7

Cum stai cu sănătatea? Cu familia?

Gîndul la cele prin care trecuse tata în perioada captivității continuă să mă bîntuie. Mintea mi se fixează pe zilele de început, pe primele cîteva ore. E ca și cum imaginația mea, cînd se concentrează asupra vieții lui în pușcărie, pătrunde în ceață. Nu reușesc să văd decît la mică distanță. În primii doi ani, numai gîndul la ce trăia tata era de-ajuns să mă îngrădească. Am fost avertizați în repetate rînduri de autoritățile egiptene – care, ca să se asigure de tăcerea noastră, ne-au lăsat să credem că îl țineau într-un loc secret de la marginea orașului Cairo – că dacă declanșăm o campanie sau, ca să citez, dacă „facem prea multă zarvă“, lucrul acesta ar „complica situația“. Le-am crezut. Aveam nouăsprezece ani. M-am transformat într-un animal ținut în frîu, prudent și tăcut. Nu mă puteam opri să mă gîndesc la lucrurile detestabile care cu siguranță i se întîmplau tatălui meu în timp ce eu făceam baie, în timp ce eu mă așezam la masă să mănînc. Am devenit taciturn. Abia dacă mai ieșeam din apartamentul meu londonez, mă duceam doar să-mi țin prelegerile la universitate sau să vizitez Galeria Națională. Am luat avionul înapoi spre Cairo și, pentru că era o reacție întîrziată, la mai mult de un an după eveniment, n-am avut cuvinte s-o explic. N-am mai ieșit din casă timp de șase luni. Pînă la urmă, și trecerea dintr-o cameră în alta a devenit o activitate complicată. Limita dintre ele începea să se contorsioneze. Mai văd și acum conturul arcadei dintre camera de zi și hol îndoindu-se nebunește pe măsură ce mă apropiam. Orice mișcare repetitivă făcea să-mi crească pulsul. Cînd priveam afară pe fereastră, trebuia să mă asigur că nu-mi picau ochii pe roțile vreunei mașini în trecere. Vederea acelei rotații fie și pentru o fracțiune de secundă mă lăsa tremurînd tot. Într-o zi, provocat de ceva spus de mama sau de fratele meu – un lucru de care nu-mi mai aduc aminte –, piciorul meu a început să lovească repetat

dedesubtul mesei din bucătărie. Obiectul din lemn masiv pulsa în sus și-n jos, farfuriile țopăiau și aterizau aproape unde fuseseră, dar nu exact în același loc. Ziad m-a oprit și a dojenit-o în mod nedrept pe mama: „Vezi ce-ai făcut?“. El se simțea responsabil pentru ea și pentru mine, eu mă simțeam responsabil pentru el și pentru ea, iar ea pentru noi toți. Fiecare dintre noi era părinte și copil. Ca să compenseze stîlpul de sprijin lipsă, structura care se echilibra cîndva pe patru coloane era acum veșnic tensionată.

***

Cînd unchiul Mahmud a deschis ochii, musafirii n-au băgat de seamă, continuînd să flecărească pe voci înalte. El mi-a zîmbit pe fundalul dialogurilor dinte ei. Au mai sosit cîțiva musafiri. Veri de gradul doi și trei. Nu-i cunoșteam și nici ei nu mă cunoșteau pe mine, dar ne-am îmbrățișat și am stat laolaltă, discutînd, întrebîndu-ne reciproc politețuri despre viața fiecăruia. Mă simțeam recunoscut. Eram convins că dacă mi-aș împacheta toate bunurile și aș apărea la ușa lor, m-ar primi să stau cu ei. Era o idee bizară, mai ales știind ce anxietate mă cuprinde cînd sînt musafir în locuințele altora și cum încerc să evit de obicei să rămîn la altcineva. Asta-i beția reîntoarcerii, mi-am spus. Simptomele se vor atenua curînd. S-au servit în continuare ceai, cafea și dulciuri. Unii fumau în tăcere, iar alții stăteau cu privirea în poală sau își studiau degetele. Cînd emoția și freamătul ne părăseau și nu mai aveam ce ne spune, făceam ce face mai toată lumea și ce se pricepe de minune să facă societatea beduinilor libieni: repetam platitudini politicoase și impersonale, întrebări care, așa cum o dictează eticheta locală, nu pot fi niciodată specifice. Scopul principal este să te ții deoparte de lucruri pe care întotdeauna membrii de sex masculin ai familiei mele din partea tatălui au mare grijă să le evite: intruziunea și bîrfa. Ei n-au încredere în oamenii care vorbesc prea mult. Ca urmare, poți să ajungi în situații în care conversația constă din cîteva fraze repetate *ad infinitum*, așa cum s-a întîmplat cu un bărbat mai în vîrstă care a venit după ce plecaseră toți musafirii. Era puțintel la trup, îmbrăcat cu o veche haină neagră de lînă englezească, închisă la toți nasturii. Avea un turban alb care, deși era înfășurat lejer în jurul capului, nu părea în pericol să-i alunece. Ori pentru că presupunea că știm cine e, ori poate din dorința de a ignora handicapul de 33 de ani care mă despărțea de el, nimeni nu ne-a făcut prezentările. Într-un fel greu de definit, îmi era familiar. M-a apucat de brațe și, fără să spună o vorbă, s-a uitat îndelung la mine. Avea ochii verzi și

opaci ca jadul. Fața lui, la fel ca trupul, nu suportase nici un exces: uscățivă, chipeșă, cu mustață și barbă scurte, de un alb curat. Pielea îi era închisă la culoare, roșiatică și tăbăcită, cu multe riduri de o nuanță ușor mai deschisă. Ne-am îmbrățișat. Am slăbit strînsoarea înaintea lui. L-am îmbrățișat din nou, de data aceasta asigurîndu-mă că gestul meu avea aceeași intensitate ca a lui. M-a poftit să stau lîngă el. M-a luat de braț și, zîmbind, a continuat să mă privească în ochi. Nu m-a întrebat nimic despre viața mea. N-a spus decît „Ești bine? Cu sănătatea? Cu familia?“ și a tot repetat aceste trei întrebări cam la fiecare două minute.

— Haj, ai dispărut, a spus unchiul Mahmud, că mai mult din dorința de a rupe monotonia, bănuiesc.

Omul nu și-a întors fața de la mine, dar zîmbetul lui avea acum o nuanță malițioasă.

Fiul lui, un bărbat cam de vîrsta mea, cu aer de orăşean, a început să-și tachineze tatăl.

— Starea lui s-a agravat, i-a spus el unchiului Mahmud. Acum nu ne mai suportă decît cel mult o zi, poate două.

— Unde te duci? l-am întrebat, dar, din cauza apropierii noastre fizice din acel moment și a faptului că stăteam la marginea grupului, am vorbit cu voce joasă, ceea ce făcea să pară că noi doi punem la cale o conspirație împotriva celorlalți.

El a zîmbit și a dat din cap, de parcă ar fi spus „Nu lua în seamă prostiile lor“. Gestul părea să mai însemne și „O să treacă toate“.

— Se duce în deșert, a răspuns fiul lui, îmbujorîndu-se ușor în timp ce vorbea și uitîndu-se la mine, așa cum fac adesea rudele pe care abia dacă le cunosc, dar de care sînt apropiat ca vîrstă, cu o timiditate care se teme de judecata mea și în același timp și-o dorește. Se duce să stea cu cămilele lui. Le iubește mai mult decît pe propria-i familie. Le răsfață teribil.

Omul a continuat să se uite la mine, refuzînd să comenteze.

Unchiul Mahmud a încercat să vorbească în numele lui:

— Cine-ar putea să i-o ia în nume de rău? S-a săturat de oameni.

Am stat mai departe, în tăcerea care a urmat, eu cu brațul încolăcit pe al lui, el cu mîna sa mare ținînd-o pe a mea. Continua să mă fixeze cu privirea. Mă uitam cînd la el, cînd la ceilalți, cînd la podea sau la mîna lui deasupra mîinii mele. Pielea sa era ca lemnul, unghiile îi erau negre. Prin comparație, mîna mea părea nouă și nefolosită.

— Ești bine? Cu sănătatea? Cu familia? m-a întrebat iar.

Am încercat de data aceasta să-i răspund pe larg, dar nu era interesat de informațiile pe care i le furnizam. Întrebările continuau și păreau tot mai ridicole, dar în același timp tot mai incisive, cu fiecare repetiție. Laolaltă cu tăcerea, ochii lui – ochii aceia care nu se mai desprindeau dintr-ai mei, care nu se uitau decît într-ai mei – mă făceau să simt că intrasem, și că eram cumva prins, într-o stare la fel de pură ca o alegorie. Omul nu dorea nimic de la existența mea în afară de ea însăși.

După ce a plecat împreună cu fiul lui, unchiul Mahmud mi-a spus cine era:

— Muftah, vărul tatălui tău. Erau foarte apropiați. Preferă să stea la Blo'thaah, cu cămilele. El și taică-tău se jucau acolo cînd erau copii. Erau împreună cînd a murit unchiul tău Salah.

— Cine-i unchiul Salah?

— Fratele nostru mai mare. Era cu un an mai mare decît tatăl tău și într-o zi a călcat pe o mină pe care-o lăsaseră acolo italienii, sau germanii, sau englezii. Taică-tău avea zece ani. A fost cruțat doar pentru că se dusese să facă pipi. Dar imaginea lui Salah aruncat în aer l-a traumatizat multă vreme.

Reîntors acasă după decenii, eram confruntat cu asemenea istorisiri, spuse cu lejeritatea unor vechi anecdote și, cum era cazul acesteia, informația şoca tocmai pentru că era oarecum anticipată. Simțisem dintotdeauna că e ceva cu tata, care fusese redus la tăcere și antrenat de anii de mîhnire neîntreruptă, la care se adăuga o anumită distanță față de rubedeniile lui, mai cu seamă de frații săi, despre care înțelegeam acum că este posibil să fi apărut din golul lăsat de acel frate decedat.

— Acolo, deșertul încă mai e presărat cu mine. Muftah era și el de față și-a văzut ce s-a întîmplat. L-a iubit pe tatăl tău. Îți dai seama și tu, nu-i așa?

8

Armistițiul și clementina

Oaspeții au plecat. Am rămas din nou singur cu unchiul Mahmud. Începea să-i revină energia. Era vesel cu copiii lui, rîdea tare la glumele lor. Era mai sprinten decît fiii lui, primul la dus farfuriile înapoi în bucătărie după masă, primul care observa cine nu primise încă fructe, sărind imediat să paseze castronul. Doar în fundal, în cine știe ce compartiment secret al ființei sale, părea să se manifeste o retragere tăcută, fermă, o timiditate nu cu mult diferită de cea a credinciosului care, odată ce și-a văzut credința pusă la încercare, se resemnează să-și nutrească în secret convingerile. Din cînd în cînd, în mijlocul conversației, gîndurile îl reduceau dintr-odată la tăcere. Cînd s-a auzit chemarea la rugăciune, s-a dus în colțul camerei și, fără să recurgă la practica, acum la modă în toată lumea arabă, prin care credincioșii îi încurajau și pe alții să li se alăture, a întins un covoraș și și-a rostit rugăciunile cu glas murmurat. Ținuta lui din acele momente – silueta înaltă și subțire, agilitatea tinerească a mișcărilor – părea să fie un efort îndreptat împotriva eliminării. Era în același timp o trăsătură specifică, dar și parte din vechea noastră zbatere omenească împotriva inevitabilei morți. Proiecta între el și lume o distanță care, la fel ca urma în formă de evantai pe care o lasă plasa pescarului cînd atinge suprafața apei, e perceptibilă doar pentru o clipă.

Poate că unchiul Mahmud ceruse un armistițiu, ai cărui termeni îi erau cunoscuți doar lui, poate nici măcar în mod conștient, fiind cumva una dintre acele manevre tacite care ar trebui să ne ascundă din fața unei lumi de infinite pericole. M-am întrebat în ce moment anume se întîmplase asta. Poate în timpul dezolantei îndeletniciri a mîncatului sau în vreun moment fără conținut, captiv în interiorul unei ore de relaxare – dacă există într-adevăr ore de relaxare în închisoare –, plimbîndu-se în curte sub soarele

colosal, în anii în care i se îngăduia să iasă din celulă, măsurînd cu pasul fîșia de pămînt dreptunghiulară și evocînd pentru sine sau povestind pentru vreun tovarăș de închisoare, în stilul animat pentru care unchiul Mahmud este și azi atît de cunoscut, anumite detalii din *Fraţii Karamazov*, din *Candid*, din *Doamna Bovary* sau din oricare dintre romanele lui adorate, și făcînd asta din aceeași dorință care îi îndeamnă pe oamenii liberi să recitească unele cărți: ca să reitereze și să adîncească plăcerea. Sau poate că nu era un roman, ci un meci de fotbal – fiindcă, deși, aidoma fratelui său mai mare, în cazul unchiului Mahmud entuziasmul față de fotbal și cel față de literatură au atribute distincte, ele sînt egale în intensitate. Mi-l imaginez acum plimbîndu-se în lumina soarelui, povestind unui prieten, din dorința de a trezi amintirea fericită, detaliile ultimului meci de fotbal pe care l-a văzut cu tata și care a avut loc pe 13 septembrie 1989, exact cu șase luni înainte ca amîndoi frații să fie duși la închisoare. Mergeam la universitate în Londra și prin urmare nu puteam fi în Cairo pentru vizita foarte importantă a unchiului Mahmud, prima de cînd părăsiserăm Libia, cu un deceniu în urmă. Regimul libian interzisese aproape întregii familii să călătorească în afara țării. Era una dintre tacticile folosite de autorități pentru a se răzbuna pe tata și, prin extensie, pe familia lui. Din pricina convingerilor sale politice, oricărui membru de sex masculin al familiei mele din partea tatei (în afara cine ştie cărei situații excepționale în care era vreunul loial regimului) îi era aproape imposibil să se angajeze undeva sau să primească o bursă. Dat fiind numărul mare de unchi și de veri pe care îi am, multă lume era afectată de această situație. Și, nedorind să scot prea mult la iveală legăturile noastre și să le provoc și mai multe probleme, nici nu le-am telefonat, nici nu le-am scris membrilor familiei noastre din partea tatălui. De fapt, nu mai auzisem vocea unchiului Mahmud de cînd plecaserăm din Libia.

În după-amiaza în care a ajuns la Cairo, în apartamentul meu londonez a sunat telefonul. Vocea lui încă îmi era familiară. Era de parcă în ultimii zece ani fusese depozitată în mintea mea. Părea ceva mai joasă și cumva mai așezată. Deși, bineînțeles, cum nu mai vorbisem cu unchiul meu de cînd aveam nouă ani, corzile mele vocale erau cele care suferiseră transformarea cea mai dramatică. Îmi repeta întruna: „Ah, Doamne, Hisham, ai o voce de om matur“. Am vorbit cu mătușa Zaynab, femeia cu care se însurase după plecarea noastră din țară. M-am întrebat ce fel de om e, cum o percep părinții mei. Cuplul a venit și cu cel mai nou membru al familiei, băiețelul

lor, Izz al-Arab Matar. În locul obișnuitului telefon internațional săptămînal, acum telefonam la Cairo aproape în fiecare zi.

Vizita unchiului Mahmud din toamna aceea a avut loc în perioada Cupei Europene. Numai cititul era în stare să trezească în tata mai multă pasiune decît fotbalul. Și nici o echipă nu-i oferea mai multă plăcere decît Bayern München. Cînd era la lucru, mama îi înregistra fiecare meci al lor. A continuat să facă asta și după răpirea lui, înregistrînd nu doar jocurile echipei germane, ci toate meciurile de fotbal care se transmiteau, indiferent cît de neînsemnate, inclusiv cele din campionatul diviziei secunde a Egiptului. De fiecare dată cînd veneam acasă în vacanță, descopeream că videoteca de înregistrări mai crescuse cu un metru. Fiecare casetă era etichetată nu cu obișnuita caligrafie îngrijită a mamei, ci cu o versiune a ei mai zorită, o notație rapidă a echipelor competitoare – „Mali – Senegal“, „Camerun – Egipt“, „Juventus – Barcelona“ – și a datei. S-a oprit abia atunci cînd ne-a sosit prima scrisoare a tatei din închisoare, trei ani mai tîrziu. La momentul acela înregistrase sute de ore de fotbal, pentru care – îmi amintesc că am calculat – tata, de s-ar fi întors atunci la noi cu aceeași pasiune pentru fotbal cu care plecase, ar fi avut nevoie de cîțiva ani ca să le poată vedea.

Dar acelea încă mai erau zile fericite. Părinții mei se reuniseră cu iubitul frate al tatei, care, dată fiind diferența de șaisprezece ani dintre ei, îi era tatălui meu și frate, și fiu, și se întîlneau cu cumnata lor și cu copilul nou-născut, care pentru tata trebuie să fi fost singura ocazie de-a ține și el în brațe un nepot.

În prima rundă a Cupei Europene din anul acela, Bayern München a întîlnit Glasgow Rangers. La cîteva minute după lovitura de începere, mama încerca, în felul ei obișnuit, să decidă cu cine să țină. Ca și mine, s-a hotărît la Rangers, nu doar ca să le ofere lui tata și unchiului Mahmud plăcerea de-a avea adversari, ci și pentru că Rangers avea singurul jucător negru de pe teren.

— Îl cheamă Mark Walters, i-am spus mamei la telefon. E doar cu doi ani mai mare decît Ziad.

— E african? a întrebat mama.

— Nu știu, dar e primul negru care-a jucat vreodată la Rangers. Primul lui meci a fost un scandal. Suporterii răcneau la el și-l scuipau. S-au aruncat mii de banane pe teren.

Exageram. Era adevărat că se aruncaseră banane în timpul primului meci al lui Mark Walters, dar nu cu miile.

Mama mi l-a dat pe unchiul Mahmud. I-am transmis aceeași informație despre Mark Walters. Întîi a tăcut, apoi a spus ce spunea deseori cînd discuta la telefon:

— Mare păcat că nu ești aici. Apoi: Văru-tău Izzo te salută – chiar dacă știam amîndoi că Izzo, la vîrsta de doar zece luni, nu era în stare să spună mare lucru.

Mi l-a dat pe tata.

— Unde-o să-l vezi? m-a întrebat el.

— Acasă la un prieten, am mințit.

Am închis și m-am dus la barul din apropiere, am comandat o halbă de bere și m-am așezat laolaltă cu niște străini să mă uit la meci. La douăzeci de minute după începerea partidei, lui Rangers i s-a acordat un penalty. Urma să-l execute Mark Walters. M-am uitat la el cum se îndepărta de minge cu spatele. Am început să recit Surat al-Fatiha[1]. Eram un arab musulman de optsprezece ani rugîndu-se într-un bar englez pentru o echipă scoțiană fiindcă avea în componență un jucător negru care putea să fie sau putea să nu fie african, în vreme ce propria-i familie libiană, exilată la Cairo, ținea cu o echipă germană. Slavă domnului, Mark Walters a înscris. Două minute mai tîrziu, Bayern München a egalat. Scorul final a fost 3-1 pentru germani. Nu conta; nu era vina negrului.

După meci am sunat iar acasă. A răspuns tata, care foarte rar ridica receptorul.

— Știam eu că tu ești, a spus el. Ai văzut ce măiestrie? Geniu curat. Ia, vrea unchiu-tău să vorbească cu tine.

— Hisham, fii atent, vărul tău e suporter înnăscut al lui Bayern. S-a pus pe plîns în momentul cînd amicul tău african… Cum îl cheamă?

Am auzit-o pe mama cum spunea în fundal „Mark Walters“, pronunțînd de parcă numele i-ar fi aparținut vreunul mare filozof sau poet.

— Izzo a țipat în clipa cînd a marcat Mark Walters.

***

Recent, sora mai mică a lui Izzo, Amal, născută în anul ulterior vizitei făcute de unchiul Mahmud și mătușa Zaynab, a identificat o fotografie cu data tipărită cu caractere portocalii în colțul din dreapta-jos, 13/09/89: exact ziua meciului Bayern – Rangers. Este o imagine cu Izzo la vîrsta de zece luni, pe genunchii tatei. Mîna miniaturală a copilului se întinde către o

clementină cu care îl ademeneşte tata. El este îmbrăcat cu *farmala* lui de un albastru-închis, costumul tradițional libian. Îmi amintesc că i-am ales lîna pentru costum și am dus-o la croitor în vechiul district Khan el-Khalili din Cairo. Mîna tatălui – îmi este greu să comunic efectul pe care îl are asupra mea chiar și în ziua de azi să văd mîna tatălui meu – ei bine, mîna lui ocupă centrul fotografiei, ținînd cu vîrfurile degetelor clementina viu colorată. Privirea lui Izzo e fixată asupra fructului; a lui tata este îndreptată spre cameră și prin urmare spre noi, sau, aș spune, spre mine. În prim-plan se află bolul cu fructe; la dreapta tatei se văd picioarele altui bărbat. După aspectul lor zvelt și prelung, bănuiesc că sînt ale unchiului Mahmud. Poartă o farmala identică. Probabil că tata l-a dus și pe el la croitorul lui. Mă întreb dacă cei doi frați s-au oprit să ia masa la restaurantul la care l-am dus eu pe tata cînd l-am însoțit la croitor. Era pe o alee lăturalnică, la capătul unei scări de piatră. Îmi aduc aminte cum urca tata în urma mea, spunînd „Dar unde mă duci?“, și cum am simțit un fior de emoție cînd i-am făcut cunoștință bătrînului meu cu ceva nou și neobișnuit, bucurîndu-mă de expresia derutată de pe fața lui în timp ce pășea pe treptele vechi și sparte, cu pantofii lui din piele fină hîrșîind pe piatră și cu acel zel cu care își dorea să arate că, indiferent de gusturile lui rafinate, rămînea un om din popor. Era întotdeauna bucuros să vadă că îmi mergea bine. Cînd am intrat în vechiul birt frecventat de clasa muncitoare, a salutat pe toată lumea și le-a urat poftă bună. Ceilalți s-au uitat la noi cu o expresie de curiozitate și amuzament. Iar noi eram, bineînțeles, străini, ca naționalitate și clasă socială. Diferența era mai clară în cazul lui decît în al meu, fiindcă la vremea aceea îmi perfecționasem deja dialectul egiptean și puteam trece drept băștinaș din Cairo, ceea ce, avînd în vedere excepționalul talent al localnicilor de a-i detecta pe străini, era o realizare care îmi atrăgea admirația cîtorva familii de prieteni și nemulțumirea rudelor noastre libiene.

— Comandă tu, mi-a spus el cînd ne-am așezat la masă.

Am comandat specialitatea casei: cotlet de capră la grătar. Îi amintea de un fel de mîncare libian, mardoma, pentru care carnea se coace lent pe jar. Am mîncat bine.

— N-am să mai găsesc niciodată locul ăsta, a spus el pe cînd plecam.

L-am pus să se oprească în mijlocul aleii și am arătat cu degetul argintăria din colț, felinarul mare de bronz înnegrit de vreme, aflat pe trotuarul de vizavi, bătrînul care vindea boabe de lupin murate și indicatorul de deasupra lui, pe care scria: ÎNDURĂTORUL. Tata a luat act de toate aceste repere, dar apoi a repetat:

— N-am să-l găsesc niciodată.

Se prea poate însă ca atunci cînd l-a dus pe unchiul Mahmud la croitor să-și fi amintit de prînzul nostru și de amplasamentul restaurantului. Foarte puține restaurante din zonă serveau carne de capră. Dacă ar fi cerut indicații, ar fi fost îndrumat într-acolo.

***

La șase luni după ce fusese făcută acea fotografie, tata și unchiul Mahmud au fost arestați, iar Izzo a fost despărțit de părintele lui. S-au reîntîlnit pentru scurt timp în 2001, cînd autoritățile au decis să-i judece pe unchiul Mahmud și pe ceilalți. La auzul veștii, familiile acuzaților au dat fuga la tribunal și, pentru prima dată în peste unsprezece ani, au dat cu ochii de bărbații lor. Izzo avea treisprezece ani. Unchiul Mahmud are amintiri intense din acea zi:

— Stăteam cu Hmad, Ali, Saleh și toți ceilalți în boxa acuzaților, înconjurați de zăbrele înalte. Judecătorul ne-a citit cu voce tare numele, inclusiv pe-al lui taică-tău. Jaballa a fost descris drept comandantul grupului nostru. Locul unde se afla, a spus judecătorul, era „necunoscut“.

La scurt timp după proces, unul dintre verii mei mi-a trimis o copie după transcrierea stenogramelor şedinţei de judecată. Îmi amintesc cum am citit cuvîntul „necunoscut“ și m-am gîndit că știu ce înseamnă asta: înseamnă că l-au omorît. Dar apoi speranța, vicleană și tenace, s-a strecurat înapoi și m-am convins singur că, deoarece statul egiptean îl predase pe tata cu condiția ca – după cum s-a exprimat el în prima lui scrisoare din detenție – „să nu mai văd lumina soarelui“, curtea făcea ce făceau și autoritățile: ascundea faptul că Jaballa Matar se afla în custodia lor. Acum însă, cînd îl auzeam pe unchiul Mahmud folosind acel cuvînt, mă simțeam din nou zdruncinat, iritat de incapacitatea mea de a rezista speranței. E nevoie de vigilență cînd înfrunți o asemenea soartă, mi-am spus, căutînd cu luare-aminte fie și cel mai mărunt indiciu, cuvinte care apar după tăceri îndelungate, cuvinte precum „necunoscut“. Gîndindu-mă la asta, am ajuns la convingerea că unchiul Mahmud știa și el ce înseamnă acest cuvînt. În loc să las lucrurile cum erau, nu m-am putut abține și am pus întrebarea prostească:

— Dar asta înseamnă că l-au omorît?

— Nu știu, a spus unchiul Mahmud. Nu cred. Încă mai cred că Jaballa trăiește.

— Dar cum ar fi posibil? am continuat, simțind cum crește nerăbdarea în mine. Dacă trăiește, atunci unde e?

— Nu știu, a repetat el. Tot ce știu este că e fratele meu și că nu cred să fie mort.

După care mi-a spus ce-mi spusese și la telefon în ziua cînd a fost eliberat:

— Nu-ți pierde speranța.

Și cu asta s-a întors la relatarea despre ziua petrecută la tribunal, ziua în care l-a văzut pe fiul lui, Izzo, pentru prima dată în unsprezece ani.

— Pe toți ne-au acuzat de trădare, a spus el. Nu ne-au asigurat apărarea și domnea o stare de confuzie în legătură cu cine urma să răspundă la acuzație. În momentul ăla, au început să intre în sală femei și copii care se uitau la noi. Am depistat-o imediat pe Zaynab. Am făcut tot ce mi-a stat în puteri ca să par puternic. Pe copii n-am reușit să-i recunosc. Crescuseră toți, așa că…

— Și Izzo? am întrebat.

— S-a apropiat și el de boxă cu Zaynab și cu cei mici. Era înalt, avea treisprezece ani, și foarte sfios. Am încercat să glumesc cu el.

La vreo două zile după conversația aceasta cu unchiul Mahmud, unchiul Hmad Khanfore mi-a descris scena. Spre deosebire de unchiul Mahmud, el nu și-a văzut familia în mulțime.

— Mă uitam la lume, a spus el, și mă întrebam cum ar putea copiii, după atîta vreme, să-și cunoască tatăl. Omul de lîngă mine stătuse în pușcărie exact atîta cît stătuserăm și noi, ceilalți. Avea o suferință ciudată, care se manifesta prin faptul că înceta să mai respire ori de cîte ori trecea printr-o emoție puternică. Orice lucru care îl făcea să rîdă sau să plîngă putea să-i oprească respirația. De cîte ori se întîmpla așa ceva, singurul mod de a-l ajuta era să-l plesnești cu putere pe spinare. În etapa aia era mare gălăgie în sala de tribunal, erau oameni care își strigau rudele, așa că i-am vorbit la ureche. I-am zis: „Îl vezi pe flăcăul de-acolo, tînărul care se uită la noi? Ei, probabil că era un puștan cînd a fost arestat taică-său. Fac prinsoare cu tine că, dacă a venit să-l caute pe taică-său, nici n-o să-l recunoască – păi, cum ar putea?“. „Aiurea“, a zis omul. „Cum ar putea cineva să nu-și recunoască propriul tată?“. I-am făcut semn cu mîna băiatului să vină la noi. „Pe cine-ai venit să vezi?“ l-am întrebat. Băiatul a zis că venise să-și vadă tatăl. „Foarte bine“, i-am zis. „Și cine-i tatăl tău, cum îl cheamă?“ Tînărul a răspuns: „Îl cheamă Hmad Khanfore“. Omul de lîngă mine a leșinat, a povestit unchiul Hmad, rîzînd. S-a prăbuşit la pămînt și nici o bătaie pe

spate nu i-a mai fost de ajutor. Comedia a continuat, fiindcă angoasa mă făcea să mă prostesc. Așa că stăteam acolo și-i turnam glume vechi și obosite fiului care nu mă recunoscuse.

Unchiul Hmad a rîs, iar eu am rîs cu el. Apoi s-a oprit și a spus:

— Nici măcar nu ne cunoaștem copiii.

Acuzații au fost condamnați pentru conspirație împotriva statului. Tata a fost condamnat la moarte *in absentia*. Ceilalți au luat închisoare pe viață. După aceea li s-a îngăduit, din cînd în cînd, să primească vizite. Așa se face că, în decursul anilor, Izzo a ajuns să-și cunoască tatăl cît de cît.

1. Primul capitol din Coran, o scurtă rugăciune pentru îndurare și călăuzire de la Dumnezeu (n.tr.).

9

Bătrînul și fiul lui

Amal devenise obsedată de Izzo. Aproape în fiecare zi posta pe Facebook cel puțin o fotografie cu fratele ei, toate disponibile pentru a fi văzute de oricine. Izzo băiețel, cu ochi curioși și timizi; Izzo pe malul mării, cu albastrul pulsînd în spatele lui, nepăsător la vîntul din păr, privind la noi cu ochi de adolescent care abia conștientizase maturitatea, totuși fără să se fi resemnat pe de-a-ntregul în fața ei. Mai erau și cele cu Izzo luptător pentru libertate. Acestea formau majoritatea imaginilor postate de Amal: zeci de fotografii făcute în cele șase luni în care luptase în rebeliunea armată împotriva dictaturii. Apare ducînd un kalașnikov, un RPG, cu pieptul încins de banduliere. Apare conducînd o camionetă care își pierduse portierele. Știind că este privit, are aerul timid și gînditor al unui tînăr plecat într-o călătorie împreună cu oameni pe care abia dacă îi cunoaște. Apoi se odihnește pe o saltea subțire, murdară, într-o clădire distrusă de bombardament, probabil în ultimele luni ale luptelor, fiindcă pe sub tricoul galben și ponosit se vede că torsul îi este mai musculos. În alta stă în picioare în fața unui zid părăginit. Casa a fost distrusă, dar partea aceasta a zidului, precum harta unei țări necunoscute, încă mai rezistă. Îi ține umbră. Apoi mai e o serie cu el arătîndu-și rănile: fața pistruiată de șrapnel, vată albă în urechi, pupile roșii ca prunele. În decursul a șase luni de război, expresia i se mai schimbă puțin. În primele zile, se vede la el acel simț zelos al țelului pe care îl au cei nerăbdători să facă bine. Acea dorință fervență de a reuși se păstrează, dar este știrsă treptat de o nouă osteneală care pătrunde în ochi și țintuiește sprîncenele. Un văl al dezorientării, îndelung îndurat, a căzut. Ceva s-a schimbat și, chiar dacă poate n-are să dureze la nesfîrșit, pare fără margini. Uitîndu-mă la aceste fotografii, îi aud glasul repetînd „E prea tîrziu? Poate e prea tîrziu“ și știu că ceea ce spune n-are

nici o legătură cu retragerea, ci este un răspuns la natura războiului, forța motrice întreținută de conflict.

***

Cu cîteva luni înainte să fi fost făcute aceste fotografii de război, Izzo era în ultimul an la universitate, pregătindu-se să devină inginer constructor. Cînd campania mea de ani întregi pentru eliberarea rudelor mele s-a suprapus peste încercările dictaturii de a evita în ultima clipă o revoltă populară, unchiul Mahmud a fost unul dintre cei cîțiva prizonieri politici eliberați la începutul lui februarie 2011. De cînd era doar un copilaș, se întîmpla pentru prima dată ca Izzo să doarmă și să se trezească sub același acoperiș ca tatăl său. Vestea eliberării unchiului Mahmud a provocat un uriaș ambuteiaj în Adjabiya. Familia a fost luată cu asalt de sute de oameni dornici să facă urări de bine. Veneau din satele și orașele învecinate, iar unii tocmai din capitala Tripoli. Pentru mulți era o ocazie lipsită de riscuri pentru un act de protest. Nimeni nu avea de unde să știe pe atunci că, două săptămîni mai tîrziu, cîteva orașe mari și mici aveau să declanșeze o revoltă fățișă împotriva dictaturii.

Ajdabiya a fost printre primele. Controlul asupra orașului s-a schimbat de trei ori. Dar, de fiecare dată, ceea ce n-au reușit să stăpînească tancurile lui Gaddafi a fost rețeaua îngustă de străzi din inima orașului. Cînd luptele au atins o culme a violenţei, femeile, copiii și bătrînii au fost mutați în siguranța relativă a orașului Benghazi. Unchiul Mahmud a refuzat să plece. Fiindcă toate liniile de comunicație picaseră, i-am trimis, prin intermediul unui prieten jurnalist care urma să realizeze reportaje de război, un telefon cu conexiune la satelit. Cînd în sfîrșit am reușit să vorbim, mi-a spus: „A trecut vremea retragerii. Ori învingem, ori îmi găsesc sfîrșitul aici. Nimeni nu moare pînă nu-i vine vremea. Și-n plus, unchiul tău nu-i așa de bătrîn cum crezi. Pot să lupt și gătesc bine. Aici pot să le fiu de folos băieților“. Am știut atunci că nu voia să-l părăsească pe Izzo, care lua parte la luptele de stradă desfășurate în jurul locuinței familiale. Pentru Izzo, războiul începea la ușa casei.

După ce rebelii și-au asigurat controlul asupra orașului, Izzo, împreună cu cîțiva alți tineri din Ajdabiya, a parcurs cei optzeci de kilometri spre est către Brega, o localitate plasată în punctul cel mai sudic al Mării Mediterane. Odată cucerită Brega, următoarea destinație era Misrata, al treilea oraș libian ca mărime, la circa 600 de kilometri est de Brega. Misrata

era martorul unora dintre cele mai sîngeroase bătălii. Multă lume era încredințată că, dacă Misrata ar cădea, Gaddafi ar cîștiga războiul și că rebelii, dacă ar păstra controlul asupra orașului, ar avea o bază solidă de unde să organizeze marșul către vest, pînă la capitala Tripoli. Prin urmare, Misrata căpăta o importanță vitală pentru ambele părți implicate în conflict. Între Brega și Misrata se afla orașul-citadelă al lui Gaddafi, Sirt, din cauza căruia drumul pe uscat devenea prea periculos pentru Izzo. Împreună cu alți luptători, cu muniție și cu puținele provizii medicale pe care reușiseră să le adune, Izzo s-a îmbarcat pe un mic vas de pescuit, aglomerat, și, asemenea migranților din ultima vreme care abandonau cu regularitate continentul prin porturi libiene precum Brega, a pornit pe drumul lent și primejdios către nord. Datorită deșertului de un alb-gălbui care se arcuiește de ambele părți ale portului Brega, apele de aici sînt printre cele mai luminoase din Marea Mediterană. Dar, pe măsură ce înainta ambarcațiunea, marea devenea tot mai întunecată și mai adîncă. Odată ce au lăsat în urmă o distanță sigură între ei și Golful Sidra, au virat către vest. Acostarea la Misrata trebuie să fi fost plină de entuziasm. Mi-l și închipui pe Izzo, cu obișnuita lui cordialitate, îmbrățișînd camarazi de arme. Poate i s-au părut familiari. Poate s-a recunoscut pe sine însuși în ei. Sau poate a văzut pe chipurile lor ceea ce eu, privind acum la fotografii, văd pe chipul lui.

***

Luptele din Misrata se prelungeau. Disperarea lui Gaddafi de a recîștiga orașul era egalată de fermitatea rezistenței. Am ajuns cu toții să cunoaștem numele străzilor, ingeniozitatea și inventivitatea bărbaților și femeilor din oraș. Camioane care cu cîteva zile în urmă fuseseră folosite la transportul de bunuri din port erau conduse acum către mare și umplute cu nisip. Ceea ce pînă atunci fusese privit drept material abundent și inutil, care acoperea plajele și peisajul deșertic înconjurător, obiect al resentimentelor pentru vina de a nu fi înverzit, devenea dintr-odată un bun de preț. Camioanele erau duse pe străzile Tripoli și Benghazi, cele două artere principale care duceau în centru, și parcate pe margine. Roțile erau perforate și motoarele dezafectate. Tancurile lui Gaddafi nu puteau intra în Misrata. Faptul că acele două străzi purtau numele altor două orașe principale din Libia le dădea revoluționarilor tăria de a lupta pentru întreaga țară. Dintr-odată, numele străzilor noastre căpătau importanță. Locuitorii din Misrata își

cunoșteau bine orașul, ceea ce părea să confirme că populația, nu dictatura, era adevăratul custode al Libiei.

De cîte ori intervenea un moment de acalmie în desfășurarea luptelor, Izzo se întorcea pe mare la Brega, apoi cu mașina timp de o oră pînă la Ajdabiya, ca să se odihnească, să mănînce mîncare gătită de mama lui și să-și ia un schimb curat de haine. Există fotografii cu el stînd în bucătărie în salopetă militară, ținînd în mîini o mitralieră, cu o figură ostenită. Arăta ca prins în capcană, de parcă ar fi pătruns într-un tunel și ar fi știut că trecuse momentul întoarcerii. La ultima sa vizită, a încercat s-o facă pe maică-sa să rîdă parodiind discursul ținut de dictator la cîteva zile după începutul rebeliunii, discurs în care Gaddafi își chemase suporterii să iasă la demonstrație pînă cînd „țara va fi curățată de șobolani".

— Mamă, a spus Izzo. Înainte, înainte.

— Dar înainte pînă cînd? l-a întrebat mătușa Zaynab.

— Pînă la Bab al-Azizia, i-a răspuns el.

Bab al-Azizia era complexul militar din Tripoli în care locuia Gaddafi. Auziserăm povești, care întotdeauna păreau prea fanteziste pentru a fi crezute, cum că dedesubtul complexului se întindeau închisori subterane în care erau ținuți cei mai fervenţi opozanți ai dictatorului. Aceste relatări s-au dovedit a fi adevărate. Lui Gaddafi îi plăcea să și-i țină aproape pe cei mai puternici contestatari ca să poată să se mai uite la ei din cînd în cînd: și la vii, și la morți. S-au descoperit acolo congelatoare cu trupurile unor disidenți demult decedați.

— Am sentimentul că unchiul Jaballa e acolo, i-a spus Izzo mătușii Zaynab.

Izzo credea că are să-l găsească pe tatăl meu în viață.

***

În scurtele sale vizite acasă, Izzo le arăta părinților fotografii ale prietenilor săi de pe front, pe care le făcea cu telefonul mobil. În cele mai multe dintre ele, arată foarte serios și nepotrivit în decor. Pare în largul lui doar cînd este alături de Marwan al-Towmi. Ei doi s-au cunoscut la Misrata și în scurt timp au devenit inseparabili. Unul dintre camarazii lor de lupte mi-a spus mai tîrziu: „Cînd dădeai de unul dintre ei, știai că și e celălalt prin preajmă. Mereu se duceau la luptă umăr lîngă umăr. Aveau încredere unul în altul și știau că se pot baza pe asta". Marwan absolvise economia în Benghazi și avea cu șapte ani mai mult decît Izzo. În fotografii, silueta lui

zveltă și neobișnuit de înaltă este întotdeauna ușor aplecată într-o parte, ca un pin bătut de vînt. Cînd îl pozează Izzo, fie are un zîmbet jucăuș și expresia cuiva care tocmai a spus o glumă, fie privește spre obiectiv cu un aer de încredere tăcută.

Există o serie de imagini în care apar amîndoi într-un loc ce pare a fi un coridor de legătură între cîteva camere. Clădirea este veche și dărăpănată. Pereții, cîndva albaștri, sînt de un azuriu care lucește ciudat, ca și cînd ar fi fost pictați în acuarelă. Pe jos e pămînt gol. În colț se află un scaun de plastic alb, nu genul firav care se întîlnește de obicei în Libia zilelor noastre, ci unul dintre acele scaune de grădină solide, în stilul modernist italian, care se vindeau în anii 1970. Două saltele care par noi, învelite într-un material cu imprimeu alb-negru art deco, sînt întinse pe podea. Sînt atît de subțiri, încît n-aveau cum să reprezinte cine știe ce îmbunătățire față de pămîntul gol și tare. Izzo doarme pe una dintre ele, cu capul rezemat pe o pernă veche, numai cocoloașe; prin învelitoarea ei subțiratică se văd formele întunecate ale umpluturii. Pe cealaltă saltea șade Marwan în capul oaselor. Mîinile lui ies din cadru; poate citește o carte sau curăță o armă. Într-o altă fotografie, făcută în mod evident cu doar cîteva momente mai tîrziu, pentru că lumina care pătrunde pe fereastră nu și-a schimbat prea mult direcția, aranjamentul e schimbat: Marwan este acum cel care doarme adînc, iar Izzo stă întins în același loc, dar treaz, pironind tavanul cu privirea. Amîndoi sînt mai bronzați, arși de soare după lupte. Chiar dacă trebuie să mai fi fost de față cel puțin o persoană, omul care a făcut fotografiile, ei par să aibă încredere doar unul în celălalt ca să stea de pază.

***

Prin vara acelui an, 2011, luptele din Misrata ajunseseră într-o asemenea stare de echilibru, încît părea că războiul ar putea să continue la nesfîrșit. Șaizeci de kilometri mai la vest, Zliten căpăta o importanță strategică enormă pentru ambele tabere. Pentru loialiștii lui Gaddafi, orașul de coastă era o cale de trecere crucială pentru întăririle care se îndreptau spre Misrata și o barieră majoră care apăra Tripoli. Zliten le putea fi de ajutor ca să răstoarne complet situația rebeliunii. Pentru revoluționari, cucerirea Zlitenului ar fi asigurat Misrata și ar fi furnizat o bază din care să-și continue marșul spre vest, către capitală. Cine deținea Zlitenul urma probabil să cîștige războiul.

Anterior, în februarie 2011, la izbucnirea revoluției, în Zliten se declanșaseră proteste populare spontane. Fuseseră înăbușite rapid și nemilos. Vreo două luni mai tîrziu, la începutul lui mai, un alt protest pașnic a fost reprimat cu violență. Protestatarii au luat legătura cu rebelii din Misrata, care le-au furnizat arme. La 9 iunie avea loc un asalt armat asupra garnizoanei militare din Zliten. Îmi amintesc bine ziua aceea fiindcă, în efortul meu de a furniza presei internaționale informații despre ce se petrecea în Libia, am obținut numărul de telefon al unui om implicat în atac. Tot ce știam era că pînă atunci fusese diplomat și că numele lui (mi s-a oferit doar numele mic) era Hisham.

Cînd am sunat, mi-a spus:

— Te așteptam. Ce mai faci? E o plăcere să te aud. Și familia? Sînt bine toți?

A spus-o în felul acela automat în care se exprimă deseori astfel de platitudini, însă în acest context, auzindu-le rostite printr-un curent de teamă, de un om care după voce părea de vîrsta mea și cu care aveam în comun un nume, m-au înfricoșat. M-a cuprins o emoție atît de bruscă și de puternică, încît tot ce am mai putut să fac a fost să plonjez direct în obișnuitele întrebări pe care ajunsesem să le pun pe vremea aceea: cînd, cum și ce, întrebări despre momentul exact, despre numărul celor implicați, despre victime, despre cîți muriseră. În zilele acelea, apartamentul meu din Londra devenise un studio de știri improvizat, în care, împreună cu cîțiva prieteni, dădeam pînă la cincizeci de telefoane pe zi unor oameni precum Hisham, care fie luau parte la lupte, fie erau martori la ele. Pe Hisham l-a deconcertat atitudinea mea energică, dar mi-a răspuns la întrebări pe același ton politicos pe care îl folosise la începutul conversației.

— I-am respins. Acum e liniște.

Apoi, după o pauză, a adăugat:

— Se vor întoarce. Au fugit prea repede.

Și a repetat:

— Se vor întoarce.

Vocea îi suna întretăiată, am presupus că de frică, dar apoi a spus:

— Trebuie să plec. Trupele s-ar putea întoarce din clipă-n clipă. Pînă vin, trebuie să îngropăm morții.

— Cîți sînt? am întrebat.

— Douăzeci și doi.

— Unde îi îngropați?

— Aici, a spus el, cu glasul unui om care tocmai și-a dat seama că e prins în capcană. În piață.

***

De atunci l-am sunat pe Hisham de cîteva ori în fiecare zi, dar n-am reușit să-l mai prind decît peste vreo săptămînă. Eram ușurat că nu pățise nimic. De data asta l-am întrebat despre familia lui. Mi-a spus: „Toată lumea e bine“, apoi mi-a pus și el aceeași întrebare. Deodată conversam de parcă n-ar fi existat nici un război. „Cum îți merge azi, bine?“ m-a întrebat.

Îmi amintesc cum am auzit odată un dirijor povestind că dintotdeauna, încă de cînd era mic, auzea muzică în cap și că abia la maturitate și-a dat seama că lucrurile nu stăteau la fel pentru toată lumea. Și eu avusesem aceeași experiență, dar cu imagini și cuvinte. Iar în conversația mea cu Hisham am văzut lumina soarelui pe un zid, o mînă de femeie, umbre de copaci pe pămînt, o fereastră închisă cu soarele luminînd firele de praf lipite de geam și am auzit zgomot de pînză bătută în aer liber, ca și cum ar fi scuturat cineva o ţesătură de in, și cuvintele „împreună“, „poate“ și „eu sînt“.

— Au dezgropat cadavrele și le-au ars, a spus el.

S-a apucat să-mi povestească despre un bărbat în vîrstă din oraș, dar s-a întrerupt.

— Vrei să vorbești cu el? m-a întrebat.

— Cine-a dezgropat cadavrele?

— Oamenii lui Gaddafi, bineînțeles, a spus el pe un ton ușor ofensat. Au sosit întăriri cu autobuzele. Situația de-aici e foarte proastă.

Nu știam ce să spun.

— Vrei să vorbești cu bătrînul? Am aici numărul lui, a continuat el și, fără să mai aștepte un răspuns, a început să mi-l citească cu voce tare. Așteaptă două minute, pe urmă sună-l. Zi-i că ești prietenul meu.

Fără să știu nimic despre bătrîn sau despre motivul pentru care voia Hisham să-l sun, m-am tot uitat la ceas pînă au trecut exact două minute, după care am format numărul. O voce de om vîrstnic a răspuns imediat.

— Bun-venit, fiule.

Nu părea obișnuit să vorbească la telefon.

— M-a rugat Hisham să sun, am spus. Sîntem prieteni.

— Dar ce poți să faci? Nimeni nu poate să facă nimic.

— Ce s-a întîmplat? am întrebat.

— I-am urmărit de la fereastră. Au venit cu buldozere și au deschis mormintele, unul după altul. Au ars cadavrele și acum toată lumea se teme să se atingă de ele.

Apoi a mai spus:

— Dar, mulțumesc lui Dumnezeu, fiul meu e aici.

— E în siguranță? am întrebat.

— Da. E în camera lui. Aerul condiționat a mers tot timpul.

Apoi, după o pauză, a adăugat:

— Dar au trecut deja trei zile. Fac tot ce-mi stă în puteri, dar tot a-nceput să miroasă. Trebuie să găsesc o cale să-l îngrop în curînd.

După ce am închis, n-am fost în stare nici să scriu ce se întîmplase, nici să împărtășesc cu ceilalți oameni din încăpere. M-am dus la bucătărie, am pus ceainicul pe foc. M-am uitat la dalele de pe podea și am încercat să-mi imaginez posibilitatea de a le sparge cu ciocanul care era în sertarul de jos. Eram sigur că acolo se afla ciocanul. Nu e ceva neobișnuit să ții un ciocan în bucătărie, mi-am spus. Poate că bătrînul avea și el unul în vreunul din sertarele de la bucătărie. Mi l-am închipuit izbind în zidărie pînă ajunge la țărînă.

10

Steagul

O lună mai tîrziu, Izzo și Marwan se aflau într-un mic grup de revoluționari care făcea călătoria de 55 de kilometri de la Misrata și se strecura în Zliten. Există o înregistrare făcută cu telefonul mobil al lui Izzo la 12 iulie, care se întîmpla să fie aniversarea de treizeci de ani a lui Marwan. Camera se zgîlțîie. Imaginea se oprește pe niște trepte de marmură cu balustradă de fier forjat – bogat împodobită, imitînd probabil o scară din îndepărtata Europă. Izzo reglează clarul. Degetul i se lipește o clipă de sticla lentilei. Carnea mustind de sînge apare într-un roz luminos. Îmi amintește de cînd eram copil și mă închideam în dulap, unde îmi lipeam o lanternă de palmă, minunîndu-mă, cu groază și curiozitate, de păienjenișul misterios al venelor, de bețele opace care erau oasele. Se aude ecoul unei împușcături îndepărtate, apoi al încă uneia. Degetul lui Izzo se îndepărtează din cadru și vedem tavanul, punctat cu un șir de spoturi.

— Filmezi? șoptește Marwan.

— Ia asta, îi spune Izzo și îi întinde o prăjină de lemn cu steagul roșu-negru-verde al revoluției.

Timp de o fracțiune de secundă, vedem fața lui Marwan, îi vedem ochii. Apucă steagul cu o mînă; în cealaltă ţine un kalașnikov.

— Stai pe-aproape, șoptește Marwan și începe să urce cîte două trepte odată. Stai pe-aproape, repetă el.

— Ok, să-i dăm drumul, spune Izzo și invocă ocrotirea Domnului.

Pe fiecare palier există cîte un perete de sticlă cu tentă maronie. Cîteva geamuri sînt sparte. Soarele se prelinge înăuntru inegal.

Izzo comentează în șoaptă:

— Urcăm pe acoperiș ca să dăm jos steagul dictatorului.

Și din nou cere ocrotire Domnului.

Acum steagul stă de-a curmezișul spinării lui Marwan; bastonul din lemn crud, albicios, e fixat sub centură, iar pînza îi ajunge deasupra capului, drapîndu-i-se peste umărul drept. Izzo îi amintește să fie vigilent, dar Marwan îi dă înainte. Izzo repetă rugăciunea. Soarele a transformat acoperișul într-un platou de oțel lustruit. Marwan se sprijină într-un colț umbrit și bate ușor în podea.

— Lasă-le aici, șoptește el și cîteva steaguri asemănătoare pe care le-a cărat Izzo cad cu un zăngănit clar pe dale.

Întreg acoperișul e presărat cu farfuriile unor antene de satelit mari cît urechile de elefant, fiecare îndreptată în altă direcție. Se vede și un rezervor de apă. Marwan se urcă pe el, folosindu-se de o scară de lemn veche. Balamalele ruginite ale unei uși vechi se aud de undeva din apropiere. Dar Marwan nu se oprește să privească în jur. Mișcările lui au încrederea nerăbdătoare a celui care nu s-a gîndit prea mult la ceea ce face. Rezervorul de apă e cu puțin mai înalt decît el, iar deasupra lui flutură furibund în bătaia vîntului două steguleț verzi.

— Cîrpele tiranului, șoptește Izzo.

Marwan înșfacă prăjina unuia dintre steagurile verzi și îl aruncă pe acoperiș.

— Ușurel, îi spune Izzo. Ușurel, am zis.

Dar Marwan se întinde deja către al doilea steag. Îl azvîrle pe jos cu aceeași forță condusă de iritare. Apucă steagul. Poate încurajat de prietenul său, Izzo își continuă comentariul, dar acum nu mai șoptește. Are o voce de om tînăr.

— Dumnezeu e mare, spune el. Iată steagul libertății, steagul vieții.

Apoi îl urmărește în tăcere pe Marwan cum țintuiește vîrful prăjinii de o vergea de metal de deasupra rezervorului de apă.

În timp ce roșul, verdele și negrul steagului se înalță și strălucesc în soare, Marwan strigă „Dumnezeu e mare“, iar Izzo îi ține isonul, apoi adaugă „Dumnezeu să ne binecuvînteze țara“.

Tăcerea încordată revine în timp ce Marwan se străduiește să fixeze prăjina cu o singură mînă. Noi împușcături sfîșie liniștea. Vîntul se vălurește peste microfon în note puternice de bas.

— Iată frumosul steag, spune Izzo cu voce joasă. Steagul vieții și al libertății.

Apoi continuă în stilul unui reporter de știri:

— Luptătorii pentru libertate din estul Libiei arborează primul steag al eliberării în orașul Zliten.

Acum steagul e bine fixat la locul lui și se înalță cel puțin doi metri deasupra rezervorului de apă. Marwan îl verifică, apoi pleacă.

— Dumnezeu să te binecuvînteze, îi spune Izzo.

Marwan zîmbește larg, arătîndu-și dantura.

Izzo rîde încetișor.

— Să opresc filmarea? întreabă el.

— Nu, dă-i înainte, îi spune Marwan și pornesc amîndoi în jos pe scară.

La primul palier, Marwan se oprește în fața unei uși netede și o deschide cu o lovitură de picior. Traversează amîndoi, încet, cameră după cameră. Mobila e răsturnată, perdelele sînt sfîșiate.

— Vezi ce-au făcut? îi spune Izzo lui Marwan.

— Cîinii! răspunde Marwan. Au distrus totul.

Pe un perete din camera de zi sînt scrise cu ruj roșu sloganuri pro-Gaddafi. Marwan încearcă să le șteargă.

— Ia, spune Izzo și îi întinde rujul.

— Hai să mergem, spune Marwan.

— Nu, insistă Izzo. Trebuie să scriem „Libia este liberă“ și „Jos Gaddafi“.

Marwan se apucă să scrie, dar în spatele lor intră cineva și spune:

— Unde naiba sînteți? Trebuie să plecăm. În clipa asta.

Marwan ia camera și, pentru cîteva clipe, îl vedem pe Izzo scriind cu rujul, cocîrjat. Îmi amintește de spinarea bunicului nostru Hamid în anii săi de pe urmă.

Ies toți din clădire în soarele strălucitor. Se mișcă repede. Unul dintre tovarășii lor, care păzea clădirea, foarte mîndru, spune:

— I-ați văzut cum fugeau?

— Cîți erau? întreabă Izzo, continuînd să înainteze și avînd acum o voce care îl face să pară mai în vîrstă.

— Aveau două mașini, răspunde celălalt.

— Erau mulți? întreabă Marwan.

De la distanță se aude Izzo spunînd:

— Probabil se ascund acolo.

Marwan îndreaptă camera înapoi și vedem steagul înălțat sus, deasupra rezervorului de apă. N-ai cum să nu-l recunoști.

***

Treizeci și opt de zile mai tîrziu, treizeci și opt de zile din al treizecilea an al vieții sale, la 19 august, într-o luptă din Zliten, Marwan a fost împușcat de cîteva ori în piept, în gît și în cap. Izzo a dat fuga cu el la spital. Cîteva ore mai tîrziu, Marwan a fost fotografiat întins într-un sac verde-închis pentru cadavre, cu creștetul, gîtul şi pieptul înfășurate în bandaje pătate de sînge, lăsînd descoperită doar faţa cu pielea curată, ochii închişi și gura deschisă. Nu poate fi descrisă ca o expresie, ci mai degrabă ca o absență a ei. Un repaus nesfîrşit care a fost acolo dintotdeauna, în spatele tuturor celorlaltor chipuri ale vieții sale: băiatul așezat cu mîndrie la fereastră într-un avion, tînărul absolvent în costum și cravată, luptătorul pentru libertate purtător de barbă și de beretă roșie, și toate celelalte fotografii postate de familia lui Marwan pe internet. Mă face să mă gîndesc că toți ne purtăm cu noi, încă din copilărie, masca morții.

Cei doi prieteni făcuseră o promisiune. Dacă vreunul dintre ei cădea în luptă, celălalt îl îngropa în orașul în care se cunoscuseră, Misrata. Izzo l-a dus pe Marwan acolo, apoi s-a întors la Zliten și a continuat asaltul pînă ce revoluționarii au ajuns la Tripoli. La 23 august 2011 au intrat în capitală. Izzo l-a găsit pe fratele lui mai mare, Hamid, care se alăturase unei alte unități de rebeli, așteptîndu-l la porțile lui Bab al-Azizia, complexul lui Gaddafi. Au fost printre primii care au forțat intrarea în complexul fortificat.

— Eram convinși, mi-a spus Hamid, că o să-l găsim acolo pe unchiul Jaballa.

Împreună cu camarazii lor, cei doi frați au ajuns la locuința lui Gaddafi. Au găsit-o pustie. Izzo a localizat un depozit de arme, care le-a oferit rebelilor accesul la muniție suplimentară. Simțindu-se în siguranță, au alergat către următoarea clădire. Ceea ce nu știau ei era că un lunetist rămăsese pe acoperișul aceleiași clădiri. A tras un singur glonț. I-a intrat lui Izzo prin frunte și i-a ieșit prin spate. Izzo s-a prăbușit pe umărul lui Hamid. Hamid a încercat să-i oprească sîngerarea. Lunetistul a tras din nou, rănindu-l pe Hamid în piciorul drept și în plămînul stîng. Dar, nu se știe cum, a mai găsit puterea de a-l căra pe Izzo la adăpost. Două ore mai tîrziu, la 9 seara, Izzo a murit la spital. Ultimele lui cuvinte au fost că dorește să fie îngropat lîngă Marwan. În dimineața următoare a fost depus la locul de veci în Misrata.

Unchiul Mahmud m-a sunat să-mi dea vestea.

— Mă mîhnește că nu sînt lîngă el, a spus.

Simțeam că mă ia amețeala.

— E groaznic, am spus.

Dar unchiul Mahmud nu sunase doar ca să-mi dea vestea cea rea. Voia să vorbesc cu mătușa Zaynab.

— Își pierde mințile, a spus el. Consoleaz-o; spune-i că ai să faci tot ce poți ca să-l aduci pe Hamid acasă.

Hamid se recupera într-un spital din Misrata, intenționînd ca, imediat ce avea să se întremeze suficient, să se întoarcă la Tripoli și să continue lupta. Unchiul Mahmud și mătușa Zaynab s-au dus la el în încercarea de a-l convinge să se întoarcă acasă, la Ajdabiya. El a refuzat și a amenințat că se pune pe urlat dacă încearcă să-l forțeze. Lucru care, din cauza plămînului său rănit, l-ar ucide, i-a avertizat doctorul.

Hamid s-a recuperat și s-a dus iar pe front. Nu s-a întors la Ajdabiya pînă n-a fost eliberat Tripoli. Odată ajuns acasă, a început să aibă un vis recurent. Îi apărea Izzo, sănătos și împăcat. „Unde sînt acum e mult mai bine“, îi spunea Izzo fratelui său. Visul l-a neliniștit pe Hamid. Cînd m-am dus în vizită la el, am observat că dormea pe apucate. Părea veșnic obosit. Rareori scotea o vorbă. L-am întrebat o dată despre război. N-a spus decît: „Habar n-ai tu“. Într-o după-amiază, fără nici o introducere, mi-a înșirat cîteva dintre crimele îngrozitoare pe care le comitea regimul Bashar al-Assad împotriva poporului sirian. Piciorul rănit nu i se refăcuse cum trebuie. Avea dureri și șchiopăta accentuat. Era nevoie de o operație, dar facilitățile medicale din Libia erau modeste. Trebuia să meargă în străinătate. La cîteva luni după ce l-am văzut în Ajdabiya, Ministerul Sănătății i-a plătit tratamentul în Turcia. Avionul lui a aterizat la Istanbul, dar el n-a telefonat acasă. Chirurgul care urma să-l opereze la picior a spus că Hamid nu își făcuse apariția la spital. Timp de o săptămînă întreagă, nimeni n-a știut unde era. Apoi Hamid i-a dat telefon tatălui său.

— Îmi pare rău că n-am putut să sun mai devreme. A durat mai mult decît credeam. Dar gata, am trecut granița în Siria. M-am alăturat rezistenței.

Ne-am dat toți de ceasul morții să-l convingem să se întoarcă. La un moment dat, l-am prins la numărul de mobil pe care i-l dăduse unchiului Mahmud. Nu puteam să-mi stăpînesc furia.

— Asta nu-i rezistență! am țipat la el în telefon. E sinucidere!

După o pauză, mi-a replicat foarte calm:

— Trebuie să-i învingem pe dictatorii ăștia.

Cîteva zile mai tîrziu, a fost rănit. Camarazii săi luptători l-au transportat peste graniță pînă la un spital din Turcia. Unchiul Mahmud și mătușa Zaynab au plecat cu avionul să-l vadă. După o lungă perioadă de convalescență, Hamid s-a întors cu părinții săi la Ajdabiya.

***

Printre fotografiile pe care le-a postat Amal se aflau și cele făcute la doar cîteva momente după moartea lui Izzo. Fața îi fusese spălată de sînge, iar locul în care pătrunsese glonțul în craniu era bandajat de parcă ar mai fi existat vreo speranță că putea să-și revină. Medicii de la urgență trebuie să fi folosit un dezinfectant, sau poate că aceasta este culoarea petelor lăsate de sînge pe piele, pentru că în jurul tîmplei și pometului stîng al lui Izzo se vede o nuanță gălbuie. Amintește de culoarea siropului fierbinte, vîscos, pe care îl pregăteau mătușile mele – mirosul de zahăr ars și de flori de portocal care ne ademenea pe noi, copiii, înăuntru ca să ne înfigem degetele în el. De cum se răcea și se întărea, femeile îl stricau întinzîndu-și straturi din el pe brațe și pe picioare, smulgîndu-le rapid și trăgînd aer în piept cu icnete de durere; un zgomot ca de pînză sfîșiată. Cu o asemenea ocazie, verișoara Ibtesam – în zilele acelea noi doi eram inseparabili – a plîns, nu doar de necaz că stricau siropul, ci și gîndindu-ne la tortura pe care o promitea feminitatea la vîrsta maturității.

— Trebuie să existe și o metodă mai ușoară! a țipat ea.

Eram de aceeași părere.

Dar ni s-a spus categoric că aceasta e cea mai bună metodă, fiindcă smulgea din rădăcini și firele negre mici. Ne-au cerut mie și lui Ibtesam să ne trecem degetele peste pielea lor, „netedă ca marmura“, dar inflamată și parcă lăcuită cu o nuanță de galben palid.

11

Ultima lumină

Am stat în fața casei unchiului Mahmud, în soarele înserării, și ne-am luat rămas-bun. Am promis să mă întorc în cîteva zile. Mă întrebam dacă nu cumva sînt confundat cu un înotător timid care plonjează în rîu, după care iese imediat la mal. Vinovăția este eterna însoțitoare a exilatului. Ea întinează orice plecare. Scuza – fiindcă întotdeauna trebuie să existe o scuză – era că mă simțeam obligat să-mi vizitez alte rude din Benghazi. Ne-am așternut la drum.

Ultimele raze de lumină erau prelungi, și totuși strălucitoare precum coaja de portocală pîrguită. Fusese o iarnă neobișnuit de umedă. Nimeni nu-și amintea să mai fi prins o primăvară atît de înverzită, lucru considerat un semn prevestitor al viitorului mai bun ce stătea să vină, fără îndoială. Verdeața acoperea ca un văl subțire suprafața deșertului de ambele părți ale drumului. Pene de plastic colorat se agățau de ea. Deșeurile se înfășurau pe garduri și pe stîlpii de iluminat. Colectarea gunoiului fusese practic inexistentă de la război încoace. Abia cînd am ieșit la drum întins s-a scuturat pămîntul de rămășițe și a rămas așa cum este orice peisaj nepopulat din Libia, curat și mărturisitor. Copacii, răspîndiți din loc în loc pe suprafața deșertului, se înclinau după cum bătea vîntul, fiecare păstrînd distanța față de următorul. Păreau la fel de plăpînzi și delicați pe întinderea aceea pe cît mi-i aminteam din copilărie, cînd ne ducea tata cu mașina din Tripoli la familia lui, în Ajdabiya. Călătoria de douăsprezece ore, în urma căreia rămîneam cu toții țepeni și obosiți, părea să facă parte din efortul deprimant de a face lumea monocromă. Cît de lipsit de culoare mi se părea pe atunci acel peisaj! Iar acum, deși mă străduiam din răsputeri să nu-mi displacă un loc pe care tatăl meu îl îndrăgea, îmi făcea și plăcere familiaritatea acestui dor vechi, copilăros, pentru culorile și distracțiile pe care le ofereau capitala

și marea ei. Ce neobișnuit părea să mă bucur de un dor care fusese între timp înlocuit de alte locuri și de viața fragilă pe care mi-o construisem la circa 3.000 de kilometri mai la nord, pe un tărîm unde nu se rostește nici o vorbă dintre cele pe care le-am auzit cît am crescut, unde bunicul meu, de-ar mai fi trăit, n-ar fi fost în stare să citească nici un cuvînt scris de mine și unde culorile li se opun, parcă dinadins, celor din sudul Mediteranei. Și, chiar dacă în timp am căpătat o obișnuință afectuoasă față de paleta meteorologică a Londrei – obișnuință, dar în același timp apreciere pentru frumusețea ei severă –, culorile sale au rămas pentru mine la fel de nenaturale ca pelicula invizibilă întinsă pe geamuri ca să atenueze lumina. În mașina cu care ne îndepărtam de Ajdabiya către Benghazi și coasta lui, mi-am dat seama că purtasem în mine în toți acești ani copilul care am fost cîndva, graiul și particularitățile lui mărunte, dinții lui nerăbdători și însetați să se înfigă în pulpa rece a unui pepene, trezirea în zori cu o singură întrebare în minte: „Cum e marea azi? E netedă ca uleiul sau încrețită și tivită cu sputa albă a valurilor?“.

***

Cînd am ajuns la Benghazi, l-am găsit pe vărul Marwan al-Tashani așteptîndu-mă la hotel. Stătea la una dintre măsuțele rotunde de la bufetul cu autoservire, aplecat deasupra laptopului, cu o ceașcă de cafea goală lîngă el și cu o țigară aprinsă între degete. Era înviorat de răspunsul pozitiv pe care ONG-ul lui juridic îl primea de la avocați și judecători din toată țara. Încurajări și sprijin veneau și de la colegi din Tunisia, Egipt și Maroc. Revoluția îl transformase pe Marwan. Dintr-un procuror căruia îi mersese vestea că nu e în stare să se dea jos din pat înainte de prînz, ajunsese unul dintre cei mai activi și mai elocvenți promotori ai drepturilor omului și ai importanței și inviolabilității instituțiilor juridice. Vedea în revoluție ocazia de a elibera sălile de judecată de interferența politicului. Dorea de asemenea să apere legalitatea de fervoarea revoluționară.

— Ce zici? m-a întrebat prin zgomotul televizorului prins pe un perete sus, deasupra capetelor noastre.

Mi-a arătat logoul pe care tocmai îl primise de la grafician. Avea familiarul contur sinuos al coastei mediteraneene a Libiei și o balanță uriașă profilîndu-se deasupra lui. În partea de jos erau cuvintele ORGANIZAȚIA JUDECĂTORILOR LIBIENI, scrise cu font simplu, modern.

În adolescență, Marwan rîvnea mereu să impresioneze. Mi-l amintesc ca pe un copil sensibil, care încerca adesea să critice opiniile altora. Sînt cu un an mai mare decît el, iar pe vremea cînd aveam șapte și opt ani, diferența aceasta părea o viață de om. Nu ne-am mai întîlnit pînă în 1992, cînd eu aveam douăzeci și doi de ani, iar Marwan douăzeci și unu. Fratele meu, Ziad, care e doar cu patru ani mai mare decît mine, se pregătea de însurătoare. Momentul coincidea cu îmbunătățirea relațiilor libiano-egiptene. Dictatura libiană tocmai ridicase restricțiile de călătorie în Egipt, lucru care le permitea lui Marwan și altor cîtorva rude să participe la nunta din Cairo. Trecuseră treisprezece ani de cînd nu-mi mai văzusem rubedeniile și doi ani de cînd îl pierduserăm pe tata. Nu i-am spus mamei la ce oră trebuia să aterizeze avionul meu. Nu voiam să vină nimeni să mă ia. Îmi trebuia timp să-mi vin în fire, pe drumul cu taxiul de la aeroport. Am stat în fața ușii apartamentului nostru înainte de a apăsa soneria, ascultînd vocile familiare, de adulţi toate, dar în care încă se mai simte copilul. Privesc în jos la propriii mei pantofi de om mare, din piele. Parcă nici nu-mi aparțin.

În zilele acelea de dinainte și de după nunta lui Ziad, cu toții am redevenit o familie în cel mai deplin sens al cuvîntului. Trecutul, ca un mădular retezat, încerca să se alipească singur de trupul prezentului. Spre deosebire de familia din partea tatălui, mătușile și verii mei dinspre mamă întindeau mereu mîna să se atingă între ei, de parcă vreunul ar fi putut să dispară dintr-odată. Spre deosebire de austeritatea din Ajdabiya, unde flecăritul este ceva suspect, peisajul mamei, Green Mountains, abundă în vegetație și flecăreală. Îmi amintesc cum, pe vremea cînd veneam mereu aici cu mașina, peisajul verde se infiltra treptat și solul se tot înălța. Deodată eram înconjurați de munți. Cînd priveam în jos, descopeream cînd și cînd cîte un izvor sau o cascadă. Apoi, într-un tîrziu, drumul sinuos ne elibera în dreptul mării întinse. În regiunea aceasta, lumina și umbra nu erau clare, cum se întîmpla în Ajdabiya, ci se mișcau odată cu frunzele și cu briza. Și conversația care se purta aici, sau cel puțin cea din familia mea maternă, reflecta această varietate. Aveau un excepțional talent la bîrfă, o bună memorie a cîntecelor, îi încînta să stea de vorbă și știau să se distreze. De aceea îmi venea atît de greu să-i părăsesc în Cairo și să plec.

În avionul care mă ducea înapoi la Londra după nuntă, m-am străduit să nu ațipesc. Zburam cu KLM, avînd o scurtă escală la Amsterdam înainte de a-mi continua drumul spre Londra. Avionul era plin de familii olandeze. Dar, chiar și cu ochii larg deschiși, rămîneam convins că vorbeau toți araba

și că aveau un accent libian mai autentic chiar și decît al meu. Am simțit umbra mîinilor mătușii și vărului, cînd ținîndu-mă de încheietură, bătîndu-mă ușor pe umăr, trecîndu-mi prin păr, cînd atingîndu-mi glezna ușor ca un fulg. Aveam douăzeci și doi de ani și micul meu apartament londonez era plin-ochi de întrebări vechi, mai grave ca oricînd.

Pe la începutul anilor 1990, după ce se deschisese granița, nimeni n-o vizita pe mama în Cairo mai des decît Marwan. Îl vedeam de multe ori cînd mă duceam acolo în vacanță. Se căscase o distanță între noi, și nu doar din cauza timpului pe care îl petrecuserăm despărțiți. Ca și ceilalți veri ai mei, Marwan îndurase restricțiile și interferențele din Libia lui Gaddafi. Fusese martor la militarizarea școlilor, la care, în copilărie, trebuia să se prezinte în uniformă militară și să se tîrască pe jos cu pușca în brațe înaintea orelor de curs de dimineață. Asistase la interzicerea cărților, a muzicii și a filmelor, la închiderea teatrelor și a cinematografelor, la scoaterea fotbalului în afara legii și la alte nenumărate metode prin care dictatura libiană, ca o amantă înnebunită de gelozie, se infiltra în fiecare aspect al vieții publice și private. Avea un aer vizibil stingherit, întărit deopotrivă de mîndrie și de anxietate.

La noi acasă, la cină, dacă îl critica cineva pe dictator, Marwan amuțea sau părăsea încăperea. Îi înțelegeam motivele. Cunoșteam cu toții oameni care fuseseră arestați doar pentru că erau de față cînd fusese criticat dictatorul. Cu toate acestea, situația crease o ceață între noi. Îmi doream ca el să condamne regimul. De fiecare dată cînd mi se oprea privirea pe portretul tatei din sufragerie, inima mi se strîngea și împietrea. Eram un tînăr furios pe vremea aceea. În preajma celuilalt, fiecare dintre noi umbla în vîrful picioarelor, străduindu-se din răsputeri să evite confruntarea cu felurile în care realitatea politică reușește să se infiltreze în intimitate, corupînd-o cu nerostite doruri și acuzații.

În ianuarie 2011, pe cînd dictatura libiană încerca să prevină genul de revolte pe care le cunoscuseră Tunisia și Egiptul, nu doar că au fost eliberați niște prizonieri politici, cum erau unchii și verii mei, dar regimul a promis și împrumuturi fără dobîndă pentru cei tineri și o sporire dramatică a numărului de burse în străinătate pentru studenți. Asta se întîmpla în tandem cu violente măsuri de represiune împotriva jurnaliștilor și a activiștilor pentru drepturile omului. Fathi Terbil, un avocat care reprezentase rudele a peste o mie de prizonieri politici uciși în închisoarea Abu Salim, a fost arestat. Ca reacție la acest lucru, în noaptea de 15 februarie 2011, cu două zile înainte de planificatul debut al revoluției libiene, Marwan și alți zece sau doisprezece judecători și avocați au organizat un protest pe care pînă și

ei îl priveau la vremea aceea doar ca pe un simplu gest simbolic. S-au adunat pe treptele Judecătoriei orașului Benghazi, unde, cu mulți ani în urmă, pe cînd tatăl lui Marwan, Sidi Ahmed, era judecător al Curții Supreme, Marwan, fratele său, Nafa, și cu mine alergam încoace și încolo pe holuri, stimulați de cerința de a păstra liniștea, avînd grijă să nu lovim vreuna dintre ușile închise cu mingea de tenis pe care ne-o aruncam de la unul la altul. L-am sunat pe Marwan în seara aceea, cînd stătea alături de ceilalți pe treptele tribunalului, în suflarea rece a iernii, cu marea, invizibilă în noapte, murmurînd în fundal.

— Se aude la tine? a întrebat el, iar eu mi l-am imaginat ținînd telefonul mobil ridicat și întors către imensitatea de apă neagră.

— Toate tribunalele bune ar trebui să fie cu fața la mare, i-am spus.

— Exact, a răspuns el rîzînd. Așa, n-ai unde să fugi.

În seara următoare, 16 februarie, Marwan și colegii săi și-au reluat locurile în fața judecătoriei.

— A fost ca atunci cînd te arunci de pe o stîncă, a spus el. A fost și mai înspăimîntător decît în prima seară. Auziserăm și noi ce le făcuseră demonstranților din Al-Bayda și din alte părți.

În acea seară, avocații și judecătorii se așteptau la represalii. Cînd colo, din bezna străzilor înconjurătoare au apărut familiile celor decedați, ale căror cazuri le preluase Fathi Terbil. Au venit sute de oameni, iar în ziua următoare numărul lor a crescut la cîteva mii. La 17 februarie, data de la care și-a primit numele revoluția, autoritățile au atacat și au ucis cîțiva demonstranți. În loc să sperie și să împrăștie lumea, acțiunea a avut efectul contrar. L-am sunat pe Marwan. Vorbea de parcă se certase cu cineva. Soția lui încercase să-l convingă să rămînă acasă.

— Mi-a zis: „Nu ți-e teamă pentru fiică-ta?“. I-am zis „Tocmai fiindcă mi-e teamă pentru viitorul fiicei mele, de aia mă duc“.

Revoluțiile au un avînt al lor și odată ce ai intrat în curentul lor e foarte greu să mai scapi din torent. Revoluțiile nu sînt niște porți materiale prin care trec națiunile, ci niște forțe comparabile cu o furtună care mătură totul în cale. Unele dintre personajele cele mai emoţionante ale lui Turgheniev nu se găsesc în romanele sale celebre. Alexei Dmitrievici Nejdanov, eroul din *Desțelenire*, ultimul roman al lui Turgeniev, este fiul ilegitim al unui aristocrat. Este tînăr și captiv între două impulsuri puternice: o sensibilitate romantică din pricina căreia nu se poate adapta la ideea de certitudine deplină și o inimă de revoluționar care tînjește după certitudine. Aceste forțe contrare care se manifestă în firea lui sfîrșesc prin a-l distruge. Am

fost dintotdeauna interesat de Nejdanov, iar acum părea că Marwan, eu și aproape toți cunoscuții noștri dădeam de necaz cam în același fel ca el.

***

Marwan m-a dus să-l cunosc pe autorul și editorul Ahmed al-Faitouri. În primele zile ale revoluției, Ahmed obținuse numărul meu de telefon de la o cunoștință comună și mă sunase la Londra. Dorea să reînvie *Al-Haqiqah*, un ziar pe care Gaddafi îl închisese pe la începutul anilor 1970. Pentru scriitorii generației lui Ahmed, născuți în anii 1950 și 1960, *Al-Haqiqah* era o sursă valoroasă de știri independente și discurs literar de calitate. Pentru că nu a reușit să achiziționeze denumirea de la editor, a înființat *Al-Mayadin*. Numele înseamnă „piețe“. A vrut să-i spună așa pentru că, după cum mi-a explicat la telefon, „revoluțiile din Tunisia, din Egipt și de aici au pornit toate din piețe publice“. Misiunea publicației *Al-Mayadin* era „să consemneze documentar Revoluția de la 17 Februarie la nivel politic, economic, social, cultural și juridic“. Evident, era un om foarte energic și capabil, pentru că, în plină confruntare, pe fondul instabilității acelor vremuri, a reușit să scoată primul număr la trei luni de la începutul revoluției, cînd regimul încă nu căzuse. Nu era singur. Jurnalismul libian, o instituție fragilă și maltratată, trăia o perioadă de renaștere. Timp de patru decenii sub Gaddafi, jurnaliștii fuseseră cenzurați, întemnițați și uneori uciși. În primele luni de la izbucnirea revoltei, Libia a trecut de la producerea cîtorva periodice administrate de autorități la aproape 200 de ziare, reviste și foi volante. Din lipsă de spațiu, vînzătorii de ziare au început să-și întindă periodicele pe pavaj în fața prăvăliilor. Majoritatea publicațiilor erau neprofesioniste, dar exprimau apetitul național pentru o presă liberă și diversă. Răsfoindu-le, percepeai în ele necesitatea imperioasă nu doar de a monitoriza prezentul în plină evoluție, ci și de a implica trecutul, prin publicarea de relatări și mărturii personale despre viața sub dictatură. Cînd mi-a telefonat Ahmed al-Faitouri, în 2011, nu a făcut-o doar ca să-mi povestească despre visul lui, „un vis care era, pînă acum, un păcat“, ci ca să mă convingă să scriu pentru *Al-Mayadin*, „pe orice subiect: politică, literatură, artă, orice“. N-a fost nevoie de prea multă muncă de convingere. Pînă atunci, cărțile mele și activitatea mea jurnalistică fuseseră interzise în Libia. Îmi aduc aminte de parcă ar fi fost ieri de ziua în care am descoperit că autoritățile îmi cenzuraseră munca și chiar le interziseseră editorilor să îmi tipărească numele. Se întîmpla în iulie 2006, la o lună după

publicarea primului meu roman. Tocmai ținusem o lectură la Poetry Café de pe Betterton Street, din Covent Garden, și, sperînd să-mi domolesc emoțiile, m-am dus afară să fumez. Un om a ieșit din cafenea în urma mea. S-a dovedit a fi un jurnalist libian care locuieşte în Londra. Colabora ca liber profesionist cu cîteva dintre principalele publicații și era nerăbdător să scrie o recenzie a romanului meu. Cînd i-a spus editorului său din Tripoli ce avea în plan, acesta i-a răspuns: „Te rog, nimic despre Hisham Matar. Am primit ordine clare“. Dar la momentul acela, cartea mea fusese deja introdusă pe ascuns în țară. Se făceau fotocopii și se puneau în circulație. Articolele mele erau și ele traduse, adesea fără știrea mea, și postate pe internet.

— În afară de cîțiva oameni din lumea literară, nu știe nimeni că ești aci, a spus Marwan pe cînd mă ducea cu mașina acasă la Ahmed. M-am decis să fiu agentul tău pentru Libia.

Deja le telefonase unor jurnaliști, anunțîndu-i că mă întorsesem.

— Eu am venit să-mi văd familia. Nu vreau să dau interviuri.

— Asta-i problema ta, a spus ținînd volanul, la concurență cu o țigară într-o mînă și cu un telefon mobil în cealaltă.

Strada mărginită de copaci era îngustă și liniștită. Majoritatea caselor de aici erau proiectate în stilul italienesc de la începutul anilor 1900: structuri simetrice, simple, cu cîte un singur nivel. Doar ici și colo era permis cîte un detaliu ornamental clasic: o friză pictată sau un modilion ornamental susținînd o cornișă. Deasupra ușii casei lui Ahmed se vedea triunghiul cu pictura decolorată a frontonului. Dincolo de vestibulul mare, modest, pavat cu dale, casa era alcătuită din două apartamente identice. Într-unul locuiau Ahmed și soția lui, iar celălalt se transformase în biroul editorial al ziarului, în cursul serilor fiind dedicat unor întîlniri literare. În timp ce ne făcea un tur al locuinței, Ahmed a spus: „Pe vremuri, în anii 1920 și 1930, casa asta i-a servit ca reședință șefului Partidului Fascist Italian din Benghazi.“

Ne-am așezat în biroul editorial. Pereții erau plini de cărți. Pe un raft se afla portretul unui Ahmed Rafiq al-Mahdawi tînăr și hotărît, semănînd mai puțin cu poetul național care era și mai mult cu un autor plin de incertitudini. Sub ocupația italiană, al-Mahdawi a fost forțat să fugă în Turcia. După independență, s-a întors și a fost numit de regele Idris membru al senatului. A devenit centrul vieții literare și culturale a țării. Se spunea că după-amiaza putea fi găsit întotdeauna la Arrudi Café, din Benghazi, care se afla pe colț în Piața Baladiya, în inima orașului. Tineri scriitori, artiști și intelectuali ai zilei – figuri precum Mohammad Faraj Hemmi, avocat și

universitar de stînga care mai tîrziu a fost arestat de Gaddafi și a murit în detenție în 1981, și Basili Shafik Khouzam, autorul care avea să zugrăvească mai tîrziu viața din Benghazi într-o serie de romane și povestiri scrise în italiană sub pseudonimul literar Alessandro Spina – frecventau Arrudi Café, atrași la masa lui al-Mahdawi. Cîteva nume pe care le-am deslușit pe rafturile lui Ahmed erau William Faulkner și Ernest Hemingway, Italo Calvino și Albert Camus, Milan Kundera și Mario Vargas Llosa.

— În sfîrșit, se poate trece la fapte, a spus Ahmed cînd m-a văzut uitîndu-mă la rafturile lui cu cărți. O să mai găsești lacune, fără îndoială. Dar nici nu poți să-ți imaginezi ce acrobații, pur și simplu acrobații, a trebuit să facem ca să punem mîna pe cărțile astea. Și pe urmă, după ce reușești, și începe să umble vorba, vin prieteni să-ți ceară să le împrumuți. Încerci să construiești o bibliotecă, dar nu te lasă nici cenzura, nici oamenii! a spus el și a izbucnit în rîs.

L-am întrebat dacă înainte de revoluție fusese îngrijorat că autoritățile ar putea descoperi că deținea aceste cărți.

— Nu, decizia de-a interzice anumite cărți nu s-a luat deloc cu patimă – aș vrea eu să fi fost așa. S-a luat doar din indiferență și ranchiună. Un fel de reflex natural.

Problema nu era doar cenzura, mi-a explicat Ahmed; repetatele atacuri ale regimului asupra librăriilor – confiscarea stocurilor de cărți și închiderea definitivă a unora dintre ele – însemnase că, practic, era foarte dificil de găsit cărți în Libia, chiar și acele cărți care fuseseră permise de cenzură. Știam asta pentru că cel mai vechi și mai respectabil editor și vînzător de carte din Libia, Al-Fergiani, își mutase în cele din urmă sediul la Londra.

Ahmed fuma întruna, lucru care mă îngrijora, fiindcă de cîte ori începea să rîdă, ceea ce se întîmpla adesea, i se ridica sîngele la cap și i se tăia respirația. Începea să-mi placă de el. Avea un fel de-a fi mereu binedispus și, lăsînd la o parte concluzia lui că „Libia a perfecționat arta întunecată a devalorizării cărților“, era un optimist și nu obosea niciodată să pledeze pentru literatură și pentru viața cugetării. Să fii artist libian în Libia era un lucru eroic. Țara aceasta, cu dogmele ei politice și sociale, se împotrivea oricărui posibil instinct artistic. Perseverența unor oameni ca Ahmed este uluitoare. În 1978, cînd avea douăzeci și ceva de ani, făcea parte din cel mai mare grup de scriitori aflați la pușcărie. Regimul pusese la cale o capcană. Invitase tinere talente literare să participe la un festival al cărții, apoi îi arestase pe toți. Ca majoritatea acelui grup, Ahmed petrecuse zece ani în detenție.

— Gaddafi a crezut că-mi face rău, a spus el. Cînd colo, mi-a oferit zeci de prieteni scriitori. Acum am cîte o locuință în fiecare sat și oraș din țară.

După un moment de tăcere, a continuat:

— Totul e pregătit pentru evenimentul tău. O să aibă loc peste două zile.

— Dar nu se poate, i-am spus. Nu vreau să apar la evenimente publice. Am venit aici să-mi vizitez familia.

— Chiar familia ta vrea să faci asta, a intervenit Marwan rîzînd.

— Ce-ar fi să organizăm o întîlnire aici, ceva micuț, fără alți scriitori? am sugerat.

— Am tipărit deja afișe, a spus Ahmed. A fost rezervată sala de conferințe de la bibliotecă.

Lui Marwan i se părea teribil de amuzantă toată situația.

— N-ai unde să fugi, a spus el cînd am plecat de la Ahmed.

Apoi, foarte mîndru, a adăugat:

— Aici nu se-ntîmplă nimic niciodată. Dar și cînd se-ntîmplă, are viteza luminii. Poți să schimbi lumea întreagă într-o singură zi. S-ar putea să dureze patruzeci și doi de ani pînă să vină ziua aia, dar și cînd vine…

12

Benghazi

În ziua următoare m-am întîlnit și cu alte rude. Era ciudat să fiu în preajma unor oameni de care îmi aminteam doar pe jumătate. În cele mai neașteptate clipe, recunoșteam dintr-odată linia unui gît, expresia unor ochi, intonația unei voci. Cineva îmi spunea o anecdotă și cîteva ore mai tîrziu îmi dădeam seama că o mai auzisem cîndva. Era de parcă toți ceilalți avuseseră o evoluție liniară, fiindu-le permis să progreseze în mod firesc în mediul lor cunoscut, și prin urmare fiecare dintre ei părea să fi rămas conectat, fie și cu ciudă sau în dezacord, la punctul de pornire. Cînd și cînd treceam printr-un fel de rău-de-distanță, o stare în care nu doar pămîntul de sub picioarele mele părea instabil, ci și timpul și spațiul. Dintre oamenii pe care i-am cunoscut vreodată, doar foștii prizonieri păreau să sufere de o afecțiune similară.

> Niciodată n-aveam să fac parte din nimic. Niciodată n-aveam să aparțin vreunui loc anume, și știam asta, și toată viața mea avea să fie la fel, încercînd să aparțin și dînd greș întruna. Mereu se găsea ceva să meargă prost. Sînt un străin și așa voi fi mereu, și la urma urmei nici că-mi pasă prea tare.

Cînd am citit prima dată acele rînduri scrise de Jean Rhys, mi-am spus: da – și aproape imediat am detestat conexiunea pe care o simțeam. De aceea întoarcerea la acea pre-viață este ca atunci cînd îţi surprinzi chipul oglindit într-un loc public. Prima ta reacție, dinainte de a-ți da seama că ești tu, este suspiciunea. Îți fuge pămîntul de sub picioare, dar în ultimul moment îți regăsești echilibrul. Îmi dau seama acum că plimbările mele, indiferent dacă le-am făcut ca să-mi treacă timpul sau ca să mă familiarizez cu vreun oraș străin, sau în ritm alert – ca să pun o scrisoare la poștă, să prind un tren ori să ajung la o întîlnire la care întîrziasem –, s-au desfășurat toate sub semnul vagii suspiciuni că aș putea, prin cine știe ce întîmplare, să dau de mine însumi, adică de celălalt sine al meu, care locuiește în armonie cu mediul lui

înconjurător, care există, precum un capitol într-o carte, în locul potrivit, nu rupt și lăsat să-și afle sensul de unul singur.

Toate instrumentele pe care le aveam ca să mă conectez cu țara mea aparțineau trecutului. Furia, ca un rîu otrăvit, îmi străbătuse viața încă de cînd părăsisem Libia. Se infiltrase în structura mea anatomică, în detalii. Mîhnirea ca virus. Dar acum vedeam zidurile, atît de vechi, că nici nu le observasem mai înainte, care stăteau între mine și toți cei pe care i-am cunoscut vreodată, fiecare carte și fiecare tablou, fiecare simfonie și fiecare operă de artă care au însemnat vreodată ceva pentru mine părînd deodată efemere. Libertatea mă înspăimînta – fiindcă, la urma urmei, ca om, mă simțeam creat. Rătăceam pe străzile din Benghazi. Un oraș care n-a manifestat niciodată entuziasm față de regimul lui Gaddafi și care a plătit pentru asta. Paragina avea aici un aer de pedeapsă. Am părăsit țărmul și am pătruns în labirintul centrului vechi, prin Strada Omar al-Mukhtar, prin umbra colonadei sale, cotind pe străduțe înguste care se înfundau în piațete tăcute, în care, îmi imaginam eu, chiar și cu ferestrele deschise în miezul zilei, aveai destulă liniște ca să poți lucra. În tot acest timp m-a măcinat posibilitatea de a face din acest oraș căminul meu. Am fost în același timp incitat și potrivnic. Poate că alegerea mea de a intra în Libia prin Benghazi, îmi trecea acum prin minte, nu fusese atît de accidentală pe cît crezusem. Cu toate că locuiserăm în Tripoli, cu toate că mama era din Derna, iar tata din Ajdabiya, Benghazi părea, cel puțin astăzi, să îmi aparțină numai și numai mie. M-am întîlnit cu Diana la Café Vittoria, pe malul apei. Am savurat amîndoi șansa de a fi doar noi doi. Eu am început să-mi închipui în secret cum ne vom trimite încoace cărțile, muzica și tablourile. Cum le vom face pachet și le vom expedia cu un container pe mare către orașul acesta, un oraș făcut anume pentru lucruri care sosesc.

Centrul orașului Benghazi are forma unui L de-a lungul apei. Fîșia lungă este orientată spre nord. Localnicii o numesc Cornișa Arabă. Dacă vîntul este prielnic, poți să ajungi de aici în Creta într-o singură zi. Turnul rectangular al farului se înalță neobișnuit de retras, ca și cînd s-ar sfii în fața mării, sau poate nu se sfiește deloc, ci cheamă Mediterana, sfidînd-o să vină mai aproape. În jurul lui sînt împrăștiate rămășițele cîtorva orașe îngropate: un zid grecesc vechi de circa 2.300 de ani, ruinele unei așezări romane, o biserică bizantină, și n-am nici o îndoială că dacă s-ar întreprinde excavări s-ar găsi și indicii de viață feniciană. De aici începe partea vie, casele și piețele orașului arab medieval laolaltă cu adaosurile otomanilor. Dar ceea ce domină este prezentul, blocurile de beton joase, cu antenele lor de radio și

satelit. Într-o măsură mai mare decît multe alte orașe, Benghazi este un spațiu disputat, un oraș în plină devenire, un oraș deschis interpretării. Peste cîteva luni, energia aceasta care s-a exprimat printr-o speranță și un optimism neîngrădite se va întoarce sumbru împotriva ei înseși, căutîndu-și exprimarea în sînge și carnagiu.

Café Vittoria se află pe cealaltă latură a L-ului, cea căreia pe vremuri i se spunea Lungomare – „țărm de mare“ în limba italiană – și care acum este pentru toată lumea Cornișa Italiană. Cafeneaua ocupă locul în care a acostat Mussolini. Ca nu cumva să-i agreseze privirea lui Il Duce, s-au făcut mari eforturi pentru ștergerea oricăror semne că era vorba de un oraș arab și musulman. Nici un minaret, nici o casă, nici o colonadă și nici un dom otoman sau arab nu se putea vedea din acest unghi. Era un camuflaj arhitectural de toată isprava. Într-adevăr, clădirile neoclasice care mărginesc țărmul sînt atît de simple, încît aproape că ar putea să constituie decorul unui platou de filmare, chiar dacă unul care între timp a îmbătrînit și arată ponosit. Sublinierea acestui camuflaj în stil italian o face Catedrala Benghazi, una dintre cele mai mari biserici romano-catolice din Africa de Nord. Zăbovește la marginea apei, de parcă și-ar căuta călăuzire, cu domurile ei gemene văduvite de cruci.

La 7 aprilie 1977, ca replică la cererea sindicatului studenților de a proteja mediul academic de amestecul crescînd al politicului, doi studenți, Omar Ali Dabboub și Mohammad bin Saud, au fost spînzurați în grădinile catedralei. La 7 aprilie 1992, cînd eram student la arhitectură în Londra, mai degrabă de plictiseală și de curiozitate decît dintr-o dorință lucidă de a comemora cei cincisprezece ani trecuți de la eveniment, mi-am petrecut cîteva ore în bibliotecă, cercetînd viața arhitectului care proiectase catedrala. S-a dovedit că Guido Ferrazza avusese o viață plină. S-a născut foarte departe de Benghazi, într-un sătuc din Alpi, lîngă Trento. Numele localității este Bocenago și, la scurtă vreme de la acea după-amiază petrecută la biblioteca universității, m-am pomenit rătăcind pe străzile din Bocenago. La momentul vizitei mele, populația locală nu depășea 300 de persoane. Pe vremuri, în 1887, anul nașterii lui Guido Ferrazza, era de două ori mai mare. Culmile munților înconjurau localitatea din toate părțile. Zăpada, stînca și verdeața făceau cerul să pară neobișnuit de mare și de aproape. Răsărise soarele. Părea că lumina lui nu strălucea pur și simplu în vale, ci mai degrabă curgea și o umplea ca un lichid. Mergînd pe străzile satului, toate clădirile îmi păreau pustii. De aici a plecat Ferrazza la o universitate din Milano. Fără doar și poate, era bolnav de neastîmpăr. După

absolvire a plecat peste hotare, în Bulgaria, unde a fost consultant la lucrările de construire a Catedralei St. Aleksandr Nevski din Sofia, după care a plecat mai departe spre îndepărtatul Singapore și spre Bangkok, unde a lucrat la reședința regală. A fost manager de proiect la șantiere de construcție din America de Sud și părea să ia în calcul ideea de a se stabili acolo. A lucrat la clădirea parlamentului din Montevideo, o structură monumentală, concepută de Vittorio Meano. Îmi închipui că Ferrazza a văzut în Vittorio Meano un model de urmat. Era din generația anterioară, provenea și el tot dintr-un sătuc, din extremitatea nordică a Italiei, și conducea acum cu succes o firmă de arhitectură în Argentina. După ce și-a terminat munca în Montevideo, Ferrazza s-a întors împreună cu mentorul său la Buenos Aires. Dar un mare necaz îl aștepta pe Vittorio Meano. Ajungînd acasă, și-a găsit soția în pat cu alt bărbat. Martorii au auzit o împușcătură, iar apoi vocea arhitectului strigînd „M-au omorît!“. La scurt timp după aceea, Ferrazza s-a întors în Italia.

În 1927, cînd Ferrazza avea patruzeci de ani, Attilio Teruzzi, pe atunci guvernatorul regiunii Cirenaica, l-a chemat să pună la punct un plan nou pentru Benghazi. Teruzzi nu era genul de birocrat indiferent; în 1922, pe cînd se număra printre comandanții Cămășilor Negre, luase parte la Marșul fascist asupra Romei. Libia i-a oferit lui Ferrazza o excelentă ocazie de a-și traduce ideile în fapt. Ea l-a lansat ca arhitect de prim rang în colonii. Sub bagheta lui, Benghazi avea să devină un nou oraș italian. Ferrazza s-a mutat acolo și a început imediat să lucreze. A fost atît de ocupat cu proiectul, încît cîțiva ani mai tîrziu, cînd datorită succesului pe care îl avea în Benghazi a fost rugat să realizeze și planuri pentru capitala Tripoli, a acceptat, dar i-a însărcinat pe partenerii lui să se ocupe de noul mandat. După cîțiva ani, în 1935, s-a mutat în Eritreea, unde a fost numit arhitect-șef al orașului Asmara. Mai tîrziu avea să proiecteze districte întregi din Harar și din Addis Abeba.

Dar o exprimare arhitecturală unică avusese loc în Benghazi, sau Bengasi Italiana, cum îi spuneau pe atunci locuitorii săi italieni – care la vremea lui Ferrazza reprezentau aproximativ o treime din populație. În timp ce arhitectura colonială din Tripoli este sobră și hotărît neoclasică – există străzi în Tripoli unde ai putea foarte bine să crezi că ești în Italia –, în Benghazi vezi peste tot intersecțiile și stratificarea. Cocktailul de influențe – arabă, otomană, în stil italian sau modernist european – se potrivește cu natura relaxată, eclectică și rebelă a acestui oraș. Dar mai este ceva, un material care nu aparține nici unei alte culturi sau perioade. Nu are vîrstă și

se întîlnește numai în Benghazi. Este poate cel mai important material arhitectural din lume, mai important decît piatra. Este lumina. Lumina din Benghazi e un material. Aproape că îi poți simți greutatea, felul cum cade și își îmbrățișează subiectul.

Chiar și de la distanță, după toată paragina și planificarea proastă care urmaseră, îmi dădeam seama ce emoție răscolitoare trebuie să fi simțit aici oamenii de felul lui Ferrazza: optimismul superior, în același timp pripit și necugetat, care pulsa prin venele lui și ale contemporanilor săi milanezi cînd umblau de colo colo pe țărmul din Benghazi, transformînd Africa, după cum se exprimă un colonel italian într-unul dintre romanele lui Alessandro Spina, „într-un bordel și oferind-o tinerilor noștri, ca ei să-și poată descărca întregul spectru de emoții omenești, eroice, sadice și estetice".

În iulie 1943, pe cînd Italia era devastată de război, Ferrazza a dat dovadă de un excelent instinct de autoconservare și s-a mutat în Anglia. Acolo s-a alăturat rezistenței în exil. Așa se face că în 1945, cînd regimul fascist s-a dezintegrat definitiv și Attilio Teruzzi – omul care îl adusese prima dată pe Ferrazza la Benghazi – fugea de partizani către sud, lui Ferraza i s-a acordat o întoarcere cu onoruri în țara sa. În următorii patru ani a activat în numeroase comitete însărcinate cu reconstrucția postbelică. În primăvara lui 1949, dintr-o bruscă dorință de aventură, sau poate dorind să-i calce pe urme nefericitului său mentor, Vittorio Meano, Ferrazza s-a hotărît să emigreze în Argentina. Nu există un motiv clar pentru care, doi ani mai tîrziu, s-a întors la Milano. S-a retras din activitate și a dus o viață liniștită pînă cînd, la 1 februarie 1961, poate din nostalgia ce pare de neocolit la bătrînețe, Guido Ferrazza s-a urcat într-un tren către Bocenago, locul nașterii sale din Alpi. Vagonul în care se afla a deraiat și s-a izbit la cîțiva kilometri de Milano. Ferrazza avea șaptezeci și patru de ani.

Stînd cu Diana la Café Vittoria, de unde vedeam perfect apa, cornișa pe toată lungimea ei și catedrala, am încercat să-mi închipui figura lui Guido Ferrazza. Oricît m-am străduit, n-am găsit nici o fotografie a lui la biblioteca universității mele. Poate că vechea mea teorie care depista conexiuni între fațadele clădirilor și chipurile arhitecților care le-au proiectat nu era pe de-a-ntregul ridicolă. Judecînd după simetria excesiv de sobră a Catedralei Benghazi, mi-am imaginat un chip marcat de o expresie asemănătoare, de încredere nesigură, smuls de istorie din pripoane, mare și stîngaci, străduindu-se să nu se lase absorbit de prea multă introspecție, ci să privească în depărtare cu ochi iscoditori, deși oarecum circumspecți.

Ne-am băut cafeaua și am discutat despre cum ar fi să locuim aici o parte din an. Lumina se scurgea încet din cer. Marea era calmă, dar nu nemișcată. Pe suprafața ei se desena harta curenților care alunecau în diferite direcții, la fel de estompată ca dîrele pe care le lăsa pe piele aşternutul. Am avut senzația că nu observam, ci îmi aminteam, ca și cum eu și Diana am fi locuit deja acolo, iar acum ne întorceam cu aceeași stare de spirit cu care vizitam alte orașe în care am locuit cîndva, oprindu-ne împreună în fața cîte unei clădiri pe care o numeam odinioară casa noastră, cu senzația aceea bizară pe care o avem atunci cînd schimbările din noi se juxtapun peste statornicia unei geografii familiare. Pe fundalul acestor gînduri, detectam un ecou al unei forțe vechi: acea convingere din vremea copilăriei că marea Libiei e o ușă deschisă și că apetitul pentru o relație autentică cu natura, care devenise tot mai precar de-a lungul anilor, revenea acum nestingherit, renăscut. Nu mă refer la vreo dorință sporadică de-a călători, la o curiozitate de turist față de situri, repere turistice, limbi și chipuri noi, ci la o convingere clară și necomplicată că lumea îmi e accesibilă. Dar nu era ciudat să mă gîndesc la asta acum, tocmai acum, cînd eram în sfîrșit acasă? Sau așa te simți cînd ești acasă la tine: acasă este un loc din care lumea întreagă devine deodată posibilă?

În dimineața următoare a trecut pe la noi Maher Bushrayda, un văr cu care nu mă mai văzusem și cu care nu mai stătusem de vorbă din copilărie, de cînd părăsisem Libia. Maher aparține generației de dinaintea mea și îmi amintesc foarte vag de vizitele pe care ni le făcea acasă, în Tripoli. Pe vremea aceea îmi părea un tip grozav și misterios, probabil fiindcă era membru al sindicatului studenților de la Universitatea Benghazi. A participat la demonstrația din 1976. Un an mai tîrziu, cînd au fost spînzurați Omar Ali Dabboub și Mohammad bin Saud, care îi erau prieteni apropiați, Maher, împreună cu alți cîțiva studenți, a fost arestat și a stat la închisoare din 1977 pînă în 1986. A fost primul din familia noastră care s-a confruntat cu consecințele criticilor aduse dictaturii, lucru care, în anii de după ce am părăsit Libia, i-a conferit în mintea mea de adolescent naiv o aură de mister romantic. Ne întîlnirăm cu o zi înainte, la o mare adunare de familie, și conveniserăm să ne vedem pentru a discuta în particular. Am băut o cafea la hotelul meu. Mi-a confirmat ceea ce îmi spusese în ziua anterioară, și anume că se înrolase în noul serviciu secret care, după spusele lui, „se zbătea să umple golul“.

Cele două preocupări de căpătîi ale sale, mi-a spus, erau „securitatea și oportuniștii“, grupările armate care se luptau pentru putere.

— Cum rămîne cu islamiștii? am întrebat.

— N-o să le iasă, a spus Maher.

Și s-a apucat să-mi povestească despre un rapper tunisian care, după ce fusese amenințat de un grup islamic, a fost obligat să-și anuleze un concert programat.

— Oamenii ăștia vor o țară fără artă, fără conferințe, fără cinema. O groapă goală, a spus el.

— Și le-a mers cu tunisianul, am spus.

— Da, dar e o politică falimentară.

Conversația s-a orientat în cele din urmă către scopul principal al întîlnirii noastre: cum ar putea el, din noua lui poziție, să mă ajute să aflu ce s-a întîmplat cu tata. Maher și-a suflecat mînecile și s-a rezemat cu coatele pe masă. S-a ciupit zdravăn de mînă și a vorbit cu glas scăzut.

— Unchiul Jaballa e un om drag mie. Eram foarte apropiat de el. Tu erai mic; poate nu-ți amintești.

Apoi a îndreptat discuția către zona aceea cu care trebuia să mă fi obișnuit deja, unde, pe sub exprimările voalate, trebuia să înțeleg ceea ce era evident, și anume că tata murise.

— N-am nici o îndoială în privința asta, am mințit. Ce vrem noi să aflăm este cum și cînd s-a întîmplat, unde ar putea fi trupul lui.

Atunci s-a întîmplat un lucru ciudat, ceva ce nu se mai petrecuse niciodată. Am simțit prezența tatei, în spatele umărului drept, făcîndu-mi semn să mă îndepărtez, și mă așteptam să-mi spună – știam cumva că vorbele îi stăteau pe limbă – „Opreşte-te. Ajunge“.

Nu mai eram în stare nici să mă mișc, nici să vorbesc. Din fericire, Maher s-a ridicat și a spus că trebuie să plece. L-am condus afară și l-am urmărit cum sărea peste balta care era nelipsită la baza treptelor de la intrarea în hotel. Am recunoscut pe trupul lui semnele detenției. Acel mers ușor reținut pe care îl au toți prizonierii politici. De parcă opresiunea ar fi un sediment toxic care persistă în mușchi. Se exprima printr-o anume reticență. Iar nemulțumirea părea să fie nu la adresa sorții sau a ideologiei, ci la adresa omenirii înseși. I-am făcut cu mîna pe cînd pornea mașina. El a ridicat degetul mare, făcînd semnul de noroc. Mi-am amintit ultimele lui cuvinte: „Sînt alături de tine pînă la capătul lumii. Orice ai nevoie. Cît despre lumea cealaltă“, a mai spus el și a rîs, „acolo ești pe cont propriu“.

***

Am mers să mă plimb pe malul mării. Un băiat dolofan, care nu avea mai mult de zece ani, conducea un ditamai ATV-ul printre familiile ieșite la aer. Unii ședeau pe zidul scund și se uitau la mare, alții erau cu spatele la ea, preferînd să privească promenada. Apa era calmă şi reflecta cerul. Dincolo de stîncile care separau zonele de adîncime, apele erau impunătoare, dar nu amenințătoare, în expectativă, statornice. Băiatul dolofan descria acum cercuri, cu cele două roți din față săltate în aer. Aproape că a intrat într-un cuplu. Nici ei, nici el n-au părut tulburați. Apoi, cu roțile din față în continuare la vreo treizeci de centimetri deasupra solului pavat cu dale, s-a dus de-a dreptul către unul dintre bolarzii plasați de-a lungul promenadei la anumite intervale gîndite, în mod cert, pentru a stopa tocmai purtările de felul acesta. A încetinit, a virat strîns și a trecut printre stîlpii de metal, dovedind un control de excepție. S-a oprit, ca și cînd ar fi așteptat aplauzele binemeritate. Un băiat și mai mic a venit în fugă la el și a sărit în spatele lui în ATV. Au pornit în viteză. Un băiețel și o fetiță jucau fotbal cu pahare de carton. Tatăl i-a întrebat:

— Ce faceți?

— Ne jucăm, a răspuns fata, dar se oprise din joc și se întorsese spre el.

— Vă jucați cu gunoaie? a întrebat tatăl.

— N-avem altceva cu care să ne jucăm, i-a spus băiatul și a tras-o pe fată de acolo.

Cîțiva pași mai departe, o fetiță s-a pus pe plîns. S-a ascuns toată în poala tatălui.

— Nu-ți fie frică, i-a spus el. Nu te mai speria așa de toate cele.

Cei doi băieți din ATV au trecut în viteză pe lîngă mine, accelerînd. M-am uitat în urmă. Copiii fugeau pe caldarîm. Fratele și sora care mai devreme jucau fotbal cu pahare de carton priveau acum spre largul mării și numărau cu voce tare. Au ajuns la capătul numărătorii și au izbucnit amîndoi în rîs cînd au depistat un băiețel care se ascundea pe după unul dintre bolarzi.

13

O altă viață

S-a dus vestea despre eveniment. Parcarea din jurul bibiliotecii era aproape plină la ora cînd am ajuns cu mama și cu Diana. Clădirea avea un aer de construcţie abandonată. Parcarea era pavată cu dale foarte des folosite în sudul Mediteranei, fabricate din bucăți sparte de marmură și alte soiuri de piatră fixate în rășină. Era o alegere nepotrivită. Genul acela de pavaj era proiectat pentru interioare. Atacul necruțător al soarelui și greutatea automobilelor îl făcuseră să crape în cîteva locuri. Buruienile și iarba creșteau prin crăpături. După cîteva trepte urcate am ajuns în foaier. Nu se vedea nici o carte nicăieri, pînă și cartotecile erau goale. N-am putut să urc la celelalte etaje, dar, judecînd după parter, biblioteca fusese golită și închisă cu niște ani în urmă. Jaluzelele verticale care acopereau ferestrele erau deformate și le lipseau cîteva fîșii.

Bărbați în vîrstă, la costum și cravată, erau adunați ciorchine și discutau. Unul dintre ei m-a strigat și, pe cînd mă apropiam, fără să știu cine e fiecare în parte, am știut că erau prieteni de-ai lui tata. Așa bătrîn ar fi și el astăzi, mi-am spus. Am întins mîna către primul dintre ei. M-a tras spre el și m-a îmbrățișat. L-am simțit tremurînd. Era proaspăt ras. Obrajii îi miroseau a curat și a apă de colonie. Nu-mi amintesc ca vreunul dintre ei să fi spus mare lucru.

Au început să sosească și alții.

La capătul opus al foaierului, un bărbat, poate cu vreo zece ani mai în vîrstă decît mine, i-a luat mîna mamei și a strîns-o la piept, iar ea a zîmbit, vizibil bucuroasă să-l vadă.

Am făcut cunoștință cu bărbați și femei de vîrsta mea care mă știau de la școală sau din vacanțele de vară. Mă întrebau întruna, „Dar chiar așa, nu-ți aduci aminte?“. Pînă la urmă le-am spus: „Voi ați crescut împreună. Ați

văzut cum s-a schimbat figura lui și ați văzut cum s-a transformat silueta ei. Pe cînd eu nu v-am mai văzut de treizeci și trei de ani. Bineînțeles că nu-mi aduc aminte“. Nu atît ceea ce am spus, cît felul în care am spus-o m-a dat de gol.

Diana era în celălalt capăt al foaierului, înconjurată de cîțiva veri de-ai mei.

Un fluture rămăsese captiv între jaluzelele verticale și geam. Geamurile nu mai fuseseră spălate de multă vreme. Mi-am imaginat că le curățam eu temeinic, una după alta, pînă redeveneau transparente. M-am tot uitat să văd dacă fluturele izbuteşte să scape, dar el se agita tot acolo, nereușind să găsească deschizătura dintre fîșii.

Deși biblioteca părea jefuită și nefolosită, sala de conferințe era nouă-nouță. Scaunele erau tapițate cu piele albă, iar pereții erau lambrisați. Evident, ședințele fuseseră mai importante decît cărțile. Un bărbat cam de vîrsta tatălui meu ședea pe rîndul din față. S-a uitat la mine cu mare atenție, dar cu ochi blînzi, care erau ușor înroșiți și păreau plini de lacrimi. Avea în poală o carte groasă, legată în piele. Își odihnea pe ea mîinile, care îi tremurau puțin. Nu știam dacă din cauza emoției sau de bătrînețe. Sala era plină; toate locurile erau ocupate și în fundul încăperii stăteau cîțiva oameni în picioare. Dar, pentru că omul acesta stătea pe rîndul din față, împărtășeam cu el o apropiere stranie, ca și cum aș fi fost singurul care îi putea vedea expresia feței și prin urmare ea apărea să-mi fie adresată numai și numai mie.

Marwan își luase prea în serios rolul de „agent libian“ al meu. Concepuse un *slide show*. Luminile din sală s-au micșorat, iar filmul a durat mai mult de cinci minute, prezentînd fotografii cu bunicul Hamid, cu tata, cu Izzo și apoi cu mine și cărțile mele, însoțite de o înregistrare cu Naseer Shamma cîntînd la oud[1]. Publicul a ascultat într-o tăcere absolută. Apoi a început evenimentul propriu-zis: o discuţie între mine și Ahmed al-Faitouri, cu vărul meu Nafa al-Tashani stînd lîngă mine pentru cazul în care aveam nevoie de translator. Deși vorbesc fluent araba, nu sînt obișnuit să țin cuvîntări publice în această limbă. Evenimentul a durat trei ore, iar la jumătate a trebuit să luăm o pauză.

Bătrînul din primul rînd s-a ridicat și a venit la mine. Am dat mîna cu el. Era clar că îi venea greu să vorbească.

— Am fost prieten cu Jaballa, a spus el. Am fost colegi de colegiu.

Mi-a dat volumul pe care îl ținuse pînă atunci în poală.

— El și cu mine scoteam jurnalul literar, a spus.

Fiul lui, unul dintre cei care încercau să-mi amintească mai devreme de verile pe care le petrecuserăm împreună, a precizat:

— Acestea sînt toate numerele apărute. Le-am dat la legat într-un volum.

L-am deschis. *Cărturarul*, scria, era o revistă literară de proză scurtă. Pe coperta ediției din iunie 1957, de cînd tata avea optsprezece ani, era o ilustrație cu un teanc de cărți, o călimară, un fascicul de lumină și un raportor. Prima pagină descria publicația drept „Revistă publicată de studenți ai Colegiului Pedagogic din Cirenaica“. Mottoul revistei era: „Prin educație națiunea cîștigă demnitate, suveranitate și mîndrie. Unde se răspîndește cunoașterea, triumfă prosperitatea, fericirea și siguranța. Educația este la fel de necesară ca apa și oxigenul“. Acesta era spiritul vremii. Libia încerca să se tîrască spre modernitate. Politica guvernului colonial italian nu promova educația pentru populația „indigenă“. Cea mai veche universitate din Libia fusese înființată abia în 1955 – cu doar doi ani înainte de acest număr al *Cărturarului* –, prin decret prezidențial al regelui Idris, cu ocazia aniversării a patru ani de independență. Petrol încă nu se descoperise. Probabil datorită asocierii sale cu știința de carte, Facultatea de Literatură a fost prima instituție academică înființată. Chiar și startul acesta modest a trebuit să se bazeze pe donații din străinătate. Egiptul a contribuit cu patru conferențiari, asigurîndu-le salariile timp de patru ani, iar Statele Unite a plătit leafa cărturarului irakian Majid Khadduri, care în cele din urmă a devenit decan. Un an mai tîrziu, în 1956, s-a înființat Facultatea de Științe; Economia, în 1957; Dreptul, în 1962; Agricultura, în 1966; iar Medicina, în 1970. Așa se explică mottoul grav al revistei. Tata a fost unul dintre cei trei editori ai săi, care, fără îndoială, au privit arta ficțiunii ca pe o parte a efortului național de a ridica nivelul alfabetizării și al educației.

Am încercat să arunc o privire în interior, dar bătrînul m-a readus la pagina cuprinsului. Nu știu de ce, dar ochii mei nu reușeau să focalizeze. Cu un deget ușor tremurător, mi-a indicat două povestiri. Numele autorului: „Jaballa Matar“. Știam de încercările lirice ale lui tata, dar habar n-aveam că în studenție se văzuse în postura scriitorului de proză. Mama stătea acum lîngă mine, uitîndu-se la carte.

— Tu știai de asta?

— Habar n-aveam.

Ne-am concentrat asupra poveștilor. Era inclusă și fotografia lui. Purta costum și cravată și avea o expresie serioasă și încrezătoare. Semăna cu

Albert Camus la tinerețe.

Una dintre povești se intitula „În nemișcarea nopții: o poveste libiană“, iar cealaltă, „În luptă cu soarta“.

Am mai întrebat-o o dată pe mama:

— Ești sigură că n-a pomenit de asta niciodată?

— Nu, n-a spus o vorbă.

Am hotărît să deschidem a doua jumătate a evenimentului cu o lectură din „În nemișcarea nopții“. Vărul Nafa s-a ridicat și a citit:

> Vîntul vuia în pînza cortului care se înălța singuratic în deșert. Ancorele lui erau bine înfipte în nisip. Era miezul nopții. Bezna se întindea peste lume. Luna, care abia își lepădase învelitoarea de un roșu-închis, străbătea acum întinderea cerească. Nemișcarea trăgea cortina peste toate. Singurele sunete care se mai auzeau erau cele scoase de cămilele păscînd și armonia leneșă a behăitului de oi. O înfiorare copleșitoare stăpînea universul. Frica prinsese rădăcini în viața celor care locuiau în părțile acestea de lume. Toţi se temeau, cu excepția celor din cort: Ahmed, care era unicul fiu al mamei sale, și unchiul lui matern. Îi însoțea familia unchiului. Deși spectrul inamicului amenința pe toată lumea din acest teritoriu, Ahmed și unchiul lui se aventuraseră aici, în cîmpie, ca să-și vegheze șeptelul. Nimic nu conta pentru ei mai mult decît starea de bine a turmei lor. Frica era ținută în frîu fiindcă aveau suficiente arme și muniții, pe care puseseră mîna într-o confruntare anterioară cu inamicul.

„Inamicul“ era o companie a armatei italiene care se strecura în tabără ca să fure animale. „Ochii inamicului“, ni se spune, „nu dorm niciodată“. Odată înconjurat, unchiul, care este un om în vîrstă:

> aude în piept strigătul de sfidare al unui tînăr rebel. Transformat, simte o forță înverșunată, simte imboldul unei vigori tinerești, care în orice moment riscă să pălească, și autodisciplina cîștigată cu vîrsta, după o viață aspră…
>
> — Nu, n-am să fug! murmură el ca pentru sine. N-am să încerc să fug… Am să rămîn pînă cînd părul acesta alb va fi scăldat în sînge, sînge roșu-aprins care va țîșni din zbîrciturile fără număr ale pielii mele. Nu voi lăsa dezonoarea să-mi întineze fruntea. Să înceapă rezistența.

Bătrînul și nepotul său i-au înfrînt vitejește pe „invadatorii italieni“. Dar după aceea Ahmed nu mai reușea s-o găsească pe Aisha, iubita lui verișoară:

> [El] era îngrozit, mușchii i se încordau și inima îi tremura de zăpăceală și de neliniște. Era năpădit de presimțirea sumbră că vreunul dintre oamenii aceia diabolici se strecurase în cort și o răpise. Ahmed dădea zor să pornească pe urmele trupelor inamice care mai rămăseseră în viață, dar bătrînul îl trase de manta. Aisha se apropia de ei. Cu nerăbdarea însetatului, Ahmed se grăbi către ea.
>
> — Unde-ai fost? Ce-ai făcut? spuse el cu o blîndă dojană în glas.
>
> Dar înțelese totul privind la chipul ei și la arma pe care o purta pe umăr. Cu toate acestea, continuă s-o întrebe:
>
> — Ce-ai în mînă?
>
> Cu mîndria fetelor de pe continentul african, ea a răspuns:
>
> — E medalia pe care am găsit-o pe pieptul comandantului după ce l-am ucis cu mîinile mele.
>
> Ahmed era gata s-o strîngă în brațe, dar prezența unchiului său îl opri.

Povestea era semnată „Jaballa Matar, Anul 3“. Cuvintele bătrînului, „Nu voi lăsa dezonoarea să-mi întineze fruntea“, și-au găsit ecoul treizeci și șase de ani mai tîrziu, în prima scrisoare trimisă de tata din închisoare, cînd a scris: „Fruntea mea nu știe să se plece“. Cînd tata a fost răpit, eu aveam aproape aceeași vîrstă pe care o avea el cînd a scris povestea aceasta. În afara școlii, citeam doar poezie. Am început să citesc ficțiune în timpul liber abia la nouăsprezece ani – de fapt, la cîteva zile după ce l-am pierdut pe tata.

Către sfîrșitul evenimentului, publicul a pus întrebări despre încercările prin care trecea țara după revoluție, despre locul literaturii și al ideilor în Libia, despre rolul educației și al societății civile, despre drepturile omului și importanța de a discuta pe tema atrocităților din trecut. „Ca să ne asigurăm că nu se vor mai întîmpla niciodată.“ Am răspuns la toate acestea, chiar dacă incomplet, dar oricum nu se aștepta nimeni la răspunsuri complete. Faptul de a ridica astfel de întrebări la un eveniment literar formal și bine organizat era principalul obiectiv. Oricît m-ar stînjeni din fire o astfel de atenție, știam că nici un sentiment de mîndrie sau de optimism pe care poate îl provocam în sufletul celor prezenți în ziua aceea nu avea legătură cu mine, ci, simplificînd, cu posibilitatea unei realități diferite, pe care o întrezăriserăm cu toții în scurta perioadă de speranță dintre revoluție și devastarea produsă de războiul civil care îi urmase. Cîțiva dintre cei care s-au ridicat să vorbească nu au pus întrebări, ci au dorit să le ofere celor de față cîte o informație despre bunicul sau despre tatăl meu. Era de parcă aș fi fost un refugiat clandestin revendicat de țara-mamă. Cei treizeci și trei de ani care mă chinuiseră pe mine îi chinuiseră și pe ei. Odată stinse aceste sentimente, bărbatul pe care îl remarcasem mai devreme, cel care îi strînsese mîna mamei în foaier, s-a ridicat să vorbească.

— Bună seara. Sînt foarte bucuros să pot lua parte la celebrarea lui Hisham Matar și a operei sale. Trebuie să fiu cinstit totuși. Din păcate, n-am avut șansa de a citi cărțile lui Hisham, dar sînt familiarizat, desigur, cu îndelungata rezistență a tatălui său și cu sacrificiul suprem pe care l-a făcut pentru țara sa. Cu toate acestea, un lucru despre care persoanele prezente aici s-ar putea să nu știe și care n-a fost menționat în seara aceasta este legat de sacrificiile făcute în tăcere de mama lui Hisham, Fawzia Tarbah.

Mama, care ședea în primul rînd, lîngă Diana, a părut stînjenită. S-a uitat la mine. I-a șoptit ceva Dianei, apoi s-au prins de mînă. Cred că fiecare copil se naște cu un mic dispozitiv implantat în piept, care îi semnalează momentul cînd mama lui e gata să izbucnească în lacrimi.

— În anii 1970 am luat parte la protestul studenților de aici, din Benghazi, a continuat omul. Am fost arestat, dus la o închisoare din Tripoli. Mama – sînt unicul ei copil – își pierdea mințile de durere. A întrebat la cine ar putea locui în Tripoli și oamenii i-au povestit despre o femeie care caza mame de prizonieri politici. Era cunoscută pentru faptul că locuința ei le era deschisă acestor mame care călătoreau la mare depărtare ca să-și viziteze copiii. Eu n-am cunoscut-o, fiindcă la vremea cînd am fost eliberat mi-au spus că plecase din țară. Însă mama, care a decedat de curînd, acesta fiind motivul pentru care nu se află astăzi aici ca să spună aceste cuvinte, mi-a povestit despre această femeie din Tripoli, în casa căreia și-a petrecut cîteva luni. Iar femeia aceasta, mi-a spus ea, inventa o mulțime de trucuri ca să-i distragă atenția. În fiecare săptămînă, cele două găteau pentru toată aripa închisorii, 150 de oameni. Ne trimiteau farfurii întregi cu mîncare din cea mai bună. Ne trimiteau cărți, creioane și caiete de notițe. Paznicii furau multe, dar multe ajungeau și la noi, iar ceea ce ajungea era suficient.

În momentul în care a terminat de rostit ultima frază, mama și-a acoperit fața.

— Știm cu toții ce a făcut Jaballa Matar. Dar eu am venit aici în seara aceasta nu atît pentru Jaballa sau pentru Hisham, cît pentru a vă spune vouă tuturor că o cunosc pe această doamnă milostivă și că îi mulțumesc, deși oricîte mulțumiri i s-ar aduce n-ar fi de ajuns.

Toată lumea s-a ridicat în picioare. Cînd, într-un tîrziu, aplauzele au încetat, singurele cuvinte pe care a reușit mama să le rostească, abia auzite, au fost:

— Vă mulțumesc.

***

În seara aceea, după ce ne-am întors la hotel, am întrebat-o pe mama dacă era adevărat că fusese gazdă pentru mame de prizonieri.

— Da, dar a exagerat și el puțin, a spus ea. Am făcut asta de cîteva ori.

— Evident că de suficiente ori ca să ți se ducă vestea, i-am spus.

— Sinceră să fiu, nici nu-mi amintesc. Totul îmi pare cu atît de multă vreme în urmă. Într-o altă viață.

1. Instrument cu coarde asemănător lăutei, cunoscut din antichitate și foarte popular în țările arabe.

14

Glonțul

Zilele îmi complicau nopțile. Mă perpeleam întins pe pat. Adesea îmi lua ore în șir pînă să adorm. Părea că se înalță un adevăr din noapte. Zgomotele din Benghazi, marea murmurînd în depărtare, toate pătrundeau pe fereastră de parcă ar fi fost obiecte solide. Noaptea transformase orașul într-o idee ale cărei sunete erau la fel de materiale ca pîinea și ca piatra. Nicăieri n-am mai fost atît de împovărat de amintiri, și totuși atît de energizat de posibile viitoruri, pozitive și negative, toate la fel de ameţitoare și de probabile. Țara întreagă stătea pe muchie de cuțit. În mai puțin de doi ani, străzile din centrul orașului Benghazi, din jurul hotelului în care stăteam eu întins în pat cu ochii în tavan, aveau să se transforme într-un teatru de război. Clădirile, acum ocupate de familii și de secretele lor, aveau să devină schelete fantomatice, goale și carbonizate. Cîțiva dintre oamenii pe care i-am cunoscut – doar de la evenimentul petrecut la bibliotecă îmi vin în minte trei nume – aveau să fie asasinați. Nu știam noi pe atunci, dar trăiam o perioadă prețioasă, în care justiția, democrația și supremația legii ne erau la îndemînă. Curînd, în absența unor forțe militare și polițienești puternice, se vor înstăpîni grupuri armate, nedorind nimic altceva decît să-și extindă puterea. Facțiunile politice vor prinde rădăcini și, în mijlocul disputelor, miliții și puteri străine vor pătrunde cu violență, căutînd să exploateze momentul. Numărul morților va spori. Se vor închide universități și școli. Spitalele vor rămîne doar parțial operaționale. Situația va ajunge atît de sumbră, încît se va petrece inimaginabilul: oamenii vor începe să tînjească după vremea lui Gaddafi. Desigur, în martie 2012 era imposibil să-ți închipui un asemenea coșmar, și totuși, în ceasurile acelea din noapte cînd stăteam lungit și ascultam orașul în întuneric, îmi dădeam seama de posibilitatea ororii.

Incapabil să adorm, am citit și cealaltă povestire a lui tata din antologie, intitulată „În luptă cu soarta“. Avea un început enigmatic:

> Îl cunoșteam. Pare că totul a fost cu atît de mult timp în urmă, și totuși e ca și cum s-ar fi petrecut ieri. Era pe vremea cînd familia lui încă mai locuia în satul nostru. Tatăl lui ținea cafeneaua de pe strada principală. Cărămizile de chirpici vechi din interior semănau cu niște hîrci, fiecare purtînd pecetea unui zîmbet sarcastic. Eu eram unul dintre clienții fideli ai cafenelei. Intram și mă așezam la nimereală pe unul dintre scaunele de lemn răspîndite în dezordine prin local.

Naratorul nenumit și persoana la care se referea el, perioada nespecificată, cărămizile fantomatice, mobila nearanjată în vreun fel anume – toate concurau la exacerbarea dezorientării mele. Povestea vorbea despre cumplitele ghinioane ale unui băiat. Nu ni se dezvăluie numele lui, iar acest lucru, paradoxal, mi-l apropia și mai mult. Poate era un recipient ficțional pe care autorul în vîrstă de optsprezece ani putea să-l umple cu temerile cele mai negre. „Lupta cu soarta“ îl face pe băiat să piardă totul – familie, casă –, pînă rămîne sărac lipit pămîntului. „Rătăceam fără țintă și nu găseam nici un loc care să mă primească, în afara aceluia care absorbise deja mii de suflete nenorocite înaintea mea: strada.“ Dar apoi, copleșit de teamă și de umilință, se întoarce la locul în care este înmormîntat tatăl lui, ca să poată „să verse încă o dată aceleași lacrimi“. După aceea pleacă în lume și povestea se încheie cu el declarînd: „M-am hotărît să muncesc și s-o scot la capăt“.

Fraza din final m-a captivat. Cuvintele băiatului coincideau cu o povață veche și misterioasă care, în cele mai negre momente și în decursul sfertului de secol de cînd l-am pierdut pe tata, îmi venea în minte, răsunînd cu forța teribilă a unui clopot de alarmă care îndeamnă imperios, *Muncește și scoate-o la capăt, muncește și scoate-o la capăt*. Am auzit-o la facultate. Am auzit-o cînd lucram ca pietrar, după absolvire. Am auzit-o cînd m-am făcut proiectant și apoi m-am apucat de designul arhitectural. Am auzit-o cînd, dedicîndu-mă scrisului, am lucrat în construcții, am zugrăvit case și am prestat tot felul de munci ocazionale într-un mic tîrg din Bedfordshire. Am auzit-o în incertitudinea acelor zile. Am auzit-o cînd am stat pe marginea Pont d’Arcole, un pod din Paris, uitîndu-mă la apă. Și încă o mai aud și astăzi. Nu m-a părăsit niciodată, și totuși n-am simțit-o niciodată ca fiind pe de-a-ntregul a mea. Aparține unei alte prezențe implantate în mine, uneia care știe mai bine decît oricine, poate mai bine și decît mine însumi, că sînt mult mai aproape de prăpastie decît mi-aș putea da seama.

Redescoperirea acestei chemări familiare, care de multă vreme reprezenta salvarea mea, și încă sub forma frazei de final a uneia dintre cele două povestiri publicate vreodată de tata, era ceva ciudat de consolator și de

neliniștitor. Răsturna timpul cu susul în jos. Cuvintele nu mai veneau acum către mine de la o autoritate parentală, ci prin băiatul de optsprezece ani care avea să devină tatăl meu, pe atunci suficient de tînăr ca să-mi fie fiu, student talentat și ambițios, care poate căutase să citească gîndurile mele despre faptul de a deveni scriitor. Am recitit povestirile de cîteva ori și, chiar dacă am încercat să nu mă las legănat de fantezie, mă tot vedeam complimentîndu-l pentru priceperea și pentru instinctele lui, făcîndu-i sugestii despre cum ar putea să-și îmbunătățească proza, poate încheind cu o recomandare despre ce să citească și notîndu-mi adresa lui ca să-i trimit cărți, poate cumpărîndu-i un abonament la niște reviste literare mai bune, iar apoi, la despărțire, eu eram cel care îi transmitea chemarea clopotului: „Muncește și scoate-o la capăt“.

Povestirile reprezentau o descoperire extraordinară. Erau un dar trimis înapoi în timp, deschizînd o fereastră către peisajul lăuntric al tînărului care avea să-mi devină tată. Erau îndreptate spre viitor, se simțea în ele dorința de a găsi o modalitate contemporană de a scrie despre Libia, dar în același timp erau preocupate de trecut. Tinerii lor protagoniști sufereau consecințele colonialismului și ale perioadei ulterioare: violența și sărăcia aduse de invazia italiană. Am stat la fereastra camerei mele de hotel, uitîndu-mă la cornișa care se întindea într-o parte și în cealaltă, la stîlpii de iluminat care făceau ce puteau să alunge întunericul și la marea care se întindea în miezul întunecimii. Îmi era imposibil să nu detectez în povestiri o expresie latentă a anxietății lui. Fusese pe punctul de a-și pierde propriul tată. Riscurile extraordinare pe care și le asumase bunicul Hamid cînd înfruntase ocupația italiană, numeroasele experiențe aproape mortale prin care trecuse și care erau consemnate în povestiri pline de culoare, devenite parte a mitologiei noastre de familie, trebuie să fi reprezentat pentru tînărul scriitor o întîlnire formatoare cu nedreptatea. Dar îmi mai imaginez că, din lectura acestor narațiuni în care bătrînii apar vulnerabili, adolescentului i s-a arătat cu claritate realitatea universală că fiecare dintre noi a fost, de prea multe ori, în marele pericol de-a nu se fi născut vreodată. Cu alte cuvinte, era un scriitor care reacționa la năluci și la istorie. Apoi, la un moment dat, s-a căscat o crăpătură și politica s-a strecurat înăuntru. Îmi amintesc teribilele excese de cînd, între călătorii asidue și întruniri politice, tata mă lua cu el la librăria din Piața Talaat Harb, din centrul orașului Cairo. Librarul îl cunoștea și ne conducea la apartamentul privat de la etaj, unde erau ținute toate cărțile interzise. Plecam de acolo cu cîteva pungi de plastic negre pline de romane pe care cenzura egipteană le considerase, dintr-un

motiv sau altul, condamnabile. În următoarele două sau trei zile, tata abia dacă mai ieșea din dormitor, unde citea carte după carte.

***

Bunicul Hamid a avut o viață excepțional de lungă. Există diferite opinii despre vîrsta la care a murit. Cei mai mulți sînt de acord că a fost între 103 și 109 ani, deși mi s-a spus la un moment dat cu vehemență că a apucat 112. Ar însemna că s-a născut cîndva între 1876 și 1885.

Atlasul Regal în Relief „al tuturor colţurilor lumii“, publicat la Londra în octombrie 1880, onorează în prefață „marele progres“ pe care l-a făcut „predarea științifică a geografiei“ în ultimii ani. El proclamă maxima pedagogului elvețian Johann Pestalozzi: „Prin ochi, către minte“. După acest principiu, Libia nu se afla pe atunci nici măcar în minte. „Țările în care se împarte Africa [de Nord]“, ne spune *Atlasul*, „sînt Marocul, sub conducerea unui sultan, cap. Maroc; Algeria, o colonie franceză, cap. Alger; Tunisul, sub conducerea unui bei, cap. Tunis; Tripoli, sub conducerea unui pașă, cap. Tripoli; Egiptul, sub conducerea unui kediv, cap. Cairo“. După care, pentru clarificare, autorii ne informează că „Toate acestea, cu excepția Algerului, plătesc tribut Imperiului Otoman sau Turc“. Singura menționare a Libiei se regăsește în inscripția arcuită care se întinde de la Fezzan pînă la Delta Nilului: „DEȘERTUL LIBIAN“.

Primul recensămînt desfășurat în Libia a fost în 1931. Pe atunci avea o populație de 700.000 de oameni. Prin urmare, judecînd după cum a crescut populația după 1931, ar fi rezonabil să presupunem că la 1880 numărul locuitorilor din teritoriul pe care îl cunoaștem astăzi drept Libia era undeva între 250.000 și 500.000. Cînd s-a născut bunicul Hamid, Tripoli era un stat, dar restul țării era doar un peisaj natural vast și aproape pustiu, presărat ici și colo cu sate și tîrgușoare, deservind rutele de comerț și călătorie care duceau către nord dinspre continent și pe acelea care duceau către est, spre Mecca. Blo’thaah, căminul strămoșesc al bunicului Hamid, se afla aproape exact la mijlocul distanței dintre Tripoli și Alexandria, un drum de trei săptămîni de acolo la oricare dintre ele.

A fost singur la părinți, născut în Libia otomană. A fost martor la invazia italiană, la domnia regelui Idris și la cele două decenii care au urmat loviturii de stat a lui Gaddafi din 1969. Avea în jur de cincizeci de ani cînd s-a născut tata și se apropia de șaptezeci la nașterea ultimului său fiu, unchiul Mahmud. Într-o vreme cînd speranța de viață a unui bărbat libian se

menținea undeva în jur de șaizeci și cinci de ani, oamenii îl considerau iresponsabil. „N-ai să trăiești să-l vezi mergînd“, îi spuneau. A apucat să-l vadă pe unchiul Mahmud absolvind facultatea, căsătorindu-se și făcînd la rîndul lui copii. A murit în casa lui din Ajdabiya, în 1989.

Casa bunicului Hamid era pe potriva lui. Ajdabiya era pe vremea aceea un ciorchine de clădiri într-o vastă pustietate. Pe atunci nu călătorea niciodată, cu excepția celor circa treizeci de kilometri pînă la Blo'thaah, unde prefera să-și petreacă lunile de primăvară, lăsîndu-se mereu în voia a ceea ce numea el „întinderea“.

„Acolo se simțea el liber“, mi-l amintesc pe tata spunîndu-mi odată. „Și, ca om care punea preț pe tăcere, i se potrivea perfect.“

Dar chiar și mai demult, pe vremea cînd călătorea ca să-și vadă rudele, bunicul Hamid era bine cunoscut pentru faptul că se dădea peste cap ca nu cumva să petreacă noaptea în casa altcuiva. Poate de la el mi se trage stînjeneala pe care o simt cînd sînt invitat la cineva acasă. Dar o dată, cînd eram mic, după multe insistențe, părinții mei l-au convins să ne facă o vizită în Tripoli. În sfîrșit avea să vadă și el unde locuiam. Nu l-am văzut niciodată pe tata mai emoționat sau mai surescitat. S-au intensificat preparativele. Bunicul a sosit binedispus. El și mama țineau unul la altul într-un mod special. Bunicul părea bucuros că făcuse călătoria, dar spre sfîrșitul zilei a amuțit de-a binelea. Bieții mei părinți nu reușeau să-și dea seama ce-l făcuse să se schimbe dintr-odată. În ziua următoare, și-a făcut bagajul și a vrut să plece. Ne-am urcat toți în mașină și am pornit pe lungul drum către Ajdabiya. Tata conducea, tatăl lui stătea pe locul de lîngă el, iar mama, Ziad și cu mine eram înghesuiți în spate. Tăcerea bunicului ne tulbura profund. Lăsa impresia că își ține respirația. Ședea foarte drept, fără să atingă spătarul scaunului. Cînd am ieșit din capitală și deșertul s-a întins de jur-împrejurul nostru, a oftat și s-a lăsat pe spate.

— În sfîrșit, a spus el, orizontul.

Părinții mei au rîs, iar bunicul ne-a spus povești tot drumul.

Casa bunicului se înălța în centrul orașului. Pentru mintea mea de copil, era punctul din care pornea nu doar Ajdabiya, ci întreaga hartă a lumii. Arhitectura ei mă încuraja. Pentru un pușstan, era la fel de misterioasă și de magică precum un labirint. Și nu pot să separ numeroasele și surprinzătoarele ei cotituri, aparenta ei nesfîrșire, estetica ei oarecum austeră, de viața și de caracterul bunicului. Adesea mă rătăceam prin nenumăratele ei camere, coridoare și curți. Unele ferestre dădeau în stradă, unele în curți interioare, dar altele, în mod bizar, dădeau în alte camere.

Niciodată nu era prea clar dacă te afli înăuntru sau afară. Unele săli și coridoare erau lipsite de acoperiș sau aveau cîte o deschizătură prin care cobora pieziș o rază de lumină, învîrtindu-se odată cu trecerea orelor. Anumite scări te scoteau afară, sub cerul liber, înainte de-a coti iar înăuntru. Decorul era simplu. Pereții erau tencuiți și zugrăviți în două jumătăți: partea de jos într-o culoare închisă, de obicei un albastru intens sau violet, iar partea de sus în alb, roz pal sau galben pastel. Unele podele aveau dale, iar altele erau acoperite inegal – precum crema de brînză pe pîinea prăjită, îmi spuneam eu pe atunci – cu un material asemănător cu cimentul. În locurile pe unde se umbla mai mult, cum era vestibulul, strălucea negru și neted. Becuri goale atîrnau din tavane, iar mobilă aproape că nu exista. Casa semăna cu unul dintre lungile poeme ale bunicului: austeră, imprevizibilă, simplă, neterminată, totuși locuită. De cînd mă știu, mi s-a părut tulburătoare starea neterminată în care se afla cea mai mare parte a arhitecturii libiene moderne. E o expresie a neglijării în mai mare măsură decît, de pildă, ruinele sau structurile vechi și dărăpănate. Cînd se construiește ceva, presupunem că se construiește din rațiuni de necesitate, cu un scop sau dintr-o dorință. Prin urmare, îi asociem nedesăvîrșirea cu neglijența deliberată sau cu nepăsarea, dacă nu cu o subită incapacitate. Aceste clădiri pe jumătate terminate par un afront mai mare, mai jignitor și mai apăsător decît o clădire terminată care s-a prăbușit în vremuri grele. Epidemia aceasta cunoaște o asemenea magnitudine – pereți exteriori lăsați fără tencuială, nevopsiți –, încît e greu să n-o interpretezi ca pe o lipsă a respectului de sine. Casele noastre neterminate sînt, cu alte cuvinte, o reflectare a prezentului nostru. Așa cum noi le-am creat pe ele, așa au ajuns ele să ne definească. Dar poate că mă înșel permițînd gustului meu personal, preferinței mele pentru suprafețe puse la punct cu meticulozitate, să-mi stea în cale. Fiindcă știu că bunicul Hamid și-a găsit o enormă libertate în casa și în poeziile lui. Pentru el – în arhitectură, în literatură, ca și în bunele maniere – măreția, bunul-gust și alte lucruri de acest fel erau cel mai bine exprimate printr-un minimalism modest care se ferea de suprafețele lustruite. Lui nu-i plăceau lucrurile sclipitoare. Nu se lăuda niciodată, nici măcar indirect.

Bunicul Hamid se culca în colțul cel mai îndepărtat al sălii, care era o cameră mare și dreptunghiulară, plină de perne. Una dintre fotografiile sale pe care le-am păstrat – a cărei copie i-am trimis-o artistei criminaliste canadiene ca s-o ajute să aproximeze felul în care ar putea arăta tata în prezent – îl prezintă pe bunicul Hamid întins în colțul acela. Silueta lui

deşirată și deosebit de înaltă este întinsă peste perne, avînd alături aparatul de radio și două cartușe de țigări Kent. Privește la mine cu o gravitate blîndă. Ține o țigară între degetele lungi și oacheșe, firul de fum subțire înălțîndu-i-se deasupra capului.

Impresia pe care am avut-o întotdeauna, că provin dintr-o familie orizontală, își are probabil originea în aceste întîlniri timpurii cu bunicul. Pe de o parte în sens propriu, avînd de-a face cu tendința noastră de-a ne întinde după cea mai apropiată pernă ori de cîte ori citim, discutăm relaxat sau avem nevoie să ne gîndim cu luare-aminte la o problemă anume. Dar în același timp, modurile în care ne influențăm și abordările noastre reciproce au avut dintotdeauna o mișcare laterală. Imaginea care îmi vine în minte este aceea a laptelui vărsat, curgînd și întinzîndu-se în jur. Poate de aceea reuniunile noastre au avut mereu nu doar exuberanță și căldură, ci și o disperare nerostită de a lipi la loc cioburile normalității.

Îmi aduc aminte cum mi-a făcut semn o dată să mă apropii, cum a strîns între degete un nasture enervant de la cămașa mea și l-a trecut prin cheotoarea lui, cum mi-a netezit gulerul și apoi mi-a mîngîiat părul cu o mînă tremurătoare, a cărei atingere mi-a lăsat o senzație stranie ca de pană ușoară, ca și cum el însuși abia dacă exista acolo. L-am întrebat despre lupta cu italienii. Nu-mi amintesc ce a răspuns, nici măcar dacă a spus ceva despre acest subiect. Cu altă ocazie, cineva, poate unchiul Mahmud, a povestit din nou – cu un glas ceva mai puternic decît era nevoie, fiindcă la vremea aceea bunicul Hamid era tare de urechi – despre cum a fost împușcat bunicul în luptă. A fost dus la o casă dintr-un sat din împrejurimi. Nimeni nu reușea să-i oprească hemoragia. O fetișcană cunoscută pentru agerimea ei a dat fuga la vrăjitoarea din tîrgul învecinat. Bătrîna i-a dat o punguță cu pudră albă și i-a spus s-o pună pe rană. Sîngerarea s-a oprit, iar cîteva zile mai tîrziu bunicul Hamid se simțea deja suficient de întremat ca să revină în rîndurile rezistenței. Mai auzisem povestea, dar niciodată în prezența protagonistului. Văzînd cum îl fixam asiduu cu privirea, bunicul a bătut ușor cu palma locul de lîngă el.

— Nu trebuie să faci fața asta tristă, a spus el.

— Unde te-au împușcat? l-am întrebat.

A tăcut un moment, după care s-a descheiat la cămașă. Și-a dezgolit umărul și mi-a arătat locul în care pătrunsese glonțul: o rozetă micuță, imediat sub claviculă.

— Arată-mi pe unde-a ieșit, i-am cerut.

Și am tras de cămașă mai jos ca să-i văd spinarea, așteptîndu-mă să descopăr o cicatrice identică. Dar cînd colo, pielea era complet netedă.

— Unde e? l-am întrebat.

— Tot înăuntru.

Îmi amintesc că m-am necăjit teribil, nu imediat, ci puțin mai tîrziu, cînd m-am și întors să întreb dacă nu era nici o cale de a-l scoate. Ca să-mi distragă atenția, m-a luat la o plimbare. Se oprea lumea pe stradă să-l salute. M-a prezentat.

— Aș vrea să vă fac cunoștință cu nepotul meu Hisham. A venit tocmai de la Tripoli special ca să mă vadă.

***

Avusesem noroc, mi s-a comunicat în nenumărate moduri lipsite de cuvinte, să fiu nepotul lui Hamid Matar. Cînd eram copil vedeam că multă lume din preajma mea îl idealiza și, pentru că genul acesta de idealizare servește mai degrabă la eclipsarea decît la dezvăluirea cuiva, impresiile mele timpurii despre el erau încețoșate și deveneam încă și mai curios să aflu ce fel de om era. Orice menționare a numelui său mă făcea foarte atent. Știam că viața îi fusese dată peste cap de invazia italiană și, din cauza puținătății relatărilor din perioada aceea, necunoscutele din viața bunicului Hamid sînt parțial legate de istoria generală a ocupației. Tendința de a păstra tăcerea a continuat. Chiar și în prezent, a fi libian înseamnă a trăi cu întrebările.

Toate cărțile despre istoria modernă a țării încap lejer pe vreo două rafturi. Cele mai bune dintre ele sînt suficient de subțiri ca să-mi încapă în buzunarul sacoului și să le pot citi într-o zi sau două. Există, desigur, multe alte istorisiri despre cei care au ocupat Libia de-a lungul ultimelor trei milenii: fenicienii, grecii, romanii, otomanii și, cel mai recent, italienii. Un libian care speră să întrezărească ceva din acest trecut trebuie să pătrundă în cărțile acestea, ca un ins nepoftit la o petrecere privată, pe deplin conștient că majoritatea sînt scrise nu de el, nici pentru el, și prin urmare, în esența lor, sînt relatări despre viețile altora, despre întîmplările fericite și nefericite pe care le-au trăit ei în Libia, ca și cum țara lui ar fi doar o ocazie pentru niște străini să-și exorcizeze demonii și să-și vadă ambițiile împlinite.

Această penurie de relatări istorice este parțial rezultatul dureroasei nașteri a Libiei moderne. Țara a cunoscut una dintre cele mai violente campanii din istoria represiunii coloniale. Italienii au sosit în 1911.

Socotiseră corect că puținele garnizoane otomane încartiruite în orașele de coastă aveau să cadă rapid. Ceea ce n-au anticipat însă a fost hotărîrea, disciplina și vigoarea rezistenței locale. Între 1911 și 1916 – și ca represalii la o răzmeriță a populației din Tripoli, pe care italienii au numit-o „Revolta arabă“ –, peste cinci mii de oameni au fost exilați din oraș, trimiși pe insule mărunte răspîndite în jurul Italiei – precum Isole Tremiti, Ponza, Ustica și Favignana – și ținuți prizonieri acolo. Cinci mii este un număr mare, dar este și mai semnificativ în contextul în care populația din Tripoli era la acea dată de doar treizeci de mii. Cu alte cuvinte, fiecare al șaselea locuitor al capitalei libiene a fost răpit și făcut să dispară. Răul făcut a fost încă și mai durabil pentru că autoritățile italiene i-au selecționat pe cei mai de seamă și mai distinși: cărturari, juriști, negustori avuți și oficialități. În timpul călătoriei, care n-a durat probabil mai mult de cîteva zile, condițiile de la bordul navei au fost atît de rele, încît sute de prizonieri au murit. Unii istorici susțin că un sfert dintre cei cinci mii de oameni și-au pierdut viața pe drum. Majoritatea celor care au ajuns în închisorile insulare au pierit în captivitate. Nu pare să existe vreo înregistrare despre eventuali supraviețuitori dintre acești prizonieri. Este un exemplu extraordinar de putere europeană de ocupație care devastează un oraș. Și totuși, cum s-a întîmplat în general cu crimele italiene în Libia, este un eveniment puțin cunoscut în ziua de azi. A fost pus în umbră de ororile și mai mari produse de italieni mai tîrziu, care sînt, vai, doar cu puțin mai cunoscute.

Aproape imediat după sosirea italienilor s-a făcut cunoscut un lider local. Omar al-Mukhtar, omul căruia pînă la maturitate i-am tot spus, cu afecțiune, Sidi Omar, făcea parte din ordinul Senussi, o familie mistico-religioasă care conducea școli și organizații de caritate din Cirenaica, din nord-estul țării, pînă în vest, în Algeria, și în sud, în Africa Subsahariană. Patriarhul ei, Idris, avea să devină rege și primul șef de stat al Libiei de după independență. Deși avea foarte puține resurse, Omar al-Mukhtar a condus membri de trib libieni călare într-o campanie care s-a dovedit a fi foarte eficace. Dar după ce fasciștii au intrat triumfal în Roma în 1922, iar Benito Mussolini a pus mîna pe putere, distrugerile și măcelul au căpătat proporții de masă. S-a recurs la forțe aeriene pentru a gaza și a bombarda satele. Se ducea o politică a depopulării. Istoria și-l amintește pe Mussolini ca pe fascistul cu aer de bufon, gogomanul incompetent al Italiei care a condus o campanie militară jalnică în al Doilea Război Mondial, dar în Libia el a supervizat o campanie de genocid.

Populația tribală a fost trimisă în marș forțat către lagăre de concentrare răspîndite pe tot cuprinsul țării. Fiecare familie și-a pierdut un număr de membri în lagărele acestea. Cîțiva dintre predecesorii mei au murit și ei acolo. Istorisiri despre tortură, umilință și foamete s-au infiltrat din generație în generație. Jurnalistul danez Knud Holmboe, care călătorie prin Libia în vremea aceea, este singurul reporter occidental despre care știu să fi vizitat lagărele. Cartea sa, *Întîlnire în deșert. O călătorie temerară prin Africa italiană*, este o relatare profund tulburătoare și un document rar. Gazda lui italiană, un ofițer, l-a dus la unul dintre lagăre:

> Lagărul era imens. Conținea cel puțin o mie cinci sute de corturi și avea o populație între șase și opt mii de oameni. Era înconjurat cu un gard de sîrmă ghimpată și fiecare intrare era păzită de gardieni cu mitraliere. Pe cînd înaintam cu mașina printre corturi, veneau copii în fugă spre noi. Erau în zdrențe și nemîncați, morți de foame, dar se vedea că erau obișnuiți să primească bani de la comandant în cursul vizitelor sale, fiindcă întindeau mîinile și strigau în italiană: *„Un soldo, signore, un soldo!“*… Beduinii s-au adunat în jurul nostru. Erau zdrenţuiţi de necrezut. În picioare aveau piei strînse cu sfoară; burnuzurile lor erau cîrpăcite cu tot felul de petice colorate. Mulți dintre ei păreau bolnavi și într-o stare deplorabilă, șchiopătînd, cu spinările îndoite sau cu brațele și picioarele teribil de diforme.

Holmboe este ultragiat, dar încearcă să-și păstreze opiniile pentru sine ca să nu i se taie accesul garantat de gazdele sale italiene. Însă ajuns în mijlocul lagărului, într-un moment în care nu îl aude nimeni, i se adresează unui deținut în araba lui perfectă.

> L-am întrebat pe unul dintre beduini:
>
> — Unde este Ahmar Moktar [Omar al-Mukhtar]?
>
> Beduinul mi-a zîmbit arătîndu-și dinții albi.
>
> — Ahmar Moktar, a spus el, făcînd un gest larg cu brațele către munți, este peste tot în munți și în văi.

Cartea i-a înfuriat pe italieni. Au interzis-o și l-au arestat pe autor. La cîteva luni după eliberare, danezul a fost găsit la sud de Aqaba, în Iordania, ucis. Suspiciunile că ar fi fost asasinat de serviciul de contraspionaj italian persistă și azi.

Nu e clar cîți au pierit în lagăre. Arhiva recensămintelor oficiale făcute de italieni arată că populația din Cirenaica a scăzut vertiginos de la 225.000 la 142.000. Orfanii, rămași cu miile, au fost trimiși în lagăre fasciste pentru a fi „reeducați“. Avioane noi-nouțe au mitraliat șeptelul. Un general italian s-a lăudat că între 1930 și 1931 armata a redus numărul oilor și al caprelor de la 270.000 la 67.000. Ca urmare, mulți oameni au pierit de foame.

Poetul libian Rajab Abuhweish, cărturar și profesor care mai tîrziu a lucrat ca jurist în Algeria și în Ciad, s-a întors acasă în Libia în 1911 ca să se alăture rezistenței. Cînd i-au atacat satul, italienii au ars din temelii

locuințele și au turnat ciment în fîntînă. L-au trimis în marș forțat împreună cu familia lui și cu restul sătenilor, cale de 400 de kilometri, pînă la infamul lagăr de concentrare El-Agheila. Interzicîndu-i-se tocul și hîrtia, a compus un poem de treizeci de strofe pe care l-a încredințat memoriei. Poemul a fost învățat pe de rost de alții și astfel s-a răspîndit în toată țara. A întărit într-o asemenea măsură spiritul rezistenței, încît atunci cînd au descoperit identitatea autorului său, italienii l-au bătut cu biciul. Poemul se numește „N-am altă boală“. Începe așa:

N-am altă boală decît lagărul El-Agheila,
întemnițarea tribului
și dorul de întinderea naturii.
N-am altă boală decît deznădejdea asta nesfîrșită,
puținătatea lucrurilor și pierderea iepei mele roaibe,
neagră în față pînă la copite.
Cînd a lovit nenorocirea
ea a fugit în galop, întinzîndu-și gîtul lung
cu neasemuită frumusețe.

Poemul lui Rajab Abuhweish a fost unul dintre primele cu care m-am întîlnit vreodată. Se preda la școală ca parte a istorisirii despre lupta Libiei pentru independență. A avut un impact major asupra mea. În special strofa a douăzeci și treia, cu imaginea copilului îmbătrînit, m-a bîntuit în adolescență:

N-am altă boală decît pierderea sufletelor nobile
și cele murdare care acum,
cu chipuri teribile, nerușinate, ne conduc.
Cîți copii au luat și-au biciuit?
Bietele flori tinere se întorc năucite,
îmbătrînite fără a fi trăit.

După declararea independenței, Rajab Abuhweish s-a întors la catedră și a fost consilier al senatului în vremea regelui Idris. A murit în 1952.

***

Bunicul Hamid s-a alăturat și el rezistenței din estul țării, sub conducerea lui Omar al-Mukhtar, imediat după invazia din 1911. Însă opt ani mai tîrziu, în 1919, și-a luat pe nepusă masă familia și a fugit cu ea la Alexandria. Lucrul acesta m-a nedumerit, fiindcă libienii care au luptat sub Omar al-Mukhtar și care, la fel ca bunicul Hamid, aveau ceva mijloace de trai – în cazul lui, pămînt – cu care să-și finanțeze mișcarea au început să emigreze în Egipt abia după alți doisprezece ani. Mai exact, la 11

septembrie 1931, cînd rezistența a încasat o lovitură fatală. Omar al-Mukhtar, care la vremea aceea avea șaptezeci și trei de ani, a fost rănit în cursul unei retrageri rapide și a căzut de pe cal. Cinci zile după aceea, la finalul unui simulacru de proces, marele om a fost spînzurat la periferia orașului Benghazi. La fel cum a făcut și regimul Gaddafi o jumătate de secol mai tîrziu, cînd a fost deviat traficul pentru ca navetiștii să fie obligați să privească leșurile studenților legănîndu-se în grădina Catedralei Benghazi, administrația colonială italiană s-a asigurat că la execuția lui Sidi Omar asistă un număr de libieni cît mai mare cu putință. Lucrul acesta a frînt spiritul nației. În decursul următorilor doi ani, rezistența, o forță formidabilă care inspirase cîteva mișcări de independență pe tot mapamondul, s-a dezintegrat. Acela a fost momentul în care mulți dintre membrii ei au fugit la Alexandria. O generație mai tîrziu, tatăl meu, după ce observase cum dictatura lui Gaddafi decimase opoziția, a imigrat și el în Egiptul vecin, cu speranța că avea să reclădească de peste graniță disidența. Dar ce putea să-l fi mînat pe bunicul Hamid să plece într-un suflet în 1919, cînd călăreții tribali, înarmați cu vechi flinte otomane și cu ceea ce puteau captura de la inamic, păreau pe punctul de a înfrînge o putere europeană?

O explicație – care are versiuni diferite, în funcție de cine spune povestea – sună astfel: Într-o seară, cu puțin timp înainte să fugă la Alexandria, bunicul Hamid s-a ascuns după colț într-o intersecție din centrul orașului Benghazi. Un ofițer italian de rang înalt ieșise la ceas tîrziu să facă o plimbare și să prindă brutăria înainte de ora închiderii. Se întorcea spre casă strîngînd într-o mînă sacul cu pîine și ciugulind un coltuc de baghetă cu cealaltă. Bunicul Hamid l-a tras pe ofițer în beznă și l-a înjunghiat în gît. Cîteva zile mai tîrziu era în Alexandria.

Mi se pare greu de crezut că a fost un atac întîmplător, un răspuns la ivirea unei ocazii de a răni inamicul sau un gest provocat de foame. În rîndurile rezistenței, bunicul Hamid era cunoscut ca un bun țintaș, un excelent călăreț și un strateg eficient, care rareori își asuma riscuri inutile. Războiul consta din bătălii duse departe de centrele intens populate. Oamenii lui Omar al-Mukhtar erau hotărîți să nu se coboare la nivelul tacticilor inamicului, ferindu-se să atace femei, copii sau populație civilă. Ei nu acţionau în tîrguri și orașe. Cînd organizau ambuscade, ținta lor erau coloanele militare și garnizoanele, nu un ofițer mergînd spre casă de la brutărie. Astfel sporește credibilitatea altor relatări ale întîmplării, care pretind că bunicul Hamid nu l-a ucis pe italian ca să-i ia pîinea, ci mai degrabă ca să-și regleze conturile cu acel individ anume, pe care îl urmărea

de zile întregi. Poate că, la fel ca în povestea lui tata „În nemișcarea nopții“, familia și animalele bunicului Hamid fuseseră atacate de trupe italiene și poate că pentru ei lucrurile nu se terminaseră la fel de bine ca pentru Ahmed, pentru unchiul lui și pentru verișoara Aisha. Bănuiesc că mai cunoșteau și alții acest motiv de dușmănie și prin urmare ar fi fost în stare să deducă cine îl omorîse pe italian, lucru care ar explica de ce bunicul Ahmed a simțit că era nevoie să plece rapid din Libia, țara pentru a cărei apărare fusese la un pas de moarte, și să-și ia familia cu el.

Dar, bineînțeles, e posibil ca toată povestea aceasta să nu fie adevărată. Poate că nu l-a ucis el pe ofițer și poate că s-a mutat pur și simplu pentru că se săturase de război și dorea să aibă grijă de tînăra lui familie în pace, în orașul rafinat și plin de oportunități minunate care era Alexandria la vremea aceea. Fără să fi demonstrat pînă atunci un interes deosebit pentru afaceri, a devenit un comerciant de succes și proprietar al unei locuințe spațioase în unul dintre cele mai bune cartiere. Se spunea că, atunci cînd i s-au tocit inelele cheotorilor de la încălțările lui de piele lucrate manual, le-a înlocuit cu altele din platină, în speranța că nu va mai trebui să se întoarcă la cizmar. Dar tocmai cînd se afla în culmea succesului – pe la începutul anilor 1930, după execuția lui Sidi Omar, cînd începuse să se strîngă lațul –, bunicul Hamid a fost arestat în Egipt, asemenea fiului său mulți ani mai tîrziu. A fost predat autorităților italiene și trimis în Italia. Documentul nu menționează clar dacă a ajuns la Bologna sau la Padova. Cînd autoritățile coloniale duceau un membru al rezistenței libiene în Italia însemna un singur lucru: execuție. Iar trupurile decedaților nu erau niciodată înapoiate familiilor. A doua zi după ce a fost luat bunicul, o mulțime de oameni a venit la locuința familiei ca să-și exprime condoleanțele. Bunica și-a pus haine negre, a închiriat vreo două sute de scaune și a angajat un absolvent de la Universitatea Al-Azhar, care, în decursul următoarelor trei zile, se așeza cu picioarele încrucișate în sala mare și recita întreg Coranul.

Ceea ce nu știa nimeni era că, la cîteva zile după ce fusese luat prizonier, bunicul Hamid evadase, își croise drum către cel mai apropiat port și convinsese un pescar să-l ducă la o navă care tocmai pornise către Alexandria. Barca pescarului s-a apropiat pînă la scara din spate a navei. Bunicul Hamid a urcat la bord neobservat. S-a ascuns în sala motoarelor. La căderea nopții, a ieșit să scotocească prin pubele după resturi de mîncare. Cîteva zile mai tîrziu, nava a acostat la Alexandria. La cîteva săptămîni după capturarea bunicului Hamid și după ce toate rudele și prietenii îndoliați se întorseseră la casele lor, bunica a fost trezită din somn în miez

de noapte de bătăi puternice în ușă. S-a speriat, dar cînd a deschis a fost cît pe ce să leșine. Îl tot strîngea de mînă pe bărbatu-său ca să se asigure că nu era o fantomă. Bunicul și-a închis afacerea și în cîteva zile familia era înapoi în Libia. Toată povestea mi s-a părut încîlcită. De ce s-a întors atît de repede și s-a expus la un pericol încă și mai mare?

L-am contactat recent pe istoricul Nicola Labanca, expert în perioada colonială italiană din Libia. Speram că m-ar putea îndruma spre vreo arhivă în care să găsesc un act oficial al arestării bunicului. Labanca mi-a spus că nu există nici o astfel de arhivă, că italienii consemnau pe atunci foarte puține lucruri și că majoritatea actelor oficiale au fost distruse în război. Mă întorceam în locul acela familiar, un loc al umbrelor în care singura legătură posibilă cu ceea ce s-a întîmplat este prin intermediul imaginației, activitate care servește doar la răscolirea trecutului, multiplicînd posibilitățile, precum o casă cu camere nesfîrșite, bîntuită, din care nu mai poți scăpa. Din răspunsurile amabile ale lui Labanca am înțeles că ar fi fost extrem de improbabil ca bunicul să fie dus în Italia pentru a fi judecat. „Libienii care erau duși în Italia“, a spus el, „erau duși acolo pentru două lucruri și nimic mai mult: să fie torturați pentru informații și apoi să fie uciși. Pentru libieni nu existau procese“. Pe de altă parte, momentul întoarcerii sale în Libia avea noimă. În anii de după executarea lui Omar al-Mukhtar, Mussolini era foarte dornic să aducă înapoi în Libia libieni bogați care locuiau peste hotare. Voia să facă asta din două motive: ca să ajute economia, îndeosebi a Cirenaicii, care suferise cel mai mult în ultimii ani ai luptelor, și ca să-i țină pe oamenii aceștia periculoși, care probabil băgau bani grei în eforturile de reorganizare a rezistenței, pe teritoriul țării, unde puteau fi monitorizați. Astfel, mi-a explicat Labanca, s-ar explica mai bine de ce s-a întors bunicul. „N-avea cum să scape“, a spus Labanca. „Probabil că s-a confruntat cu cele două variante dezolante pe care le-au dat autoritățile italiene libienilor bogați trăitori în exil: muriți sau vă întoarceți în Libia.“

***

Cînd a murit bunica, tata, care se afla în Cairo și nu putea să ia parte la înmormîntare, a încetat să mai vorbească. Timp de cîteva zile s-a purtat teribil de distant, de parcă mîhnirea ar fi fost o țară îndepărtată. Cîțiva ani după aceea, cînd a murit și bunicul Hamid, tata a căzut într-o deznădejde și mai adîncă, deși bunicul fusese extrem de bătrîn și era de așteptat să se ducă.

Era spre sfîrșitul anului 1989. Ziad și cu mine eram la facultate în Londra, iar părinții noștri au venit în vizită. Mama, anxioasă ca de obicei cînd era vorba să transmită vești rele, mi-a spus dimineață, după ce o surprinsesem plîngînd, că bunicul Hamid nu se simțea bine.

— S-ar putea să nu-și mai revină, a spus ea.

Am plecat la cursuri, dar m-am întors cînd mi-am amintit cum a venit mama și m-a găsit, pe cînd aveam șapte ani, în grădina din spatele casei noastre din Tripoli, unde mi-a spus același lucru despre tatăl ei. Avea să moară tot în ziua aceea.

Ziad, mama și cu mine am așteptat să se întoarcă tata de la treburile lui matinale. Mama l-a pus să se așeze și a încercat, cu toată blîndețea de care era în stare, să-i comunice vestea rea. Ea și Ziad erau vizibil mișcați, dar eu îmi amintesc doar că eram îngrozit. Fără să spună un cuvînt, tata s-a ridicat și s-a dus în camera lui. Ne-am dus după el. S-a așezat pe marginea patului și și-a acoperit fața. Nu-l mai văzusem niciodată plîngînd. Și-a apăsat cu putere fața în palme. Am auzit o tînguire slabă, de parcă ar fi țipat de la foarte mare depărtare.

Cîteva luni mai tîrziu a dispărut tata.

Aceste două evenimente – moartea bunicului Hamid și căderea lui tata în abisul temnițelor lui Gaddafi – sînt legate în mintea mea fiindcă, în zilele care au urmat morții bunicului, o disperare nouă pusese stăpînire pe tata. Îmi aduc aminte că de cîte ori îl surprindeam stînd singur îmi spuneam: omul acesta e teribil de nerăbdător. Am detectat aceeași nerăbdare și în fotografiile pe care le includea mama ocazional în scrisorile ei, înfățișîndu-l pe el singur sau pe ei doi stînd umăr lîngă umăr. Ideea aceasta recentă a nerăbdării lui mi s-a părut ciudată. Tata fusese întotdeauna expresia răbdării. De cîte ori îmi arătam frustrarea, el îmi spunea cuvîntul acela, „Răbdare“, ca și cum ar fi fost o promisiune solemnă, iar apoi adăuga porecla pe care o născocise pentru mine, „Sharh el-Bal“, „Deschizătoarea Minții“; fără îndoială, era un nume menit să mă ajute să mă vindec de propria-mi nerăbdare. Tata cita adesea versetul care se repeta din Coran: „Cu greul vine și ușorul. Cu greul vine și ușorul“. Însă moartea bunicului Hamid l-a tulburat, și l-a tulburat, după cum s-a dovedit, în mod irevocabil. Și-a rătăcit calea. A deveni mai puțin prudent.

La trei ani după răpirea lui – trei ani de tăcere absolută –, a ajuns la noi o scrisoare conținînd o casetă audio, cu vocea lui înregistrată peste un recital din Coran oferit de prizonieri. După patruzeci de minute de discurs controlat, după ce își luase la revedere și prin urmare ar fi putut apăsa

butonul de „stop“, am auzit, de parcă ieșea din interiorul meu, același urlet șoptit, de data aceasta dintr-o adîncime încă și mai mare. Dintr-un motiv pe care nu-l voi cunoaște niciodată, a ales să nu-l șteargă. Voia să-l auzim noi.

***

Cu puțin timp înainte să dispară, tata mi-a încredințat un secret. Nu doar o dată, în anii de după moartea bunicului, tata se îmbrăca în haine de fermier egiptean și, luîndu-și cu el un pașaport fals, trecea granița egipteano-libiană. Se ducea la Ajdabiya să-și vadă tatăl.

— Vizite nocturne scurte, care rareori durau mai mult de o oră, două, mi-a povestit el.

Stăteam amîndoi întinși în patul meu îngust de la Londra, față în față. Din respect, îmi îndoisem labele picioarelor îndepărtîndu-le de el, dar ale lui erau chiar lîngă mine, ca să-i masez puternic tălpile cu policarele, cum știam că-i place.

— Era surprins să te vadă? l-am întrebat.

— Nu, într-un fel sau altul, se aștepta întotdeauna, a răspuns tata.

Se așezau amîndoi într-un colț din camera mare a bunicului, șoptind în întuneric, iar la sfîrșit tata săruta mîna și fruntea tatălui său și pleca în lunga și primejdioasa călătorie înapoi spre casă.

— Pe frații și pe surorile tale nu i-ai văzut? l-am întrebat.

— Prea periculos, mi-a răspuns.

Tata avea și el un tată care știa să păstreze un secret.

Una peste alta, a spus el, făcuse asta „aproximativ“ de trei ori.

— Nesăbuit, am comentat.

— Acum, că el s-a dus, mi-a spus tata ca să mă liniștească, nu mai ai de ce să-ți faci griji.

Iar acum, după un sfert de secol de cînd nu l-am mai văzut pe tata, mi-aș asuma aceleași riscuri ca să-l văd, fie și pentru un ceas sau două.

În tot acest timp mi-am pus întrebări despre sincronizare, despre motivul pentru care a ales tata acel moment anume ca să-mi facă destăinuirea despre vizitele secrete la Ajdabiya. La vremea aceea am presupus că făcuse asta deoarece bunicul Hamid tocmai murise, dar acum nu mai sînt convins. Pe aceeași casetă, pe care în ultimii douăzeci și cinci de ani am reușit s-o ascult doar de cinci ori, tata spune „Să nu veniți să mă căutați“ și de fiecare dată fraza aceasta îmi evocă după-amiaza în care am stat amîndoi întinși unul lîngă altul, față în față, pe patul meu îngust din

Londra. Cuvintele sale, „Acum, că el s-a dus, nu mai ai de ce să-ți faci griji“, pe care le-am luat atunci drept liniștitoare, am ajuns să le văd drept un avertisment pe care l-am ratat la vremea lui. Ceea ce voia el de fapt să spună era: acum, că tatăl lui nu mai era, poate să-și asume riscuri și mai mari.

15

Maximilian

Faptul de a nu ști cînd a încetat din viață tatăl meu complica și mai mult granița dintre viață și moarte. Dar astfel se explică doar parțial de ce atît de multă vreme, încă de dinainte să fi dispărut tata, circumstanța banală în care poți să arăți calendarul și să spui iată, aceasta este data exactă cînd s-a încheiat viața cutărui om mi s-a părut întotdeauna neconformă cu realitatea. Poate ar trebui să fim alături de cei care au suferit pierderea, să ne acoperim urechile și să insistăm: „Nu, n-a murit“. Poate că aceasta nu e doar negarea unei vești îngrozitoare, ci și o recunoaștere de moment a unui adevăr care trece și este îngropată împreună cu decedatul. Neîncrederea este instinctul corect, căci cum ar putea mortul să fie într-adevăr mort? Cred asta pentru că absența nu mi-a părut niciodată pustie sau pasivă, ci mai degrabă un loc aglomerat, gălăgios și imperativ. După cum scrie Aristotel, „Teoria că vidul există implică existența unui loc: căci vidul se definește ca fiind locul lipsit de corp“. Nu spune aici nimic despre timp, iar timpul, fără doar și poate, face parte din tot, din felul în care încercăm să ne adaptăm la absență. Poate de aceea, în nenumărate culturi, oamenii cuprinși de suferința doliului se leagănă înainte și înapoi sau dintr-o parte în alta – nu doar ca să-și amintească de pruncie și de bătaia inimii mamei, ci și ca să țină locului timpul. Doar timpul poate spera să umple vidul. Corpul tatălui meu a dispărut, dar locul său este aici și este ocupat de ceva care nu se poate numi pur și simplu amintire. Este ceva viu și actual. Cum ar putea complexitatea ființei, mecanica anatomiei noastre, inteligența biologiei noastre și firmamentul nesfîrșit al interiorității noastre – gîndurile, întrebările, dorurile, speranțele, pofta, dorința și o mie și una de contradicții care există în noi în orice moment – să aibă vreodată un sfîrșit care să poată fi marcat de o dată dintr-un calendar? Nu așa mi s-a părut mereu a fi? Nu m-am

pomenit mereu detectînd zăpăceala funeraliilor, incertitudinea cimitirelor, consternarea pietrei de mormînt? Poate comemorările și toate ritualurile de jelanie sacre și laice care însoțesc istoria noastră de oameni sînt niște simple gesturi nereușite. Morții trăiesc alături de noi. Suferința pierderii nu este un roman polițist sau un puzzle de rezolvat, ci o angajare activă și energică. E o muncă grea, muncă în toată puterea cuvîntului. Poate să-ți rupă spinarea. Reprezintă o parte din inițierea omului în moarte și pe deasupra – nu știu de ce, nu reușesc s-o justific în nici un fel – o parte plină de speranță. Lucrul extraordinar este că, avînd în vedere tot ce s-a petrecut, inima continuă să se alinieze în mod firesc către lumină. În direcția aceea întîlnește cea mai slabă rezistență. N-am înțeles niciodată asta. În orice caz, nu cu mintea. Dar, cumva, în trup, în cunoașterea fizică a veşniciei fiecărei clipe, în natura vastă a timpului și spațiului, declarațiile de genul „A murit“ sînt lipsite de precizie. Tata este deopotrivă mort și viu. Pentru el nu am o gramatică potrivită. El este în trecut, în prezent, în viitor. Chiar dacă l-aș fi ținut de mînă și aș fi simțit-o cum își pierde vigoarea pe cînd își dădea ultima suflare, chiar și atunci, cred, de fiecare dată cînd m-aș fi referit la el, m-aș fi oprit să caut timpul verbal potrivit. Am bănuiala că mulți oameni care și-au îngropat tații simt același lucru. Nu sînt eu altfel. Trăiesc, cum trăim cu toții, în posterioritate.

La cîteva zile după întoarcerea mea în Libia, am luat avionul pînă la Roma și m-am oprit în fața *Martiriului Sfîntului Laurențiu*, al lui Tițian. Mă dusesem la Roma special ca să văd expoziția. Cîteva dintre capodoperele artistului italian erau adunate într-un singur loc. Cele mai multe dintre ele nu se mai aflaseră niciodată în aceeași încăpere. Văzusem nenumărate reproduceri după *Martiriul Sfîntului Laurențiu* – în cărți și pe ilustrate, o dată și pe un poster mare, acasă la un prieten –, dar nici una nu m-a pregătit pentru original. Dimensiunile sale sînt uriașe, măsoară aproape cinci metri înălțime pe trei metri lățime. E imposibil să ignori suferința lui Laurențiu. Am stat acolo pînă la ora închiderii. Am privit trupul suplu al unui bărbat, un trup încă viguros, țintuit pe o bancă de lemn. M-am gîndit la tîmplarul care construise banca. Am văzut-o pe fiica lui întinzîndu-i un pahar cu apă. Banca fusese meșterită cu atenție ca să-și joace rolul în mod eficient: să susțină trupul pînă cînd, la momentul potrivit, avea să ardă împreună cu el și să se prefacă în pulbere. Dar ne aflăm într-un moment de început. Banca încă se ține bine. Focul de sub ea e aţîțat de un personaj pe jumătate despuiat. La fel ca tîmplarul – sau poate că el este tîmplarul –, omul acesta muncește sîrguincios. Suferința lui Laurențiu nu are sfîrșit. Este înconjurat

de oameni eficienți. În spatele lui stă un bărbat cu brațe puternice. Muncește din greu să țină victima culcată. Chinul îi contorsionează trupul lui Laurențiu. Capul îi este proiectat spre spate. Bruta, fie din sforțare, fie de rușine, își întoarce privirea. Între timp un alt bărbat, cu fața neacoperită de barbă, îl străpunge pe Laurențiu între coaste, împungîndu-l ca pe un animal ținut în lanț, în fața căruia se știe în siguranță că nu poate fi ajuns. Lumina vine de la flăcări: focul care arde sub Laurențiu și cel al torțelor ținute de spectatorii care privesc de pe margine. Există o singură sursă de lumină diferită și aceea este despicătura firmamentului, cu marginile clocotind de nori, ca și cum cerul s-ar fi ales cu o rană infectată. Prin ea curge strălucirea lunii. Atinge mîna întinsă a lui Laurențiu și îi luminează vîrfurile degetelor. Se vede un detaliu ciudat: piciorul stîng al lui Laurențiu este prins într-o poziție neobișnuită, atîrnînd peste marginea băncii, plutind în flăcări, ca și cum s-ar bucura de foc.

Anumite picturi mi se par enigmatice. Mă simt atras de ele la fel cum mă simt atras de anumiţi oameni. Arta, arhitectura și muzica mă interesează de cînd mă știu, dar fascinația pentru pictură s-a modificat cînd aveam nouăsprezece ani, în anul în care l-am pierdut pe tata. Metoda obișnuită de-a merge la o galerie, de-a petrece cîteva ore trecînd de la un tablou la altul, pînă cînd ajungi în sfîrșit la capăt, nu mai funcționa în cazul meu. De fapt, mă copleșea. Nu doar o dată mi-a venit să urlu. Cu toate astea, m-am întors iar și iar, de bunăvoie. Asta se petrecea pe vremea cînd m-am apucat de un lucru care trebuia să fie o soluție temporară a problemei, dar care, de-a lungul anilor, a devenit parte integrantă din viața mea. Locuiam în apropiere de Galeria Națională, iar intrarea era gratuită, așa că mi-am pus în minte să aleg un tablou și să-i fac cîte o vizită scurtă, de cincisprezece minute, în fiecare zi, de cinci ori pe săptămînă. Treceam la un alt tablou în clipa în care simțeam că mi se epuizase interesul. Pe vremea aceea, asta se întîmpla, de obicei, cam într-o săptămînă; în prezent, inclusiv din cauză că nu reușesc să vizitez muzeul decît o dată sau de două ori pe săptămînă, poate să-mi ia mult mai mult, cîteodată un an întreg, înainte să trec la o pictură nouă. În ultimii douăzeci și cinci de ani am ținut priveghiul acesta peste tot pe unde am locuit. În ziua aceea, la Roma, după ce îmi revăzusem țara pentru prima dată după treizeci și trei de ani, după ce aflasem tot ce puteam afla despre ce i se întîmplase tatălui meu, m-am așezat pe jos în galeria care se golea treptat, privind în sus la *Martiriul Sfîntului Laurențiu*, făcînd schițe în caietul de notițe – pe de o parte ca să mă ajute să privesc, dar în și mai mare măsură ca să justific timpul îndelungat pe care îl petreceam în fața picturii.

Iar apoi, fără să bag de seamă că mă abandonasem lor, am fost înconjurat de sunete și de imagini, venind spre mine sub forma unor fragmente sparte cu margini tăioase, din ultimele clipe ale vieţii tatei: ce i-or fi spus, care or fi fost ultimele lui cuvinte, trecutul și cum îi apărea el atunci.

***

La fel ca tîmplarul care făcuse banca lui Laurențiu, arhitectul lui Abu Salim își pusese la lucru gîndirea practică pentru proiectarea celulei lui tata, cameră la care el se referise în mod ironic în scrisoarea lui numind-o „nobilul palat“. Unul dintre lucrurile asupra cărora omenirea pare să cadă de acord este felul în care ar trebui să arate și să funcționeze închisorile. Designul lui Abu Salim aderă la acest cod universal. Omul care a proiectat celula n-a stat niciodată în ea; de fapt, nici nu și-a văzut vreodată clădirea în realitate. A stat la planșeta lui de desen dintr-o altă țară și, între mese, mers la toaletă și alte obligații, a chibzuit la măsurători standard, capacități, materiale și la planul general. A optat pentru pereți de beton prefabricați, care au fost apoi încărcați pe vapoare și transportați la Tripoli. Muncitorilor străini care au asamblat clădirea li s-a repartizat un număr rezonabil de ore de muncă. Le-au fost asigurate mesele de prînz. Construcția s-a realizat într-un timp record. Localnicii care locuiau în preajma șantierului povesteau despre cum apăruse acolo peste noapte. Arhitectul specificase pentru fabricant necesitatea cîte unei perforații rotunde exact în mijlocul fiecărui perete prefabricat. Astfel, cînd o ridica macaraua, lespedea prefabricată se înălța într-un echilibru perfect, dreaptă ca o ghilotină. Găurile au fost apoi astupate cu mortar și mascate. Mai tîrziu însă, cînd s-au umplut celulele, prizonierii le-au localizat. Au descoperit că, dacă spărgeau mortarul fărîmă cu fărîmă, puteau să deschidă un canal pînă la celula de alături, suficient de mare cît să treacă o carte prin el. Știu asta pentru că tata ne-a descris aceste găuri în scrisoarea lui, scriind mai apoi: „Pe acolo se trec tot felul de bunuri. Nici unul nu e mai prețios decît cărțile“. Și a adăugat: „Închisoarea asta e o mare bibliotecă“, lucru care mi s-a părut greu de crezut. În fiecare februarie, cînd ne întorceam de la Tîrgul de Carte din Cairo, ne chinuiam să facem să încapă în portbagaj toate cărțile cumpărate de tata și deseori eram nevoiți să chemăm un taxi. De fiecare dată cînd mă aventuram să citesc scrisorile lui din închisoare, mintea mea căuta semne ale posibilelor feluri în care se schimbase, în care fusese modificat sau diminuat prin încarcerare. Indiferent de calitatea lor, cărțile treceau prin aceste deschizături, care erau

ascunse pe timpul zilei și deschise noaptea. Deținuții au creat o rețea care conecta aproape toate celulele. Era consecința accidentală a deciziilor arhitectului. Nivelul parterului era alcătuit din pavilioane construite în unghiuri drepte, grupate în jurul unor spații deschise rectangulare. Curțile acestea erau singurele locuri în care prizonierii puteau să umble sub cerul liber. Acolo a avut loc execuția a 1.270 de prizonieri, la 29 iunie 1996. Chiar dacă n-am crezut, e posibil să fi fost și tata printre ei.

Un fost prizonier pe care l-am cunoscut în 2004 mi-a spus că în aprilie 1996, cu două luni înainte de masacru, l-au scos pe tata din celula lui. Puținele lui bunuri au rămas acolo și mai tîrziu au fost vîndute de gardieni altor prizonieri. Tata a fost mutat atunci într-o altă aripă a aceleiași închisori, sau în altă închisoare, sau poate executat direct, sau adus înapoi două luni mai tîrziu ca să moară împreună cu ceilalți, sau ucis mai tîrziu, la o dată și într-un loc necunoscute.

De-a lungul a două decenii și jumătate, am urmărit fiecare frîntură de informație despre viața în Abu Salim. Am citit fiecare relatare pe care am reușit s-o găsesc și, ori de cîte ori am auzit de vreun fost deținut care părăsise țara, am încercat să iau legătura și să mă întîlnesc cu el. O dată am zburat tocmai la Oklahoma. Mă duceam mereu la aceste întîlniri cu același amestec de groază și speranță ostenită. În oamenii aceștia exista o modestie care se exprima prin lipsa dorinței de-a dezvălui toate faptele dintr-odată. Îmi amintea de mîndria inadecvată a acelora care, după ce le-a căzut în poală o avere enormă, încearcă să-și ia în derîdere privilegiul. Am chibzuit la situația aceasta în mod critic, din frustrare, fiindcă adesea a trebuit să mă înfrînez, să-mi limitez întrebările, încercînd să le adresez cu minimul de stăruință posibil. Am întîlnit o mulțime de oameni, o mulțime de nume. Cunosc o mulțime de nume. Sînt momente în care mă întind pe spate, închid ochii și le văd plutind deasupra mea ca niște molii.

Cu ocazia unei astfel de întîlniri, am făcut cunoștință cu un bărbat într-o cafenea londoneză pustie. Ne-am așezat la masă într-un colț din fundul localului, de unde aveam sub ochi tot interiorul. El ședea cu spatele către intrare, iar eu eram cu ochii pe oricine intra. Se întîmpla în anii de după 2004, cînd Tony Blair făcuse o vizită în Libia și dăduse mîna cu Muammar al-Gaddafi. În după-amiaza aceea mi-a telefonat Ziad.

— Acum am pierdut totul, a spus el.

Dictatura devenea mai puternică decît oricînd. Unii dintre cei mai cumpliți criminali începeau să-și cumpere locuințe în Londra. Șeful rețelei de spionaj a lui Gaddafi, Moussa Koussa – care în 1980 fusese expulzat din

Marea Britanie după ce, într-un interviu din *The Times*, pledase intens în favoarea politicii Libiei de asasinare a opozanților de peste hotare –, făcea acum vizite regulate. În urma vizitei întreprinse de Tony Blair, capitala britanică a devenit principalul loc din care serviciul secret libian putea să-i monitorizeze pe libienii din străinătate. Anglia a dat o mînă de ajutor la livrarea disidenților către Tripoli. Autoritatea Libiană pentru Investiții, o instituție coruptă care pretindea că administrează averea națională, își avea sediul la Londra. ALI achiziționa hoteluri, proprietăți imobiliare și făcea diverse alte investiții, deseori în numele unor persoane particulare din cercul intim al lui Gaddafi. Din comitetul director făceau parte finanțiști britanici reputați și puternici. Fiul și evidentul moștenitor al dictatorului, Saif al-Islam Gaddafi, a devenit adoratul establishmentului britanic. London School of Economics i-a acordat un titlu de doctor, care mai tîrziu s-a dovedit a fi fraudulos. Cîteva academii britanice, politicieni, avocați și agenții de relații publice s-au pus serios pe muncit ca să spele de sînge regimul libian. Nici unul dintre noi nu se simțea în siguranță. Cîteva oficialități de la ambasada libiană au venit să asiste la prima mea lectură publică din romanul de debut. S-a trimis un raport la Tripoli și am intrat sub supraveghere. S-a estimat că nu mai eram în siguranță în timpul vizitelor la familia mea din Egipt, fapt care mi-a pricinuit un al doilea exil. Cînd prietenii sau rudele mă vizitau la Londra, mulți aveau sentimentul că nu era prudent să fie văzuți împreună cu mine. De fiecare dată cînd dădeam un interviu în care criticam dictatura, zile în șir după aceea simțeam pe umeri greutatea regimului. Acestea erau circumstanțele în care m-am întîlnit cu fostul prizonier în cafeneaua din Londra.

El mi-a spus că, deși conducerea închisorii lua măsuri ca tata să nu se amestece cu alți prizonieri, el reușise să țină legătura cu tatăl meu.

— Ne-am trimis unul altuia mesaje prin tuneluri.

— Deci practic nu l-ai văzut niciodată? am întrebat.

— Doar de la distanță.

Și mi-a explicat cum se urca pe umerii unuia dintre colegii lui de celulă și se uita prin ferestrele de sus cum umbla tata de unul singur prin curte.

M-am uitat la chipul lui în timp ce îmi povestea. Am simțit o nevoie acută nu neapărat de a ști cum i se părea tata, ci de a avea literalmente ochii lui, ochii cu care îl văzuse pe tata, de a-i smulge din craniul lui ca să mi-i bag într-al meu.

Cu altă ocazie, tot la vremea aceea, am stat de vorbă cu un fost deținut care lucrase ca bucătar la închisoare în perioada în care s-a petrecut

masacrul. După împușcături, care s-au întins pe cîteva ore în şir și pe care le simțeai ca pe „un sfredel în creier“, paznicii i-au adus o cutie plină cu ceasuri și inele pătate de sînge. I-au cerut să le curețe pe toate. Evident, cineva uitase să le ceară prizonierilor să-și scoată ceasurile și verighetele sau, mai probabil, paznicii, care rulau o economie clandestină a bunurilor confiscate sau furate, nu puteau fi văzuți furînd în fața superiorilor lor și de aceea s-au dus mai tîrziu, cînd nu se uita nimeni, pe la fiecare cadavru, desfăcînd rapid curelele ceasurilor și trăgînd inelele de pe degete. Bucătarul a ținut minte numărul de ceasuri. Așa se face că, în toți acei ani în care a fost suprimată orice știre despre masacru, mărturia lui le-a oferit susținătorilor și organizațiilor pentru drepturile omului un prim indiciu despre numărul celor uciși în ziua aceea.

***

Tata ne avertizează în prima lui scrisoare, care a ajuns la noi în 1993, că nimeni nu trebuie să afle despre corespondența trimisă de el: „altminteri“, ne scria, „o să cad într-un abis fără fund. Aș prefera să mor sub tortură decît să divulg numele celor care au livrat scrisoarea asta“.

Mama, Ziad și cu mine eram în camera mea din Cairo, ghemuiți pe podea, la picioarele patului. Nu-mi aduc aminte cum am ajuns să citim scrisoarea într-o asemenea poziție ciudată. Ca și cum ar fi conținut un dispozitiv exploziv pe care speram să-l dezamorsăm. Nu era prima dată cînd citeam scrisoarea, dar era prima recitire, la o zi după șocul inițial, cînd o primiserăm și aflaserăm că tata nu se afla în vreun loc secret din Cairo, cum ne lăsaseră să credem autoritățile egiptene, ci în închisoarea tripolitană Abu Salim. Mama s-a apucat să citească, apoi s-a oprit. Ziad a preluat lectura. Apoi a fost rîndul meu să continui. Și tot așa, pînă am ajuns la ultimul rînd. Nu o singură dată, Ziad a trebuit s-o roage pe mama să ne ajute la descifrarea cîte unui cuvînt. Nimeni nu cunoștea scrisul de mînă al lui tata mai bine decît ea.

Priveam cu atîta concentrare, încît abia dacă reușeam să vedem. Ca niște siluete mișcîndu-se prin ceață. Și fiecare dintre noi își făcea griji să nu-i piardă pe ceilalți. Dar mîhnirea este un divizor; ea îl muta pe fiecare dintre noi în cîte un teritoriu al umbrelor personale, de unde chinul era imposibil de comunicat, depășind terifiant limitele limbajului.

M-am tot gîndit la cuvîntul „a cădea“. De ce spusese „să cad într-un abis fără fund“, cînd precis voia să spună „să fiu aruncat“? „Să cad“ presupunea

că avea el însuși un rol în toată chestiunea. Sugera un om care este adus la capătul sănătății mintale, apoi se prăbușește. Iar descrierea abisului ca fiind „fără fund“ mă speria și mai tare. Cuvîntul „abis“ e și așa suficient de grav; de ce să mai adaugi adjectivul? Din motive pe care nu mi le-am putut explica pe atunci, lucrul acesta m-a tulburat mai mult decît orice alt detaliu din scrisoare. A zdruncinat în mine ceva care a rămas de atunci dislocat. Alegînd să definească soiul de abis în care avea să fie aruncat, tata dezvăluise, fără intenție, un adevăr sumbru. În lumea aceasta subterană din care scria el existau, în mod evident, o varietate de abisuri. Mai mult, la momentul în care scria această scrisoare, tata făcuse cunoștință cu cîteva dintre ele. Unele îi păruseră fără fund, dar apoi se dovediseră a nu fi astfel. Însă amenințarea pe care o pomenea scrisoarea era una care nu oferea nici o alinare.

Una dintre frustrările vieții de pușcăriaș, care este în același timp și una dintre consecințele sale intenționate, este aceea că prizonierul e adus la starea de neputință. El își pierde capacitatea de a mai fi de vreun folos. Scopul este de a-l lipsi de orice putere. Frustrarea se acumulează pînă cînd el ajunge să-și asume un risc irațional. În octombrie 1995, la cinci ani și jumătate după răpirea lui, tata a trecut pragul acesta. I-a scris o scrisoare lui Saber Majid, un disident libian cu dare de mînă care locuia la Londra. Tata îi explica în ea că familia unui tovarăș al său de detenție ajunsese într-o situație grea și că îi scrie ca să-l roage să-i dea cu împrumut 8.000 de dolari celui care îi aducea scrisoarea. „Ca să nu existe dubii“, scria tata, „acesta este un împrumut pe care îl voi achita eu de cum voi fi eliberat. Dacă ziua aceea nu va mai veni niciodată, atunci îl vor achita fiii mei, Ziad și Hisham“. Adăugase și obișnuitul avertisment, subliniind importanța de a păstra scrisoarea secretă. Cînd eu și Ziad ne-am oferit să achităm împrumutul cerut de tata, omul ne-a dezvăluit că nu-i dăduse nici un ban celui care îi adusese scrisoarea. Ne-am înfuriat. În definitiv, tata și alți cîțiva își riscaseră viețile ca să transmită mesajul. Saber Majid a răspuns doar atît: „N-aveam cum să fiu sigur că omul care mi-a adus scrisoarea era onest“. L-am întrebat dacă știa cum puteam să dăm de omul acela. A spus că nu știe și că nici măcar nu-și aminteşte numele lui. Mai mult, fie intenționat, fie din pură prostie, Saber Majid a publicat scrisoarea de la tata într-un ziar de limbă arabă. Abisul fără fund s-a deschis.

În 2011, cînd a căzut Tripoli și toți prizonierii de la Abu Salim au fost eliberați, Ziad s-a întîlnit cu un om care stătuse în celula de lîngă cea a lui tata. Omul își amintea interogatoriul care fusese cauzat de publicarea

scrisorii. I-a spus lui Ziad că îl ascultase cu urechea lipită de deschizătura din perete. I l-a transmis după cum urmează:

— Anchetatorul a spus: „Vreau să știu cine a dus scrisoarea“. Tatăl tău a răspuns: „Ce scrisoare?“. Anchetatorul: „Scrisoarea din ziarul ăsta. Vreau numele prizonierului căruia i-ai dat-o și pe-al celui de afară care a livrat-o“. Tatăl tău a răspuns: „O să spun. Am scris scrisoarea cu mîna mea, am împăturit de cîteva ori bucata de hîrtie și ți-am dat-o ție. Dacă mă întreabă cineva, o să spun că tu ai livrat-o“. După aceea, i-a povestit prizonierul lui Ziad, domnul Jaballa a fost torturat atît de rău, încît n-a mai putut să stea în picioare noaptea ca să discute cu noi. A durat trei zile. Pe urmă l-au mutat în altă parte.

***

Am știut mereu cine ne-a adus scrisorile. Era vărul meu Nasser al-Tashani, fratele mai mare al lui Marwan și Nafa. Îmi amintesc ziua aceea de la Cairo cînd am auzit soneria și a intrat el. Nu ne spusese că avea de gînd să vină tocmai din Libia. Am fost surprinși și bucuroși să-l vedem. Dar el, în loc să ne salute, s-a dus drept la combina stereo – din cîte îmi amintesc, era un cîntec de Oum Kalthum – și a dat volumul la maximum. Apoi a îmbrățișat-o pe mama și i-a șoptit ceva la ureche. Sub ochii noștri, a scos o bucată de hîrtie împăturită de cîteva ori, pînă ajunsese de mărimea unui timbru.

De-a lungul anilor, Nasser nu mi-a spus niciodată numele omului din închisoarea Abu Salim care îi înmîna scrisorile. Nu știam decît că era un prieten pe care îl vizita Nasser cînd și cînd. M-am întrebat de multe ori dacă tata, atunci cînd a fost aruncat în abisul fără fund, a destăinuit sub tortură numele acelui om. Era un semn bun că autoritățile nu-l luaseră niciodată la întrebări pe Nasser, dar la fel de bine putea însemna că aceleași autorități, după ce obținuseră cu forța numele prizonierului de la tata, nu mai reușiseră să obțină și numele lui Nasser de la prizonier. Mă rușinam de asemenea gînduri, căci cine ar putea să-l învinuiască pe omul care vorbește sub tortură, darămite cînd e vorba de propriul lui tată? Dar nu era vorba doar de mîndrie. Într-un fel, aveam nevoie să știu că nu cedase, că păstrase ceea ce era al lui, că exista un loc în care ei nu puteau pătrunde niciodată.

Într-o dimineață, în Benghazi, a sunat telefonul din camera noastră de hotel. Cînd am răspuns, o voce de bărbat a spus:

— Nu mă cunoști, dar tatăl tău mi-a fost ca un tată. Sînt jos. Mi-ar plăcea tare mult să te cunosc.

Cînd s-au deschis ușile liftului, l-am găsit pe omul acela așteptînd în holul de la recepție. Avea poate cinci ani mai mult decît mine. Chipul lui trăda o sănătate excepțională. Îmi amintesc că la asta m-am gîndit atunci. Ochi limpezi și ten curat. M-a condus la o masă unde l-am descoperit pe vărul meu Nasser, cu un zîmbet larg pe față.

Numele acelui om era Ehlayyel Bejo. Era poet. Fusese arestat în 1984, cînd avea nouăsprezece ani, și petrecuse șaptesprezece ani în detenție. De la revoluție, lucra la Ministerul Culturii. El și Nasser erau prieteni din copilărie. Însă, atunci cînd ajunsese în detenție, Ehlayyel nu știa că Nasser avea un unchi în aceeași închisoare, iar Nasser, la fel ca noi toți, habar n-avea că tata se afla la Abu Salim.

— Nu l-am cunoscut pe tatăl tău înainte de închisoare, mi-a spus Ehlayyel. Am ajuns să-l cunosc la început după voce. Cînd vreunul dintre noi, prizonierii tineri, era dus în camera de anchetă, tatăl tău striga „Băieți, dacă sînteți prinși la înghesuială, ziceți că Jaballa Matar v-a pus s-o faceți“. Îl iubeam pentru asta, fiindcă nici nu știi ce era în inima mea cînd auzeam așa ceva. Tărie în ceasul celei mai mari slăbiciuni. Treptat, am început să ne trimitem scrisori. Îmi scria o mulțime de scrisori minunate, pe care eram nevoit să le distrug.

Ehlayyel Bejo și Nasser al-Tashani și-au riscat viața ca să ne aducă scrisoarea care a dărîmat mitul construit de autoritățile egiptene. Iar tata, atunci cînd a fost trimis în abisul fără fund, nu le-a divulgat numele.

***

Întotdeauna m-am întrebat dacă se poate să-ți pierzi tatăl fără să simți momentul precis al morții sale. Îmi amintesc un interviu de la radio cu un poet sirian al cărui nume l-am uitat. Venise la Londra pentru o lectură publică. Stătea la un hotel de lîngă Grosvenor Square. Într-o după-amiază, a simțit imboldul de a ieși în piață.

„M-am plimbat pe sub copaci. Era o zi minunată. Dar nu reușeam să scap de o tristețe deznădăjduită. Îmi era foarte dor de mama. Cînd m-am întors în camera mea, am găsit un mesaj care mă înștiința că tocmai murise.“

Îmi amintesc că ascultam vorbele lui la radio și mă gîndeam că e perfect logic. Bineînțeles, mi-am spus, ar fi imposibil să nu bag de seamă

momentul în care moare cineva drag mie. Și gîndul acesta m-a alinat de multe ori, îndeosebi cînd speranța pălea. Iar acum, cînd este de neimaginat ca tata să mai trăiască, eșecul remarcării acelui moment mă tulbură. Se întîmplă atîtea în lumea asta mare fără ca noi să tresărim măcar.

Cel mai probabil, tata a fost ucis în masacrul de la Abu Salim. Cîțiva prizonieri mi-au spus că, deși nu l-au văzut, au auzit de la alții că Jaballa Matar se numărase printre cei care fuseseră scoși în curte în ziua aceea. Pe Ehlayyel Bejo l-a deconcertat faptul că m-am putut îndoi de asta, dar apoi, cînd l-am întrebat dacă el sau oricine dintre cunoscuții lui îl văzuse pe tata în ziua aceea, a răspuns „Nu“, după care a adăugat: „Dar e evident“. Un alt prizonier, aflat într-o celulă care dădea în holul către curte, mi-a spus: „Aproape aș putea să jur că l-am văzut, dar n-am cum să fiu sigur, fiindcă lumina era slabă. Era foarte devreme în zori“. E posibil ca astfel de relatări să fi fost în mod voit ambigue ca să îndulcească lovitura. Așadar, cu toate că nu s-a confirmat niciodată, ziua cea mai probabilă în care s-a sfîrșit viața lui tata a fost 29 iunie 1996, cînd avea cincizeci și șapte de ani, iar eu aveam douăzeci și cinci.

***

Atîția ani la rînd, cu toate căutările și investigațiile pe care le-am întreprins, nu m-am uitat niciodată la jurnalul meu din anul acela. Nu sînt genul care să țină regulat un jurnal. Au fost ani în care am scris doar de cîteva ori. Recent, la întoarcerea de la expoziția Tițian din Roma, mi-am căutat caietele de notițe și am găsit unul din 1996. Și iat-o, o însemnare făcută pe 29 iunie, în ziua masacrului. Era o sîmbătă. Locuiam în West End, la vreo douăzeci de minute de mers pe jos de Galeria Națională, și eram sărac. De săptămîni în șir mîncam doar orez și linte. Eram tot timpul teribil de îngrijorat din cauza banilor. Grija era ca acidul de cînd mă trezeam pînă la culcare. Dar mă prezentam cît mai ferchеș cu putință și îmi făcusem o regulă din a nu spune nimănui cît de disperat sînt. Însemnarea sună astfel:

„N-am putut să mă dau jos din pat pînă la prînz. Mers la GN. Terminat cu Velásquez. Am trecut la *Maximilian* al lui Manet. Nu mai vorbesc niciodată despre grijile cu banii. Mîine, desen.“

În ziua următoare apare o altă însemnare. Un singur rînd:

„N-am desenat“.

Le-am citit din nou. Distanța aceea avea ceva amețitor. Evident, îmi încălcasem regula, fiindcă în seara anterioară mă văitasem de bani. Dar, luat

separat, lucrul acesta nu putea explica de ce, fiind genul care se trezește devreme, n-am putut să mă dau jos din pat pînă la prînz. Mai mult decît orice, fiorul pe care l-am simțit venea din faptul că, în ziua în care 1.270 de oameni erau executați în închisoarea unde era ținut tata, eu alegeam să-mi mut priveghiului, care fusese statornic în ultimii șase ani, în fața tabloului *Execuția lui Maximilian* de Édouard Manet, pictură care înfățișa o execuție politică.

Pictorul spaniol de secol șaptesprezece Diego Velásquez, care mă captivase în toți acești ani, se numără printre cei care l-au influențat pe pictorul francez Manet. Probabil că această cronologie a influențelor mi-a sistematizat decizia. Chiar și așa, este tulburător de potrivită. Manet răspundea unuia dintre cele mai controversate evenimente politice ale vremii sale. Intervenția franceză în Mexic cunoscuse un final dezastruos odată cu executarea conducătorului instalat, împăratul Maximilian, în 1867. Nu existau fotografii ale incidentului. Manet a trebuit să se bazeze pe poveștile auzite și pe relatările citite în presă. În același an, a început să lucreze la cîteva reprezentări ale evenimentului. În următorii doi ani avea să termine trei tablouri de mari dimensiuni, un crochiu în ulei și o litografie înfățișînd căderea lui Maximilian. Sînt împrăștiate prin toată lumea. Întîmplarea face ca tabloul de la Galeria Națională să fie cel mai zguduitor, nu în ultimul rînd pentru că, după moartea artistului, pictura a fost tăiată și vîndută pe bucăți. Artistul impresionist Edgar Degas a cumpărat fragmentele supraviețuitoare și abia în 1992, la doi ani după răpirea lui tata, Galeria Națională le-a montat într-o piesă unitară. Bucăți mari din pictură au rămas dispărute. Maximilian nu se vede – doar mîna lui, în strînsoarea puternică a unuia dintre generalii săi. Plutonul de execuție are aceeași concentrare nemiloasă și aceeași indiferență ca oamenii din jurul Sfîntului Laurențiu. Cu greu ai putea să te gîndești la vreun tablou care evocă mai bine soarta nelămurită a tatălui meu și a celor care au murit în Abu Salim. Înțelegerea faptului că la vîrsta de 25 de ani am fost călăuzit fără știința mea, fie de rațiune, fie de instinct, către această pictură în aceeași zi în care avea loc masacrul m-a speriat și a schimbat de atunci relația mea cu toate operele acestui artist francez care, pe undeva prin romanele lui Proust, este descris ca pictorul a nenumărate portrete de modele dispărute, „modele care aparțineau deja uitării sau istoriei“. Astăzi, ori de cîte ori văd un Manet, albul, albul lui, care se deosebește de oricare alb, nu poate să fie un nor, o față de masă sau o rochie de femeie, ci pentru totdeauna va rămîne albul curelelor de piele ale plutonului de execuție din *Execuția lui Maximilian*.

16

Campania

Pe lîngă tot ce s-a petrecut în ultimele două decenii și jumătate de cînd l-am pierdut pe tata, toate succesele și eșecurile, toate sarcinile diverse pe care trebuie să le îndeplinească cineva ca să înainteze un pas într-o direcție sau în alta, toate descoperirile și ocaziile ratate, certurile, noile iubiri și noii prieteni, pe cînd îi mulțumeam pe unii și îi supăram pe alții, pe cînd fiecare descoperire genera o nouă corecție, de-a lungul orelor aglomerate și-a celor liniștite, eforturile mele de a descoperi unde se afla tata mergeau mai departe ca trenul pe șine. Înaintau greoi prin beznă, fără să livreze nimic și părînd tot mai mult, cu fiecare an care trecea, un produs al propriei sale dorințe mistuitoare. De un sfert de secol încoace, speranța se tot scurge din mine. Acum pot să spun că aproape am scăpat de ea. Tot ce mai rămîne sînt niște firimituri risipite.

În 2009, după nouăsprezece ani de ceață, în februarie – luna cea mai sumbră din calendarul englezesc, cînd păturile de nori se adună în două sau trei straturi –, am primit telefon de la un bărbat care mi-a spus că fusese prizonier timp de opt ani și că fusese eliberat abia de curînd.

— L-am văzut pe tatăl tău. L-am văzut în Gura Iadului, a spus el. Se întîmpla acum șapte ani.

— Cînd anume?

— În 2002.

— L-ai văzut pe tata în 2002?

— Da, în 2002.

Dacă era adevărat, ar fi fost singura dată cînd îl vedea cineva pe tata după 1996, după masacru.

I-am spus că nu pot să vorbesc nestingherit și l-am întrebat dacă nu puteam să-l sun eu peste vreo oră. Mi-a dat numărul lui de telefon. Totul s-a

oprit în loc. Tot ce făceam înainte de momentul acela și tot ce plănuiam să fac după aceea a dispărut. Am cercetat trecutul omului. Fusese într-adevăr deținut politic, iar închisoarea cu numele acela macabru exista în realitate. Era un centru de maximă securitate din Tripoli. Am format numărul pe care mi-l dăduse. A răspuns imediat.

— Cum ți s-a părut? l-am întrebat.

— La ce te referi?

— Cum arăta? La față? Starea de sănătate?

— Nu l-am văzut decît o dată și foarte scurt. Era plăpînd, dar sănătos.

Cuvintele „plăpînd“ și „sănătos“ mi se luptau tăcut pe limbă. Speranța, ca apa pe pămîntul scorojit, m-a potopit, grea, înecătoare. Era o veste colosală. Colosală așa cum o furtună sau o viitură poate fi colosală. Cînd tatăl ți-a fost făcut dispărut cu nouăsprezece ani în urmă, dorința de a-l găsi îți este egalată de teama de a-l găsi. Devii scena unei rușinoase confruntări personale.

***

Human Rights Watch a publicat informația în următorul său raport, care a fost pus în circulație la 12 decembrie 2009. Reacțiile pe care le-a suscitat în presă mi-au împrospătat căutarea. Împreună cu cîteva organizații pentru drepturile omului, cu jurnaliști și cu scriitori, am lansat o campanie concentrată pe cazul lui tata și, în general, pe drepturile omului în Libia. Am încercat să ne folosim de bunele relaţii dintre Marea Britanie şi regimul Gaddafi de la vremea aceea şi să le concretizăm într-o reformă. O scrisoare deschisă adresată ministrului de Externe, David Miliband, a fost pusă la punct de filiala engleză a asociației mondiale a scriitorilor, PEN International. Prin ea se făcea apel la guvernul britanic să se folosească de

> noua relație cu guvernarea libiană pentru a cere îmbunătățiri reale și semnificative ale situației drepturilor omului din Libia. Prin urmare, solicităm Ministerului Afacerilor Externe să clarifice dacă, avînd în vedere cel mai recent raport Human Rights Watch… în care este documentat cazul lui Jaballa [Matar], va căuta să obțină informații de la guvernul libian despre locul unde se află Jaballa și alți deținuți politic.

Scrisoarea a fost publicată în ediția din 15 ianuarie 2010 a ziarului *The Times*. Au fost tipărite cele mai de seamă nume aflate printre cele 270 de semnături. În ziua aceea, ambasada Libiei la Londra „a fost zguduită“, după cum mi-a spus un membru al personalului de acolo. „Ai provocat un cutremur“, a spus el. Ambasadorul a fost auzit țipînd: „De unde dracului ne-a mai căzut pe cap și acest Hisham Matar?“. Telefonul meu mobil a început

să aibă manifestări ciudate. Se închidea și se deschidea de la sine. Am devenit paranoic. Cu cîțiva ani în urmă, un ins care pretindea că face parte din serviciul secret libian – și care susținea de asemenea că e preocupat „numai de binele“ meu – îmi spusese că am o „lumină roșie“ deasupra capului. Că voia să mă avertizeze „fiindcă trebuie să încetezi. Îmi fac griji pentru tine“. Acum îmi imaginam acea „lumină roșie“ devenind tot mai strălucitoare. Într-un gest deplorabil, îmi luam un cuțit în buzunar de fiecare dată cînd ieșeam din apartament. O umbră ne însoțea stăruitor, pătrunzînd în fiecare încăpere din casa noastră.

David Miliband a răspuns imediat. Replica lui a fost și ea publicată în *The Times*.

„Hisham și familia lui trebuie să cunoască adevărul acum, scria el. [Dispariția lui Jaballa Matar] se numără printre preocupările noastre legate de situația drepturilor omului în Libia.“

Se adunau prietenii ciorchine în jurul meu. Unul a creat un website, altul se ocupa de rețelele de socializare și toți își deschideau agendele cu contacte. Mai ales unul dintre ei, Paul van Zyl, care avea o vastă experiență în relația cu guvernări opresive datorită muncii sale la International Center for Transitional Justice, mi-a devenit cel mai apropiat aliat și sfătuitor. Îl consultam la fiecare pas. Am devenit obsedat. Mi-am pierdut orice reticență. Eram pregătit să contactez pe oricine dacă mi se părea că îmi poate fi de ajutor. Timp de trei luni, n-am scris nici măcar o singură frază. Abia dacă mai dormeam. Nu mai eram în stare să citesc nimic în afară de poezie, și doar cîteva versuri odată, iar în tot acest timp îmi fierbea sîngele în vene. Creierul meu a devenit un motor cu turație mare, preocupat numai de următoarea îndatorire. În rarele momente de calm, cînd motorul se domolea, simțeam izul unei lipse de autenticitate. Pe vremea aceea n-am reușit să-l înțeleg. Oare nu făceam tot ce-mi stătea în puteri? Oare fiul n-are dreptul să știe ce s-a întîmplat cu tatăl lui? Dar se vede treaba că atunci cînd îți cauți tatăl te afli și în căutarea altor lucruri. Acesta este motivul pentru care, cu cît căutam mai intens, cu atît era el mai puțin prezent în gîndurile mele. E un paradox, dar niciodată nu m-am simțit mai departe de tata decît în zilele acelea în care fiecare minut al vieții mele era dedicat găsirii lui. Numele lui era menționat cel puțin o dată pe săptămînă, în vreun ziar, la radio sau la televizor. Stăteam treaz cîte două sau trei zile în șir, apoi mă prăbușeam și dormeam douăsprezece ore sau mai mult, trezindu-mă speriat și confuz, fără să știu foarte limpede unde mă aflam. Într-o asemenea stare de inconștiență profundă mi s-a întîmplat o dată să-l visez. Intra în

apartament. Livingul arăta exact ca în ziua aceea: același aranjament de ziare pe masă, aceleași flori care se ofileau, aceeași ceașcă de ceai goală pe podea, în fața căminului. El a rămas în pragul uşii, uitîndu-se la mine. Din nu știu ce motiv, n-a vrut să intre. Îl supărase ceva. Într-un tîrziu, a vorbit. „Nu-mi acorzi destulă atenție“, mi-a spus.

Printre nedreptățile care apar cînd e vorba de dispariția unei persoane există una pe care e greu s-o descrii. Ea îl transformă pe dispărut într-o abstracțiune și, fiindcă posibilitatea ca persoana dispărută să mai existe sub același soare și sub aceeași lună este cît se poate de reală, devine dificil să mai reții o imagine clară a ei. În moarte, amprenta specifică pălește și nici toate comemorările din lume nu mai pot stăvili mareea uitării. Dar în viață, cel dispărut se schimbă în moduri dinamice și detaliate.

***

La cîteva zile după scrisoarea deschisă și după răspunsul lui David Miliband, romanciera Kamila Shamsie și Philippe Sands, autoritate respectată în domeniul dreptului internațional, au semnat împreună un articol de ziar în care au conchis:

> De la bun început, dispariția lui [Jaballa] Matar a fost o violare a dreptului internațional; ținerea lui în detenție fără posibilitatea de comunicare cu lumea exterioară este o violare a dreptului internațional; dispariția lui timp de peste două decenii este o violare a dreptului internațional; eșecul guvernării libiene în a investiga în mod eficace cazul său este o violare a dreptului internațional. Aceste violări expun individual membrii guvernării libiene la riscul de a fi urmăriți penal. Semnificația acestui fapt este că lui Hisham Matar îi sînt încălcate drepturile. În calitate de cetățean al Marii Britanii, el este îndreptățit să se aștepte ca guvernul britanic să intervină direct pe lîngă autoritățile libiene ca să pună capăt torturii.

În ziua următoare, Ziad, care luase avionul special cu această ocazie, Diana și cu mine, împreună cu un grup de prieteni, am luat loc la galerie în Camera Lorzilor. La ora 2:44 după-amiaza, lordul Lester, avocatul pledant pentru cauza drepturilor omului, s-a ridicat și a adresat guvernului Majestății Sale întrebarea dacă, în urma raportului emis de Human Rights Watch, va căuta să obțină „informații de la guvernul libian despre locul unde se află Jaballa Hamid Matar“.

Să aud numele lui tata rostit în cea mai înaltă cameră legislativă din țara mea de adopție a avut asupra mea un efect amețitor. De fiecare dată cînd era repetat, senzația reapărea. Nu atît mîndrie, cît o pustietate lăuntrică năucitoare. Eram convins că și Ziad simțea același lucru. Avea privirea fixă și își trăsese puțin capul înapoi. Simțeam o dorință copleșitoare de a-l apuca

de mînă ca să fugim amîndoi din clădirea neogotică, să fugim pînă ne lasă puterile.

Baroneasa Kinnock, ministru delegat, a dat replica citînd răspunsul lui David Miliband la scrisoarea deschisă și adăugînd: „Ambasada noastră din Tripoli a ridicat această chestiune în discuțiile cu libienii și le-a cerut să continue investigația“.

Au mai avut intervenții alți cîțiva membri ai Camerei.

Baroneasa Kennedy a spus: „Aș ruga-o de asemenea pe doamna secretar de stat să ne spună dacă guvernul [britanic] a inițiat vreo investigație în chestiunea masacrului care a avut loc la închisoarea Abu Salim în 1996… În ce măsură înăbușă guvernul critica abuzurilor în privința drepturilor omului din Libia pentru a stabili relații comerciale, cu deosebire în domeniul petrolului?“.

Ministrul a respins ipoteza că „interesele de afaceri ne motivează acțiunile“.

Atunci s-a ridicat baroneasa D'Souza. „Doamnelor și domnilor, ar putea doamna secretar de stat să ateste cînd anume a apărut ultima dată cazul lui Jaballa Matar în discuțiile directe dintre guvernul Marii Britanii și cel al Libiei?“

„Pot să-i spun nobilei baronese că ultima discuție despre cazul lui Jaballa Matar a avut loc în weekendul acesta“, a răspuns ministrul.

Un alt membru, lordul Hunt, a extins și mai mult investigaţia, făcînd o legătură între sprijinul acordat de Marea Britanie unei propuneri curente a Uniunii Europene de întărire a relațiilor comerciale cu reforma libiană. „Poate dorește doamna ministru să răspundă la această întrebare simplă: susține domnia sa ideea că acordul-cadru dintre UE și Libia trebuie să fie bazat pe un progres semnificativ în zona reformelor politice și din domeniul drepturilor omului? Dacă da, putem să auzim și noi un răspuns afirmativ?“

„Răspunsul este da“, a spus ea.

A vorbit după aceea un alt membru, lordul Avebury. „Doamnelor și domnilor, și noi îi sîntem recunoscători ministrului de Externe pentru declarația sa despre Jaballa Matar… Nu s-ar putea ca ministrul de Externe să dea acum publicității lista completă cu fiecare solicitare în parte adresată guvernului libian, împreună cu textul tuturor răspunsurilor care au fost primite?“

Era de față și Peter Mandelson, unul dintre cei doi membri importanți ai Partidului Laburist – celălalt fiind Tony Blair – care aveau relații apropiate cu fiul lui Gaddafi, Saif al-Islam. Cît a durat dezbaterea, nu și-a dezlipit

ochii de la mine. Expresia lui avea o duritate teatrală și părea în mod deliberat lipsită de orice emoție. Era expresia supremă a cinismului cu care unii membri ai establishmentului britanic întrețineau relații cu dictatura libiană.

După ce sesiunea Camerei a luat sfîrșit, ne-am simțit încurajați și optimiști. Nici unul dintre noi nu se așteptase la un sprijin atît de larg și de pătimaș. Lordul Lester a venit să ne spună că era un lucru neobișnuit ca asemenea întrebări, pentru a căror dezbatere se alocă doar cîteva minute, să provoace atît de multe declarații de sprijin. Am plecat, iar în după-amiaza aceea, pentru cîteva momente, m-am simțit util.

***

Au continuat să apară articole de presă. Postul de radio BBC World Service pregătea un documentar despre dispariția tatălui meu. Am dat nenumărate interviuri pentru diverse canale de televiziune. Apoi s-a întîmplat ceva fără precedent. Cîștigătorul Premiului Nobel pentru Pace și fost arhiepiscop al orașului Cape Town, Desmond Tutu, a transmis o declarație prin care îi cerea lui Muammar al-Gaddafi

> să clarifice de urgență soarta și locul în care se află Jaballa Matar… Trecerea Libiei de la izolare la acceptare va fi completă abia cînd victimele abuzurilor asupra drepturilor omului vor primi compensațiile pe care le merită. Abordarea cazului lui Jaballa Matar ar fi un început excelent.

Niciodată nu se mai întîmplase ca o personalitate africană de statura lui Tutu să îl critice public pe Gaddafi. Cei mai mulți lideri africani, care se bazau pe donații libiene, erau rușinos de servili cu dictatorul. Unul dintre rarele gesturi onorabile ale lui Gaddafi era sprijinul său îndelungat și neabătut pentru Congresul Național African, ceea ce făcea și mai improbabil ca vreun membru al mișcării anti-apartheid din Africa de Sud să vorbească împotriva abuzurilor asupra drepturilor omului din Libia. Mai demult, în 2002, îi trimisesem o scrisoare lui Nelson Mandela printr-un prieten care jucase un rol important în mișcarea anti-apartheid și care îl cunoștea personal pe președintele sud-african. În scrisoare îl întrebam pe domnul Mandela dacă, avînd în vedere legăturile sale strînse cu Gaddafi, n-ar putea să se intereseze despre locul în care se afla tata și despre starea lui de sănătate. Răspunsul dat prietenului meu fusese lipsit de ambiguități: „Mandela spune să nu-i mai cerem niciodată așa ceva“. Fiind la a doua mînă, nu puteam avea nici o siguranță în privința citării exacte, dar era clar că pînă și un om remarcabil ca Nelson Mandela i se simțea prea îndatorat

lui Gaddafi ca să riște să-l supere. Era evident însă că asemenea chestiuni erau lipsite de importanță pentru arhiepiscop. Datorită declarației sale, campania noastră a luat un avînt extraordinar.

Am devenit un ghimpe în coasta guvernelor libian și britanic deopotrivă. După ce am solicitat de cîteva ori să mă întîlnesc cu David Miliband, mi-a fost acordată în sfîrșit o audiență. Am luat cu mine un prieten, unul dintre primii și cei mai activi organizatori ai campaniei, și pe lordul Lester, care la momentul acela devenise o figură centrală în tentativa noastră de a stabili o relație între cooperarea britanico-libiană și reformele politice și din domeniul drepturilor omului din Libia. Clădirea Ministerului pentru Afaceri Externe și Commonwealth este interesantă din punct de vedere arhitectural prin influențele contradictorii de care suferă. Arhitectul ei, George Gilbert Scott, a fost un exponent al neogoticului, mișcare arhitecturală care a dominat Anglia de la mijlocul secolului XVIII pînă la mijlocul secolului XIX. Augustus Pugin, unul dintre protagoniștii săi și omul responsabil pentru arhitectura frenetică a Palatului Westminster, în care își are sediul Camera Lorzilor, l-a inspirat pe George Gilbert Scott. Însă dosarul pentru clădirea MAEC i-a impus limite lui Scott. I-a pretins un design în stil italian, ale cărui influențe derivau din arhitectura renascentistă italiană a secolului XVI. Rezultatul este o clădire ciudat de contradictorie: osatură de inspirație italiană, decorații eclectice care evocă o senzație de romantism colonial britanic și – în greutatea autoritară a interioarelor, în hotărîrea lor de a controla lumina – temperamentul și atmosfera arhitecturii neogotice. Aidoma ministerului pe care îl găzduiește, clădirea și-ar dori și ea să se afle în altă parte. Mergînd pe coridoarele ei lungi, Lordul Lester a început să ne povestească mie și prietenului meu despre diversele idiosincrazii ale instituției. Părea neliniștit. Mergea alături de mine.

— O să vă întrebe printre altele de ce n-ați venit la el mai devreme. Guvernul nu e deloc mulțumit cu atîta presă pe cap, a spus lordul Lester.

După alți cîțiva pași, a continuat:

— Acuma, nu uitați să-l felicitați. Puteți să-l felicitați pentru rezultatele Partidului Laburist în privința drepturilor omului.

— Nu pot să fac așa ceva, am spus.

— Mă rog, la ceva tot trebuie să vă gîndiți.

— Adevărul e că m-am gîndit, i-am spus. Aveam de gînd să-l felicit pentru tatăl lui.

Citisem cartea renumitului sociolog Ralph Miliband, *Statul în societatea capitalistă*.

— Poftim? a spus lordul Lester. Marxistul ăla? Cine știe dacă nu cumva îl urăște pe taică-său.

— Chiar și unui om care își urăște tatăl îi place ca alți oameni să-l felicite.

— Cred c-ar trebui să vă gîndiţi la altceva, a spus lordul Lester.

Am fost conduși într-o cameră de așteptare, iar cîteva minute mai tîrziu, în biroul lui David Miliband. Ne-a întîmpinat la ușă. Era prietenos și jovial. A făcut și o glumă, pe care nu mi-o mai amintesc. Biroul era o încăpere mare, cu ferestre arcuite, tavan înalt și poleit cu aur, pereți tapetați în verde-închis cu un motiv auriu continuu. Deasupra căminului era un tablou mare, reprezentînd un bărbat cu aspect de rege indian, care ținea o sabie. Era de față și șeful departamentului Libia de la Ministerul Afacerilor Externe, Declan Byrne. Ne-am așezat pe niște fotolii tapițate cu piele roșie. David Miliband m-a rugat să-l ocup pe cel de lîngă el. Am băgat de seamă că mîinile lui erau complet lipsite de păr. Lordul Lester avusese dreptate: prima întrebare pe care mi-a pus-o Miliband a fost de ce n-am venit la el mai devreme.

— Înainte de toată zarva, a spus el și a făcut un gest cu mîna, zîmbind afabil.

Nu mi s-a părut că merita osteneala să-i amintesc că solicitasem de cîteva ori această întîlnire. N-am spus decît atît:

— Dar singurul motiv pentru care mă aflu aici este zarva.

Se vedea că e un om inteligent și charismatic, dar în momentul acela, poate provocat într-un fel și de conversația cu lordul Lester, am hotărît să nu-mi mai bat capul cu felicitările pentru tatăl lui.

Singurul angajament cu care am plecat de acolo a fost că ambasadorul britanic în Libia avea să facă prezentări bilunare despre cazul lui tata către guvernul libian. Era un lucru important. Avea să se exercite o presiune susținută. Conducîndu-mă spre ieșire, David Miliband mi-a pus o mînă pe umăr.

— Și ia spune-mi. Acum ești britanic?

— Da.

— Bravo. Excelent. Deci ești de-al nostru.

Mă trata de sus? Poate că nu. Poate că era vorba de camaraderia caldă și sinceră a unui concetățean britanic. Ori poate, la fel de bine, era pragmatismul politic, nerăbdător, intimidant, al puterii față de o persoană cu identitate mixtă, față de un om ale cărui preocupări nu se potriveau cuminte

între granițele unei singure țări, și de aceea poate că vorbele lui Miliband însemnau de fapt: „Haide, acum ești britanic, uită de Libia“.

***

La fiecare două săptămîni luam legătura cu departamentul pentru Libia de la Ministerul Afacerilor Externe. Am mers acolo de cîteva ori, m-am înregistrat la pază și am fost condus pe holuri pînă la o sală de consiliu de la ultimul etaj, unde m-am întîlnit cu Declan Byrne și cu colegii lui. Cînd conservatorii au cîștigat alegerile, noul ministru de Externe, William Hague, a decis, conform declarației MAEC, „să continue politica actuală“. Ei au confirmat angajamentul lui Hague de a respecta aceste prezentări bilunare. La fiecare întîlnire am întrebat dacă aceste prezentări produceau vreun efect și de fiecare dată mi s-a răspuns „Nu“. Am crezut că dacă acceptam ceea ce îmi oferea un partener refractar, chiar dacă nu mi se oferea cu sinceritate, voi putea fi capabil să mențin avîntul mișcării. Odată ce devenea evident, mi-am spus, că aceste prezentări erau inutile, puteam să insist pentru aplicarea unei strategii diferite. Așa funcționa mintea mea pe atunci; acum gîndesc altfel.

În afară de Tony Blair și Peter Mandelson, în miezul establishmentului britanic au mai existat și alte figuri cu influență care au avut legături strînse cu regimul libian. Noi am vrut să aducem cazul la cunoștința celor implicați în afaceri cu dictatura libiană. Magnatul Nathaniel Rothschild era prieten cu Saif al-Islam. Un prieten al meu îl cunoștea pe tatăl lui, Jacob Rothschild, și s-a oferit să mă prezinte. N-am mai întîlnit niciodată un om atît de îmbibat de putere. O simțeai emanînd din pereții biroului său. Lordul Rothschild, care, am aflat în cursul întîlnirii noastre, fusese timp de doi ani consilier al Autorității Libiene pentru Investiții, a început să-mi povestească despre diverși oameni despre care știa că au legături cu dictatura libiană. Vorbea despre ei cu interes și curiozitate. M-am gîndit că pentru oameni ca el lumea trebuie să pară o afacere amuzantă. I-am dat un dosar cu cazul lui tata.

— Avînd în vedere relațiile apropiate pe care le au guvernul și mediul de afaceri din Anglia cu regimul libian, i-am spus, este o ocazie ideală pentru Marea Britanie să joace un rol constructiv în îmbunătățirea vieții poporului libian. Cazul acesta e un bun punct de pornire.

Lordul Roshschild a spus că dorește să fie de ajutor. A spus că se întîlnise de mai multe ori cu Saif al-Islam.

— O să-l rog pe Nat să discute cu Saif.

Am ieșit din biroul lui, am pornit pe cel mai scurt drum către Galeria Națională și m-am oprit în fața tabloului *Curtea pietrarului*, de Canaletto.

Cîteva zile mai tîrziu, Jacob Rothschild mi-a scris să mă înștiințeze că Saif al-Islam se afla la Londra. A inclus un număr de telefon mobil și a precizat că așteaptă să-l sun.

17

Fiul dictatorului

Încă din 2004, de cînd Tony Blair a vizitat Libia și relațiile s-au normalizat, unii prieteni libieni m-au tot îndemnat să iau legătura cu Saif al-Islam. Se știa că nu doar o dată, pe măsură ce imaginea Libiei trecea prin proceduri de înfrumusețare, eliberase prizonieri politici. Iar recent, în 2009, făcuse ceea ce părea a fi imposibil: reușise să-l extragă pe Abdelbaset al-Megrahi – un ofițer de contraspionaj libian condamnat pentru uciderea a 270 de persoane la Lockerbie prin bomba plasată în zborul Pan Am 103 – din strînsoarea sistemului judiciar scoțian. Cînd avionul a aterizat la Tripoli, Saif a coborît victorios, ridicînd în aer mîna lui al-Megrahi. Vîntul îi sufla mîneca lui Saif, umflînd materialul. La scurt timp după aceasta, Saif a cumpărat o casă în Hampstead. Zile în șir după ce am aflat vestea, a trebuit să-mi alung gîndul de a-i bate la ușă și de a-l împușca.

***

În 2003, cînd locuiam la Paris, la cîteva zile după ce am fost pe punctul de-a mă arunca de pe un pod, m-am așezat și i-am scris lui Saif al-Islam genul de scrisoare pe care le-o scrisesem ani la rînd autorităților libiene și egiptene, în care detaliam faptele știute din cazul lui tata și le ceream să dea lămuriri despre soarta lui. De-a lungul anilor am scris aproape 300 de scrisori de acest fel. N-am primit nici măcar un singur răspuns. Într-o zi am organizat o demonstrație în fața ambasadei Egiptului din Londra. Polițistul i-a înmînat scrisoarea noastră tînărului diplomat egiptean care stătea la intrarea în ambasadă. Diplomatul a ridicat plicul sus, deasupra capului, ca să-l vedem cu toții cum îl rupe încet în două. Nu atît gestul mi-a rămas în minte, cît expresia de pe chipul lui, vehemența care sugera un ciudat

amestec de repulsie și rușine. Acela a devenit chipul tuturor celor care nu mi-au răspuns niciodată la scrisori. Nu i-am mai scris niciodată lui Saif. Dar acum, șapte ani mai tîrziu și în punctul culminant al campaniei, eram un om disperat, eram dispus să stau de vorbă și cu diavolul ca să aflu dacă tatăl meu era viu sau mort. Așa eram pe vremea aceea; acum nu mai sînt așa.

***

Am format numărul pe care mi l-a trimis Lordul Rothschild. N-a răspuns nimeni. Am lăsat un mesaj. Zece minute mai tîrziu a sunat telefonul, afișînd un număr diferit. Am auzit o voce de bărbat care a emis șirul tipic de platitudini goale, încă și mai nesemnificative decît de obicei, pentru că nu lăsa loc de răspuns. Apoi a spus:

— Eu sînt Saif.

M-am prezentat și am solicitat o întîlnire.

A spus că voi fi contactat ca să mi se comunice data și locul.

În aceeași seară, a sunat un om care a spus:

— Sînt Rajab al-Laiyas.

După tonul folosit, se aștepta să știu cine e.

— Ne întîlnim mîine la 5 după-amiaza, la Jumeirah. Știi unde e?

După ce am închis, mi-am spus că se putea întîmpla orice. Puteam să aflu soarta lui tata sau puteam să fiu răpit la fel ca el. Și mi-am amintit acele cîteva minute întunecate de la capătul lui Pont d'Arcole, din Paris. Ce mă călăuzise acolo fusese descoperirea faptului că, deși locuiam împreună cu femeia pe care o iubeam și, pentru prima dată în viața mea, eram în stare să-mi dedic scrisului cea mai mare parte din timp, că deși cele mai multe zile erau însorite și mîncam bine cu toții, singura alinare în fața suferinței pe care o simțeam clipă de clipă venea din a mă găsi în același „nobil palat" din Abu Salim împreună cu tata.

L-am sunat pe Ziad la Cairo. L-am întrebat cînd putea să ajungă acolo. A luat un zbor de noapte și a ajuns la ușa mea a doua zi dimineață. Am fumat mult, am băut un șir nesfîrșit de cafele și am încercat să ne pregătim. Am trecut în revistă toate scenariile posibile: ne vor pofti într-o cameră, ne vom întîlni în hol sau ne vor cere să-i însoțim în altă parte, care ar putea fi strategia lor și cum ar trebui să răspundem? Am anunțat cîteva figuri-cheie ale campaniei noastre despre ora și locul întîlnirii. Diana trebuia să aștepte la o cafenea din apropiere, cu o listă de numere la care să sune în caz că nu ne mai întorceam.

Hotelul Jumeirah Carlton Tower este în Knightsbridge. Singurul lucru pe care îl știam despre el era că demult, cînd purta un alt nume, se întîlneau acolo romancierul peruan Mario Vargas Llosa și poetul mexican Octavio Paz. Noi am sosit cu zece minute mai devreme și am ocupat una dintre mesele rotunde pentru patru persoane de la cafeneaua din holul recepției. Era mai retrasă, cu vedere bună spre intrare. Nu sînt sigur dacă amintirile mele despre locul acela sînt corecte sau dacă au fost afectate de starea mea de spirit de la acel moment. Oricum însă, așa îmi amintesc întîmplarea. În salon, afaceriști arabi corpolenți ședeau în fotolii gigantice. Englezi la costum, arhitecți sau dezvoltatori imobiliari, se aplecau deasupra lor, arătîndu-le cîte ceva pe foi de calcul tabelar și în planuri arhitecturale. Cu cît se aplecau mai mult acești englezi prospectori, cu atît li se strîngeau mai tare cravatele în jurul gîtului și cu atît mai tare se înroșeau la față.

Deși nici unul dintre noi nu simțea nevoia, eu și Ziad am comandat ceai.

O femeie care părea ușor stînjenită ocupa centrul holului, ciupind corzile unei harpe. Talentul ei era evident, dar era clar că fusese instruită să rămînă strict la versiunile instrumentale ale unor cîntece pop bine-cunoscute. Ajunsese acum la primele acorduri de la „Yesterday“, al lui Beatles. L-am reperat pe predicatorul de televiziune Amr Khaled stînd împreună cu un grup de admiratori. La alte cîteva mese din hol, prostituate de lux stăteau perechi, sorbind din pahare de vin. Arătau ca niște flori artificiale. După un maraton de melodii celebre, harpista și-a permis o scurtă abatere. Una dintre *Variațiunile Goldberg* ale lui Bach. Numărul 7, cred. A durat vreo două minute.

Cu o oră întîrziere față de momentul convenit, un grup de bărbați în blugi și tricouri, arătînd mai degrabă ca o trupă de hip-hop decît ca o echipă de securitate, s-a apropiat cu pas rapid de masa noastră. Saif își alesese cu mare grijă anturajul. Îl avea cu el pe Mohammad al-Hawni, un avocat în vîrstă de 65 de ani stabilit la Roma, de unde servea interesele de afaceri libiano-italiene. Noi l-am poreclit Intelectualul, fiindcă scopul lui principal era să ne inducă ideea că printre ajutoarele lui Saif se numărau și cititori de cărți. Ceilalți erau bodyguarzi – printre care unul, după cum s-a grăbit Saif să sublinieze, făcea parte din tribul nostru. Saif s-a așezat în dreptul meu, Intelectualul în dreptul lui Ziad, iar bodyguarzii au ocupat masa din spatele nostru.

Ziad afișa obișnuitul său aer de încredere și cordialitate. Mă temeam că îl solicita mai mult decît mă solicita pe mine rolul pe care îl jucam. I-a întrebat pe ceilalți ce-ar dori de băut și dacă frecventau localul acela.

— Presupun că veniți des pe-aici, nu? a spus Ziad în engleză și a zîmbit.

Apoi Saif a întrebat:

— Cine-i scriitorul?

Ziad i-a spus că eu eram.

— Tu ești scriitorul? a întrebat iar Saif.

— Da, am spus.

— Doar cu asta te ocupi?

— Mă tem că da, am spus.

— Ce, adică nu faci altceva decît să scrii?

— Exact.

— Nu te ocupi cu nimic altceva?

— Încerc să nu, am răspuns.

— Ești un scriitor minunat, a intervenit Mohammad al-Hawni. Un mare talent. Sîntem foarte mîndri de tine.

— Sînt surprins că mă citiți, din moment ce cărțile mele sînt interzise în Libia.

— Nu, nu, nu, a spus Intelectualul. *În țara bărbaților*, corect? Am citit-o. Am citit-o în italiană. Excelentă carte. Mai ai și altceva în pregătire? Dă-i bătaie, noi așteptăm.

Toată aiureala asta obositoare avea un scop serios. Era menită să elucideze cum naiba reușea acest biet scriitoraș să provoace atîta „zarvă", cum se exprimase Miliband. Cum reușea el să dispună de membri importanți ai Camerei Lorzilor, ai Ministerului Afacerilor Externe, de laureați Nobel, de autorități din dreptul internațional, de grupuri apărătoare ale drepturilor omului și de ONG-uri? E cumva spion? De ce nu-l tentează banii? Cum facem – întrebarea pe care o pune întotdeauna puterea – să-i închidem gura?

Unul dintre bodyguarzi i-a dat lui Saif un telefon.

— Scuză-mă, a spus Saif și a răspuns.

— Excelentă carte, a șoptit Mohammad al-Hawni.

Apoi, ceva mai tîrziu:

— *În țara bărbaților*.

Pe cînd Saif își termina convorbirea, Ziad s-a uitat la mine și mi-a arătat un zîmbet pus pe rele. A spus, suficient de tare să-l audă și altă lume:

— Îl vedeți pe tînărul acesta grozav?

— Ce-ai zis? a întrebat Saif imediat după ce a închis telefonul.

— Ziceam ce tînăr grozav ești.

Dacă nu punem la socoteală aceste schimburi de replici bizare, întîlnirea a început bine. Ziad a expus datele principale ale cazului și a făcut un scurt istoric al îndelungatei noastre zbateri pentru obținerea de informații. Saif s-a îndepărtat de linia oficială. În loc să nege răpirea și încarcerarea tatălui meu, a confirmat că fusese dus în Libia.

— E un caz extrem de complicat, a spus el. Implică serviciile secrete egiptene și serviciile secrete libiene. Are să-mi aducă o mulțime de necazuri, dar sînt pregătit s-o fac. Vă promit amîndurora că am să cercetez și că am să vă ofer toate faptele, minut cu minut, așa cum s-au petrecut, indiferent dacă sînt vești bune sau vești proaste.

— Chiar dacă a murit, a intervenit Mohammad al-Hawni.

Acela a fost primul indiciu.

— Puteți să le folosiți cum doriți, a continuat Saif. Sînt gata să le dau publicității eu însumi. O să cer o pagină întreagă într-un ziar și-o să le tipăresc acolo, a spus el, de parcă ar fi fost vorba de o provocare. Vreau să închid dosarul.

Apoi a vorbit despre cît de periculos era tata pentru regimul libian.

— Dacă sînteți atît de convinși, i-am spus, ar fi trebuit să-l aduceți în fața instanței de judecată.

— A fost o prostie ce s-a întîmplat, a spus el.

Ceea ce implica faptul că mai exista și o altă cale, „mai inteligentă“, de a-l face să dispară.

— Uite ce-i, i-am spus, poate că dumneata și tatăl dumitale nu sînteți de acord cu politica lui tata, dar de patriotismul lui vă îndoiți?

— Nu, a răspuns Saif.

— Atunci, să vă fie rușine.

Nu prea știam ce fac. O parte din mine voia să-l încerce, să vadă dacă, la fel ca tatăl lui, avea și el un temperament aprig.

— Ați pus mîna pe unul dintre cei mai de ispravă libieni, și-ați pus mîna mișelește, pe urmă ați pretins că n-a văzut nimeni. Un om care s-a dedicat acestei țări și al cărui tată a luptat la vremea lui pentru eliberarea Libiei de italieni. Nu-i atît prostesc, cît e criminal.

Atunci Ziad, pe un ton domol, a spus:

— Dar, uite, tragem nădejde. Vrem să-ți dăm o șansă de-a limita pagubele, seria continuă de pagube pe care o cauzează familia mea.

— Ce faci tu în Cairo? l-a întrebat Saif pe Ziad.

— Sînt fabricant. Produc haine.

— Deci ai ateliere?

— Da.

— Produci haine – ce fel de haine?

— Pentru piața americană, în principal.

— De ce nu te întorci? Dacă vrei să faci afaceri, o să te ajutăm. Libia e țara ta. Vrem să rupi bariera asta.

— Nu putem să discutăm acum despre asta, a spus Ziad. Și-apoi, abia dacă reușesc să-mi țin afacerea pe profit într-un singur loc, darămite s-o mai și mut.

Atunci Saif s-a uitat la mine și a spus pe un ton nerăbdător:

— Ce vreți în caz c-a murit?

Acela a fost al doilea indiciu.

— Vrem să știm cînd, unde și cum s-a întîmplat, am spus. Vrem trupul ca să-l îngropăm cum știm noi, ca să avem parte de înmormîntare, și apoi vrem asumarea responsabilității. Vorbești despre „închiderea cazului“: așa îl închizi.

Eram deconcertat de tonul rece și mașinal din propria mea voce. Era de parcă aș fi știut că nimic din toate acestea nu avea să se întîmple.

— Înțeles, a spus Saif.

— Și dacă e în viață? a întrebat Ziad.

Saif a făcut o pauză, timp în care și-a tot legănat un picior.

— Nu, nu, nu, a spus el. Întrebarea este: dacă a murit?

Iar acela a fost al treilea indiciu. Tata a murit.

— Da, dar dacă e în viață? a insistat Ziad.

— În orice caz, o să vă dau toate informațiile, a spus Saif, după care a repetat ceea ce avea să devină refrenul lui în conversațiile noastre viitoare, întinse pe durata a treisprezece luni: Vreau să închid cazul.

L-am presat să se angajeze la o dată anume pînă la care să ne furnizeze informațiile.

— Curînd, a spus el.

— Săptămîni sau luni?

— Săptămîni, săptămîni, a spus, apoi a repetat: Dar întoarce-te. Libia e țara ta. Vrem să rupi bariera aceasta.

— „Bariera“ aceasta de care vorbești, a spus Ziad, nu există pe motiv de jenă sau de timiditate. Noi ne iubim țara. Am făcut multe sacrificii pentru ea. Dar nu se poate discuta despre întoarcerea noastră pînă nu se întîmplă trei lucruri.

— Care anume? a întrebat Saif.

— Să aflăm soarta tatălui nostru și să asigurăm eliberarea celor doi unchi ai noștri, Mahmud Matar și Hmad Khanfore, și-a celor doi veri, Ali și Saleh Eshnayquet. Sînt prizonieri politici de tot atîta vreme. Instanța a dispus deja eliberarea lor, și totuși au rămas în detenție. Unchiul Mahmud e foarte bolnav și i s-a refuzat îngrijirea medicală adecvată.

— Bine. Ce altceva mai doriți? a întrebat Saif.

— Casa familiei noastre din Tripoli a fost furată de un membru al regimului. O vrem înapoi.

Saif a lovit masa cu palma și a spus:

— E ca și făcut.

Cînd Saif și ceilalți s-au ridicat să plece, Mohammad al-Hawni a rămas în urmă. A pus o mînă pe umărul meu și cealaltă pe umărul lui Ziad.

— Vreau să aveți credință în Domnul. Acum sînteți oameni în toată firea și trebuie să vă pregătiți pentru ce-i mai rău.

— Cînd s-a întîmplat? am întrebat.

A ridicat mîinile în aer.

— Nu știu nimic sigur. Zic și eu…

— Noi n-am venit aici pentru sfaturi sau compasiune, i-am spus. Vrem informații.

— Iar Saif v-a spus că o să vă dea informațiile.

***

Am plecat de la hotel cu Ziad. Am evitat artera principală și am pornit pe străzi lăturalnice către Piața Sloane și cafeneaua la care ne aștepta Diana. Era o seară rece. Mergeam alene.

— A fost unul dintre cele mai grele lucruri pe care-a trebuit să le fac vreodată, a spus Ziad.

M-am simțit răspunzător. M-am gîndit că poate n-a fost un gest înțelept să trecem prin așa ceva, să ne așezăm la aceeași masă cu fiul omului care ne-a ucis tatăl.

— Tata e mort, am spus.

— Ba n-ai de unde să știi.

— Pe naiba, e evident, nu?

De unde nevoia asta de a-l pocni direct în față? Era de parcă dorința mea ca Ziad să accepte ideea și iritarea pe care mi-o provoca negarea lui încăpățînată erau aceeași nevoie și aceeași iritare pe care le simțeam față de propriul meu refuz, pentru că și la mine funcționa, în timp ce ne îndepărtam

de acel hotel blestemat, micul motoraș imbecil al speranței, căutînd calea prin care putea să nu fie adevărat.

Cînd ne-a văzut traversînd strada, Diana a ieșit în fugă din cafenea. A știut imediat că nu aduceam vești bune. Nici unul dintre noi nu mai avea stare. Am oprit un taxi și am urcat toți în spate. Am ajuns acasă. Am stat în față fără să intrăm în jur de un minut, apoi ne-am hotărît să mergem mai departe. Am ajuns pînă la urmă la restaurantul din zonă. Unul dintre cei mai buni prieteni ai mei mi-a dat telefon și cîteva minute mai tîrziu intra și el în restaurant. S-a uitat la mine consolator, cu ochi în care se citea întrebarea „Cum pot să te ajut?“. Mi-am spus că așa se uită la rudele decedatului participanții la o înmormîntare. După ce am comandat mi-a sunat iar telefonul, afișînd un număr necunoscut. Era Mohammad al-Hawni, exact la o oră după întîlnirea noastră. Am ieșit în stradă.

— Mă bucur foarte mult că ne-am cunoscut, a spus. Vreau doar ca tu și fratele tău să vă pregătiți de ce-i mai rău.

— Ascultă, domnule al-Hawni, te rog să nu te simți obligat să ne pregătești. Nu sîntem copii. Au trecut douăzeci de ani. Nu poți să-mi ceri să renunț la speranță pînă nu cunosc faptele.

Spunînd asta, îmi auzeam, în liniștea nopții, micul motor ostenit zumzăind în fundal.

— Crezi că dacă Saif ar ști că tatăl dumitale e în viață nu ți-ar spune? a întrebat el.

— Deci Saif știe?

— Bineînțeles că știe.

***

La o lună după întîlnirea noastră, Saif m-a sunat într-o seară, la ora 7. Eram în autobuz, îndreptîndu-mă spre un concert de la Wigmore Hall, la care întîrziasem.

— Vreau să te gîndești la mine ca la un frate și un prieten, mi-a spus el și, fiindcă n-am răspuns nimic, a adăugat: Eu te privesc ca pe un prieten și ca pe un frate.

Am coborît la prima stație și am intrat pe o stradă liniștită.

— Cred cu adevărat că putem fi prieteni buni, tu și cu mine, a spus.

— Oamenii nu pot să-și aleagă trecutul, i-am zis, auzind cum se întoarce acel ton rece și mașinal. Iar dacă doi oameni cu trecuturi atît de diferite cum avem noi pot ajunge să se privească reciproc ca prieteni și, cine

știe, poate chiar ca frați, asta e ceva care cu siguranță va contribui la vindecarea țării noastre.

— Bun, a spus el. Bun. După cum v-am spus, ție și fratelui tău, sînt hotărît să închid cazul. Dar ca să trecem la pasul următor o să am nevoie să dați în scris ce mi-ați spus atunci. Exact așa cum mi-ați povestit totul cînd ne-am întîlnit. Tu îmi trimiți asta, și eu îți spun care e pasul următor.

— Dar acum nu poți să-mi spui nimic?

— Nu, nimic.

— Dar știu că știi.

— Așa e. Știu ce s-a întîmplat cu tatăl vostru, dar nu pot să vă spun pînă nu am toate datele.

— E foarte dificil. Nu poți să-mi spui măcar dacă e viu sau mort?

— Așteaptă pînă aflu toate datele.

M-am întors acasă și i-am trimis informația prin e-mail în aceeași seară.

***

Într-una dintre zilele acelea am primit un telefon de la o cunoștință, un diplomat libian detașat la New York, care mi-a spus că un coleg de-al lui, Tarek al-Abady, de la ambasada Libiei la Londra, voia să stea de vorbă cu mine. Am recunoscut numele. Tarek al-Abady venise la prima lectură publică din cartea mea de debut, în martie 2006, cu trei luni înainte de momentul la care urma să fie publicată, cînd abia dacă auzise cineva de ea sau de mine. Lectura avusese loc la Centrul Cultural Irlandez din Hammersmith. Mergînd acolo, mă gîndisem la Samuel Beckett. Mă gîndisem la el pentru că Centrul Cultural Irlandez e aproape de Riverside Studios, unde, în anii 1980, dramaturgul irlandez venise de la Paris pentru repetițiile la *Așteptîndu-l pe Godot*. Prietenul meu David Gothard, care era la vremea aceea directorul artistic de la Riverside Studios, mi-a spus cîndva că, din clipa în care a ajuns la Londra, Beckett s-a simțit periculos de aproape de casă și i-a trasat indicații lui David: „Sub nici o formă, nici măcar pentru înmormîntare, să nu mă lași să mă duc la Dublin“. Am admirat încăpățînarea lui Beckett. Cînd am ajuns la Centrul Cultural Irlandez, am văzut trei inși de la ambasadă stînd în rîndul întîi. Unul era Tarek al-Abady, care s-a prezentat drept atașatul cultural. Imediat ce m-am oprit din citit, unul dintre ei a și ridicat mîna.

— De ce v-ați plasat acțiunea cărții în Libia? Noi vrem să scrieți despre viața de-aici, din Londra.

Cîteva zile mai tîrziu a fost trimis un raport la Tripoli și cartea mea a fost interzisă.

Pe Tarek al-Abady îl mai întîlnisem. Mergeam spre vest pe Knightsbridge, iar el în sens opus, către Hyde Park Corner și ambasada Libiei.

— Domnule Hisham! a exclamat el. Ce plăcere! Vă rog, veniți să ne onorați cu prezența la ambasadă. Orice doriți, doar să cereți.

Eram prost dispus.

— Orice doresc? am spus tăios. Păi, ia să vedem, ce-aș putea eu să vreau de la voi, oameni buni? Ah, da, acum îmi aduc aminte. Același lucru pe care-l tot cer din 1990. Ce-ați făcut cu tata?

Mă întrebam ce voia Tarek al-Abady acum, patru ani mai tîrziu. Am căzut de acord să ne întîlnim la clubul privat la care mergeam eu. Am ales locul acela pentru că îmi permitea să cer lista cu numele celor care aveau să-l însoțească.

— O să vin doar eu, a spus.

— Nu știu cum te îmbraci în mod normal, dar codul vestimentar al clubului presupune costum și cravată.

— Sînt diplomat, s-a răstit el. Mereu port costum.

Am cerut la club să ne pregătească o cameră la ultimul etaj. În loc să luăm liftul, l-am dus pe scări. Gîfîia cînd am ajuns sus. Ne-am așezat și, fără un motiv anume, m-am uitat la ceas. A început prin a-mi spune că provenea dintr-o „familie bună“. Apoi și-a expus monologul.

— Vreau să știi, și Dumnezeu mi-e martor, că ambiția mea numărul unu în viață, înainte de orice altceva, este să-ți fiu prieten. Te admir și mereu m-am întrebat – dacă-mi dai voie să ți-o spun cinstit – ce te oprește să te întorci în țara noastră. Libia nu-i a lui Gaddafi. Nu-i aparține nici lui, nici familiei sale. Îți aparține ție. Vino înapoi. Lasă-ne să te onorăm. Pe alții i-ai lăsat să te onoreze. Țări din toată lumea ți-au oferit distincții și premii; lasă-ne să facem și noi la fel. Vrem și noi să-ți dăm premii. Și dacă vrei să intri în afaceri, ai cotă-parte din bogăția Libiei…

Și așa mai departe.

Comentariile acestea introductive au durat mai bine de douăzeci de minute înainte să spună:

— Am fost trimis la tine de Saif al-Islam Gaddafi și de Abuzed Dorda.

Abuzed Dorda era directorul Mukhabarat el-Jamahiriya, serviciul de contraspionaj al Libiei lui Gaddafi.

— Înainte de toate, a continuat Tarek, permite-mi să garantez pentru ei amîndoi. Jur, și Dumnezeu să-mi fie martor, cînd intră Saif în ambasadă, e preocupat de soarta fiecărui individ și ne întreabă pe toți, fără nici o excepție, dacă ne merge bine și dacă avem nevoie de ceva, orice. Cît despre Abuzed Dorda, e o persoană cît se poate de cumsecade. Ei au de pus o singură întrebare şi numai una: „Ce dorește Hisham Matar?“.

— Ce amuzant, am spus. Mai ieri am vorbit cu Saif. Putea să mă-ntrebe chiar el.

— Ei, ca să fiu cinstit, s-a corectat Tarek al-Abady, mai mult m-a trimis Abuzed Dorda. Iar el îți spune că dacă ai nevoie de ceva, orice, nu trebuie decît să ceri.

Și a repetat:

— Vrem să te onorăm. Vrem să-ți dăm premii. Vino în Libia și lasă-ne să-ți dăm premii, cum ți-au dat și alții.

— Deci Dorda te-a trimis?

— Exact, a spus el.

— Vasăzică, ești membru în Mukhabarat, așa-i?

— Categoric nu, a sărit el indignat. Eu sînt diplomat. Sînt diplomat de carieră.

— OK, fie. Te rog să-i mulțumești domnului Dorda. Spune-i că apreciez preocuparea lui și că Hisham Matar e foarte nedumerit de motivul pentru care Abuzed Dorda e foarte nedumerit de ceea ce-și dorește Hisham Matar. Este ceea ce tot întreb de douăzeci de ani: ce-ați făcut cu tatăl meu? Cît despre premii, îmi displace atenția. În plus, nu știu deloc să mă port cu banii. Dacă am zece mii de lire în buzunar, abia aștept să-i cheltuiesc.

— Îți dau cuvîntul meu, mi-a spus el. O să-i spun exact cuvintele tale și o să-l întreb despre tatăl tău, și-o să-i întreb și pe alții.

Pe cînd coboram pe scări, a început să simuleze înțelegerea compătimitoare.

— Sincer să fiu, e foarte dificil să lucrezi pentru regimul ăsta. E o durere de cap. Atîtea probleme de rezolvat.

Apoi mi-a împărtășit cu mîndrie că i se acordase postul de la Londra ca răsplată pentru „curățenia“ pe care o făcuse în Elveția după scandalul provocat acolo de Hannibal, fiul lui Gaddafi. Hannibal își bătuse atît de rău servitorii de la un hotel din Geneva, încît aceștia fuseseră duși degrabă la spital. Autoritățile îl arestaseră. Tatăl lui se răzbunase reținînd doi afaceriști elvețieni care se aflau din întîmplare în Libia la momentul cu pricina. Elvețienii renunțaseră la acuzații și îi îngăduiseră lui Hannibal să părăsească

țara. Gaddafi refuzase să-i elibereze pe cei doi elvețieni și continua să-i țină într-o închisoare din Tripoli.

— Ce mai epopee, a spus Tarek. Dar, slavă Domnului, totul s-a terminat cu bine.

***

La două săptămîni după ce îi trimisem e-mailul cu informațiile pe care mi le ceruse, Saif mi-a telefonat în miez de noapte.

— O să-ți trimit azi pe e-mail evoluția situației și următorul pas de făcut, a spus el.

Trecuseră șase săptămîni de la prima noastră întîlnire. În speranța de a-l determina să-și concentreze atenția asupra problemei, i-am răspuns:

— Cea de-a douăzecea aniversare a răpirii tatălui meu e peste două săptămîni, la 12 martie. Îți iei angajamentul să-mi oferi informațiile pînă atunci?

A oftat.

— O să încerc.

— Înțeleg complexitatea aspectelor implicate, dar e ceva care trebuie rezolvat urgent, am spus, simțind cum îmi înțepenește tot corpul.

— E o adevărată povară.

— Da, iar povara cea mai grea e de partea asta a baricadei. Un deznodămînt adecvat o să fie de mare ajutor.

— O să-ți obțin informații înainte de 12 martie, a spus.

***

N-am mai primit vești de la el timp de o săptămînă. Apoi Mohammed Ismail, secretarul personal al lui Saif, mi-a scris un mesaj.

Dragă Hisham,

Ar fi mai bine să vorbești tu în public despre datele cazului sau să le publici, pentru că situația devine foarte sensibilă dacă ridicăm noi problema. Cînd o să faci asta, o să venim și noi cu replica. Pentru partea care îl privește pe tatăl tău după sosirea lui în Libia, o să-ți dăm acces la această informație. Ca să păstrăm aparențele, asta e cea mai bună rezolvare.

Complimente mele,
Mohammed

E-mailul acesta exprima clar rolul problematic pe care îl juca Saif al-Islam Gaddafi în viața publică din Libia. Era un reprezentant al regimului –

acel „noi“ de aici este regimul, iar aparențele care trebuie păstrate sînt tot cele ale regimului –, dar el personal nu avea nici un rol oficial și prin urmare, cînd îi convenea, făcea pe reformatorul independent.

Imediat ce am primit mesajul, l-am sunat pe Mohammed Ismail. Mi-a spus că aveau nevoie de mine să fac un anunț public într-un ziar englez, în care să menționez rolul Egiptului în răpire.

— Ca să păstrăm aparențele, a repetat.

— Asta s-a făcut deja, de nenumărate ori, și cel mai recent acum o săptămînă.

— Nu știam.

— N-ai văzut presa?

— Nu, a spus el.

Am bănuit că nu era sincer, iar mai tîrziu bănuiala mi s-a confirmat. Avînd în vedere cît de apropiate erau legăturile lui Saif cu ambasada de la Londra și cîtă tulburare producea mass-media la ambasadă, e imposibil ca el și ajutoarele lui să nu fi știut.

— O să-ți trimit o selecție de articole și interviuri pe subiect, care detaliază implicarea Egiptului, i-am spus.

***

Trei zile mai tîrziu, în seara de vineri 5 martie, cînd mai era o săptămînă pînă la cea de-a douăzecea aniversare a dispariției tatălui meu, mi-a telefonat Mohammed Ismail.

— Vin mîine la Londra. Hai să ne întîlnim.

L-am sunat pe prietenul meu Paul van Zyl. Am trecut în revistă împreună toate scenariile posibile.

— Dacă vrei să mă suni la un moment dat, în timpul întîlnirii, o să am telefonul lîngă mine, m-a asigurat el.

Am hotărît să nu-i spun lui Ziad. N-am vrut să-l necăjesc și să plece iar val-vîrtej în aceeași călătorie. În plus, voiam să-mi rezerv opțiunea de a păstra o vreme doar pentru mine posibilele vești groaznice pe care venea să mi le aducă Mohammed Ismail; mai apoi puteam să-mi fac griji despre cum să le împărtășesc familiei.

N-am reușit să dorm în noaptea aceea. Mama, Ziad și cu mine am aranjat să ne reunim peste vreo două zile ca să marcăm data dispariției lui tata. Nu știam nimic despre cum se comemorează o asemenea ocazie. Eu nu puteam să mă duc la Cairo fiindcă, de la publicarea primului meu roman, se

considera că nu mai e un loc sigur pentru mine. Așa că am convenit să se întîmple la Nairobi, orașul în care își petrecea mama o parte din timp în fiecare an. Nu-mi puteam imagina cum ar fi s-o anunț că tata e mort. Am rostit cuvintele cu glas tare ca să-mi dau seama cum ar suna. Nu știam dacă sînt în stare de asta. Însă, dacă aș ști sigur că a murit, n-aș mai avea de ales și ar trebui să-i spun.

M-am înțeles cu Mohammed Ismail să ne întîlnim la ora 3 după-amiaza în ziua următoare. Nu consideram că ar fi înțelept să mă duc singur. L-am sunat pe unul dintre prietenii mei cei mai apropiați, despre care știam că rezistă bine la tensiuni. Ne-am întîlnit la mijlocul drumului. Prietenul meu este un englez care nu vorbește boabă de arabă. I-am spus să se prefacă a fi cunoscător.

— De cîte ori mă uit la tine, i-am spus, dă din cap în semn de încuviințare.

Am sosit la timp și, la fel cum se întîmplase la prima mea întîlnire cu Saif, am fost lăsați să așteptăm o oră întreagă. De data aceasta eram în holul hotelului InterContinental Park Lane, unul dintre cele cîteva hoteluri londoneze cumpărate cu banii Autorității Libiene pentru Investiții pe numele unuia dintre asociații intimi ai lui Saif. Habar n-aveam cum arăta Mohammed Ismail. Apoi o siluetă îndesată a ieșit dintr-un lift și s-a apropiat de noi. Am dat mîna. Nu l-am prezentat pe prietenul meu. Într-un fel, mi se părea că era cu atît mai bine, cu cît îi părea mai misterios lui Mohammed Ismail. Mohammed a pus două telefoane mobile pe măsuța dintre noi. A început prin a-mi povesti despre familia lui. Soția și copilul locuiau la Londra. Își numise fiul Hannibal.

— După fratele lui Saif. Îmi place mult Hannibal. Ah, Hannibal e minunat.

Apoi Mohammed Ismail s-a apucat să-mi povestească despre răposatul lui socru.

— Îl știa pe tatăl tău. Au făcut armata împreună. După revoluție, socrul meu a fost arestat, la fel ca tatăl tău, dar n-a mai fost eliberat timp de optsprezece ani.

M-am gîndit la cum era să-ți trăiești ultimele zile cu un nepot numit după fiul celui care te băgase la închisoare. Mi-am amintit ce mi-a spus cîndva Sarah Hamoud, care conducea departamentul pentru Libia de la Amnesty International: „Nu mai e vreo țară în care existența oprimatului și cea a opresorului să se împletească atît de strîns ca în Libia“.

Apoi Mohammed Ismail a spus:

— Am venit special să te văd. Am luat un avion particular.

— Înainte să-mi spui ce-ai venit să-mi spui, l-am întrerupt, vreau doar să-ți amintesc că ni s-au promis detalii complete.

— Nu, nu, nu, a zis el. N-am venit să-ți dau vreo veste. Am venit pentru că Saif îți cere să-i acorzi un interviu unui jurnalist egiptean care scrie pentru ziarul *Asharq al-Awsat*. Vrem să-i povestești ce s-a întîmplat. Pe urmă trebuie să-i scrii o scrisoare președintelui Hosni Mubarak și să-i spui același lucru. După ce faci asta, îți vom da informațiile.

— Dar toate astea s-au făcut deja. I-am scris nenumărate scrisori președintelui egiptean și, după cum ai văzut din e-mailul meu, multe dintre articolele mele pe subiect au fost deja publicate în presa egipteană, declarînd limpede rolul pe care l-a jucat Egiptul în nelegiuirea aceasta.

— Știu. Dar vrem s-o mai faci o dată. Poți să vorbești chiar acum cu jurnalistul. Așteaptă lîngă telefon. Fă asta și mîine sau cel tîrziu poimîine vei avea la dispoziție toate informațiile.

Eram exasperat.

— Bine, am spus. Hai s-o facem.

A căutat în cele două telefoane numărul jurnalistului. După o tăcere îndelungată, a spus, de parcă dădea glas unui gînd tardiv:

— De ce nu vii în Libia?

— Într-o bună zi, am răspuns.

— Saif vrea să vii să lucrezi cu noi. Vino, hai să lucrezi cu noi.

Ce confirmare mai bună pentru transformarea regimului decît fiul unui disident lucrînd cu fiul dictatorului? Carevasăzică, de aceea îmi spunea Mohammed povestioara lui cu socrul, m-am gîndit. Saif cumpărase atîta lume, încît precis se gîndea că poate să mă plătească, să mă convingă să trec granița și, cine știe, într-o zi poate aveam să-mi numesc fiul cu numele lui.

— Vino să lucrezi cu noi, a repetat Mohammed Ismail.

— Am deja de lucru, am răspuns.

N-a reușit să găsească numărul. Și-a lăsat cele două telefoane pe măsuță și a urcat în cameră să-l caute. Eram convins că telefoanele erau lăsate acolo ca să înregistreze. Prietenul meu m-a tras de lîngă masă.

— Ce ți-a zis?

După ce i-am povestit, a spus:

— Nu face asta. Cere-i o oră ca să te gîndești. N-ai nimic de pierdut. Sună-l pe Paul.

Am format numărul lui Paul. A răspuns imediat. L-am pus rapid la curent.

— Cere-i niște timp de gîndire, a spus el. Așa o să apuci să-l verifici pe jurnalist: cine e, ce-a mai scris pînă acum etcetera.

Dar eu eram însetat. Nu mă puteam gîndi decît la perspectiva de-a avea în sfîrșit un răspuns cert la unica întrebare care mă preocupase în ultimele două decenii, și de a-l avea pînă a doua zi sau cel tîrziu o zi după aceea. Cuvîntul „după“ era ca o gaură neagră în gîndurile mele.

Cînd s-a întors, Mohammed Ismail a notat pe o hîrtie numele și numărul de telefon al jurnalistului.

— Nu știu dacă pot să fac asta, i-am spus. Tot ce-mi ceri să fac a fost făcut deja. Nu înțeleg de ce mi se cere să ne expunem în continuare, și eu, și familia mea din Cairo.

— Saif garantează personal siguranța familiei tale. Nimeni n-o să se atingă de ei în Egipt.

— Știi că n-are cum să garanteze așa ceva. Uite ce-i, dă-mi cîteva ore de gîndire. Între timp, comunică-i lui Saif rezervele mele și faptul că ceea ce-mi cere s-a făcut deja de nenumărate ori.

***

Toate cercetările mele despre jurnalistul egiptean au confirmat că era marioneta lui Saif al-Islam. Șeful filialei Human Rights Watch din Cairo m-a pus în gardă:

— Nu poți să ai încredere în el că o să publice cuvintele tale. E o capcană.

Cîteva zile mai tîrziu, pe cînd mă pregăteam să zbor la Nairobi, i-am trimis lui Saif un e-mail, cu copie către Mohammed. În el menționam din nou numele ziarelor egiptene care îmi retipăriseră articolele pe subiect, cu detalii despre implicarea Egiptului, și le-am spus că orice gest necesar la momentul acela trebuia să vină din partea lor.

„Noi am suferit prea multă nedreptate ca să ni se ceară acum să ne dăm peste cap. Asta e șansa noastră de a face ceva în privința suferinței prin care trecem și de a limita răul. Dați-ne adevărul.“

Eram furios, dar și ușurat că nu trebuia să-i dau mamei vestea cea rea.

18

Bunele maniere ale vulturilor

Avionul meu a aterizat la Nairobi în cursul serii. Am cinat cu mama în micul ei apartament și am stat la povești pînă la miezul nopții. Locuia acolo o parte din an fiindcă iubea dintotdeauna natura, dar și datorită fratelui ei, unchiul Soleiman, care făcuse din Kenya căminul lui cu șapte decenii în urmă. Apartamentul ei avea aerul vesel și evaziv al unei case de vacanță. Am adormit amîndoi. Mama s-a trezit la 2 dimineața. Am auzit-o făcînd cafea. Apoi s-a apucat de copt pîine. O oră mai tîrziu, a plecat la aeroport să-l ia pe Ziad. Pe la 5 dimineața era înapoi cu Ziad, care a venit în pat la mine și m-a pupat de vreo cinci, șase ori pe același obraz.

Puțin mai tîrziu, se lungise lîngă mine. Mama s-a culcat pe canapea.

— Dar cum o să dormi așa? a întrebat-o Ziad.

— Nu-ți face tu griji, a răspuns ea. Ai nevoie de pijama?

— Nu.

După cîteva secunde a întrebat iar:

— Ai nevoie de pijama?

— Groaznică oră de sosire, a spus Ziad. Nici dimineața, nici noaptea. Asta-i ce numesc englezii „ora sepulcrală“.

— Ce morbid, a spus mama. Nu spun aşa și pentru unele locuri de muncă? „Slujbe de cimitir“[1]?

— Ora sepulcrală, a repetat Ziad.

După aceea am încercat toți trei să dormim. Dar mama nu reușea să se oprească din vorbit. Punea întruna întrebări despre zbor, dacă avea nevoie de pijama, dacă ne era frig și dacă să se ducă să scoată pătura. Ne ducea dorul. Fiecare dintre noi ne ducea dorul. Poate că într-o bună zi vom locui din nou în aceeași țară.

După un lung moment de tăcere, m-am ridicat încet în beznă și m-am dus la ea.

— Du-te să dormi lîngă Ziad, i-am șoptit.

— Nu.

— Hai, te rog, să nu ne certăm, că-l trezim.

— Bine, a spus ea. Am o idee.

Știam ce avea de gînd să spună și am lăsat-o să spună. M-am dus la baie, iar cînd m-am întors, ea se întinsese deja pe pernele de pe jos. M-am așezat lîngă ea pe dalele de teracotă.

— Nu mă mișc de-aici pînă nu te duci în pat, i-am spus.

S-a ridicat în picioare.

— Am întors deja perna.

— Bun, a spus ea, dar nu era nevoie să faci asta. Nu mai vrei o pernă?

— Nu.

— Îți aduc una, a spus ea.

Și a pus una lîngă mine cu blîndețe. Îi percepeam forma albă și răcoroasă.

Mi-am dat seama că mă întinsesem într-un curent de aer. Am așteptat pînă cînd respirațiile lor au devenit profunde și lente, apoi am tras pernele într-o parte.

***

Cînd am simțit soarele bătînd în perdele, m-am sculat. Mama și Ziad dormeau buștean. M-am îmbrăcat și m-am strecurat afară.

În țara asta pămîntul e ca o călimară. Pătează cu un maro-roșcat orice talpă goală, anvelopă de mașină sau trunchi de copac. Orice altceva e de un verde luxuriant. Deasupra cerul e aproape și intens. Soarele, mai că-l poți auzi.

Cînd au sosit la cafenea, zîmbeau amîndoi. Ne-am petrecut restul dimineții bînd suc de fructul pasiunii pe marginea piscinei. Copacii din jurul bazinului erau mai înalți decît minaretele. Coroanele lor produceau efectul unui tavan boltit dintr-o sală de spectacole. Cînd am început să vorbim, am vorbit despre frumusețea acestei țări, despre frumusețea copiilor lui Ziad sau ne-am tachinat reciproc despre o cămașă nouă sau o pereche de ochelari de soare fistichii. Apoi ne-am făcut fotografii.

Era limpede că nici unul dintre noi nu prea știa ce ar trebui să spună. Nairobi a fost primul loc în care am ajuns cînd am fugit din Libia, în 1979.

Primul nostru loc de exil. Și iată-ne aici, împovărîndu-l din nou cu sarcina de a ne consola.

Pe la amiază, mama plecase deja. Eu și Ziad am rămas lîngă piscină. Soarele ardea puternic. Ne-am mutat sub coroana încovoiată și semitransparentă a unuia dintre acei copaci înalți. Avea o umbră subțiratică și regulată ca mătasea pe piele. O acvilă pe care o văzuserăm planînd la mare înălțime a aterizat pe o ramură. Și-a strîns încet aripile și, de parcă i-ar fi răspuns, frunzele din jur au licărit. Pasărea era neobişnuit de mare, prea mare chiar și pentru un asemenea copac înalt.

Nici unul dintre noi n-a auzit și n-a văzut nimic pînă cînd s-a prăbușit o cracă pe măsuța dintre șezlongurile noastre. Mi-a zdrobit telefonul mobil, pe care îl luam cu mine peste tot, obsesiv. Pe cînd îmi adunam de pe jos bucățile de telefon, m-am întrebat dacă nu cumva o a doua ramură tocmai se năpustea în linişte către mine și fratele meu. Chelnerul a dat fuga la noi, ne-a cerut iertare și s-a apucat să ne mute lucrurile pe altă pereche de șezlonguri, la soare, dincolo de coroana copacului.

— Putea să ne omoare, a comentat Ziad.

Eu eram ocupat să-mi asamblez la loc telefonul. L-am pornit și m-am uitat fix la el pînă s-a luminat ecranul.

— Nu era foarte mare, am spus.

— Da, dar a fost pe neașteptate. Cîțiva centimetri mai încoace sau mai încolo și…

Fiindcă nu i-am completat replica, a adăugat:

— Nu?

— Ba da, am spus. Ar fi putut.

Ieșind din piscină, o femeie care văzuse întîmplarea și-a întins prosopul sub același copac și s-a lungit acolo, cu trupul lucios complet expus pericolului.

— Crezi c-ar trebui s-o avertizăm? m-a întrebat Ziad.

— Păi, a văzut și ea.

— Totuși.

Nici unul dintre noi nu s-a mișcat din loc. Acvila cea grea încă se mai foia prin frunziș. După o lungă tăcere, în intimitatea propriilor noastre gînduri, fiecare dintre noi a părut să fi acceptat ideea că a merge să avertizezi o femeie necunoscută și pe jumătate despuiată în legătură cu un pericol de care era deja conștientă ar fi părut un gest inoportun și arogant. Iar încrederea pe care o afișa femeia era ispititoare; amîndoi am observat-o. Poate, dacă lucrurile ar fi stat altfel, Ziad și cu mine am fi demonstrat o

indiferență similară și am fi rămas la locurile noastre, convinși că o întîmplare atît de rară precum căderea unei ramuri groase era puțin probabil să se repete.

Am urmărit cu privirea acvila.

— Nu pricep de ce sînt acvilele atît de venerate, am spus. America le pune pe dolar, noi, arabii, le admirăm, dar dacă stai să te gîndești, cînd iei în calcul cum trăiesc acvilele, vezi că sînt niște trădătoare.

— Sînt puternice și mîndre, a spus Ziad.

— Puternice, mîndre și trădătoare. Atacă puii cînd mama e plecată.

— Sînt rapide, au o precizie uimitoare și, spre deosebire de vulturii hoitari, mănîncă doar ce vînează.

— Vulturii sînt mult mai de admirat.

— Dar cum poți să zici așa ceva? a întrebat Ziad.

Și tocmai cînd deschideam gura ca să spun ceva despre bunele maniere ale vulturilor, despre cum nu atacă decît atunci cînd sînt siguri că victima a murit, am decis că de fapt nu-mi păsa de subiectul acela. Mintea mea prefera să recheme un poem despre mîndria acvilelor pe care îl recita uneori tata și o fotografie pe care am păstrat-o, cu el uitîndu-se în ochii unei acvile proțăpite pe brațul lui. Apoi m-am întrebat dacă acvila de sus era tatăl nostru. Poate de aceea trimisese o ramură exact pe nenorocitul meu de telefon. Nu i-am împărtășit gîndul acesta lui Ziad, nevrînd să-i dau ideea că eram convins de moartea tatei. Și-așa se temea că știam mai mult decît spuneam, că Mohammed Ismail îmi comunicase ceva hotărîtor, un lucru pe care îl țineam pentru mine ca să nu le frîng inima lui și mamei. Adevărul este că la momentul acela nu credeam că tata era mort. Dar la fel de adevărat este că nici viu nu-l credeam a fi.

***

A doua zi, în ajunul aniversării, aveam un apel ratat de la un număr care începea cu codul zonal +55. L-am căutat pe internet: +55 era codul pentru Brazilia. Am format numărul și mi-a răspuns Mohammed Ismail.

— Cum e-n Brazilia? l-am întrebat.

— De unde știi că sîntem în Brazilia? a replicat el suspicios.

— După cod.

— A, am înţeles. Am vorbit cu Saif și-a spus că trebuie s-o faci.

— A citit e-mailul meu?

— Care e-mail?

— V-am trimis un e-mail în care explicam mai pe larg motivele mele și spuneam că despre chestiunea respectivă s-a scris în Egipt recent. Ziarul *Al-Dustour* a publicat un articol lung în urmă cu doar două săptămîni.

— Bun, o să citim e-mailul și-o să revenim cu un telefon.

***

În seara aniversării, ne-am adunat acasă la mama. A venit și unchiul Soleiman. Mama își petrecuse după-amiaza împachetînd frunze de viță, care acum erau așezate pe o farfurie rotundă în mijlocul mesei, împreună cu pîinea pe care o făcuse mai devreme. Am mîncat pînă n-am mai putut nici să respirăm, după care ne-am mutat pe canapea și ne-am aprins cîte o țigară. Dintr-odată, motivul reuniunii noastre a devenit imposibil de evitat. Și așa s-a desfășurat comemorarea. Am povestit și am repovestit felul cum se petrecuse. De fiecare dată, cineva își mai amintea cîte un detaliu nou. Apoi am spus alte povești, auxiliare celei principale, povești care se îndepărtau și apoi se întorceau la același eveniment. Eram martorii care se învîrtesc pe lîngă scena unei crime. Și, fiindcă repovestirile acestea nu ne ofereau nici o alinare, am ținut-o așa pînă la 3 dimineața. Două zile mai tîrziu, fiecare dintre noi avea să se afle în altă țară. În zilele care au urmat, ne-am telefonat zilnic, în unele zile și de mai multe ori.

1. *Graveyard jobs*, în original; denumire argotică pentru serviciul lucrat în schimbul de noapte (n.tr.).

19

Discursul

Mohammed Ismail a mai dat semn abia zece zile mai tîrziu.

— Saif spune că trebuie s-o faci. Trebuie neapărat s-o faci. Fă asta și noi o să vedem dacă e posibil să-ți furnizăm informațiile.

— Uite ce-i, nu merge să repeți întruna aceeași cerere fără să faci nici o referire la lucrurile care mă îngrijorează. Refuz să-mi expun familia la vreun pericol nou. Te rog să-i spui lui Saif că îi solicit respectuos să limiteze pagubele și să ne spună adevărul.

— Am să-i spun.

***

N-am mai auzit nimic timp de cîteva luni. Apoi, în seara de 16 iunie, la cinci luni după prima mea întîlnire cu Saif, a sunat vărul Hamid, fiul unchiului Mahmud.

— Am un mesaj pentru tine de la tata. „Condiții mai grele decît acum n-am mai avut niciodată. Trebuie să plătim pentru apă. Paznicii închisorii ne tratează ca pe animale. Hrana e de nemîncat. Ai o săptămînă la dispoziție. Dacă situația nu se îmbunătățește, intrăm în greva foamei.“

N-am mai putut să dorm. De cum s-a crăpat de ziuă, l-am sunat pe Saif. N-a răspuns. Am luat legătura cu Amnesty International și cu Human Rights Watch, întrebînd dacă puteau să intervină cumva. Am încercat iar să-l sun pe Saif. Apoi l-am căutat pe al-Hawni, care a răspuns la telefon. Pe un ton plin de înțelegere, mi-a spus că are să discute cu Saif. Am format iar numărul lui Saif, i-am lăsat un mesaj vocal și apoi i-am trimis o versiune scrisă a aceluiași mesaj:

„Rudele din Abu Salim o duc rău. Amenință că intră în greva foamei“.

N-am primit nici un răspuns timp de cîteva zile, pînă cînd, undeva după miezul nopții, am primit următorul mesaj-text de la Saif:

„Azi e ziua mea de naștere ☺!“.

***

Două zile mai tîrziu mi-a trimis alt mesaj:

„Poți t rog s m suni mîine trb s vorbim“.

L-am sunat și mi-a spus:

— Rudele tale vor fi mutate în altă închisoare pentru pregătiri în vederea eliberării. Iar în privința tatălui tău, o să-ți desenez o hartă cu traseul de urmat. Trebuie să se mai întîmple niște lucruri. Trebuie să ai încredere în mine. Eu n-am nici un interes în asta. O să pierd mai mult decît cîștig. Dacă ai fi în locul meu, nici nu te-ai băga.

— Omul e suma acțiunilor sale, i-am spus.

— Ai încredere în mine.

Cîteva minute mai tîrziu am primit acest mesaj:

„Cel mai important, nu face nimic din ce nu vrei. MOSHE DAYAN“

I-am răspuns tot cu un mesaj:

„Fii tu schimbarea pe care vrei s-o vezi în lume. MAHATMA GANDHI“

Mi-a răspuns:

„;->“

***

Cîteva săptămîni mai tîrziu, cum nu mai primeam nici un semn, l-am sunat.

— Nu cred că iei chestiunea asta în serios, i-am spus. Vorbești despre încredere, dar nu mi-ai spus ce știi.

A început să țipe la telefon.

— E complicat, sînt atîția implicați, Mukhabarat, egiptenii…

L-am întrerupt.

— Saif, Saif.

— Ce-i? s-a răstit el.

— E o problemă cu recepția, va trebui să mă suni tu.

Și am închis imediat.

A sunat fără întîrziere. A repetat ce spusese, dar pe un ton mult mai calm. Funcționase.

— Ai înțeles pe dos, i-am spus. Mie nu-mi trebuie nimic de la tine. Nu ai nimic care ar putea să adauge sau să scadă ceva de la mine. Tata îmi e coroană pe creștet. Ceea ce-ți ofer eu este o șansă de a limita pagubele. Și n-ai face-o pentru mine, ci pentru tine, pentru istorie. Istoria va judeca. Așa că de acum înainte încetează să-mi mai ceri să mă dau peste cap. Nu mai fac nici un pas pînă nu mă pui la curent cu ceea ce știi.

***

A telefonat după cîteva zile, la miezul nopții. Avea un ton vesel, prietenos. A spus că le ceruse englezilor să scrie direct Ministerului libian al Afacerilor Externe ca să ceară informații despre tata.

— Ai putea să-i ceri MAEC să facă asta cît de repede posibil? Imediat ce trimit ei scrisoarea, o să pot să mă țin de promisiune. O să fie mare bătaie de cap.

Apoi, fără nici o ironie, a adăugat:

— O fac gratis.

***

Am contactat Ministerul Afacerilor Externe și cîteva zile mai tîrziu stăteam cu Declan Byrne, șeful departamentului pentru Libia de la MAEC, și cu colega lui, Philippa Saunders. Mi-au spus că ministrul pentru Orientul Mijlociu, Alistair Burt, se întîlnise recent cu ministrul de Externe libian, Abdul Ati al-Obeidi. Declan fusese prezent la întîlnire. Întrebat despre Jaballa Matar, ministrul libian de Externe își notase întrebarea, dar nu răspunsese nimic.

Mi-au adus la cunoștință că scrisoarea cerută de Saif fusese trimisă în aceeași zi de la biroul primului-ministru către ambasada Libiei.

Apoi au început să vorbească liber. Declan a descris relația guvernului britanic cu Libia drept un „angajament avantajos“.

— Ceea ce, a spus Philippa Saunders, în context libian înseamnă mai mult zăhărel decît bici.

Expresia „angajament avantajos“ mi-a amintit de ceea ce spunea Margaret Thatcher în apărarea relațiilor sale amicale cu regimul de

apartheid din Africa de Sud: „angajament constructiv“.

— Și ce avantaj oferiți? am întrebat.

S-au uitat unul la altul, apoi Philippa a spus:

— Nu-i ce crezi tu. E contraintuitiv. Nu e vorba de comerț, cunoștințe de specialitate, educație, ci de primul-ministru David Cameron într-o vizită în Libia cu ocazia Conferinței Africane. Dar ceea ce-și dorește Gaddafi cel mai mult de la Anglia, a spus ea, îmbujorîndu-se ușor, este să fie purtat cu o trăsură aurită pe Pall Mall. A solicitat de cîteva ori să se întîlnească cu regina.

— Dar în general, a intervenit Declan, ceea ce vrea Libia de la Anglia este potențialul de-a fi acceptată pe plan internațional.

Am întrebat de ce credeau că părea Saif doritor să ajute.

— Ca să fie privit drept un reformator, a răspuns Declan.

N-am putut să nu-i sesizez plictiseala din voce.

— Dintre toți fiii lui, a spus Philippa Saunders, el n-are mare lucru în Libia. Principalele lui atestate sînt obținute în Occident. Mereu încearcă să reducă decalajul dovedindu-se cel mai bun dintre toți, reformatorul și progresistul. Asta e o ocazie numai bună pentru el, mai ales fiindcă are legătură cu Abu Salim și prin urmare va fi văzut ca un pas înainte față de acel capitolul întunecat.

— Credeți că tata și-a găsit sfîrșitul în masacrul acela? am întrebat.

— Nu avem nici o informație despre asta, a răspuns Philippa. Sincer, nici măcar nu știu dacă Saif sau oricine altcineva din Libia cunoaște răspunsul.

***

Imediat ce am plecat de la Ministerul Afacerilor Externe, l-am sunat pe Saif.

— Scrisoarea pe care ai cerut-o a ajuns azi la ambasada Libiei din Londra, i-am spus.

— Așa, excelent, excelent.

Asta se întîmpla în august 2010. N-am mai avut nici un contact cu el sau cu ajutoarele lui pînă anul următor, la 27 ianuarie. Cu doar cîteva zile înainte, Tunisia își modificase peisajul politic, ca și peisajul imaginației, schimbînd așteptările pe care le puteam avea de la viitor și de la noi înșine. Asta se întîmpla la 700 de kilometri vest de Tripoli. Mii de tunisieni se adunaseră pe Bulevardul Habib Bourguiba, principala arteră din capitala

tunisiană, vibrînd de cîntece și de revendicări democratice. Reușiseră să alunge în mod pașnic o dictatură de 23 de ani. Se mobilizau și activiștii egipteni. Cu două zile înainte de telefonul lui Saif, Piața Tahrir din Cairo era plină de demonstranți. Cei doi vecini ai Libiei se ridicaseră. Începuse ceva ireversibil.

— În avion era un exemplar din revista *The New Yorker*, a spus Saif cînd i-am răspuns la telefon. Am văzut că ai un articol acolo.

— L-ai citit? am întrebat.

— A fost un zbor scurt. Fii atent, dosarul pe care l-am promis e gata acum și îți va fi livrat de Sheik Sulabi. Îl cunoști?

— Nu.

— Sheik Sulabi, a repetat el, ca și cum simpla rostire a numelui putea să mă lămurească. Chiar nu-l cunoști?

— Nu, n-am auzit niciodată de el.

— O să te contacteze el. I-am dat totul.

— Cînd?

— Curînd, curînd.

— Nu-mi spui acum? am insistat.

— Așteaptă-l pe Sulabi.

L-am întrebat despre rudele mele din închisoare.

— Duc o luptă și voi continua să lupt.

A spus că ordinele de eliberare fuseseră emise de procuror, dar apoi respinse „de cineva de sus. Însă eu fac tot ce pot. Se va rezolva curînd“.

***

Șase zile mai tîrziu, m-a sunat la miezul nopții.

— Ai auzit vestea? m-a întrebat.

— Nu, care?

— Eliberarea rudelor tale – s-a rezolvat.

— Sînt acasă?

— Ori în noaptea asta, ori mîine. Dar s-a rezolvat.

— Asta-i grozav, am spus. Mulțumesc.

— Și casa voastră. M-am apucat de chestiunea asta. Am vorbit cu oamenii care au luat-o și i-am dojenit. Se va rezolva curînd. Am făcut toate astea gratis. Este datoria mea morală. Nu cer decît să te rogi pentru mine, să-mi urezi de bine.

— E dovada caracterului tău, am spus.

După care l-am întrebat ce crede despre ceea ce se întîmplă în Egipt.

— E bine, a spus el. Era și timpul. Oamenii nu se mai pot lipsi de libertate.

***

Optsprezece zile mai tîrziu, la 20 februarie, Saif a apărut la televiziune în Tripoli. În spatele lui era o hartă a lumii atît de mare, încît capul lui chel abia dacă reușea să acopere Africa de Sud. Ședea pe scaun, adus de umeri. Mica insulă cunoscută sub numele de Teritoriile Australe și Antarctice Franceze era o scamă măricică lîngă umărul său stîng. Georgia de Sud și Insulele Sandwich de Sud arătau către cotul lui drept. Era pierdut în oceanul sudic. Sub el pe burtieră scria: DISCURSUL ININERULUI: SAIF AL-ISLAM MUAMMAR GADDAFI. Greșeala a rămas acolo cîteva minute, pînă cînd a fost corectată: INGINERULUI.

Dădea vina pentru revolte pe libienii de peste hotare.

— Sînt vremuri care îmi cer să fiu pe deplin sincer. Știm că anumite elemente opozante trăiesc peste hotare. Ce poți să spui? Există libieni care ni se opun. Ei au prieteni, asociați, ajutoare și oameni care se aliniază gîndirii lor în interiorul țării. Au vrut să imite ceea ce s-a petrecut în Egipt.

Din cînd în cînd, făcea o mișcare vagă din buze, de parcă i-ar fi fost pantalonii prea strîmți, apoi se trăgea de reverele hainei. Pauzele dintre frazele lui repetate erau atît de lungi, încît începea să pară că aude voci: pe cea a tatălui său, cu care tocmai se întîlnise înainte de discurs, și poate vocile celor care crezuseră cîndva în el. În formulări diferite, reitera aceeași afirmație: libienii de peste hotare conspirau împotriva țării. Tot ce spunea era repetat la nesfîrșit. Conținutul discursului său, care a durat treizeci și opt de minute, ar fi putut fi comunicat în numai trei. Părea expresia adecvată a domniei tatălui său.

Partea cea mai interesantă a discursului a fost cînd a început să facă predicții. Dacă lumea nu îi urma indicațiile – amenința cu o precizie dătătoare de fiori –, avea să urmeze un coșmar: război civil, distrugere și emigrare în masă. Măcelul promis de el s-a dovedit corect, dar nu din motivele care ar putea părea evidente. El știa, poate mai bine decît majoritatea, că sistemul clădit de tatăl său în decursul a patruzeci și doi de ani se baza pe premisa fragilă a lui „Nu există altă variantă“. Dar populația își spusese cuvîntul. Oamenii au sfîșiat acea falsă barieră. Cei care i-au deplîns mai tîrziu pe Saif și regimul tatălui său sînt precum omul care se

uită la cenușă și spune „Prefer categoric focul“. Calamitatea care a urmat căderii lui Gaddafi este mai conformă cu natura dictaturii lui decît idealurile revoluției. Toate sloganurile care ne-au fost dăltuite în minte, pe care în copilărie am fost forțați să le repetăm la școală, ne-au format educația. „O casă aparține celui care locuiește în ea“, care legaliza furtul proprietății private, ne îndoctrinase pe mulți cu o anume desconsiderare a legii. „Masele conduc. Politica reprezentativității nu este democrație. Adevărata democrație se exprimă prin puterea conducătoare a maselor, iar masele trebuie să fie înarmate.“ Acestea au fost sloganurile care ne-au bombardat din 1969 pînă în 2011. Cînd, în 2009, Larry King l-a întrebat pe tatăl lui Saif al-Islam „Care este realizarea de care sînteţi cel mai mîndru?“, Gaddafi a răspuns: „Apariția autorității poporului“.

Cît am privit discursul lui Saif m-am simțit ca și cum aș fi fost martor la gestul cuiva de a sfîșia o mască. Nici nu și-a cerut iertare, nici n-a oferit condoleanțe familiilor demonstranților uciși recent de autorități.

— În loc să plîngeți pentru optzeci și patru de morți, a spus el cu dispreț, fluturîndu-și degetul mare către cameră, veți plînge pentru sute și mii de morți. Vor curge rîuri de sînge.

Vorbea despre Libia ca și cum ar fi fost proprietatea privată a familiei sale.

— Nouă ne aparține țara aceasta.

După discurs, s-a alăturat campaniei sălbatice a tatălui său de zdrobire a disidenței. Cîteva zile mai tîrziu, ajutorul lui Saif, al-Hawni, m-a sunat de la Roma.

— Ai urmărit discursul? m-a întrebat.

— Da. Tu l-ai scris?

— Bineînțeles că nu. Sînt foarte dezamăgit.

— Ce s-a ales de Mohammed Ismail? l-am întrebat.

— Cîinele! El a fost în fruntea celor care i-au atacat pe protestatarii din Benghazi.

Apoi a adăugat:

— Am scris un articol despre Saif. Pot să ți-l trimit?

Eram prea curios ca să-l refuz. A revenit cu un telefon mai tîrziu, în după-amiaza aceea, vrînd să știe ce părere am.

— Lăsînd la o parte sincronizarea convenabilă, e bine că ți-ai declarat în sfîrșit poziția. Dar, ca să fiu cinstit, articolul e sentimental și se complace prea mult în dezamăgirea dumitale personală. Nu-ți asumi nici o responsabilitate.

— Îmi era ca un fiu. L-am crezut.

— Dar lucrurile astea fac parte din fundament. Iar tu ai fost unul dintre cei care l-au ajutat să-și construiască scena. El reprezintă o dictatură, iar tu ai știut asta dintotdeauna. Acum e nevoie nu de lamentări de felul acesta, ci de ceva cinstit. Trebuie să-ți asumi responsabilitatea pentru erorile de judecată. Spre exemplu, de unde crezi că veneau banii?

— Care bani?

— Banii pe care îi folosea ca să zboare peste tot cu avioane particulare. Banii cu care a cumpărat toate proprietățile alea.

— Saif n-a luat nici un sfanț de la poporul libian. Iar dacă a luat, eu n-am știut niciodată, a spus Mohammad al-Hawni.

— Dar, nu vezi, exact asta e problema. Nu poți să te aștepți din partea mea să cred asta. Nu poți să bagi degetele în borcanul cu miere și apoi să pretinzi că nu știai că-i furată. Și chiar te aștepți să cred că nu știai nimic despre Autoritatea Libiană pentru Investiții și despre cum o folosea Saif ca să-și finanțeze stilul de viață?

— N-am știut nimic din toate astea.

A spus-o pe un ton inocent, deopotrivă dezamăgit și dezamăgitor, trădînd o uluitoare capacitate de a fi concomitent sincer și înșelător.

— Mereu am crezut că banii lui Saif veneau din afacerile lui. Avea o companie de piscicultură în Norvegia.

— O companie de piscicultură în Norvegia, am repetat. Desigur.

Abia dacă reușeam să-mi stăpînesc furia.

— O asemenea impostură trebuie să fie dată în vileag. Dacă-ți pasă de Libia, așa ceva e mai rău decît fărădelegile, crimele și disparițiile. Așa ceva, așa ceva… un baraj de minciuni fără capăt. Pute. Ajunge.

Luptîndu-mă ca să-mi țin văpaia sub control, am tras aer adînc în piept.

— Uite ce-i, ascultă-mă, am spus, deși el nu mai vorbea în momentul acela, e treaba dumitale ce faci și ce scrii. Ce vreau eu să știu este un singur lucru, atît și nimic mai mult. Acum, că istoria a făcut un pas mai departe, vrei să-mi spui în sfîrșit ce s-a petrecut cu tata?

— Nu știu nimic.

***

Cîteva săptămîni mai tîrziu, cînd celulele din închisoarea Abu Salim au fost deschise cu barosul și bărbatul orb închis la izolator a fost găsit cu o fotografie a tatălui meu, Mohammad al-Hawni m-a sunat din nou.

— Ai auzit că au găsit un orb într-o celulă de la subsol? Avea o fotografie a tatălui tău. Crezi că-i posibil… vreau să zic, ar putea fi tatăl tău, nu?

Am închis.

20
Ani

Am descoperit că omul care îmi telefonase în 2008 ca să-mi spună că îl văzuse pe tata în Gura Iadului în 2002 locuia acum în Benghazi. Am luat legătura cu el și am aranjat să ne întîlnim. De la bun început ne-am arătat amîndoi amuzați de faptul că deodată, ca prin farmec, ne pomeneam vorbind într-un loc public, fără teama de a fi auziți, într-o cafenea din Libia. Am fumat și am discutat ca niște topografi care măsoară distanța dintre două puncte fixe: momentul în care am vorbit la telefon în 2009 și prezentul, martie 2012, arzînd intens, cum părea pe atunci, de flacăra speranței pentru viitor. Iar faptul că acum nu mai eram voci telefonice fără trupuri, ci carne și oase, și stăteam față în față la aceeași masă, unde el putea să se întindă și să mă strîngă de umăr, iar eu puteam să-i întorc gestul, interacționînd afectuos, cu acea camaraderie victorioasă pe care mulți dintre noi o nutreau în acele zile pline de speranță, părea să fie încă o confirmare a avantajelor pe care le avea prezentul prin comparație cu trecutul întunecat. Prezentul era fizic și real; trecutul, Libia lui Gaddafi, era coșmarul din care în sfîrșit ne treziserăm.

Mi-am dorit să aud mai multe despre acea întîlnire cu tata, și totuși, în același timp, savuram în taină opțiunea de a nu discuta despre subiect. Undeva între aceste două gînduri m-am oferit să-i arăt, de parcă eram prieteni vechi, o fotografie a lui tata pe care o aveam în telefonul mobil.

— Da, da, a spus el, scoțîndu-și ochelarii și aplecîndu-se în față.

Chipul lui, zăbovind aproape de ecran, a devenit crispat și s-a golit de expresie.

— Acesta este Jaballa Matar? a întrebat el.

Era o întrebare – eram sigur că era o întrebare –, dar în tăcerea care a urmat m-am întrebat la rîndul meu dacă nu cumva era mai degrabă o

afirmație, ca în „Așadar, acesta este Jaballa Matar“. Cealaltă idee care mi-a venit în minte era că tata se schimbase atît de dramatic, încît martorul acesta trăia acum oroarea de care mă temusem și eu dintotdeauna, oroarea de a nu fi în stare să-mi recunosc tatăl, numai că el o trăia în sens invers, spunîndu-și în sinea lui Doamne, ce s-a mai schimbat omul ăsta!

— Dar acesta nu e Jaballa Matar, a spus el într-un tîrziu, lăsîndu-se iar pe spătarul scaunului.

— Dar uită-te, e de acum mulți ani, am spus.

— Nu așa arăta, a insistat omul.

I-am dat telefonul ca să poată cerceta fotografia mai de aproape. L-a luat din mîna mea.

— Asta e din anii 1980, i-am explicat. Cu vreo douăzeci de ani înainte să-l fi văzut tu.

— Nu, a spus el, clătinînd din cap și dîndu-mi telefonul înapoi. Acesta nu e omul pe care l-am văzut.

— Ce vrei să spui?

Vorbele mi-au ieșit din gură cu glas mai tare decît intenționasem. I-am produs o stare de neliniște.

— Trebuie să fi fost o greșeală, a spus. Vezi tu… nu știu…

Nu trebuie să-l fac să se simtă neliniștit, dacă vreau să obțin informațiile, mi-am spus; ca să obțin informațiile, trebuie să-l fac să se simtă relaxat. I-am făcut semn chelnerului și am cerut o sticlă de apă rece, două pahare și încă două cești de espresso. I-am întins o țigară. Am așteptat amîndoi în tăcere pînă au sosit băuturile. Pauza l-a transformat.

— În orice caz, a spus el, acum cu o nuanță de nerăbdare în voce, nu eu l-am recunoscut. Eu n-aveam cum să-l recunosc pe tatăl tău. A fost unul dintre ceilalți prizonieri. El a arătat către un bătrîn. „Îl vezi pe ăla de-acolo?“ a spus. „E Jaballa Matar.“ De aceea, cînd am ieșit din închisoare, am tot umblat să fac rost de numărul tău de telefon. Credeam că fac o faptă bună.

— Și îți sînt recunoscător, i-am spus. Pentru riscul pe care ți l-ai asumat.

În loc să ne despărțim acolo, pe loc, am continuat încercînd să schimb subiectul, încercînd să-l angajez într-o flecăreală inofensivă, la care nici în cele mai bune momente ale mele nu mă pricep deloc. Dar dorința de a-l liniști era copleșitoare. Îmi era rușine. Există rușine în a nu ști unde se află tatăl tău, rușine în a nu fi în stare să te oprești din căutarea lui, dar și în dorința de a te opri din căutarea lui. Am continuat să dau din gură, chiar dacă la fiecare cîteva secunde mușchii din gîtlej mi se vălureau, înghițind,

de parcă dumicați din ce mîncasem de curînd încercau acum să-și croiască drum în sens invers prin esofag. Într-un tîrziu, ne-am ridicat să ne luăm la revedere.

— Sînt sigur c-ai să-l găsești, a spus el cu un optimism ciudat. Nimic nu rămîne ascuns pentru totdeauna.

Ce prostie! îmi venea să spun. Ce prostie imensă, mama ei! În schimb, am spus:

— Desigur.

***

Am mai rămas în cafenea cîteva minute după plecarea lui. Apoi am ieșit în stradă. Era noapte și m-am simțit bine în noapte. Omul acela fusese singurul care îl văzuse pe tata viu după masacrul de la închisoare din 1996. Toate consecințele care se acumulau pe această premisă – raportul Human Rights Watch, campania, negocierile cu Saif al-Islam –, totul părea fără noimă, o glumă crudă. Am simțit trecînd prin mine un uriaș val de osteneală. Îmi doream să pot plînge. Mi-a revenit vechea recunoaștere sumbră a faptului că tata fusese ucis în masacru. A fost un sentiment binevenit. Nu doar pentru că îmi era familiar. Nu doar pentru că certitudinea e mai bună decît speranța. Ci pentru că dintotdeauna am preferat să mă gîndesc că a murit împreună cu ceilalți. El ar fi fost bun cu ceilalți. Instinctul lui de a-i alina și de a-i sprijini pe cei din jur l-ar fi ținut ocupat. Dacă mă concentrez îndeajuns, îl aud spunîndu-le „Băieți, fruntea sus. Cu greul vine și ușorul. Cu greul vine și ușorul“. Variantele celelalte, cu el murind de unul singur… acelea mă îngrozesc.

Nu voiam să merg pe malul apei. Nu voiam să mă plimb în tihnă. Voiam să fiu în centrul aglomerat. Voiam zgomot și mișcare. M-am pomenit lîngă tribunal, unde se adunaseră avocații și judecătorii la 15 februarie 2011. Interiorul se transformase în altar pentru cei căzuți. Holurile, aceleași holuri în care mă jucam în copilărie cu Marwan și Nafa, așteptînd ca tatăl lor, Sidi Ahmed, judecător la Înalta Curte din Benghazi, să-și termine treaba pe ziua respectivă, erau tapetate cu postere, modificate în Photoshop, ale tinerilor care muriseră la revoluție. Majoritatea prezentau cîteva imagini luate din diferite perioade ale vieții celui decedat. Îl arătau copilaș, școlar în uniformă, la facultate, la război și mort. Erau montaje secvențiale, cu numele omului tipărit de-a curmezișul, precedat de cuvîntul MARTIR. Era un element de noutate. Pînă acum, obiceiul în Libia era să nu se afișeze

fotografii ale mortului mai devreme de un an de la înmormîntare. Se credea că fotografiile fie vor interfera cu amintirile celor îndoliați, fie le vor stîrni într-un mod prea dureros. Dar acum imaginile acestor tineri luptători decedați de curînd erau peste tot. Unele familii mergeau pînă la a închiria mari panouri de afișaj stradal. Era de parcă violența ar fi trezit la viață o străveche tradiție uitată. Precum picturile cu sfinți, imaginile acestor tineri le înlocuiseră pe cele ale dictatorului. Acolo unde fuseseră diverse chipuri severe sau zîmbitoare ale lui Gaddafi, îi aveam acum pe martiri.

Într-o încăpere mare, la care se ajungea pe unul dintre acele holuri lungi, era o atmosferă aparte, genul de tăcere posibilă doar în prezența altora. Însă camera era goală. Cei patru pereți ai săi erau îmbrăcați nu în postere realizate digital, ci în fotografii tip pașaport făcute cu ani în urmă, fiecare mărită la dimensiunile unei coli standard. Judecînd după stilul tunsorilor, fotografiile originale datau din anii 1960, ’70 și ’80. O machetă la scară a închisorii Abu Salim ocupa o masă în centru. Încăperea era un memorial pentru cele 1.270 de victime ale masacrului, incidentul care cu atîția ani în urmă stîrnise lanțul de evenimente care duseseră în cele din urmă la răsturnarea lui Gaddafi. Mi-am dorit imediat să plec de acolo, dar simțeam în continuare ceea ce simțisem la intrarea în cameră, senzația de a fi ținut în loc de ceva. Chiar dacă eram singur, m-am prefăcut că sînt interesat sau că mă interesează ca observator imparțial. Am încercat să privesc chipurile oamenilor, dar ochii mei nu reușeau să focalizeze. Poate, mi-am spus, o să-l găsesc pe tata. Poate cineva știe mai multe decît știu eu și i-a pus fotografia aici. Poate o să-l găsesc pe omul acela și o să pot să-l întreb, să obțin vreo hîrtie, un document care să ateste că Jaballa Matar a fost unul dintre cei 1.270 care au pierit la 29 iunie 1996, cînd eu aveam douăzeci și cinci de ani, în dimineața în care, dintr-un motiv imposibil de rememorat, nu eram în stare să mă dau jos din pat, fiind copleşit de autocompătimire și regret pentru faptul că în seara anterioară îi destăinuisem unui prieten necazurile mele financiare, după care am străbătut pe jos drumul de aproximativ cincisprezece minute care despărțea apartamentul meu de Galeria Națională, fiindcă mă hotărîsem, tot dintr-un motiv necunoscut, s-o părăsesc pe *Venus în oglindă*, zeița iubirii, de Velázquez, o pictură care trezise în mine atîta dorință sexuală, și să rătăcesc pînă la tabloul neterminat al lui Manet, *Execuția lui Maximilian*, la aproximativ aceeași oră la care călăii și gardienii din Tripoli săpau groapa comună, rostogolind în ea trupurile care avuseseră cîndva chipurile acestor tineri de pe pereți, unul după altul, pînă s-a umplut pămîntul. Lacrimi, lacrimile pe care nu le vărs aproape niciodată

și care se adunau de atîta vreme, încît locul lor nu mai era în ochi, cît în viscere, amenințau acum să urce. Nu mai puteam respira. Chipurile mă fixau cu privirea. Am parcurs șirurile în căutarea lui tata. Atunci am observat o femeie stînd la un birou într-un colț. Fusese acolo în tot acest timp. Se uita la mine. Cunoșteam expresia aceea. O mai văzusem la voluntarii din campanie. Compătimitoare, consolatoare, stăruitoare. Am văzut-o la voluntari din Londra, Paris, Haga, Stockholm care scriau încă și mai multe scrisori decît mine, trimițînd cîte una pe săptămînă la guvernul libian și continuînd să facă asta timp de zece, cincisprezece, douăzeci de ani, cerînd informații despre locul în care se afla tata. Au semnat petiții și au făcut presiuni asupra reprezentanților locali. Acum recunoșteam în femeia aceasta aceeași milă nedorită, aceeași voință exercitată. Și recunoșteam în mine însumi aceeași solidaritate, același simț al camaraderiei și aceeași stînjeneală pe care o simțeam în fața unor astfel de oameni. Continuam să primesc cărți poștale. Filiala olandeză Amnesty International le furnizase membrilor săi adresa mea. Deși adresa conținea o mică eroare, poștașul știa deja unde să le livreze. Toate conțineau exact același mesaj: „Hisham, sprijinim campania ta pentru adevăr și dreptate pentru tatăl tău. Sper să reușești“, scris de mîini de copii și de adulți pe spatele cărților poștale cu peisaje de natură, fotografia unei păpădii scoasă la o imprimantă de uz casnic, un desen de copil reprezentînd inimi cu sclipici presărat peste ele, care ți se lipește de degete și nu mai iese decît după cîteva spălări, Alpii în acuarelă, o pagină albă sobră, cu scrisul atent și tremurat al unui vîrstnic. Bieți copii, bieți oameni care au trebuit să-și petreacă după-amiezile scriind asemenea ilustrate. N-am știut niciodată ce să fac cu ele. Le-am pus într-un sertar, iar mai tîrziu le-am aruncat și m-am simțit vinovat. Femeia din încăpere inspira în mine același sentiment agitat.

— Cunoști pe cineva? m-a întrebat ea cu tonul acela vag compătimitor.

— Pe tata, am răspuns. Dar nu-i aici.

— Acestea, a spus ea arătînd spre fotografii, sînt doar o parte dintre victime. Țelul este să avem dosarul complet.

Cum nu i-am mai răspuns nimic, a adăugat:

— Cîndva.

— Da, am spus.

— Cum îl cheamă pe tatăl tău?

— Jaballa Matar.

— Jaballa Matar, a spus ea, uitîndu-se la colile de hîrtie frumos aranjate pe biroul din fața ei. Sună cunoscut. Jaballa… Matar…

A parcurs lista cu degetul.

E posibil, mi-am spus; e posibil.

— Nu pare să fie înregistrat, a spus ea. Acestea sînt victimele confirmate, să ştiţi. Mai sînt multe altele, desigur, care încă n-au fost confirmate. Știu pentru că nepotul meu a murit în masacru.

— Îmi pare rău, am spus, fiindu-mi limpede că îmi făcusem o părere total greșită despre ea. Îmi pare sincer rău.

— Și mie.

Lacrimile au început iar să forțeze urcarea. Tăcere, respirații adînci – acestea ajută. Dar nimic nu este mai eficace decît pura suspiciune că-mi doresc să plîng. Suspiciunea mă scapă aproape de fiecare dată.

— Ai aflat ceva? a întrebat ea.

— Nu.

— Ești sigur că a murit în masacru?

— Nu.

— Sper să afli într-o bună zi.

Nimeni în toată Libia nu-mi mai spusese vreodată așa ceva. Nimeni nu-mi spusese că speră să aflu, doar că voi afla. Și asta m-a făcut să las garda jos. Lacrimile urcaseră deja. Am tras aer adînc în piept, dar era prea tîrziu. Mi-am întors fața, privind către galeria de chipuri de parcă eram unul dintre acei vizitatori pe care îi vezi la expozițiile de artă deplasîndu-se lateral de la un tablou la următorul, aproape fără să se oprească, acoperind pînă la cincizeci de picturi într-o oră, ca și cum scopul lor acolo este să fi privit, nu să privească. Am simțit cum mi se strînge inima și se face mică. Durerea micșorează inima. Cred că asta e și intenția. Faci un om să dispară ca să-l reduci la tăcere, dar și ca să îngustezi mințile celor rămași în urmă, ca să le pervertești sufletul și să le îngrădești imaginația. Cînd Gaddafi l-a luat pe tata, pe mine m-a pus într-un loc nu cu mult mai mare decît celula lui. Am umblat de colo colo, furie într-o direcție, ură în alta, pînă am simțit cum tot ce e înăuntrul meu se micșorează și devine dur. Și, pentru că eram tînăr, iar ura și furia sînt emoții de om tînăr, m-am păcălit singur să cred că transformarea era bună, că era înrudită cu progresul, semn de vitalitate și forță. Așa mi-am petrecut cea mai mare parte din deceniul al treilea de viață, pînă cînd, în toamna lui 2002, la doisprezece ani după ce îmi pierdusem tatăl, m-am pomenit stînd pe Pont d'Arcole din Paris și uitîndu-mă lung la apele verzi și învolburate de dedesubt. Romanul pe care îl scriam nu mergea bine. Mă simțeam copleșit de dorința de a mă lăsa dus de apă. Voiam să cobor în adîncuri și să fiu pierdut pentru totdeauna, să fiu

luat. Pînă am auzit dangătul clopotului: *Muncește și scoate-o la capăt*. A doua zi, lucrul la roman a mers ceva mai bine. În zilele care au urmat, m-am aruncat cu totul în muncă și pînă să-mi dau seama mă întorsesem în carte, lăsînd-o să-mi sistematizeze gîndirea și timpul.

***

Primele semne că se petrecuse ceva îngrozitor între zidurile lui Abu Salim au ieșit la suprafață abia la cîțiva ani după masacru. Au început să apară mici frînturi de informații, toate incomplete, parcă avînd grijă să nu dezvăluie tot tabloul deodată. Am auzit poveștile și le-am înregistrat poate la fel cum percepem realitățile cu toții, din interiorul vieților noastre bogate în detalii – cu alte cuvinte, noi nu le percepem deloc pînă cînd nu se repetă de nenumărate ori, ba chiar și atunci le înțelegem doar parțial. Atît de multă informație este pierdută, încît fiecare pierdere măruntă provoacă o suferință inexplicabilă. Cu siguranță că Puterea știe asta. Cu siguranță că Puterea știe cît de extenuată este natura umană, cît de nepregătiți sîntem să ascultăm și cît de doritori sîntem să ne mulțumim cu minciunile. Cu siguranță că Puterea știe că, în ultimă instanță, am prefera să nu știm. Cu siguranță că Puterea crede, avînd în vedere mersul lucrurilor, că lumea a fost făcută mai favorabilă făptașului decît celor care sosesc după consumarea faptului, căutînd dreptate, răspundere sau adevăr. Cu siguranță că Puterea consideră astfel de tentative ca fiind jalnice, și totuși ruda îndoliată, martorul, investigatorul și cronicarul nu pot decît să încerce să găsească rațiunea din haosul diabolic. Cu toţii, motivaţi de propriile nevoi, idei sau obsesii, se năpustesc într-o parte sau în alta, ca furnicile după un picnic, ocupîndu-se de firimituri, iar timpul se scurge mai departe, multiplicînd la infinit distanțele, îndepărtîndu-te de evenimentul inițial, făcînd tot mai puțin posibil, cu fiecare zi care trece, să lămurești cu exactitate ce s-a întîmplat sau chiar să fii convins că s-a întîmplat ceva. Dar tot astfel, cu fiecare an care trece, precum pașii care adoptă cadența celor din față, devine tot mai dificil să scapi, să renunți cu desăvîrșire la ceea ce s-a investit pînă acum, cu atît mai puțin la persoana care a fost înghițită de nedreptate. Pînă la urmă, pierderea inițială, momentul plecării, momentul din care viața s-a schimbat irevocabil, ajunge să semene cu o prezență vie, avîndu-și propria forță și propriul temperament. La fel ca în cazul dorinței, vitalitatea ei rezidă în ceea ce ne refuză, pînă cînd atașamentul și resentimentul ajung atît de strîns întrețesute, încît devine dificil uneori să le distingi între ele.

2001 a fost anul în care am început să auzim povești despre oficialități îmbrăcate în haine obișnuite care soseau neanunțate la diverse locuințe de pe tot cuprinsul țării. Cereau Registrul Familial al gospodăriei – un document legal în care erau înscriși toți membrii unei familii nucleare, cu datele lor de naștere și, în caz de deces, cu data și cauza morții. Cîteva zile mai tîrziu, registrul era returnat. Părea să fie o verificare de rutină și, întrebate despre acest lucru, oficialitățile spuneau: „Da, totul e în perfectă ordine“. Singurul lucru pe care îl aveau în comun toate familiile vizitate era faptul că aveau un tată, un soț sau un fiu închis la Abu Salim.

Cele mai multe familii n-au observat modificările decît cîteva zile mai tîrziu. Am auzit despre o familie care a descoperit schimbarea abia după vreo două luni, cînd, scoțînd documentul ca să înregistreze un nou-născut, a observat că bunicul încarcerat era trecut ca mort de cîțiva ani. Circula o poveste despre o femeie care s-a uitat în Registrul Familial cînd i-a fost returnat, dar n-a observat nimic diferit. L-a cercetat cu luare-aminte și a fost ușurată că totul era cum trebuie să fie. Abia după încă o săptămînă, din motive pe care nu și le-a putut explica, s-a trezit în miez de noapte și s-a dus la sertarul unde ținea documentul oficial. Atunci a văzut ceea ce ochii ei nu fuseseră în stare să vadă de prima dată. Un rînd scris cu cerneală de un albastru intens în dreptul numelui fiului său spunea așa: „Mort în 1996 din cauze naturale“. A fost auzită urlînd. Familia a încercat s-o rețină, dar ea a reușit să fugă afară, în stradă. Dintre toate cuvintele pe care le-o fi răcnit probabil în ziua aceea, singurul care a supraviețuit diverselor repovestiri ale întîmplării a fost „ani“. L-a strigat iar și iar. Poate se referea la anii pe care trebuia să-i îndure fără fiul ei, sau la cei din trecut, începînd cu 1996, în care continuase să facă lunga călătorie din Benghazi, unde locuia ea, pînă în Tripoli, sperînd că paznicii închisorii aveau să-i permită să-și vadă fiul. În anii de dinainte de 1996, i se îngăduiseră vizite și chiar avusese voie să-i ducă fiului ei haine, vitamine, hrană, pastă de dinți, after-shave. Însă din iunie 1996 călătoriile ei de douăsprezece ore deveniseră zadarnice. Paznicii păreau să regrete sincer. Vizitele fuseseră suspendate pe termen nedefinit, îi spuseseră ei, promițîndu-i să-i livreze fiului darurile sale; și niciodată nu omiteau s-o îndemne să încerce din nou luna următoare. Lună de lună, timp de cinci ani, a făcut mîncare și a cumpărat cadouri pentru fiul ei mort. I-a scris scrisori în care a chibzuit ce să-i spună și ce să lase deoparte. Paznicii luau totul pentru ei, aruncînd scrisorile și mîncînd mîncarea, iar celelalte lucruri le vindeau deținuților, le luau acasă ori le făceau cadou prietenilor sau propriilor lor copii. Poate vreun after-shave sau o pijama nouă era

dăruită unui fiu cu ocazia zilei sale de naștere. „Ani“. Probabil că la asta se referise.

Curînd după aceea, începînd din 2001, mamele și soțiile au început să ridice tabără în fața închisorii Abu Salim, ținînd fotografii înrămate cu fiii și soții lor. Suferința nu le-a fost luată în seamă niciodată. Numărul lor a crescut constant, pînă în momentul în care un tînăr avocat specializat în drepturile omului a decis să sfideze dorințele dictaturii și să preia cazul acestor familii. Cînd a fost reținut, în 2011, au mărșăluit toate pînă la Tribunalul Benghazi ca să demonstreze împotriva arestării sale.

***

Mi-am petrecut restul serii plimbîndu-mă cu Diana prin oraș. Îmi place s-o privesc cînd face fotografii. Nemișcarea efortului concentrat. Dar niciodată nu mi-a plăcut atenția pe care o suscită. Deși oamenii de aici, din Benghazi, erau relaxați. Și asta avea să se schimbe în curînd. Jurnaliști libieni și străini aveau să devină ținte primare pentru răpiri și asasinate; ca o consecință, o mare parte dintre evenimentele din țară aveau să se desfășoare fără a fi relatate în presă și singura cale prin care putea spera cineva să afle ce se întîmplă era prin intermediul rețelelor sociale.

Diana a intrat din strada Omar al-Mukhtar într-o piață. În centru era o zonă rectangulară mare, pavată cu dale, unde se aflau bănci și cîțiva palmieri. Era înconjurată pe toate cele patru laturi de blocuri de apartamente cu cîteva etaje. Avea piața aceea ceva care i s-a părut atrăgător. Nu e ea genul care să fotografieze apusuri drăguțe. Ea urmărește alte lucruri. Și-a fixat trepiedul în mijlocul pieței și a orientat camera către un colț. Adesea fotografiază noaptea și nu folosește niciodată bliț sau reflectoare. A măsurat nivelul lucșilor ca să determine cît timp trebuia să rămînă deschisă diafragma. A apăsat, rămînînd cu degetul pe buton timp de două minute. Ca să se asigure, a mai făcut două cadre: unul la un minut și jumătate și celălalt la trei minute. În tot acest timp, eu am stat pe o bancă. Sunetele blînde ale vieții de familie – tacîmuri, televizor, vorbărie – pluteau afară prin ferestrele apartamentelor din împrejurimi. În jurul unei bănci s-a adunat un grup de tineri. Fumau. Simțeam duhoarea dulceagă de hașiș. Deodată doi băieți – nu cred că aveau mai mult de zece ani – au pătruns în piață fugind și s-au oprit față în față. Alți băieți de vîrsta lor le dădeau ocol. Erau de toate culorile de piele întîlnite în Libia: neagră, cafenie și albă. Doi dintre bărbații care fumau s-au apropiat la pas și i-au despărțit pe băieți înainte să înceapă

bătaia. Totul avea ceva bizar de predictibil, ca și cum ar fi făcut parte dintr-un spectacol pus la cale în avans. Puștimea s-a răspîndit în direcții diferite.

Cînd Diana a terminat, am ajutat-o să împacheteze și am părăsit piața. N-am observat dacă eram urmăriți. Deja mergeam pe strada Omar al-Mukhtar cînd un puști a strigat în urma noastră.

— Ustath[1], ustath!

Avea un aer timid.

— Sînteți jurnaliști? ne-a întrebat.

Era unul dintre băieții care fuseseră pe punctul de-a se lua la trîntă. Avea o față pe care n-o uitai ușor, delicată și luminoasă. Lîngă el stătea un alt băiat, care arăta de parcă avea misiunea de a-l susține.

— Nu, am răspuns. Nu jurnaliști. Soția mea e artistă, iar eu sînt scriitor.

— Sînteți dintre cei care-au venit mai devreme să întrebe de familiile dispăruților?

— Nu, de ce? Cunoști pe cineva dispărut?

— Fratele meu.

— Cîți ani are?

— Douăzeci și cinci. L-au arestat la o demonstrație pe 25 martie 2011.

— Îmi pare rău, am spus. Sper să-l găsești curînd.

— Mulțumesc.

— E groaznic, nu-i așa?

A dat din cap că da.

— E greu să-ți dai seama ce să faci.

Și-a ferit privirea. M-am gîndit că trebuie să spun ceva pozitiv.

— Dar ai încredere și neapărat să te duci la școală.

A dat iar din cap.

— Și tatăl meu a dispărut, am spus.

— Să-l aducă Dumnezeu acasă cu bine, a spus el.

Apoi, după o pauză, a întrebat:

— Cînd s-a întîmplat?

— Acum mulți ani. Pe 12 martie 1990.

S-a uitat la mine, apoi iar și-a ferit privirea.

I-am tradus Dianei, apoi i-am transmis băiatului replica ei.

— Soția mea spune că speră să-ți găsești fratele cît mai curînd.

— De unde e? a întrebat prietenul de lîngă el, care era și mai mititel.

Celălalt băiat s-a uitat la el de parcă i-ar fi spus „Nu fi neam prost“.

— Din America, am spus.

— Din America? a spus prietenul.

L-am întrebat dacă știa și el pe cineva care dispăruse.

— Nu, a răspuns el, împungînd în afară cu pumnii lui mici materialul tricoului.

— Mă bucur, am spus.

Apoi, fiindcă nici unul dintre ei nu mai scotea o vorbă, am spus tot eu:

— Bun, atunci, la revedere.

— Unde stați? a întrebat băiatul.

I-am spus numele hotelului.

A rămas puțin pe gînduri, apoi a întrebat:

— Cel de pe apă?

— Exact.

— Bun. Noapte bună, a spus el.

Am plecat. Cînd m-am uitat în urmă, i-am văzut stînd în același loc. Le-am făcut cu mîna, dar nu mi-au răspuns la gest. De cîteva ori pe drumul spre hotel, eu și Diana ne-am gîndit să ne întoarcem și să găsim vreo scuză oarecare ca să mai petrecem un timp cu ei. Sentimentul a persistat pînă a doua zi. Ne-am întors în piață și am stat vreo oră acolo, dar băieții n-au mai apărut.

1. Sau *ustaath* (arabă) – formulă de adresare; semnifică, de regulă, „professor“ sau „maestro“, dar se poate referi la oricine este extrem de priceput în meseria lui (n.tr.).

21

Oasele

În zilele acelea petrecute la Benghazi, de multe ori mi-am depistat un atașament ciudat față de Ajdabiya. Nu-l avusesem niciodată în copilărie. Sporise de-a lungul anilor, furîndu-mi dorul de Tripoli, unde am locuit și mi-am petrecut copilăria, de Benghazi, unde eu și fratele meu ne petreceam perioada de vară împreună cu verișorii noștri, și ducîndu-l la Ajdabiya, orășelul acela auster și sobru de care nu mi-a fost drag niciodată cînd eram copil. De-ar mai fi trăit tata, ar fi avut șaptezeci și trei de ani. Cînd îmi imaginam momentul revederii cu el, întotdeauna îl vedeam petrecîndu-se nu în casa noastră din Cairo, locul din care fusese luat, nu la Londra, unde locuiam și unde mă întrebam uneori, dată fiind trădarea Egiptului, dacă n-ar vrea să locuiască după eliberare, ci în casa bunicului din Ajdabiya. Era de parcă eu îl duceam, în imaginație, înapoi la casa tatălui său. Mi-am închipuit momentul desfășurîndu-se nu în secret, nu în ceasurile nopții, ca atunci cînd făcea vizitele acelea primejdioase, furișîndu-se dincolo de granița egipteano-libiană ca să-l viziteze pe bunicul Hamid, ci într-o zi plină de lumină.

***

M-am întors la Ajdabiya. De data aceasta m-am dus singur.

Unchiul Hmad Khanfore fusese plecat la prima mea vizită. Făcusem campanie pentru eliberarea lui ani în șir, dar nu ne mai întîlniserăm niciodată în persoană. Îi plăcea foarte mult teatrul, îmi spusese mama, care pe vremuri îl ducea la cel puțin trei piese pe săptămînă de fiecare dată cînd venea el să-i viziteze pe ai mei la Cairo. Există o fotografie a lui cu mama și cu vărul Ali, înșirați cu toții într-o trăsură din acelea ornamentate și trase de

cai pe malul Nilului. Pînă și vizitiul zîmbește la cameră, ținîndu-și vertical lîngă el biciul lung. La cîteva luni după ce a fost făcută fotografia, unchiul Hmad și Ali au fost arestați. Am privit poza de cîteva ori în decursul celor douăzeci și unu de ani ai încarcerării lor: unchiul Hmad, care își făcuse planuri să devină dramaturg, și vărul Ali, care tocmai se întorsese de la Universitatea din Düsseldorf, unde studiase economia, și avea un aer bizar de pedanterie germană în felul cum se îmbrăca și cum ședea cu spatele drept. Următoarea fotografie cu ei pe care am văzut-o era făcută în ziua eliberării lor și mi-a fost trimisă o zi mai tîrziu. Apar în ea unchii Mahmud și Hmad și verii Ali și Saleh, în fața porții închisorii. Poartă haine curate și călcate. Toți arată cu două decenii mai vîrstnici. Nu doar părul, ci și pielea pare să li se fi decolorat. Se uită către cameră, încercînd să zîmbească, încercînd să pară că se simt bine. La ce te așteptai, mi-am spus? Să se bucure? Nu-i un prilej de bucurie. Cînd ești eliberat după o încarcerare atît de îndelungată, nedreptatea capătă contur la adevăratele ei dimensiuni. Abia atunci poți să-ți dai seama cît timp a trecut, cît s-a schimbat lumea și cît de multe ai pierdut. Dar chiar și atunci știam, într-un fel, că nu era vorba doar de asta. Ceva nu era la locul lui.

Mă întîlnisem cu vărul Ali la Cairo chiar înainte să iau avionul spre Benghazi. Era într-o vizită scurtă. I-am dat indicații la telefon și am stat în colțul străzii, așteptîndu-l. Perspectiva de a-l cunoaște în sfîrșit mă emoționa teribil. Cînd a apărut cu mașina, am văzut că, la fel ca mine, nici el nu se putea opri din zîmbit. A parcat și ne-am îmbrățișat. Acesta e trupul care a fost închis timp de două decenii. Acesta e trupul care aparține numelui pe care l-am repetat în scrisorile mele către diferite guverne și ONG-uri. Ne-am așezat unul lîngă altul pe canapea și am sporovăit pînă la servirea mesei. Mi-a spus multe lucruri despre viața în închisoare, dar ce mi s-a înfipt în minte a fost descrierea megafoanelor. Tata le menționase într-una dintre scrisorile lui din detenție. Dar era mult mai rău decît îmi imaginasem. Boxele nu se aflau pe coridoare, ci în interiorul fiecărei celule, fixate în tavanul înalt, unde nu puteai ajunge la ele ca să le închizi. Difuzau discursuri ale lui Gaddafi, întrerupte doar de cîntece de propagandă și de sloganuri care înfățișau virtuțile regimului. Se emitea zilnic, de la 6 dimineața pînă la miezul nopții, și la volum maxim.

— Atît de tare, a spus Ali, încît uneori era greu să mai distingi cuvintele. Simțeai cum îți vibrează mușchii. Mă culcam și urmăream cum tremură sticla de plastic goală pe podeaua de beton.

După care, poate ca să mă consoleze, a adăugat:

— Dar ajungeai să te obișnuiești pînă la urmă.

Și pe neașteptate a spus:

— Vreau să-ți mulțumesc.

— Pentru ce?

— Pentru tot ce ai făcut.

Tonul pe care a spus-o era complicat. Era sincer și reticent, deopotrivă recunoscător și plin de regret. Corespundea cu fotografia aceea făcută în ziua eliberării lor.

Mai tîrziu în după-amiaza aceea, Ali a mai dezvăluit o informație. După ce ajutoarele lui Saif le aduseseră la cunoștință lui și celorlalți că aveau să fie eliberați, că în sfîrșit plecau acasă, după ce le spuseseră că „la noapte o să dormiți în paturile voastre“, după ce le oferiseră haine curate, lame și spumă de ras, după ce îi lăsaseră să-și ia la revedere de la ceilalți prizonieri, după ce îi puseseră să traverseze toată curtea și să intre într-un birou mobilat cu canapele largi și cu cîteva fotolii, după ce îi serviseră cu ceai și cafea și le dăduseră țigări, toate acestea făcute cu un aer de politețe jovială și relaxare, li se spusese că eliberarea lor depindea de un ultim detaliu: „Semnarea unor scuze oficiale pentru faptul că se opuseseră Marelui Lider“. Saif le pregătise deja. Cineva le bătuse la mașină și hîrtia era acolo, cu cîte o linie punctată în dreptul fiecărui nume. Trebuiau să semneze toți, altfel nimeni nu era eliberat.

— Eu n-am vrut s-o fac, mi-a spus Ali. Dar Mahmud ajunsese la capătul puterilor. Era bolnav și firav. Îmi făceam griji pentru el.

Să fii obligat să semnezi o declarație de căință după douăzeci și unu de ani de prizonierat crud și nedrept poate să-ți frîngă spiritul. Dacă n-aș fi făcut nimic, ei tot ar fi fost eliberați cînd revoluționarii au preluat controlul lui Abu Salim și au demolat ușile. Dar eu acționasem în baza informațiilor pe care le aveam atunci. Saif nu pomenise niciodată despre o asemenea declarație, și chiar dacă ar fi promis, ar fi fost nepotrivit din partea mea să le refuz unchilor și verilor mei posibilitatea de-a alege. Cu toate acestea, noua informație pe care o primeam strica totul, iar din momentul acela, ori de cîte ori îmi mulțumea sau mă felicita cineva pentru rolul pe care îl jucasem în eliberarea unchilor și a verilor mei, schimbam rapid subiectul.

***

Unchiul Hmad părea ciudat de tînăr și de bătrîn în același timp, ca și cum sinele său mai tînăr, cu dragostea lui pentru teatru și cu o mie și unu de

planuri de viitor, ar fi fost ținut în frîu și conservat de captivitate. Presupun că nu e un lucru neobișnuit; sinele nostru mai tînăr este mereu cu noi. Dar într-o viață de activități, ferită de rupturi dramatice, în care desfășurarea lucrurilor nu este frîntă de catastrofe, în care suprafața gîndurilor noastre e atinsă regulat de noi impresii, descoperiri și influențe, maturizarea noastră ajunge să urmeze o pantă ascendentă care creează iluzia de drum lin și neîntrerupt. În cazul unchiului Hmad, tînărul care fusese la momentul arestării și bărbatul care devenise păreau să existe în paralel, sortiți să nu se întîlnească niciodată, și totuși intrînd în contradicție unul cu altul ca două note muzicale discordante.

Engleza lui era bună și era nerăbdător s-o folosească în dialogul cu mine. O parte a conștiinței sale era ocupată constant cu cei din jurul lui. Această solicitudine excepțională, îmi imaginam eu, îl epuiza probabil la finalul fiecărei interacțiuni sociale. Eu nu sînt nici pe departe atît de atent cu ceilalți, și tot mi se pare imposibil să fiu „eu însumi“ în compania altora. Mă gîndesc tot timpul la cei din jur. Dacă îi simpatizez, opiniile mele înclină în direcția lor, iar dacă mă irită din cine știe ce motiv, mă încăpățînez ca un catîr. În ambele situații, rămîn epuizat și confuz, regretînd că mi-am abandonat vreodată solitudinea, și, pentru că îmi doresc compania altora și mi-am dorit-o dintotdeauna, e un ciclu fără sfîrșit. Mi-am spus că poate unchiul Hmad suferea la fel ca mine. Acesta era unul dintre motivele pentru care am simțit pe loc că-l simpatizez. Îmi doream să-l ascult, iar el, la rîndul lui, era nerăbdător să-și împărtășească amintirile. Poate bănuiam amîndoi că timpul pe care îl aveam la dispoziție împreună avea să fie limitat, că lumea urma să se schimbe și că rutina călătoriilor frecvente către Libia, sau poate chiar locuirea acolo o parte din an, n-avea să mai fie posibilă.

— Practic vorbind, mi-a spus unchiul Hmad în engleză, unchiul Jaballa era cumnatul meu, dar eu îl priveam ca pe un tată, și nu doar din cauza diferenței de vîrstă. Era un model pentru mine, a adăugat el.

Și m-a privit în felul acela pe care îl mai văzusem și la alți oameni care îi iubeau pe tata. Din ziua aceea, am renunțat la „unchiul“ și m-am referit la el numindu-l, simplu, Hmad.

***

Întîlnirile acestea cu rudele mele care petrecuseră decenii în pușcărie, ale căror nume le avusesem pe limbă și în vîrful degetelor în mod repetat

de-a lungul anilor îndelungați în care făcusem campanie și scrisesem scrisori despre ei către diverse cîrmuiri și organizații pentru drepturile omului, scoteau la lumină contracurenții dintre noi. Ei voiau să-mi povestească despre cum le fusese viața în timpul celor două decenii de închisoare, iar eu abia așteptam să le spun cît de mult mă gîndisem la ei. Era un schimb de promisiuni și dovezi de devotament pentru drapel, din partea lor, născut din emoția celor care supraviețuiseră unui accident, iar din partea mea, din vina de-a fi trăit o viață liberă – vină, dar în același timp o încăpățînată lipsă de rușine pentru faptul că, într-adevăr, dusesem o viață de om liber. Cu alte cuvinte, tovărășia noastră provoca un asalt de judecăți emise de propriul sine și prin urmare oricînd posibil imaginare. Ei voiau ca eu să știu că loialitatea lor față de tata rămăsese neclintit, iar eu voiam ca ei să știe că nu-i neglijasem, ci făcusem tot ce-mi stătuse în puteri. Ei voiau ca eu să știu ce sentimente aveau față de el, și astfel, simțeam, luau la cunoștință faptul pe care refuzau să-l accepte: că tata e mort. Ei aveau să-mi spună mai multe lucruri decît aveam eu să le spun. Voiau să mă ducă în beznă, să etaleze suferința, și prin asta, discret și indirect, să sublinieze succesul amar și spectaculos al faptului că îi supraviețuiseră. Există vreo realizare mai măreață decît să supraviețuiești suferinței? Să o străbați și să ieși din ea aproape neatins? Și le simțeam bucuria în cuvinte, în faptul că puteau așeza oroarea sălbatică a timpului petrecut în detenție – perioadă care acoperea între o treime și o jumătate din viața fiecăruia dintre ei la acel moment – alături de blîndețea unei după-amiezi generoase petrecute cu ceai și țigări.

— O să mor pentru dreptul lui de a-și spune părerea, l-am auzit pe unchiul Mahmud spunînd.

Apoi a întrerupt pe cineva ca să-mi strige:

— E corect, Ibn Jaballa? Cunoști fraza asta? Voltaire, nu-i așa?

Și a repetat-o cu mare plăcere.

Data trecută cînd venisem în vizită, într-un moment în care eram doar noi doi, unchiul Mahmud îmi povestise cum îi făcuseră tot ce i se putea face.

— M-au bătut, m-au privat de mîncare și de somn, m-au legat, mi-au vărsat o găleată de gîndaci pe piept. Nu le-a scăpat nimic din ce puteau să-mi facă. Acum nu mai poate să mi se întîmple nimic care să fie mai rău decît atunci. Și întotdeauna m-am descurcat. Am păstrat în minte un loc anume în care încă mai eram capabil să iubesc și să iert pe toată lumea, a

spus el, cu ochii blînzi și gura zîmbitoare. Asta n-au reușit să-mi ia niciodată.

***

Eu și Hmad ne-am așezat pe podea într-un colț al sufrageriei unchiului Mahmud. Am stat de vorbă cu voci joase ca să nu deranjăm cealaltă jumătate de cameră, angajată acum într-o conversație care se concentra asupra situației curente: lipsa de securitate și proliferarea armelor.

— Cine naiba o să adune tot armamentul ăsta? a întrebat cineva.

— Sînt arme în fiecare locuință din țară, a spus altcineva.

Hmad a început să vorbească despre masacru. Am presupus că voia să pornească de acolo pentru că acela era evenimentul care declanșase văpaia. La fel ca obîrșia acelor incendii care înghit păduri întregi, și revoluția din 2011 avusese un început specific, care era o pricină de uimire, simțeam noi pe atunci. Dar bănuiam că Hmad începuse de acolo și pentru că masacrul de la Abu Salim era momentul după care tatăl meu nu mai fusese văzut niciodată. Oare credea Hmad că tata murise în masacru? Exact în clipa în care cugetam la faptul că nu îndrăznesc să-l întreb, m-am auzit rostind:

— Tata a fost ucis acolo?

— Numai Dumnezeu știe, a răspuns Hmad.

— Așa e, am spus, atent să păstrez un ton liniștit, de parcă discutam despre cum erau apele la vremea aceea din an. Dar tu ce crezi?

— Numai Dumnezeu știe, a repetat el. În primele zile, îl auzeam și vorbeam cu el. Era într-o celulă nu prea departe, dar pe urmă l-au mutat și n-am mai avut contact cu el decît prin cîte o scrisoare din cînd în cînd.

Simțeam nevoia să schimb subiectul. L-am întrebat despre copiii lui și dacă era adevărat că locuia acum în vechea casă a bunicului Hamid.

— Da, a spus el, zîmbind. Dar nu mai e cum ți-o amintești tu. S-au schimbat foarte multe. Trebuie să vii în vizită.

— O să vin.

— În orice caz, dragul meu, dă-mi voie să-ți povestesc de la început. Cu cîteva luni înainte de masacru, și-a reluat Hmad relatarea, a fost un protest în închisoare. Era un cumul de cauze. Condițiile fuseseră mereu sinistre, dar în cea mai mare parte stabile și predictibile, numai că atunci, în noiembrie 1995, au evadat treisprezece prizonieri. Tratamentul care ni se aplica s-a deteriorat drastic. Cel mai îngrozitor om – n-am să-l uit niciodată – era El Magroos. Cînd se așeza pe scaun, ziceai că stă pe o conservă de lapte praf

pentru bebelușii. O bîtă în mîna lui arăta cît o scobitoare. Era un uriaș. Și tot numai mușchi. Cînd termina cu interogatoriul, începea să te ia peste picior. Așa era obiceiul. Nu doar ca să ridiculizeze și să provoace, dar și ca să-și omoare timpul. Treaba e că paznicii și anchetatorii ăștia erau teribil de plictisiți și mereu căutau cîte ceva cu care să se distreze. Îmi aduc aminte că o dată, după ce m-au interogat ore în șir, El Magroos m-a întrebat: „Vrei să te întorci în celulă?“. Acuma, o să-ți fie greu să crezi așa ceva, dar cînd mi s-a pus întrebarea asta, mi-a sunat așa de dulce la auz, de parcă m-ar fi întrebat dacă vreau să merg acasă. Îți închipui? a spus Hmad, bătîndu-mă ușor cu palma pe picior. Interogatoriile erau atît de groaznice, încît atunci cînd te duceau în sfîrșit înapoi în celulă, erai la fel de fericit să te întorci în locul ăla mizerabil ca și cînd te-ai fi întors acasă, la nevastă și la copii. Eram terminat, sleit, și sîngeram din mai multe locuri. „Bine, atunci“, a spus El Magroos. „Poți să te-ntorci în celulă, dar numai după ce te-aud zicînd că Jaballa Matar e un maidanez.“ „Dar la ce bun să spun așa ceva?“ am întrebat. „Vreau eu să te-aud că spui asta.“ I-am zis: „Uite ce-i, mai degrabă aș rosti niște cuvinte care să-mi taie capul de pe umeri decît unele care să-l facă să se plece“. Celălalt anchetator a fost mișcat de vorbele mele și i-a zis: „Lasă-l în pace“. El Magroos a refuzat. „Eu nu sînt un erou“, i-am spus, „dar să știi de la mine, poți să mă bați cu bîta aia cît ai chef; n-am să spun nimic. Și, oricum, la ce bun să spun așa ceva? La nimic. Pe cînd pe mine, unul, să spun asemenea cuvinte m-ar zdrobi“. Din fericire, celălalt a intervenit din nou. Aveam noroc, fiindcă, dacă m-ar mai fi bătut, aș fi spus-o – aș fi spus orice. Cînd m-au văzut Mahmud și ceilalți, a spus Hmad rîzînd, au fost nedumeriți. Eram vînăt tot, dar bucuros. Am putut să și dorm.

Cu fiecare fibră a trupului meu, tînjeam să fumez. I-am oferit lui Hmad o țigară și ni le-am aprins amîndoi.

— În orice caz, stai să mă întorc la evenimentele care au precedat masacrul, a spus el, suflînd fumul. Cum îți spuneam, tratamentul de toată jalea s-a înrăutățit după ce au evadat oamenii ăia. Ne-a fost luat și puținul lux de care aveam parte: săpun, perne, saltele – pînă nu ne-a mai rămas decît podeaua de beton. Am ajuns ca niște stafii. După cîteva luni de iad dintr-ăsta, au adus un grup nou în celulele de vizavi de ale noastre. Prin comparație, condițiile în care trăiam noi erau luxoase. Ei puseseră la cale o confruntare armată în Benghazi, încercînd să preia controlul unei garnizoane. Era printre ei un ins pe nume Khaled al-Baksheesh. L-au bătut pînă i-au rupt femurul, pe urmă l-au lăsat fără tratament și fără calmante. Îl auzeam cum geme. A început să-i putrezească piciorul. Într-o zi, tovarășii

lui de celulă au bătut și-au tot bătut în ușă pînă au venit paznicii. L-au scos pe Khaled al-Baksheesh în curtea de lîngă aripa noastră. Eram ușurați, crezînd că-l vor duce la spital. I-am văzut piciorul veștejit. Nu mi-a venit să cred. Se întindea oribil în spatele lui, ca o funie. L-am pus în mijlocul curții și au pus pe el furtunurile cu apă. L-au lovit tot drumul înapoi în celula lui. În noaptea aia n-am mai auzit nimic. De dimineață ne-au spus tovarășii lui că murise. Grupul din celula de vizavi – Celula Numărul 9 – a fost cel care a declanșat răzmerița. Îmi amintesc bine ziua aia. Era într-o vineri, vineri 28 iunie 1996. Imediat ce s-a terminat rugăciunea de după-amiază, am auzit țipete, o încăierare și focuri de armă. Se întîmplase că atunci cînd paznicii deschiseseră Celula Numărul 9 ca să împingă hrana înăuntru, oamenii săriseră pe ei. Le-au luat armele și cheile și au dat drumul tuturor prizonierilor. Ne-am adunat pe hol, neștiind prea bine ce să facem mai departe. Paznicii de la etajul superior au început să tragă. Unii prizonieri au fost omorîți, alții răniți. Ne-am ascuns înapoi în celulele noastre. Din cînd în cînd mai riscam s-o luăm la fugă de la o celulă la următoarea. Situația a rămas indecisă timp de cîteva ceasuri. S-a petrecut ceva ciudat. N-o să-ți vină să crezi, dar îți jur pe viața copiilor mei. Unul dintre prizonierii omorîți… corpul lui a rămas exact la fel, doar ceva mai palid în obraji, dar altminteri neschimbat. Mirosea a mosc. N-aveam mosc sau lucruri de felul ăsta în pușcărie. Iar fața paznicului care era mort de tot atîtea ore era neagră acum, și leșul îi era umflat ca un balon și putea oribil. Ne-am minunat toți de treaba asta. Pe la apus, un paznic a strigat la noi, promițîndu-ne apă – închiseseră conductele de alimentare ca să ne forțeze să ne predăm. Ne-a cerut să numim cîte un om din fiecare aripă care să negocieze cu ei. Reprezentanții noștri s-au dus și duși au fost multă vreme. Cînd s-au întors, erau însoțiți de trei dintre cele mai marcante figuri ale regimului: Abdullah Senussi, care era șeful contraspionajului și cumnatul lui Gaddafi, Abdullah Mansour, și el în contraspionaj, și Khairi Khaled, șeful închisorilor și fratele primei neveste a lui Gaddafi. Practic, unii dintre cei mai importanți oameni, cel mai important dintre ei fiind Abdullah Senussi, care se purta foarte cordial. „Care-i problema, fraților?“ a întrebat el. „De ce sînteți așa supărați?“ I-am zis că tratamentul la care sîntem supuși e insuportabil și că preferăm să murim decît să mai trăim așa. „Drepturile omului – care drepturi ale omului?“ i-am zis noi. „Noi n-avem nici măcar drepturi de animale. Măcar animalele sînt hrănite și adăpate și nu sînt bătute. Noi n-avem parte de asemenea privilegii, și bolnavii noștri sînt lăsați să moară.“ „Acestea sînt toate revendicările voastre?“ a întrebat Abdullah Senussi. „În

cazul ăsta, sînt revendicări foarte rezonabile. Nici măcar n-am nevoie să mă consult cu cineva. Voi pune imediat în aplicare cererile voastre. Considerați că toate plîngerile voastre sînt de-acum de domeniul trecutului.“ Cît a durat dialogul ăsta, Senussi a ținut legătura în mod regulat cu Gaddafi. Îi suna telefonul, iar el lua poziția de drepți ca stuful pe baltă și se apuca să șoptească. Acum i-a sunat iar telefonul și iarăși l-am văzut cum s-a îndepărtat cîțiva pași înainte să răspundă: „Da, Excelența Voastră. Situația este în întregime sub control, Excelența Voastră. Absolut, vom face exact așa. Fiți fără grijă“. A închis și ne-a cerut să ne întoarcem toți în celule. „Cînd vă veți trezi“, ne-a zis, „vezi descoperi că totul s-a schimbat“. Noi am cerut să fie martori la înțelegere personalități din comunitatea juridică și ambasadori străini. „Noi sîntem autoritățile și voi sînteți prizonierii“, a zis Senussi. „Dacă vrem, la noapte putem să trimitem avioane de luptă să bombardeze toată închisoarea, cu voi și cu paznicii înăuntru. Nici nu ne temem, nici nu ne pare rău de voi. Dar am luat hotărîrea, din smerenie și din bunătate, să ne înțelegem cu voi“, așa ne-a zis. Cîteva minute mai tîrziu, a strigat: „Ia ascultați aici, ca să vă asigurăm de bunele noastre intenții, dați-ne 120 de oameni, cei care au mai mare nevoie de îngrijire medicală, și eu personal, cu mîinile mele, o să-i duc la spitalul Salah el-Din“. Această ultimă promisiune, a spus Hmad, era o tentație uriașă. S-au iscat controverse printre noi. „Între timp“, a răcnit Senussi din celălalt capăt al holului, „cît încercați să vă hotărîți, adunați-i pe bolnavi și pe răniți. O să-i luăm chiar și pe morți și-o să-i îngropăm. Mîine vă promit o echipă nouă de gardieni, mîncare onorabilă și tratament onorabil. O să credeți că v-ați trezit într-un hotel de cinci stele“, a zis el. Prizonierii se certau. Se simțea acum tensiunea. Cîțiva au strigat: „Haideți, să presupunem c-o să fie bine. Să alegem 120. Treizeci de oameni din fiecare aripă“.

Hmad a continuat.

— Din aripa noastră, printre cei treizeci de oameni se aflau fratele meu Ahmed, verii tăi Ali și Saleh, încă vreo doi din grupul unchiului Jaballa, unchiul tău Mahmud și cu mine. Nici unul dintre noi n-a dormit în noaptea aia. Dimineață, înainte să se crape de ziuă, cînd cerul era complet negru, am ieșit în curtea cea mare. Nu mi-a venit să-mi cred ochilor. Rînduri, rînduri de soldați, toți costumați de luptă, cîțiva dintre ei în poziție de tragere. Erau atît de mulți, de-ai fi zis că toată armata libiană se adunase acolo. M-am întrebat cum de nu-i auziserăm sosind. Paznicii îi cărau pe morți cu roabele și-i aruncau în containerele de gunoi. Pe ceilalți ne-au legat cu ceea ce numim noi cătușe israeliene. Se confecționau acolo. Modelul cel mai recent.

Un fir subțire de plastic care se strîngea la cea mai mică încordare. Nu simțeai durerea în jurul încheieturilor cît o simțeai în creier. Ne-au urcat pe toți în niște autobuze mari. M-am așezat lîngă fereastră. Am văzut un bărbat; nu știam cine e, dar, după cum era îmbrăcat și după cum umblau după el peste tot cîțiva inși, mi-am dat seama că el era șeful. S-a urcat în autobuzul în care eram eu și a strigat: „Care dintre voi e din Grupul Ajdabiya?“. Ali era în același autobuz; și mai era cineva, care stătea în fața mea. I-am șoptit că ar trebui să ne anunțăm prezența. „Nu“, a zis el. Oficialul a repetat: „Grupul Ajdabiya, opoziția, cazul 1990: anunțați-vă“. Am ridicat mîna. „Cine mai e cu tine?“ a întrebat el. Am arătat către Ali. Nu l-am menționat pe celălalt om. Nu voiam să fiu răspunzător. Am coborît din autobuz împreună cu Ali și i-am văzut pe Saleh, pe fratele meu Ahmed, pe Mahmud și alți doi din grupul nostru, adunați și ei acolo. Ne-au aliniat și ne-au ordonat să ne așezăm în genunchi. Simțeam cătușele israeliene de parcă stăteau să-mi taie mîinile cu totul. Am rămas așa pînă la revărsatul zorilor. Atunci l-am auzit în spatele nostru pe același oficial de rang înalt comandîndu-i unuia dintre subordonații lui să ne bage numele în buzunare. Ni s-a cerut să ne spunem numele. Le-au notat pe fiecare, au împăturit bucata de hîrtie și ne-au îndesat-o în buzunar. Asta a fost, mi-am zis, mi-a sunat ceasul. Dar după aceea a fost o zăpăceală. I-au coborît pe toți din autobuze și i-au înghesuit într-o construcție ca un fel de magazie, căreia îi spuneam „atelierul“. Micul nostru grup a fost dus înapoi înăuntru și închis într-o altă celulă. Cîteva secunde mai tîrziu am auzit o explozie puternică, apoi focuri de armă dese și continue – tot felul: pistoale, mitraliere – și oameni care țipau, toată hărmălaia venind dinspre atelier. S-a dovedit – am reușit să aflăm asta mult mai tîrziu, de la unul dintre paznicii care luaseră parte la tragere – că Abdullah Senussi inițiase masacrul aruncînd o grenadă de mînă în atelier. Aceea fusese explozia. Dar ăsta a fost doar începutul. Printre prizonieri se răspîndea acum o atmosferă sumbră și se acumula o energie imensă. Gardienii dădeau zor de la o celulă la alta cu liste de nume. Erau adunați laolaltă sute de prizonieri. Le puneau cătușe și-i scoteau în curți. Erau spații rectangulare, fără acoperiș, de vreo zece pe patruzeci și cinci de metri, înconjurate de structuri înalte de vreo opt metri. S-au umplut șase curți dintr-astea. Soldații și paznicii şi-au ocupat pozițiile pe acoperișurile din jur. Au început să tragă.

— De unde știi toate astea? l-am întrebat. Ai văzut cu ochii tăi?

— Nu, dar au fost martori cei din celulele care aveau vedere spre curți. Iar mai tîrziu, unii dintre paznicii care au fost acolo ne-au spus ce s-a

întîmplat. Dar am auzit totul. Seria de împușcături a durat două ceasuri.

— Am întîlnit o dată un om care mi-a descris-o ca pe un sfredel în creier, i-am spus lui Hmad.

— Așa și era, a încuviințat el. Dar cel mai rău era răcnetul. Îl auzeai limpede cînd se oprea mitraliera. Pe urmă au fost focuri de pistol sporadice, loviturile de grație, am presupus noi. Morții au fost lăsați acolo timp de patru zile. Era un miros de ajunseserăm mulți dintre noi să vomităm.

Mintea îmi lucra fără încetare. Îmi trimitea imagini fulgerătoare cu tata în acest coșmar diabolic. I-am văzut o parte din laba piciorului, apoi glezna întinsă pe jos, nemișcată, acoperită de praf ridicat de pașii altora. Palma lui brăzdată, pe jumătate strînsă. Forța blîndă a torsului său. Și, pentru o fracțiune de secundă, chipul. O expresie pe care n-am putut s-o înțeleg. Tristețe, extenuare și o infinită simpatie, ca și cum amărăciunea lui nu era doar pentru cei căzuți, ci și pentru făptuitori. Toate acestea împreună cu o înțelegere finală și imposibil de alinat că n-avea să ne mai vadă niciodată. Am simțit puterea violentă a vertijului. Ca și cum el și cu mine stăteam pe maluri opuse ale unui pîrîu și apa se tot lățea, ajungînd acum cît un ocean.

— Treptat, paznicii s-au pus pe vorbit, a spus Hmad. Au vrut să vorbească pentru că văzuseră totul. Îi interesa în mod special ce se întîmpla cu noi, cu Grupul Ajdabiya, și cum de scăpaserăm. „Voi ați fost printre primii“, spuneau ei. „Cum naiba ați reușit să supraviețuiți?“ Rîdeau de treaba asta cum rîzi de o ciudățenie. În fiecare zi mă gîndesc la prietenul care era în fața mea în autobuz.

Cadavrele au fost îngropate acolo unde căzuseră, în gropi comune puțin adînci. Cîteva luni mai tîrziu, au fost exhumate. Oasele au fost măcinate și pulberea a fost turnată în mare.

22

Curtea interioară

Ni s-a servit încă un rînd de ceai, iar eu mi-am mai aprins o țigară. Fumam prea mult. Îmi simțeam pieptul pîclos de nicotină. Unchiul Mahmud i-a spus lui Hmad cum că să nu mă mai țină numai pentru el. Hmad a zîmbit. Relația dintre ei are o anumită dezinvoltură. Am observat-o și în cazul lui Saleh. După arestare, au fost puși toți în aceeași celulă. Probabil că acest aranjament, în care stau și discută încet în grupuri risipite pe laturi opuse ale aceleiași încăperi, le este familiar. Mi-am amintit cum, atunci cînd îl întîlnisem pe Ali la Cairo, luaserăm hotărîrea să-l sunăm pe unchiul Mahmud ca să-l înștiințăm despre fericitul eveniment. I-am dat telefonul lui Ali și m-a luat prin surprindere tonul aspru pe care l-a folosit cu unchiul lui.

— Deci de-ăsta îmi ești, ă? i-a spus el. Trec zilele și tu nici măcar nu suni.

Mă așteptam ca Ali să izbucnească în rîs, cum se întîmplă de obicei după asemenea admonestări afectuoase, dar el și-a păstrat expresia severă, terminînd convorbirea cu „Atunci, ne vedem cînd ne-om vedea“. Îmi aduc aminte ce mi-am spus atunci, că erau atît de apropiați, încît le dădea mîna să se poarte astfel, puteau să se supere unul pe altul și puteau s-o lase cum a căzut, pur și simplu. Cînd trăiești cu cineva în aceeași încăpere poți s-o lași cum a căzut, dar într-o lume în care orice se poate întîmpla și în care distanțele se prelungesc la infinit, trebuie să încercăm să ne împăcăm cu prima ocazie care se ivește. Genul acesta de intimitate, cu complicitatea și cu respingerea pe care le îngăduie, ca și cum n-ar mai avea nevoie să-și acorde atenție reciproc, era o raritate și o ciudăţenie. Nu păreau să sufere de anxietate la gîndul că s-ar putea pierde unul pe altul. Poate că anxietatea pierderii cuiva drag este ceea ce ne păstrează atașamentul. Dar acela e un

fel diferit de legătură afectivă. Mai există un altul, sub o formă mult mai frumoasă – îmi amintesc că mi-am spus atunci.

— Atîtea lucruri aș vrea să-ți povestesc, a spus Hmad, zîmbind.

— Iar eu vreau să aud totul.

— Ți-a zis cineva că am fost poet?

— Nu, nu mi-a zis nimeni.

— Dar, spre deosebire de tăntălăii ăștia ignoranți, a spus el suficient de tare ca să audă unchiul Mahmud și ceilalți, eu îmi scriam poeziile în engleză.

— Un străin a fost totdeauna, a comentat unchiul Mahmud.

— Nu-mi veneau decît în engleză, a continuat Hmad. Îmi veneau cînd eram la închisoare. Acum nu-mi mai amintesc nici una.

— Nu le-ai scris? l-am întrebat.

— N-aveam voie să scriem nimic. Am primit scrisori minunate de la tatăl tău. Ori le ardeam, ori le rupeam și trăgeam apa după ele imediat după ce le citeam. Dacă te prindeau cu vreuna, și tu, și autorul petreceați o zi în iad.

Mă simțeam de parcă eram pe punctul să mă înec. Aici, oriunde mă întorc, dau peste tata.

— Ce-ți scria? l-am întrebat.

— Îmi amintesc bine o scrisoare. Acuma, trebuie să ții cont că scrisorile astea erau strecurate clandestin printr-o rețea lungă și întortocheată de pasaje secrete dintre celule, și uneori trebuia să le distrugem înainte să ajungă la destinatar.

— Unde găseați hîrtie și pixuri?

— Exista mereu cîte un paznic care să ne vîndă și să întoarcă privirea. La un moment dat, unchiul Jaballa a amuțit și-a rămas așa multă vreme. Ne întrebam dacă n-a pățit ceva. I-am scris și cîteva săptămîni mai tîrziu am primit răspuns. Încă-mi mai amintesc rîndul unde scria „Nu-ți face griji; sînt bine. Sînt ca muntele pe care furtunile trecătoare nici nu-l schimbă, nici nu-l micșorează“.

M-am simțit amorțit și rece – nu vreau să spun că eram indiferent, ci că am simțit la propriu un tremur interior și o neputință. Mi-am amintit în secret, căci n-aș fi îndrăznit să-i povestesc vreodată lui Hmad, dezvăluirea intimă făcută de tata în scrisoarea înregistrată pe care ne-a trimis-o, cum la sfîrșit și-a îngăduit să plîngă și n-a șters porțiunea aceea. Era un fel de disperare în a avea împreună, una lîngă alta, aceste două senzații, fermitate

și deznădejde. M-a cuprins un sentiment de îngrădire cruntă, ca și cum m-aș fi rătăcit într-un tunel. Și mi-am amintit încă o dată cuvintele lui Telemah:

Aș vrea măcar să am un tată fericit,
îmbătrînind la el acasă…
dar moartea neștiută și tăcerea sînt
soarta lui…

Și pentru prima dată aceste cuvinte familiare, care mi-au fost companioni loiali timp de mulți ani, s-au urnit și s-au extins ca semnificație. Acum erau și despre Odiseu la fel de mult cum erau despre Telemah; și despre tată la fel de mult ca despre fiu; despre dorința fiului ca tatăl lui să-și petreacă restul zilelor confortabil și demn în propria lui casă la fel de mult ca despre dorința fiului de a reuși în sfîrșit să-și lase tatăl acasă, să se întoarcă în sfîrșit cu fața spre viitor și să pășească în lume. Cîtă vreme Odiseu e tot pierdut, Telemah nu poate pleca de acasă. Cîtă vreme Odiseu nu e acasă, nimeni nu-l cunoaște nicăieri.

***

— Că veni vorba de poezii, a spus unchiul Mahmud, trebuie să vii să vezi asta.

S-a ridicat, iar eu l-am urmat pînă la servantă. A tras un sertar și a scos o bucată de in alb împăturită. Fusese cîndva o față de pernă. Era atît de diafană, de puteai vedea prin ea. A întins-o.

— Am furat-o, a spus el cu un zîmbet. Pe urmă am desfăcut cusătura și am transformat-o într-o singură bucată.

Ambele fețe erau acoperite cu scriitură. Arăta ca un pergament cu configurații complicate. Unchiul Mahmud s-a apucat să-mi citească. Erau poezii și scrisori pe care le scrisese timp de cîțiva ani copiilor lui. O linie subțire separa fiecare bucată de text. Semăna cu o diagramă a anatomiei umane: o scrisoare de forma unui rinichi, o alta care umplea un plămîn, o poezie care își dădea silința să ocupe spațiul dintre ele.

— Astea sînt singurele însemnări pe care am reușit să le păstrez din toți anii aceia, a spus unchiul Mahmud. E posibil să fie singura literatură supraviețuitoare din volumele fără număr care s-au compus în închisoarea Abu Salim, a mai adăugat el rîzînd.

Reușise acest lucru pentru că îndoise materialul sub forma unei fîșii pe care și-o cususe de betelia izmenelor.

***

Am luat prînzul. Mă simțeam epuizat și golit. Probabil că păream somnoros, fiindcă unchiul Mahmud a insistat să trag un pui de somn în camera lui Izzo. Mi se părea ciudat să mă întind în patul vărului meu mort. Pe fiecare perete erau fotografii cu el. Simțeam acut cum apăsa trupul meu salteaua.

După ce m-am trezit, m-am dus să stau cu mătușa Zaynab în bucătărie. Era acea oră a după-amiezii pe care mi-o amintesc atît de bine, cînd o locuință libiană nu e nici adormită, nici pe deplin trează. Cînd întreaga stradă, de fapt întreaga lume, pare pustie. Ușa bucătăriei către curtea interioară era deschisă. Soarele era puternic, deși trecuse bine de zenit. Pătrundea sub forma unei prisme oblice, întinzîndu-se pe podeaua bucătăriei și făcînd restul camerei să pară ciudat de posac și de static, ca un loc abandonat. Cineva, probabil Hamid sau Amal, scosese un furtun în curte. Apa se evaporase, însă dalele rămăseseră întunecate de umezeală. O briză blîndă și răcoroasă se învîrtejea prin bucătărie. Mătușa Zaynab s-a uitat la mine și a zîmbit.

— Ai nevoie de ajutor? a întrebat ea, frămîntînd aluat.

De fiecare dată cînd îl împacheta, mici bule de aer explodau din interior.

— Dă-mi castronul ăla, mi-a cerut.

Vasul era făcut din aluminiu subțire ca foaia de napolitană, bătut cu ciocanul pînă căpătase un contur perfect, ca o treime retezată dintr-un glob. Aproape că nu avea greutate. L-a pus cu fundul în sus peste o flacără. Cu mîndria desfătată a unui bucătar talentat care se știe privit, a muncit aluatul în palme, întinzîndu-l. Și-a udat un deget și a încercat metalul. A scos un sfîrîit cînd l-a atins. A întins aluatul într-o foaie subțire și i-a dat drumul pe rotunjimea de metal a bolului. Aluatul s-a strîns de cum a atins fierbințeala și a pornit să crească încet.

— Cum ai dormit? a întrebat ea.

Am preferat să nu spun nimic despre cît de ciudat mă simțisem să mă aflu în camera lui Izzo, să-mi odihnesc capul pe perna lui. Nu i-am spus nici că, deși dormisem doar vreo douăzeci de minute, avusesem un vis intens, care păruse să dureze ore întregi. În el avusese loc un interviu pentru televiziune real cu un rebel din Benghazi, pe care îl urmărisem imediat după eliberarea orașului. Omul îmi rămăsese în minte fiindcă avea exact vîrsta mea și fiindcă, în mijlocul veseliei triumfaliste din ziua aceea, nu părea cine știe ce bucuros. „Vreau să-mi cer iertare în mod public“, începuse el.

„Vreau să-mi cer iertare în mod public, în numele întregii mele generații, de la toți băieții tineri care au fost nevoiți să lupte. Noi ar fi trebuit să facem asta pentru voi mai demult… Nu trebuia să muriți voi așa.“ În visul meu, omul se transformase în Izzo, înconjurat de copii, unii dintre ei rîzînd și strîmbîndu-se la cameră. Nu i-am spus nimic din toate acestea mătușii Zaynab. Am preferat să-i spun:

— Da, am dormit bine.

Ceea ce era adevărat.

— A fost comod patul?

— Foarte.

— E patul lui Izzo, a spus ea.

A tot întors aluatul pînă s-a aurit pe ambele părți. Bucătăria mirosea a piele caldă. Mi-a dat vasul cu sirop de curmale. Am turnat puțin din lichidul gros și negru într-un castronel alb. Auzeam de afară vocea unchiului Mahmud și pe ale copiilor lui. Am umplut cîteva pahare cu ayran și le-am dus pe tavă în curte.

Mulțumiri

Exprimarea recunoștinței nu este niciodată un lucru simplu, mai ales cînd e vorba de o carte ca aceasta, pentru care eşti profund recunoscător că timp de trei ani, cît a durat scrierea ei, nu s-a cutremurat deloc pămîntul. Fără a lua în considerare eșecul garantat al încercării de a transmite în mod adecvat sentimentele mele de prețuire, aș vrea să le mulțumesc următorilor:

Dragilor mei tată, mamă și frate, pentru orizont; unchilor Mahmud Matar, Faraj Tarbah, Fathi Tarbah și Hmad Khanfore, pentru ușile pe care le-au deschis; mătușii Badria Tarbah, pentru spațiul care este numai al ei; verilor Hosam Matar, Mohamed Tarbah, Tariq Tarbah, Nasser al-Tashani, Marwan al-Tashani, Nafa al-Tashani, Saleh Eshnayquet și Ali Eshnayquet, pentru că m-au ajutat să intru.

Lui Paul van Zyl, pentru statornicia și transparenţa lui; lui Mungo Soggot, pentru simpatia sa de nezdruncinat, calmă și autentică; lui Jalal Shammam, care este însufleţit, deosebit și de nădejde la fel ca un munte; lui Nathalie Latham, pentru India și Spania, pentru cei cinci copaci, pentru cele două mîini ale ei și pentru nenumăratele-i rugăciuni; lui Bashir Abu Manneh, pentru încurajări și pentru umorul lui; lui David Austen și lui Rupert Thomson, pentru orele petrecute pe acoperiș; lui Peter K. Isele, pentru refugiul din Piedmont; lui Devorah Baum și lui Josh Appignanesi, pentru refugiul din Hammersmith, pentru mintea lor și pentru delicatețea compasiunii; lui Khaled Mattawa, pentru camaraderie și poeme; lui Rachel Eisendrath, pentru orizontul și elocința ei intelectuală; profesorului Nicola Labanca, pentru că mi-a acordat atenție și mi-a oferit cunoaștere; și, in memoriam: lui Maha Darbi, pentru înțelepciunea ei blîndă, care nu și-a pierdut niciodată încrederea în toți libienii, de orice credință, și lui Andrew Vass, care a murit înainte să-i pot aduce la ușă cartea aceasta și fără de care mă simt mai sărac.

Încrederea și încurajarea lui David Remnick m-au ajutat să mă apuc de *Întoarcerea*. Lucrarea pe care a contractat-o el, publicată cu același titlu în numărul din 8 aprilie 2013 al revistei *New Yorker*, se află în deschiderea cărții – deși într-o versiune ușor extinsă – și a fost piatra de temelie. Aș vrea să le mulțumesc și altor editori care de-a lungul anilor au contractat articole și eseuri care, deși nu se regăsesc în carte, au servit drept note utile. Printre ei se numără Charlie English și Lisa Allardice, de la *Guardian*, și Sue Matthias, de la *Financial Times*.

Cea care încă de la primele capitole a văzut viitorul cărții și căreia îi sînt îndatorat, cu uimire, pentru simțul anticipării și pentru încredere este editoarea mea din SUA, Susan Kamil. Le sînt recunoscător și ei și lui Noah Eaker. Au urmat Mary Mount în Marea Britanie, Louise Dennys în Canada, Andrea Canobbio în Italia, Georg Reuchlein și Christine Popp în Germania, iar încrederea pe care mi-au acordat-o de timpuriu astfel de editori excelenți a ajutat la consolidarea hotărîrii mele. Ca de obicei, îi sînt profund îndatorat lui Mary Mount pentru subtilitatea editorială, pentru inteligență și

minuțiozitate. Discuţiile noastre ocazionale din timpul scrierii acestei cărți mi-au fost la fel de folositoare ca și corecturile ei abile după ce am terminat.

Datorez foarte multe pasiunii, scrupulozității și bunei dispoziții a excelenților mei agenți: Zoe Pagnamenta din New York, Georgia Garrett, Peter Straus, Laurence Laluyaux și celorlalți din echipa de la Rogers, Coleridge & White, din Londra.

Recunoștința mea nemăsurată se îndreaptă către partenera mea, primul meu cititor, femeia și artistul alături de care păşesc prin viață, Diana Matar. Ea a spus că așa va fi.

Hisham Matar